

श्रीअनुभवमो
स्वानुभव दर्पण

सटीक.

भूज हिंदुस्तानी डिपरथी गुजराती
अनुवाद करनार,
भाणिकेलास घेहेलाभाध.
विवेचनकार
लासन.

संवत् १९६२ आशाढ.

सन १९०६.

मूल्या-काया पुंठा वाणाना १२ आना;

पाकानो ३पीओ १.

મુંબાઈ,
“નિર્લુપસાગર” છાપખાનામાં છાપ્યું છે.

સર્વે હક્ક સ્વાધીન.

ગ્રન્થાર્પણ.

પરમોપકારી પૂજ્ય

શ્રીમદ્ રાયચંદ્ર સ્વલ્પમાધ.

જેમનાથી અધ્યાત્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ મમત્વનો આગ્રહ ધૂટ્યો છે, જેમને મુક્તિ આપર ઉદા-
સીનતા રહેતી અને જેમના સઃ સંગના દાસથી, અ-
નેક મનુષ્યોએ ઘણા કાળનો દુરાગ્રહ મૂકી, રાગ દ્રેષ
ઘટાડવાની, પ્રવૃત્તિ આદરી છે, એવા શાંત, દાનત,
ધૈર્ય, ગાંભિર્યોદિ અનેક સદ્ગુણાલંકૃત અંતરાત્મત્વરૂપ,
આત્મા પરમાત્માની એક્યતાના રસિક, પ્રસંગમાં આવ-
નારને શ્રીવીતરાગપ્રણીત, યથાર્થ માર્ગ જણાવનાર
એવા પૂજ્યશ્રીને મહારા ઉપરના અનેકાનેક ઉપકારના
સ્મરણાર્થે આ યોગીંદ્ર દેવના આશયને લઈ લખેલો
ગ્રંથ, નિજશ્રીના આશયોને ઘણી ઘણી રીતે મળતી
આવે એવી ૧૦૮ શ્લોકરૂપી માળા નિજશ્રીને નમ્ર-
પણે અર્પણ કરું છું. અને આ માળા ઘણા કાળથી,
આપને કંઠે છે, છતાં શુદ્ધ બુદ્ધિથી, અર્પણ કરેલી આ
માળા, ત્યાં હો ત્યાં આપશ્રીના કંઠને પુનઃ શોભાવો
એવું ઇચ્છું છું.

આપના વિરહથી દુઃખી, આપનો દાસાનુદાસ,
માણેકલાલ ઘેઠેલાભાઈ.

પૂર્વકથન.

આ અનુભવમાળામાં ૧૦૮ મહાકા-દોહા છે, જેમાં અનુ-ભવીઓને પહે પહે વિચાર કરવાને તથા પદ્યરૂપનું ધ્યાન ધરવાને સૂચના કરવામાં આવેલી છે. આ ગ્રંથની રચના કોઈ યોગીશ્વર દેવ નામના યોગીએ જૈનમતના નિશ્ચયનયને મુખ્ય કરી મૃગધી ભાષામાં રચેલી છે, જેનો અનુવાદ હિન્દુસ્તાની ભાષામાં કટની-મુડવારાના મુનશી નાથુરામે દોહાબંધ કર્યો છે, જેનું હિન્દી પુસ્તક મને મહારા પાલિતાણા નિવાસી એક ભાઈ ધર-મચંદભાઈ પાસેથી મળ્યું. અને જે વાંચતાં મને અપૂર્વ આનંદ થયો, તેથી મારી મનોવૃત્તિ-ઉક્ત નિષ્પક્ષપાતી લેખનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરવાની થવાથી, આ કવિતા૩૫ ન્હાનો ગ્રંથ વાંચકવર્ગની સમક્ષ મૂકવાનું મેં સાહસ કર્યું છે.

મને કવિતા રચવાનો એટલો બધો મહાવરો નથી, તેમજ અધ્યાત્મવિષયની સંકળના અને તેપણ મૂળગ્રંથના ઉદ્દેશબંધ-નમાં રહી પદ્યરૂપે યોજના કરવામાં, કવિતામાં પિંગળદોષ થયો હોય તોપણ, અનુબંધ ચતુષ્કનો વિચાર કરતાં આનો ઉપયોગ આત્માર્થ પુરુષો કરનાર છે એટલે તેમની નજર, વર્ણુ અથવા રસાલંકાર તરફ ન જતાં બાવ તરફ જવાનો સમ્બંધ ધ્યાનમાં આવતાં આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનું ઉચિત ધાર્યું છે.

સામાન્ય વાચકોને વિનંતી કરવાની કે આ ગ્રંથનાં નિશ્ચ-યાત્મક વાક્યોથી વ્યવહારની અવગણના કરવાનું ન કરતાં નિ-શ્ચયને લક્ષમાં રાખી નિર્મમત્વથી વ્યવહારમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથીજ

ઉચ્ચ પદને પમાય છે. પરંતુ હદ ઝોળંગીને નિધય...
 પ્રવૃત્તિમાં શેરફાર કરતાં ધોળીના શ્વાનની પેઠે, ઉબય બ્રહ્માને
 પમાય છે. અર્થાત્ કામ્યાત્મપણું પ્રાપ્ત થતાં પદેલાંજ વ્ય-
 વહાર છૂટવાથી પ્રાપ્ત્યું ઉપાર્જન બંધ થશે; અને સમભાવ ન
 આવતાં આત્મિક નિર્વિદ્ય સંબંધમાં રહેશે. "જે જ્ઞાનીઓ પ-
 ત્થર અને સોનું પ્રાપ્ત થિયે તેને તીર્થમાં અને દેરામાં દેવ નથી,
 પણ પોતાનામાં દેવ છે" એવું માનવાનું છે. પરંતુ આ દશા
 પ્રાપ્ત થતાં પૂર્વે મોક્ષના નિમિત્ત કારણરૂપ દેવ-ગુરૂની અવગણના
 કરવાથી પરિણામ દુઃખસંચકત આવશે. જ્યારે આ ચન્દ્રમાં દે-
 વનું લક્ષણ અને પ્રકૃતિ જૂદી બતાવી છે, ત્યારે, જે પરિણામે
 હાનિકારક હોય તે, પ્રસિદ્ધિમાં-પદેલુ-લાવી લોકોને બ્રમણમાં
 નાંખવાનું શું પ્રયોજન ? આમ સ્વાભાવિકત્વ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે પરંતુ
 એનો ઉત્તર એ છે કે:—

ખરેખર મુક્તિ તો આ ચન્દ્રમાં લખ્યા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ક-
 રવાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. એવું છે તોપણ કેટલાક, શરીરપર,
 કુટુંબપર, અને ધનપર મમત્વ ન રાખનાર મુનિજનોનો દેવ
 અને તીર્થપર અતિ આગ્રહ રહેવાથી, તેઓ કેટલીક વખત પો-
 તાનો ધર્મ બૂઝી જઈ સામાન્ય મનુષ્યોની પેઠે તીર્થ અને દેરાના
 કામમાં ઉપદેશ દૂર કરી આદેશની પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેમજ આ-
 વકો કે, જેઓ જિનાસાનુસાર વર્તનાર છે. તેઓ પણ વખતે પો-
 તાનો ધર્મ મૂકી છળપ્રપંચ અને સાથે અસત્ય વદતાં વિચાર
 કરતા નથી, તેઓની દષ્ટિ પવિત્ર કરવા આ ચન્દ્રનું દર્શન ક-
 રાવવાનું યોગ્ય વિચાર્યું છે.

વર્તમાન સમયે મફ્ફીજી સમ્બન્ધી તકરાર ચાલે છે; જેમાં

છળપ્રપંચનો ઉપયોગ સારી પેઠે થાય છે. જ્યારે હું આ ગ્રંથનો અનુવાદ કરવામાં હતો, ત્યારે મારી પાસે પોતાના કંઈક કાર્યપ્રસંગે એક દિગંજર મતના ધનવાન ગૃહસ્થ આવ્યા હતા. તેમને મેં આ ગ્રંથના શ્લોકો બતાવી તીર્થને મારે વિગ્રેષ આગ્રહ અને તકરાર ન કરવાની વ્યંગાર્થમાં સૂચના કરી હતી. તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે, આતો નિશ્ચિનયનાં વાક્યો છે: મારો તો ચાલે તેમ ચલાવવો. આ ગૃહસ્થ પૈસે ટકે સારીપેઠે છે, વિદ્વાનોની સોજત કરનાર, તેમજ ગુણુચાહક હોઈ સારી વાતોને ચાહીને અમલ કરવાના ઇચ્છક છે. છતાં પણ મતના આગ્રહથી અને તેવા પ્રકારના અજ્ઞાનભાવે તીર્થપરથી મમત્વ છોડવાની હિમ્મત ચલાવી શક્યા નહીં.

આર્વા આવાં અનેક કારણોથી અને “સાઈં તે મ્હાઈં” એમ નિશ્ચય થએલો હોવાથી “મ્હાઈં તેજ સાઈં” એવો વિચાર દૂર કરી આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરાય છે.

ગ્રંથ લખી, બૂલ કરી, વાંચકવર્ગ પાસે ક્ષમા માગવી એ મ્હને તો દુરસ્ત લાગતું નથી, મ્હને એજ પ્રિય છે કે, “જે હોય બતાવે તે પ્રિય” આ નિયમાનુસાર જે કંઈ બૂલભાલ આપને દૃષ્ટિગોચર થાય તેપર આડી નજર ન કરતાં બહારપત્રદ્વારા, પુષ્કળ ટીકાઓ કરવાને માનપૂર્વક વિનંતી કરું છું. અગર તેમ કરવું યોગ્ય ન જણાય તો મ્હારી સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવી, હોયોનું સમાધાન મેળવવા વિનંતી કરું છું.

એક કવિરાજ કથે છે કે:—“કથ્યું કથે તે શાનો કવિ, ને શીખી વાત તે શાની નવી” તેવીજ રીતે મ્હારો મને આ ગ્રંથ કથ્યું કથ્યા જેવો છે, તોપણ વાચકવર્ગના અનુભવ બહાર

છે. તેમજ જ્ઞાન કંઈ નવું આવતું નથી. લેખક હમેશાં શીખેલું, સાંભળેલું, અનુભવેલું, અને તે ઉપરથી સ્વયંકલ્પના શક્તિવડેલા લખી શકે છે. આ ત્રણે સાધનોથી કલ્પેલું લખવા શિવાય, કોઈ પણ અંથ લખાયો, હોય એમ મ્હારું ધારતું નથી. તેથી જો ઉપરના વિચારને કોઈ નિમિત્તે, તો નવા અન્યો લખાયજ નહીં. માટે તે વિચાર કરતાં મૂળ લેખ સાથે અંથનું ભાષાંતર કરતાં ક્રિયા તેના આધારે જ નહીં. અન્ય લખનારે પોતાના વિચારો જણાવ્યા છે; અને તેના વિચારોને અનુકૂળ મૂળ અન્યકારને કયાં છે અથવા પોતે મૂળ અન્યકારને અનુકૂળ થઈ હોય લખે છે એમજ ગણવાનું છે, અને તેથી અન્યલેખના શ્રુત્તોયનો માત્ર પોતેજ છે. વળતે કોઈ કંમ્પસાઈથી અન્યના અનુવાદક વા સાર આદકને શુણ્ણનો ભાજન ન ગણે તો ચાલશે; પણ હોયમુજ તો તેને થવાનુંજ નથી. માટે આ અન્યસમ્મતિ જેને જે અર્થો કરવી હોય, તે ખુદી રીતે કરવા અનુવાદક તરફથી તેમજ વિવેચનકાર મ્હારા મિત્ર સાર્થ જાણન તરફથી કોઈ પણ રીતનો પ્રતિબંધ નથી. "માલુમ માત્ર જૂલને પાત્ર છે," તેમાં પણ સર્વજ્ઞ ભગવાન અથવા શ્રુતદેવડી મ્હારાજ કે બહુશુભો જુલ ન કરે એમ ગણાય, પણ તે શિવાય અલ્પજ્ઞ હસરથ એમ માને કે, મ્હારામાં જૂલ નથી, તેને તો મૂર્ખજ સમજવાનો છે. માટે પૂર્વ સંપ્રદાયને અનુસરી, શિષ્ટ પુરુષોના માર્ગપ્રમાણે આ અન્યમાં જે કંઈ જૂલ થઈ હોય, અથવા આ અન્યથી મ્હારા ધારવા કરતાં કંઈ બીજું પરિણામ આવે, તેમાટે શુદ્ધ મનથી ક્ષમા માગું છું.

મોદમણીપતન }
(મુંબાઈ).

વિઃ—અનુવાદક,
હજીનોનો મિત્ર અને સજ્જનોનો દાસ
માલેકલાલ ચેહેલાભાઈ,

શ્રી અનુભવમાળા

અથવા

સ્વાનુભવદર્પણ

મંગળાચરણ.

પ્રથમ શ્રી સિદ્ધમહારાજને^૧ નમસ્કાર૨૫.

કર્મ કલંક નિવારીને, ધયા સિદ્ધ મહારાજ;

મન વચન કાચે કરી, વંદુ તેને આજ.

૧

ભાવાર્થ:—કર્મરૂપી કલંકો દૂર કરી જોજો સિદ્ધ ભગ-

૧ અધ્યાત્મરસિકો થઈ કરી અંધારે સિદ્ધ ભગવાનની સ્તુતિ કરતા જણાય છે.

વાન થયા છે, તેઓને હું આજ મન, વચન અને કાયાએ કરી વંદન કરું છું.

પરમાર્થ:—જે મહાપુરુષોએ શુદ્ધધ્યાનરૂપી ત્રીજા અભિવર્તે, મોહિની, જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, ને અંતરાય એ ચાર ધાતી કમોંને નિજસ્વરૂપને સંપૂર્ણ ન ઓળખવા દેનાર કમોંને વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર અધાતી એટલે નિજસ્વરૂપને ન રોકતાં ને સિદ્ધ અવસ્થા ન પામવા દેનાર કર્મરૂપી લાકડાંઓને બાળી ભસ્મ કરી નાંખ્યાં છે, એટલે કે જેઓ કર્મકલકથાં દૂર થઈ પરમ પવિત્ર આત્મભાવમાં તન્મયપણું પામી, શુદ્ધ સિદ્ધ અવસ્થાને જેઓએ મેળવી છે એવા સિદ્ધ મહારાજને હું આજ મન, વચન અને કાયાએકરી વંદન કરું છું.

શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કારપ.

ચાર ધાતીઆં ક્ષય કરી, જેને લીધા ચાર;

તે જિનવરને વંદીને, કરું કાવ્ય સુલાકર. ૨

ભાવાર્થ:—જેઓએ ચાર ધાતી કમોંને નાશ કરી અનંત ચતુષ્કરૂપી સિદ્ધિ મેળવી છે, એવા શ્રી જિનેશ્વર-પ્રભુને વંદન કરી સુખ કરનારું કાવ્ય રચું છું.

પરમાર્થ:—પૂર્વે વર્ણવેલાં જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહિની અને અંતરાય, એ ચાર ધાતી કમોંને સમૂળગો નાશ કરી, તેમને રથાને જેઓએ, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન,

અનંત સુખ અને અનંત વીર્યરૂપી 'લક્ષ્મી'ને પ્રાપ્ત કરી છે,
એવા રાગદ્વેષરૂપી શત્રુઓને છતનારા જિનેશ્વર ભગવાનને
પણ વંદન કરી, અધ્યાત્મજ્ઞાનની અભિલાષા રાખનારા મનુ-
ષ્યોને હિતકારક કવિતા રચું છું.

આ ગ્રંથ રચવાનું

इच्छुं निजमुक्ता, भवभयं डरी चित्त,
ज्ञात अष्टोत्तर हुं रचुं, निजद्वेषो ध निमित्त. ३

ભાવાર્થ:—આ સંસારરૂપી ભયથી મારા મનમાં ઠરી હું
મહારી મુક્તિ ઇચ્છું છું. તેમજ મહારા પોતાના અને પરના
જ્ઞાનમાટે એકસો ને આઠ દુહા રચું છું.

પરમાર્થ:—આ નારક, તિર્યચ, માનુષ અને દેવરૂપી અ-
તુર્ગતિવાળા સંસારમાં જન્મ, જરા, રોગ, મરણાદિકના વા-
રવાર થતા ભયોથી મહારા મનમાં ઠરીને હું મહારી મુક્તિ
ઇચ્છું છું, અર્થાત્ કર્મજનિત સંસારથી છૂટવાને ચાહું છું.
વળી હું, તેમજ ખીલ ભાઈઓ, સમય જ્ઞાનની આ ગ્રંથ-
માંથી પ્રાપ્તિ કરે એટલામાટે એકસો ને આઠ દુહાની આ
રચમાળા રચું છું.

આવા ભયંકર સંસારમાં ચિત્તને રખડવાનું દારણ.

जीव, काल, संसार आ, कहा अनादि अनंत;

चेतन खोटी समजथी, भमे न सुख लहंत. ४

ભાવાર્થ:—જીવ, કાળ, અને સંસાર એ ત્રણેને આદિ

અને અંતવિનાના કથા છે. વળી હે હવ ! તું ત્હારી જાતી સમજાણથી ભટક્યા કરે છે. અને (સત્ય) મુખને તું પામતો નથી.

પરમાર્થ:—હવે, અને સંસાર એવાં છે કે, તેઓને આદિ નથી, અને અંત નથી. એમ કેવલીભગવાને કહ્યું છે. આવા ચતુર્થ સંસારમાં હવે અનાદિકાળથી સ્વભાવે નિર્મળ હોવા છતાં, પણ મિથ્યા જ્ઞાનના પ્રભાવથી વારંવાર ભટક્યા ત્હારી જન્મ, જરા, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, અને મરણાદિક અનેક દુઃખો પામ્યા કરે છે. પરંતુ સત્ય એવા આત્મજ્ઞાનને પામી આત્મમુખની પ્રાપ્તિ કરી લેતો નથી.

ત્યારે એ ચાર ગતિમાં કયમતો કેમ આડે ?

ચાર ગતિ દુઃખથી ઢરે, સૌ સજ સૌ પરભાય;

શુદ્ધાત્મ ચિંતન કરી, સહજ સિદ્ધ થઈ જાવ. ૫

ભાષાર્થ:—ચાર ગતિમાં ભટકવાના દુઃખથી તું ઢરતો હોય તો હે ચેતન ! તું સર્વ પરભાવને છોડી, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કર કે જેથી સહેજમાં તું સિદ્ધગતિને પામે.

પરમાર્થ:—નારકાદિ ચાર ગતિમાં અનેક વાર ભટકી, જન્મ, જરા, મરણ, આદિના ભયંકર દુઃખથી તું ઢરતો હોય તો તેમાંથી છૂટવાનો આ એક ઉપાય છે. ને તે એકે સમસ્ત પરભાવને એટલે ઉપાધિક ભાવને છોડી દે, અર્થાત્

કર્મજનિત દેહાદિમાંથી તું અને માહાત્મ એવી બુદ્ધિ છોડી
 ૨ અને કર્મકંડકરહિત એવા શુદ્ધ આત્મતત્ત્વમાં હો
 બુદ્ધિ રાખી, એવું ચિંતન કર કે જેથી સહેજમાં મોક્ષયુગ્મ
 મેળવી સર્વથા આભય એવી સિદ્ધિ સંવસ્થા પામે.

હવે એ ચિંતન કેમ કરવું કહે છે.—

ત્રિવિધ આત્મા જાણીને, ત્રિવિધ બહિરાત્મરૂપ;

થઈ તું અંતર આત્મા, ધ્યાન પરમાત્મસ્વરૂપ. ૬

ભાવાર્થ:—આત્મા ત્રણ પ્રકારે છે એમ જાણી લે, એટલે
 બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, અને પરમાત્મા-તેમાંથી તું બહિ-
 રાત્માનું રૂપ (જાણી)ને તેને છોડીદે અને અંતરાત્મા મધ્ય
 પાછી પરમાત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કર.

પરમાર્થ:—બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા એવા
 આત્માના ત્રણ પ્રકાર છે, તેને તું બરાબર સમજી લે, આ-
 માંથી બહિરાત્માના રૂપને તું છોડી દઈ, અંતરાત્માના સ્વ-
 રૂપમાં આય એને પાછી પરમાત્મસ્વરૂપનું ચિંતન કર, આવા
 રીતથીજ ધ્યાન કરવાથી ખરેખરો લાભ થવાનો સંભવ છે.

હવે બહિરાત્માનું સ્વરૂપ કહે છે.

મિથ્યા દર્શન વશ ફસી, ધરે અહં મમકાર;

જિનવર બહિરાત્મ કહે, તે મમશે સંસાર. ૭

ભાવાર્થ:—જે કોઈ ખોટી સમજથી ફસી પડી (

હેહાદિમાં) અહંકાર અને મમત્વ કરે તેને શ્રી જિનેશ્વર જાગવાને બહિરાત્મા ગણેલ છે, અને જે તેવા રહેશે તે ભવ-બ્રમણ કર્યા કરશે.

પરમાર્થ:—નિમિત્ત એટલે જોડી સમગ્ર એટલે કે શરીર જે જડ છે તેને કુંકરી માને, અને એ (શરીરનાં) સ્ત્રી, પુત્રાદિ અને ધર્મધર્માદિ તેને મહારાં કરી ગણે તેને શ્રી જિનેશ્વર દેવે, બહિરાત્મા ગણેલા છે, અને ચેતન જ્યાંયુધી એવા બહિરાત્માવમાં રહેશે, ત્યાંયુધી ચતુર્ગતિશ્રી દુખકે સંસારમાં ભટક્યા કરશે એવું તેમણે કહેવું છે.

હવે અંતરાત્માનું સ્વરૂપ વણે છે.

નિજ પરનો અનુભવ કરી, પર તજી ધ્યાયે આપ;
અંતર આત્મા જીવે તે, નાશ કરે ત્રય તાપ.

ભાવાર્થ:—જે નિજ (પોતાનું) શું ને પર શું, એનાં (ખાતરીપૂર્વક) વિચાર કરી, મરને છોડી, પોતાને પોતે સમજી, પોતાના સ્વરૂપનુંજ ચિંતન કરે છે તે અંતરાત્મા છે ને તે જન્મ, જરા ને મરણના ત્રણે પ્રકારનાં તાપનો નાશ કરે છે.

પરમાર્થ:—જે સ્વ ચેતન્યસ્વરૂપ નિજસ્વરૂપ અને પુદ્ગલાદિ સ્વરૂપને ખાતરીપૂર્વક ઓળખી પુદ્ગલાદિ પરવસ્તુમાંથી, મમત્વ સાગ છોડી દઈ નિજસ્વરૂપનું એટલે જ્ઞાનરૂપ, દર્શનરૂપ એવા પોતાના ચેતન્યસ્વરૂપનેજ દુરૂપ સમજી-તેનેજ સોઈ

સમજી-તેનું ધ્યાન ધરેછે, તે હવે અંતરાત્મા છે, અને દે-
હમાં થતા જન્મ, જરા અને મરણના ત્રણ પ્રકારના તાપ
પણ તેજ દૂર કરી શકે છે.

પરમાત્માનું સ્વરૂપ

નિર્મલ, નિકલ, જિનેદ્ર, શિવ, સિદ્ધ, વિષ્ણુ, બુધ, સંત;
પરમાત્માનાં નામ એમ, ગ્રંથે કેવળ અનંત. ૯

ભાવાર્થ:—નિર્મેળ, નિકલ, જિનેદ્ર, શિવ, સિદ્ધ, વિષ્ણુ,
બુદ્ધ, સંત, એવાં પરમાત્માનાં અનેક નામો ગ્રંથોમાં કહ્યાં છે.

પરમાર્થ:—કર્મરૂપી મેલ દૂર હોવાથી નિર્મેળ, અશરી-
રી હોવાથી નિકલ, કર્મરૂપી શત્રુઓને હતનારા, એવા
જિનો, તેમાં સુખ્ય હોવાથી જિનેદ્ર, જન્મ-મરણ ટાળી
પરમસુખ પ્રાપ્ત કર્યું માટે શિવ, કર્મ કલંક મટાડી, અનંત
જ્ઞાનાદિ સિદ્ધ કર્યો માટે સિદ્ધ, અનંત જ્ઞાનદર્શનવટે સર્વ-
વ્યાપી હોવાથી વિષ્ણુ, કોઈ પણ સહાયવિના, પોતે સર્વ
કંઈ જાણી રહ્યા છે, માટે બુદ્ધ, અને સદા સર્વદા કાળ પો-
તાની નિજસ્થિતિમાં રહેવાવાળાં હોવાથી સંત; એ આદિ
પરમાત્માનાં અનેક નામો ગ્રંથોમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને
કહ્યાં છે.

જલિરાત્મરવરૂપ પુનઃ રપથ રીતે વર્ણવે છે.

ગતિ, જાતિ, વેદાદિને, તન, મન, જન મમકાર;
ધારે તે વહિરાત્મા, ભમતો વહુ સંસાર.

ભાવાર્થ:—ચાર ગતિ, ચાર જાતિ, ત્રણ વેદ, શરીર, મન (વચન) સ્ત્રી પુત્રાદિ સ્વજનમાં મહારાપણું જે ધારી રસા છે, તે બહિરાત્મા છે અને તે વારંવાર સંસારમાં જામે છે.

પરમાર્થ:—હું નેરું છું, હું મનુષ્ય છું, હું પશુ છું કે હું નારક અર્થાત્ નરકમાં; હું નારક છું, હું સ્ત્રી છું, હું પુરુષ છું, હું નરુપી છું એમ પાતાનામાં ત્રિયાદિપણું ધારે; આ શરીર, મન વચન, ધન, પુત્રાદિ મહારાં છે, એમ માની લે, તે જીવ બહિરાત્મા બાહ્યો અને તેજ જીવ વારંવાર જન્મ જરા મરણના અનેક દુઃખરૂપ સંસારમાં બટકે છે.

શુક્રપદ્ય.

દેહ ગેહ ધન ધાન્યને, પર જહ પુદ્ગલ જાળ;

જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા, આપ તું, ચેતન સુલ્લગ્ન સ્થાળ. ૧૧

ભાવાર્થ:—દેહ, ઘર, ધન અને ધાન્ય એ સર્વને તું પર, જહ અને પુદ્ગલિક છે એમ સમજ; અને જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા, ચેતન, અને આપ, ઇત્યાદિ અનંત શુભોની તું પાતે ખાણ છે એમ જાણ.

પરમાર્થ:—આ દેહ ઘર, દોલત અને ધાન્યાદિ એને તું પર, જહ અને પુદ્ગલિક છે એમ સમજ તું પાતે તો, તે સર્વનો જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા, ચેતન અને અનંત સુખાદિ અનેક શુભોર્પી રત્નોની ખાણ છે, એમ સમજ. આ પ્રમાણે શુર શિખને બોધ કરે છે.

પરમહ માને આપજો, તો ભવભ્રમણ ન જાય;
જો જાણે નિજરૂપને, તવ પોતે શિવ ધાય. ૧૨

ભાવાર્થ:—જ્યાંસુધી આ પર એવા જડ દેહાદિને હું હું એમ માને ત્યાંસુધી સંસારચક્રમાં ભટકવાંતું તેને જાણ નહિ. પરંતુ હું ચેતન હું એવું જાણે તો, અનંત સુખમય એવું મોક્ષપદ પામે.

પરમાર્થ:—આ જડ એવા દેહાદિને હું હું એવું જ્યાંસુધી જીવ માની રાખે, ત્યાંસુધી ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં બ્રમણ કરવાતું મટે નહિ; પરંતુ યોતાને જ્યારે હું ચેતન્ય હું એવું સમજે તો અનંત સુખમય એવી મોક્ષાવસ્થાને પોતે પામે.

વિષ્ણુ ઇચ્છા શુચિ તપ કરે, રહે નિજ ગુણમાં આપ;
નિશ્ચય પામે પરમપદ, તપે ન ફરી ભવતાપ. ૧૩

ભાવાર્થ:—સાંસારિક પદાર્થની ઇચ્છાવિના જે દોષરહિત તપ કરે. અને પોતે યોતાના (જ્ઞાનાદિ) ગુણોમાં રમણ કરે-તેમાંજ રહે-બીજામાં લક્ષન આપે તો ખરેખર ઉત્કૃષ્ટ એવા મોક્ષસ્થાનને પોતે પામે અને જન્મ, જરા મરણરૂપ સંસારી તાપથી ફરી દુઃખ ન પામે.

પરમાર્થ:—સાંસારિક પદાર્થોના સુખની ઇચ્છાવિના જે નિર્દોષ તપ કરે, અને યોતાના ચેતનને જ્ઞાનાદિ સ્વગુણમાં સ્થાપે તે ખરેખર પરમ એટલે ઉત્કૃષ્ટ એવું મોક્ષ પામે

અને જન્મ, જરા, મરણરૂપી સંસારના અનેક તાપથી ફરી
કુંપ પામે નહિ.

બંધ અને મોક્ષનું કારણ.

મોક્ષ સ્વભાવે હોય છે, બંધ વિભાવે હોય;
બંધ, મોક્ષ પુનિગમથી, અન્ય ન કારણ હોય. ૧૪

ભાવાર્થ:—પોતાના સ્વભાવમાં રહેવાથી મોક્ષ અને (પર-
સ્વભાવરૂપ) વિભાવમાં રહ્યાથી બંધ. આમ બંધ અને મોક્ષનું
કારણ ચેતનનો પરિણામ છે, જોમાં કોઈ બીજું કારણ નથી.

પરમાર્થ:—જ્ઞાન, દર્શન, મુખ્ય, વીર્ય ઇત્યાદિ પોતાના
સ્વભાવ છે અને કામ, ક્રોધ, મોહ ઇત્યાદિ પોતાના વિભાવ
છે. હવે જો ચેતનનું પરિણામ સ્વભાવમાં રહે તો મોક્ષ, ને
વિભાવમાં રહે તો બંધ. આમ બંધ, મોક્ષનું, કારણ પોતાના
આત્મપરિણામ વિના બીજું કંઈ નથી.

આત્મજ્ઞાનવિના પુણ્યદાનથી પણ મુક્તિ નથી.

જો સ્વાત્મા જાણ્યાવિના, કરે વહુ પુણ્યદાન;
મમે તોય સંસારમાં, મુક્ત ન થાય નિદાન. ૧૫

ભાવાર્થ:—આત્મજ્ઞાન થયાવિના થઈએ પુણ્યદાન કોઈ
કરે તોપણ તે સંસારમાં ભમ્યા કરે, અને મુક્ત અવસ્થાને
ન પામે.

પરમાર્થ:—પોતાનો આત્મા શું છે તે યથાર્થ જાણ્યા-
વિના મમે તેટલાં પુણ્યદાનનાં કર્મો કરે તોપણ તેનું સંસા-

રમાં ભટકવાનું મટે નહિ. તેમજ તે દોષ પણ રીતે સંસારથી મુક્તિવારૂપ, મોક્ષ અવસ્થા મેળવે નહિ. પુણ્યદાન આત્મજ્ઞાનવિના શુભ આશ્રવથી દેવતાદિ ગતિનો બંધ પાડે પરંતુ મોક્ષનો હેતુ તો તે સર્વ આત્મજ્ઞાનપૂર્વક હોયું જોઈએ તોજ તે મુક્તતા મેળવે.

વ્યવહારમાનં અને નિશ્ચયરૂપ.

શ્રદ્ધા આત્મજ્ઞાન વે, દાતા ક્ષિંવ સુખ હોય;

દ્વિવિધ ધર્મ વ્યવહારપંથ, નિશ્ચે આત્મા જોય. ૧૬

ભાવાર્થ:—(સત્ય) શ્રદ્ધા અને આત્મજ્ઞાન એ બેજ મોક્ષમુખને દેનારાં છે, તે છતાં વ્યવહારમાર્ગમાં ધર્મના બે પ્રકાર છે. પરંતુ નિશ્ચય માર્ગમાં તો આત્મજ્ઞાન એમ એક જ ધર્મનો પ્રકાર છે.

પરમાર્થ:—ખરી શ્રદ્ધા અને ખરૂં આત્મજ્ઞાન એ બેજ પરમમુખમય મોક્ષપદને આપનારાં છે. વ્યવહાર માર્ગમાં શ્રાવકધર્મ અને યતિધર્મ એમ બે પ્રકાર છે. પરંતુ નિશ્ચય માર્ગમાં ધર્મ એક જ પ્રકારે છે. અને તે એ કે, આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરવું.

વ્યવહાર નય અને નિશ્ચય નય.

ગુણસ્થાનક ને માર્ગણા, ઉપાદેય વ્યવહાર;

નિશ્ચય આત્મજ્ઞાન છે, પરમેષ્ઠિ પદકાર. ૧૭

ભાવાર્થ:—ચૌદ ગુણસ્થાન ને ચૌદ માર્ગણા આ બે છે.

મની જુદી જુદી રિયતિ છે, તે સૌ અવહાર નયથી ખરી છે, એમ જાણવું. બાકી નિગ્રય નયથી તો આત્મજ્ઞાન તેજ આત્મા એમ સમજવું અને એ જ્ઞાનજ પરમેષ્ઠિના ઉત્તમ પદને પ્રમાણનાર છે.

પરમાર્થ:—ચિત્ત, ^૧ સાત્વાદન, ^૨ મિથ, ^૩ અત્રત સમ્યક્ત્વ, ^૪ દેશત્રત, ^૫ સંસ્કૃત તથા પ્રમત, ^૬ અપ્રમત, ^૭ અપ્રમત કરણ, ^૮ અનિવૃત્ત કરણ, ^૯ સુકૃમસંપ્રાય, ^{૧૦} ઉપશાંતમોહ, ^{૧૧} ક્ષિણમોહ, ^{૧૨} સયોગી કેવલી, ^{૧૩} અને અયોગી કેવલી, ^{૧૪} એવાં ચૌદ શુણુસ્થાનક છે. તેમજ મનુષ્યાદિ આરગતિ, રૂપરસદ્રિયાદિ માંચ ઇન્દ્રિયો, પૃથ્વી આદિ છકાય, સત્ત્વ મનોયોગાદિ પંદર યોગ, સ્ત્રિયાદિ ત્રણ વેદ, ક્રોધાદિ આર કયાય, આઠ જ્ઞાન, સાત સંયમ, આર દર્શન, કૃષ્ણાદિ છ લેરપા, ભાવ અને અભાવ એ બે, ૥ સમ્યક્ત્વ, સંસી અસંસી એ બે, અહારક અનાહારક એમ ચૌદ માર્ગણા, ઇત્યાદિ રિયતિમાં જે જીવ હોય છે, તે અવહાર નયથી જીવ કહેવાય, અર્થાત્ કર્મની ઉપાધિવડે, જીવ કહેવાય. બાકી નિગ્રય નયથી, જ્ઞેતા તો, આત્મજ્ઞાન તેજ આત્મા, અને તે જ્ઞાનજ પરમેષ્ઠિ એટલે ઉત્કૃષ્ટપદ જે મોક્ષપદ તેને આપનાર છે.

સમ્યક્જ્ઞાન એટલે આત્મજ્ઞાન હોય તો શુણુસ્થાનક અને માર્ગણા સ્વાન પશુ સિવપદ આપનાર થાય છે. માટે સ્વપરના વિવેચનરૂપ સમ્યક્જ્ઞાન પ્રથમ કરવું.

ગૃહાદિ કાર્યમાં આત્માનુભવી કેમ વર્તે ?

ગૃહ કામ કરતાં છતાં, જે રહે અનુભવ દક્ષ;

ધ્યાય સદા જિનેશપદ, થાય મુક્ત પ્રત્યક્ષ. ૧૮

ભાવાર્થ:—આત્મજ્ઞાન જેને થયું છે, એવા સમ્યક્ દષ્ટિ અનુભવી જીવ ધરનાં, (અવહારનાં) કામો કરે, વચનથી બોલે છતાં પરિણામ આત્મવિચારમાંજ રાખે, હમેશ સાવધાન રહે. એવા પુરૂષ સદા-સર્વદા, જિનેશ જે પરમાત્મા તેના પદનું ધ્યાન કરતાં કરતાં, ખુલી રીતે મોક્ષપદ પામે.

પરમાર્થ:—યથાર્થ આત્મજ્ઞાન એટલે જેને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું છે, એવા આત્માનુભવી પુરૂષો ગૃહનાં-અવહારનાં કામો કદાપિ ઉઠાસીને વૃત્તિથી કરે, તોપણ તેમનું લક્ષ નિજસ્વરૂપમાં બંધું રહી સદા-સર્વદા, શ્રી પરમાત્માના પદનું ધ્યાન કરતાં કરતાં બહાર રીતે મોક્ષપદને મેળવે એમાં સંદેહ નથી.

સર્વ મનુષ્યોએ મોખવાન થવા શું કરવું ?

જિન સમરો જિન ચિંતવો, જિન ધ્યાવો મન શુદ્ધ;

ક્ષણમાં પામો પરમપદ, થઈ પોતે પ્રતિબુદ્ધ. ૧૯

ભાવાર્થ:—હે માનવ બંધુઓ, જિનેશ્વર ભગવાનનું સ્મરણ કરો, તેમનું ચિંતન કરો, અને મન શુદ્ધ રાખી તેમનું ધ્યાન કરો કે જેથી તમે પ્રતિબુદ્ધ એટલે સમ્યક્ દષ્ટિવાન થઈ ક્ષણમાં પરમપદ જે મોક્ષપદ તેને પામો.

પરમાર્થ:—હે માનવ બાંધવો! જિનેશ્વર ભગવાનના ગુણોને પ્રથમ યાદ કરો, પછી તેમના સુભૂતું ચારંચાર મનન કરો, પછી કયાપથી રહિત જીવા નિર્મળ મનવરો, તેમના ગુણોનું ધ્યાન ધરો, અર્થે તે સુભો પોતામાં ધ્યાનવારૂપ નિદિધ્યારૂપ કરો જેટલે તમે સમ્યક્દષ્ટિ અર્થે અંતરાત્મારૂપ અજ્ઞાના બોધનાગા થઈ કાલુમાં પરમાત્માના પદને પામશો.

શ્રી જિનેશ્વર ને શુદ્ધાત્મા ને સિદ્ધમહારાજ, એમાં ભેદ નથી.

જિનવર ને શુદ્ધાત્મમાં, કિંચિત્ ભેદ ન જાણ;

પહજ કારણ મોક્ષનું, ધ્યાઈ લો નિરવાણ. ૨૦

ભાવાર્થ:—જિનવર અને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ સિદ્ધભગવાન એમાં કંઈ ફેર નથી. માટે એ બન્ને મોક્ષનાં કારણ છે, તેનું ધ્યાન કરી તમે નિર્વાણ પામી લ્યો.

પરમાર્થ:—અરિહંત ભગવાન જેણે કર્મરૂપી શત્રુઓ છૂટ્યા છે, ને ને શરીર સહિત છે તે, અને સિદ્ધભગવાન જેણે કર્મરૂપી કલંકો ધોઈ નાંખી, શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં રૂપાય છે તે, અને ને શરીરરહિત છે તે, આમ છતાં અનંતજ્ઞાન, દર્શન, મુખ, વીર્ય, એ સુખ્ય ગુણો બન્નેમાં સરખી રીતે પ્રગટ છે. માત્ર જિનેશ્વર ભગવાનને આયુરોષ રહ્યું છે ને સિદ્ધમહારાજને ને નથી. તેથી એ બન્ને ભગવાન મોક્ષપ્રાપ્તિના

તેમનું ધ્યાન કરી, નિ-

પ્રાણપદ સંપાદન કરીલ્યો. અને એ બન્ને પદમાં ફેર જાણી શકી નહિ.

આપણા આત્મામાં અને જિનેશ્વરના આત્મામાં નિશ્ચયથી કંઈ ભેદ છે ?

જિન જોયો નિજ આત્મા, નિશ્ચય ભેદ ન રાંચ;

પણ સાર સિદ્ધાંતનો, છોડો સહુ સુપંચ. ૨૧

ભાવાર્થ:—જિનેશ્વર ભગવાનમાં જેવો આત્મા છે, અને આપણામાં જે આત્મા છે એ બન્નેમાં નિશ્ચયનયે કંઈ (જરા માત્ર પણ) ભેદ નથી. માટે બીજી સઘળી ખટપટ છોડી સિદ્ધાંતના સારરૂપ એ વાતને શ્રદ્ધાપૂર્વક માનો.

પરમાર્થ:—શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનમાં જેવો આત્મા વ્યક્તિ અપેક્ષાયે છે, તેવોજ આત્મા આપણામાં શક્તિ અપેક્ષાયે છે. નિશ્ચયનયથી અવલોકન કરતાં તે બેઉમાં રસમાત્ર ફેર નથી. માત્ર એઓ કર્મરહિત અને આપણે કર્મસંહિત છીએ, તેથી કર્મનો નાશ કરવાનોજ આપણે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. કે જેથી આપણો ને તેમનો સરખો આત્મા ને વસ્તુતઃ છે, તે વ્યક્તિ એટલે પ્રગટ થઈ રહે. માટે બીજી લાંબી ટુંકી વાતનો પ્રપંચ છોડી દઈ સર્વ સિદ્ધાંતના સારરૂપ આ વાતને દૃઢ શ્રદ્ધાથી ગ્રહણ કરો.

આત્મા અને પરમાત્મામાં ભેદ.

આત્મ પરમાત્મ વિષે, શકિ વ્યક્તિ ગુણ ભેદ;
નહિંતર સમય સમાન છે, કર નિશ્ચય તજ લેદ. ૨૨

ભાવાર્થ:—આત્મા અને પરમાત્મા એમાં શુણ્ણી આ-
ટલોજ લેદ છે, એઓ એકા એટલે પ્રગટ આત્માપણું પા-
મ્યા છે અને આપણે શક્તિરૂપે એટલે અપ્રગટરૂપે કર્મસ-
હિત આત્મા છીએ, તેથી વ્યક્તતા અને અવ્યક્તતા સિવાય
બેઉ આત્મા સમાન છે. માટે આપણા આત્મામાં અને
પરમાત્મામાં કંઈ ફરક છે, એવો વિચાર ન આણો અને ખેદ
દૂર કરી આત્મારૂપે આપણે એમના, સમાનજ છિયે, એવો
નિશ્ચય કરો.

પરમાર્થ:—આપણા આત્મામાં પણ શક્તિરૂપે અર્થાત્
અપ્રગટરૂપે કેવલ જ્ઞાનાદિ શુણ્ણ ભરેલા છે. અને અરિહંત,
સિદ્ધ મહારાજને પણ કેવલ જ્ઞાનાદિ શુણ્ણ છે, પરંતુ એમને
પ્રગટપણે છે અને આપણને અપ્રગટપણે છે. નહીતર બન્ને
આત્મામાં બીજો કંઈ ભેદ નથી. એઓનો અને આપણો
આત્મા સમાનજ છે, માટે ફાકટ જમમાં પડી ખેદ ન કરો
અને ઉદ્યમ કરો કે, જેથી કર્મનો ક્ષય થઈ જાય એટલે તમે
પણ પ્રગટરૂપે તમારા આત્માને કેવલ જ્ઞાનાદિરૂપે દેખીશો.

શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ.

અગણિત શુદ્ધ પ્રદેશ છે, લોકાકાશ પ્રમાણ;

તે શુદ્ધાત્મા અનુભવો, જે ધ્યાતાં કલ્યાણ. ૨૩

ભાવાર્થ:—શુદ્ધાત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશી છે; અને નિર્મળ
છે, તેમજ લોક પ્રમાણ છે, તે શુદ્ધાત્માનો ધ્યાનદ્વારા અ-
નુભવ કરો કે, જેથી પરમ કલ્યાણ થાય.

પરમાર્થ:—આત્માના પ્રદેશ અનંત છે. એ પ્રદેશો સાં-
માન્ય સ્થિતિમાં અશુભ કે કાળા છે. વિશેષ સ્થિતિમાં તે
ધવલ (ધોળા) કે શુભ છે અને જ્યારે તે પ્રદેશને ઉત્તમ
સ્થિતિ આવે ત્યારે શુદ્ધ નિર્મળ, સ્ફૂટિકા જેવા રંગર-
હિત હોય છે. આવો અસંખ્ય પ્રદેશી લોકોના પ્રમાણ સ્ફૂ-
ટિકાત્ નિર્મળ આત્મા હોય તે શુદ્ધાત્મા કહેવાય છે. અને
તેનો ધ્યાનદ્વારાએ અનુભવ કરતાં પરમ કલ્યાણરૂપ સિ-
દ્ધતા પમાય છે.

અનુભવનું લક્ષણ અધ્યાત્મરસિક “બનારસીદાસ” આ-
પ્રમાણે “સમયસાર” નાટકમાં આપે છે.

“વસ્તુવિચારત ધ્યાવતે, મન પાવે વિશ્રામ;

રસસ્વાદન સુખ ઝપજે, અનુભવ ચાકો નામ.

વ્યાખ્યા:—આ દશ્ય એવું દેહાદિ કે જગત્ શું અને
અદૃશ્ય એવો એમાં હું કોણુ એમ વિચારતાં વિચારતાં...
.....જ્યારે, મન, જડ એવા દેહાદિ પદાર્થોમાં ઉપરામ
પામી, હું (ચેતન્ય)માં વિશ્રામ લે ત્યારે નિભનંદનો આ-
સ્વાદ ચખાય, અને એ નિભનંદનો આસ્વાદ લેતાં અપૂર્વ
સુખ ઉપજે તેનું નામ અનુભવ.

સૂચન:—જેણે આત્મ (આંખાના) ફળનો સ્વાદ અનુભ-
વ્યો નથી એવા અમેરિકન લોકોને તેનો સ્વાદ કેવો છે તે
બુદ્ધિપૂર્વક તેને અખાવ્યાવિના પણ સમજવી શકાય, પણ તેનો
યથાર્થ અનુભવ ન કરાવી શકાય. તેમને કહિયે તમારા

દેશમાં પિચિસ (Pitches) નામનાં ફળ થાયછે (તે ઝોળ
 મોહોદ્રી મોસંળી જેવડો હોયછે) ને આંખાના ફળ લંબ-
 ગોળ હોયછે. હવે પિચિસના તમે આખેલા સ્વાદને તમે
 સાતેક ગણાં કરો અને તેની તુરાસને જરા ખટાસ ઝોળી
 કરો, ને ઝોલીવું નેલને જરાક આસ્વાદ યાદ કરો એટલે
 આંખાનો સ્વાદ તમે સમજશો. આ પ્રમાણે તેમને કશું હોય
 અને પછી એકએક તેમના હાથમાં ફેરી આપી દોય, તે
 તેના સ્વાદ લેતો, એકે આગળ આખ્યું નથી, તે છતાં તે
 સમજી શકે છે, કે એ આંખાનું ફળ ફેરી છે. તેમજ તેને
 આસ્વાદ લેતાં જ તેને ખુશી થાય, તેને તે અનુભવે. એ-
 વીજ રીતે શાસ્ત્ર કે સદ્ગુરુ આત્માનંદનો આસ્વાદ દ્રશ્યો
 આપી શિષ્યપાસે એવું અનુમાન કરાવે કે જગતના સધ-
 લાં મુખને અનંતગણાં કરો, એટલે અનુભવનો એક અંશ-
 માત્ર થશે. પરંતુ જ્યારે તે આત્મા કર્મમળથી નિર્મળ
 ધ્યાનદ્વારા થાય ત્યારે “મુરગલુ મુખ ત્રણ કાળના, શીવ વસીયા,
 અનંત ગણા તે છીધરે, શીવ વસીયા; અનંત વર્ગે વર્ગિત ક્યારે
 શીવ વસીયા, તોપણ મુખસમીધરે, શીવ વસીયા;” પોતાના
 સ્વરૂપનો આ અપૂર્વ આસ્વાદ લે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર ને સદ્ગુરુ
 હૃદ્ધિપૂર્વક શિષ્યને આત્માનું સ્વરૂપ સમજતી શકે, પરંતુ
 અનુભવતો પોતાનેજ કરવો જોઈએ. એ કોઈથી આપી શ-
 કાય નહીં. જ્યારે શિષ્ય પોતેજ ગુરુ કે શાસ્ત્રની આપેલી
 યથાર્થ સમજથી તથા નૈસર્ગિક રીતે એટલે સ્વાભાવિક રીતે

પોતે પોતાનો વિચાર કરવાથી-હું ને જડ (સ્વપર)નું વિ-
વેચન કરી પરભાવમાંથી નીકળી મનને સ્વભાવમાં લાવે
એટલે સ્વ (આત્મા) સ્થિર હોવાથી મન ત્યાં સ્થિર થાય
છે. અને એ સ્થિર મનમાં અથવા અંતઃકરણમાં-ચિત્તમાં
આત્મપ્રતિબિંબ પડે છે એટલે આત્મદર્શન, આત્મજ્ઞાન
આત્માનંદ અનુભવાય છે. અને સધર્મે જ્યોતિ જ્યોતિ-
રૂપ દેખાઈ રહે છે એ અનુભવ જ્યોતિ છે. તે અનુભવ
કરનારનેજ દેખાય છે.

આત્મા નિશ્ચયથી કેવો અને વ્યવહારથી કેવો ?

નિશ્ચય લોક પ્રમાણ છે, તનુ પ્રમાણ વ્યવહાર;

एवो आत्म अनुभवे, ते पामे भव पार. ૨૪

સાધાર્થ:—આત્મા નિશ્ચય નયથી શક્તિરૂપે, લોક પ્રમાણ
છે અને વ્યવહાર નયથી વ્યક્તપણે શરીર પ્રમાણ છે.
આવે આત્મા જે અનુભવે તે સંસારમાં જન્મમરણનો
પાર પામે.

પરમાર્થ:—જૂદી જૂદી અપેક્ષા કે નયથી જેમ એકજ મા-
ણસ પોતાના આપની અપેક્ષાએ પુત્ર હોય છે, અને પો-
તાના પુત્રની અપેક્ષાએ પોતે બાપ હોય છે. તેમજ એકજ
આત્મા નિશ્ચય નયથી, (વસ્તુતઃ) એવી શક્તિ ધરાવે છે
કે, લોક પ્રમાણ છે. તેમ તેજ આત્મા વ્યવહાર નયથી
(Practically) શરીર પ્રમાણ છે. આવા આત્માનો જે

અનુભવ કરે (Realise) તે આ જન્મ મરણરૂપ ભવસા-
મુદ્રનો અવસ્થ પાર પામે.

જે આત્માને આપણે જાણ્યો નયથી તનુપ્રમાણુ સમજીએ
છીએ, તેજ આત્માને નિશ્ચય નયથી લોકપ્રમાણુ સમજીએ
જોઈએ. ૧૫૦

આ બંને અપેક્ષામાં જ્યવહાર નયથી દેહપ્રમાણુ આત્મા
એતો બાંધવોથી, કંઈક સમજતું હોય તેમ જણાય છે, પ-
રંતુ આત્મા (આપણે) લોકપ્રમાણુ વસ્તુતઃ કેમ છીએ તે
સમજવાને આ નીચેના શુદ્ધાગ્રો ઉપયુક્ત થશે.

પેહેલાં વિચાર અશુધી જુઓ કે, આ ધરમાં હું હું કે
મારામાં આ ધર છે; પછી શરીર એ હું એમ જાણ્યોથી
જોઈએ તો આ ધરમાં હું હું, એ વાત સ્પષ્ટ કરે છે.
લોક જોએ શરીર એજ હું માનેછે, તે બધા લોકો હું ધ-
રમાં હું, એ વાતને પ્રમાણુ કરે છે. આદલે મુખી જ્યવહાર-
નયનું કામ આવે છે. હવે નિશ્ચય નયથી લોકપ્રમાણુ આત્મા
(અથવા આપણું કેમ છીએ) તે સમજાવવાને યત્ન કરીએ.
પ્રથમ મનોદૃષ્ટિથી જોતાં આ ધર જેમાં શરીરથી બેઠાં
છીએ, તે ધર તેના મનમાં દેખાશે. આ મુંબઈ જેમાં શરીરથી
વમુંહું તે મુંબઈ મનમાં સમાયેલી જણાય છે. આ હિંદુસ્તા-
ન જેનો હું શરીરથી વતની હું એમ કહેછે, તે હિંદુસ્તાન
મનમાં રમતું જણાશે.

આ પૃથ્વી જેનાપર હું દેહથી ફરું તે પૃથ્વી પણ જાણે
 મનરૂપ પારણામાં જીવતી દેખાશે. હવે જેમ ધણા લોકોની
 સાથે પોતે શરીર એ હું એમ જાણુતો હતો પણ શરીર
 તો આત્માનું એક હથિયાર છે. તેમ મન જેમાં-આ પૃથ્વી
 પણ જીવતી દેખાય છે, તે મન પણ આત્માનું હથિયાર છે.
 તો હવે નિશ્ચયનયથી આત્મા શું એ સમજવાને થોડીવાર
 શરીર એ હું એમ દેહભાવ મટાડી, મન એ હું માનતાં
 જેમ મનમાં પૃથ્વી પણ આવી ગયલી જણાય છે, તેમ મન
 એ પણ હું નહીં. મન પણ આત્મારૂપી પ્રાસાદના-મહે-
 સમાં એક પારણું હોય તેવું છે. કારણ કે મનપણ પોતાના
 આત્મામાં છે. તો એ આત્મરૂપી પ્રાસાદમાં મનરૂપી પાર-
 ણામાં જીવતી આ પૃથ્વી આદિ તે હું કેમ હોઈ! માત્ર
 દેહભાવથી શરીરપ્રમાણ કહેવાય. મનોભાવથી ચૌદ રાજ-
 લોકપ્રમાણ કહેવાય, અને આત્માભાવથી એટલે જ્ઞાન
 એજ હું એમ હોવાથી લોકલોકપ્રમાણ કહી શકાય.
 આ નિશ્ચય નયથી વસ્તુતઃ આત્મા-આવે છે. જે-
 માત્ર બ્રાંતિથી દેહને હું સમજ્યાથી એકલા વ્યવહાર આ-
 ત્માને હું કહે છે એ અનેકાંતવાદી જિનમાર્ગીને છાજતું
 નથી. હા ધણો વખત વ્યવહારમાં ગાળવાથી-પોતાને દેહ
 સમજવાથી આમ થાય છે, માટે ધણોખરો વખત તો-
 જ્ઞાન એ હું-આત્મા એ હું એમ સમજવાથી નિશ્ચય નયનો
 આત્માપણ પોતાને હસ્તામલકવત ભાસન થઈ રહેશે. એ-

દહુજ નહોં; પરંતુ નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદયમાં ધરી રાખી હું જ્ઞા-
નરૂપે લોકપ્રમાણ છું, એમ ચર્ચાર્ય સમજી, હું જ્ઞાનજી હું
એમ પ્રકીર્ણે વ્યવહારથી દેહપ્રમાણ છું, એમ કહે એટલે કે
પ્રથમ નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદયમાં રાખીનેજ પછી દેહપ્રમાણ
વ્યવહારથી જોલે, તો હાલ જે વ્યવહાર નયનો આત્મા તેજ હું
આત્મા, ને તેથી જાણ જે છે તે પણ પરિમિત રહે છે. તે મ-
નાવા સાથે નિશ્ચય નયથી પણ આત્મા સમજાઈ પછી વ્યવહાર
નયથી જોલાય તો જૂલ ચવાનો સંભવ ઘટ્ટો થોડો છે.

ખીજી યુક્તિ, સૂર્ય ને સૂર્યનું કિરણ જેમ જૂદું ન કહેવાય,
તેમ લોકપ્રમાણ આત્મા ને દેહપ્રમાણ આત્મા એજ જ્ઞાન
કહેવાય. એ નિયત સ્થાનવર્તી સૂર્યનો પ્રકાશ લોકમાં જેમ
પ્રસરે છે; તેમ નિયત સ્થાનવર્તી આત્માનો પણ જ્ઞાન
પ્રકાશ લોકાલોકમાં વ્યાપક છે. આટલા માટેજ શાસ્ત્રમાં
આત્માને વિષ્ણુ એટલે વ્યાપક નિશ્ચય નયથી કહેલ છે. મા-
જુસ પોતાને માત્ર ક્ષયોપશમવડે કિરણ જેટલોજ સમજે
લેતો તે દેહમાં પ્રકાશ કરે તેવો થઈ રહે છે. મન જેટલો
સ્થાનવર્તી તો લોકના પદાર્થ રૂપે અને આત્મા એટલે લોકાલોક
સર્વપ્રકાર સૂર્ય જેવો નિયત સ્થાનવર્તી સમજે તો સર્વજ્ઞ
(અર્થ: ધાય છે.

પ્રથમ (ના—કદાચ દેહપ્રમાણ આત્મા જણાય, તોપણ
હીએ, તે પરંતુ દેહ એ આત્મા છે, એમ તો નજ જણાવું
વધુહું તે ઉપર દેહપ્રમાણ આત્મા જે પોતાને જણાયો છે.
ન જેનો હું રૂ.માં કોણ વિચાર કરે છે તે જણાશે. તેજ
મનમાં રમતું.

લોક ભાસ્કર આત્માનું કિરણ છે. તેને ગૌતમસ્વામીએ
 જેમ આષ્ટાપદ પર ચઢવાને પકડ્યું તે આષ્ટાપદપર ચડી શ્રી
 આદિત્યરનાં દર્શન કર્યાં. તેમ તને તે દેહપ્રમાણુ આત્મા-
 રૂપી કિરણને પકડી અષ્ટાંગ યોગરૂપી (કે યોગની આઠ
 દિશીઓ) આષ્ટાપદ પર ચઢે તો નિશ્ચયનયનો લોકભા-
 મા એટલે કે આદિત્યર ભગવાન, જેવો આત્મા
 છે, એમ જણાશે. જેમ મહાપુરુષોએ કર્યું
 'ને લાગુ કરી તદ્દવત્ વર્તન કરવાથીજ મહા-
 ન જગન્નહેર થાય છે, નહિ કે તેની માત્ર
 ૧૦-કે બહુ માન કરવાથીજ ખરેખરે કલ્યા-
 નસંસા કરી, બહુ માન કરી પોતે આત્મ
 ની જેવાથી તો ધણુંજ સન્માન થાય છે.
 જો મોક્ષમાર્ગ નથી; પરંતુ જ્ઞાન, દર્શન,
 વર્તનરૂપ આરિત્રમાં મોક્ષમાર્ગ છે.
 રૂપના જેવું વર્તન તે મોક્ષમાર્ગ છે.
 રિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ આ તત્ત્વાર્થ સૂત્રનું
 રૂઠું, અનુભવનું અને તે પ્રમાણે વર્તનું
 ન છે.

ચૌરાસી લાખ યોનિમાં ભરવાનું કારણ.

લલ ચોરસી યોનિમાં, ભમ્યો કાલ અનંત;
 સમ્યક્ રક્ષત્રયિવિના, થયો ન ભવનો અંત. ૨૫
 ભાવાર્થ:—અનંત કાલ થયાં ચૌરાસી લાખ જીવ જાતિ.

ચેમાં હું બટક્યો, પરંતુ સમ્યક્ રત્નત્રય (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર) પામ્યાવિના, આ સંસાર અર્થાત્ જન્મમરણનો છેડો ન પામ્યો.

પરમાર્થ:—એટલેક જીવજાતિમાં અગણિત જીવો છે, એવી ચોખ્ખી સાખ જીવ જાતિયો છે, સાત લાખ જાતિના પૃથ્વી કાયના જીવ, જેવજે રક્તિક, મણિ, રત્ન, પરવાણા, હિંગ્લો, હડતાલ, મણસીલ, પારો, સોનું, રૂપ, ત્રાંબુ, કચિર, સીમું લોહું, માટી, હરમજી, અરણેટો પાપાણુ, પક્ષેવો પાપાણુ, અબ્રક, તૂરીમાટી, ખારો, તેમજ પાંચ જાતિની માટી એમ અનેક છે. આ બધા જીવ છે. તેમાં હું બટક્યો, તેમજ કૂવા-વાવાદિનાં પાણી, તેવા અપકાય જીવની સાત લાખ જાતિયો તેમાંપણ રખડ્યો જવાણા, અંગારા, તલુખા, વીજલી ત્રિગેરે સાત લાખ જાતિની અશિકાયના જીવરૂપે થયો, ઘંટો-ગિયા આદિ સાત લાખ જાતિના વાયરાની જાતિમાં હું જન્મ્યો અને મયો, લાજી આદિ દરા લાખ વનસ્પતિરૂપે હું અથડાયો, કંઠ આદિ સાત લાખ સાધારણ વનસ્પતિમાં પણ હું જમી ચૂડ્યો, જે લાખ જાતિના કીડા વગેરે જે ઇન્દ્રિય જીવોમાં હું અટવાયો, જે લાખ જાતિની કીડી, માંદક વગેરે ત્રણેદ્રિના વર્ગમાં હું આવી પડ્યો, માખી, મચ્છરાદિ ચારેદ્રિય જીવોમાં હું આગ્યો, ચાર લાખ જાતિમાં દેવતારૂપે, ચાર લાખ જાતિના નારકી જીવરૂપે, ચાર લાખ જાતિના જનાવરૂપે, અને ચૌદ લાખ જાતિના મનુષ્યોરૂપે, એમ ચો-

ચોસી લાખ જીવોની ભતિયોમાં અનંતકાળ થયાં હું અનં-
તવાર જીવો ને મર્યો, પરંતુ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ
ત્રણ ચિંતામણી રત્નો તેમાંજ હોવા છતાં મેં મેળવ્યાં નહીં
કે જેથી આટલી આટલીવાર આવી આવી જીવોની યોનિ-
માં ભટકતો ભટકતો તે ભવબ્રમણનો પારજ ન પામ્યો.
આ બધાં જન્મ મરણનાં દુઃખો ભોગવનારું જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશે
દેખાતા માર્ગમાં દર્શનરૂપ અક્ષર રાખી, સદ્વર્તનરૂપ ચારિત્ર,
નહિ અંગિકાર કરવાથીજ બન્યું.

એ સંતાપ કેમ મટી?

શુદ્ધાત્માને મુક્તતા, જોતું રૂચ્છે આપ;

સ્વાત્મા જાણી અનુભવો, તોજ મટે સંતાપ. ૨૬

ભાવાર્થ:—જે તું નિર્મળ શુદ્ધસ્વરૂપને ઇચ્છતો હોય
તો, ત્હારા આત્માના સ્વરૂપને વારંવાર વિચાર કરી, તેનો
અનુભવ કર એટલે (ભવબ્રમણનો) સંતાપ મટી જશે.

પરમાર્થ:—આવાં આવાં જન્મ મરણનાં અનેક દુઃખોથી,
ચતા સંતાપમાંથી ખસી, નિર્મળ સિદ્ધપદની વાંચના જે
ત્હારે ખરેખરી હોય, કે જે દશામાં જન્મ મરણનાં સકળ
દુઃખો મટી, સાદિ અનંતકાળસુધી અક્ષય સુખમાંજ રહે-
વાય છે. ત્હેનીજ ત્હારે ખરેખરી ચાહના હોય તો ‘હું કે-
ણુ છું?’ તે પ્રથમ શોધ, અને એ શોધતાં શોધતાં અર્થાત્
ત્હારા પોતાનાજ આત્માનું યથાર્થ જ્ઞાન થતાં, અમળ મો-
ક્ષનો માર્ગ પામીશ કારણકે આપણામાં રહેલા આત્માની

પ્રથમ જાંખી થઈ, ને પછી તેના હૃદયોતથી ચક્રાપૂર્વક, સ-
હર્ષતન થયું કે મળ વિશેષ જઈ ચોતાને નિર્મળ ચિદ્રૂપદ
પ્રાપ્ત થશે.

આત્માજ્ઞાન વિનાની ક્રિયા કેવી છે ?

આત્મજ્ઞાન નહિ જ્યાંસુધી, ફોકટ ક્રિયા કલાપ;

મટકો ઘ્રણે લોકમાં, શિવશુભ લહો ન આપ. ૨૭

ભાવાર્થ:—જ્યાંસુધી આત્મજ્ઞાન ન થયું, ત્યાંસુધી સ-
ધળી ક્રિયાઓ ફોકટ છે. ત્યાંસુધી તું ઘ્રણુ લોકમાં ભટકીશ
અને મોક્ષશુભ પામી શકીશ નહિ.

પરમાર્થ:—જ્યાંસુધી જોતે કોણુ એવું આત્મજ્ઞાન થઈ
જોતાની અનંત શક્તિ, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન અને
અનંત શુભ જણાયાં નથી, ત્યાંસુધી તપ, સંયમ, આદિ
ક્રિયાઓ ફોકટ છે અર્થાત્ એકલા વિનાનાં મીઠાં જેવી છે.
કારણ કે આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશવિના, જેટલી જેટલી ક્રિયા
થાય, તે બધી અંધારામાં થાયછે, ને અંધારામાં આવતાં
સાધ્ય જે મોક્ષ, ત્યાં કેમ પહોંચી શકાય! માટે જ્યાંસુધી
આત્મજ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રગટ ન કર્યો હોય, ત્યાંસુધી ક્રિયા કર-
નાર તો ભટકે છે પણ તું તપ, સંયમ, આદિ ક્રિયા કરવા
છતાં પણ મોક્ષત્વ તો નથીજ પામતો, કારણ કે તેવી
સત્ક્રિયા, કદાચ ઉત્તમ મનુષ્ય કે, દેવમતિમાં લઈ લેય, તો-
પણ સંસારમાં હોવાથી, ભટકવું જાય નહીં. માટે આત્મ-
જ્ઞાનવિના, તું ઘ્રણુ લોકમાં ભટકે છે. અને મુક્તતા પામતો

નથી. અર્થાત્ વગર દીલે પહેલાં તું પોતે કોણુ છે? તે તું
યથાર્થ સમજી, આત્મજ્ઞાન કરી, અને પછી તપ, સંયમ
આદિ શુભક્રિયા કરી, તે ક્રિયા અનિચ્છાથી એટલે તેના
ફળની આશા રાખ્યા વિના કર તો તું સત્વર મોક્ષમુખ
મેળવીશ.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન આત્માને કહે છે ?

ધ્યાન યોગ્ય ત્રિલોકમાં, જિનસમ આતમ જાણ;
નિશ્ચયથી જિનવર કહે, તેમાં આંતિ ન આણ. ૨૮

ભાવાર્થ:—આ ત્રણે લોકમાં ધ્યાન ધરવાને યોગ્ય
આત્મા છે, ને તે આત્મા નિશ્ચય (નયથી) જિનેન્દ્ર સરખો
છે એમ શ્રી જિનેશ્વર પોતેજ કહેછે, મારે તેમાં કોઈ વા-
તની શંકા ન કર.

પરમાર્થ:—લૅર્વલોક, અધોલોક, અને મધ્યલોક એ ત્રણે
લોકમાં ધ્યાન કરવાને યોગ્ય, એક આત્મા છે. અને તે
શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન જેવોજ નિશ્ચય નયથી છે. કા-
રણ કે આત્મામાં જે શુણે અહીં અપ્રગટ છે તેજ શુણે
પરમાત્મામાં પ્રગટ છે. એવું શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન, કેવલજ્ઞા-
ની પોતેજ કહેછે. તો હવે એ વાતમાં શંકા ન આણ. ધ્યાન
કરવાયોગ્ય એવા, જિનેશ્વરને યથાર્થ જોળખ, ને પછી
તહારો આત્મા તેવોજ છે એમ નિશ્ચય માની તેનું ધ્યાન
ધર કે નેથી જેમ ઉપરના શ્લોકમાં શિવસુખ કહ્યું છે તેમ
પરમાત્માની પેઠે, તં પણ શિવસુખ પામે.

મનસિથી શું મોક્ષ મહેલ?

મત, તપ, સંયમ, દાનથી, મૂર્તિ કંદે સિવ ધાય;
જાતમાના અનુભવિના, કોઈ ન મોક્ષે જાય. ૨૯

આચાર્ય:—એવું તો મુઠજ કહે છે કે, મત, તપ, સંયમ
આન ઇત્યાદિથી મોક્ષ મળે, પરંતુ આત્મા કોણ છે, એનો
ધોતે અનુભવ કરવોના કોઈપણ મુક્તિ વાઈ સહે નહીં.

પરમાર્થ:—મત, તપ, સંયમ, દાન વગેરે મોક્ષનાં સાધ-
ન છે, તે ખરૂં છે પણ માત્ર તેથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું
આ જગતમાં જે મૂર્ખ છે તેજ કહે છે. બાકીતો જ્યાંસુધી
આત્મા ધોતે કોણ છે, એવું અનુભવપૂર્વક જ્ઞાન ન થાય,
ત્યાંસુધી મને તેજનાં મનાદિ કરે પણ મોક્ષતો નહીંજ થાય.
ક્રિયા અદ્વિત જતી નથી; તેનાથી દેવતાદિ સુખ મતિ થાય
પણ આત્મજ્ઞાન વિના મુક્તિ નહીં થાય.

મનાદિ કરી પરંપરાએ મોક્ષે જગાશે એવું કહેવાય, પરંતુ
એ જ્ઞાન શુંજા બરેલી છે કારણ કે મત, તપ, સંયમ, દાન,
એ જ્યાંસુધી સાધન અમુર સમુદય, ચૈતન્યરૂપ આત્મજ્ઞાન
નાથી ત્યાંસુધી વગર પ્રકાશે બદકે છે. મારે બદકતાં
છતકતાં સાધનરૂપ મળે પછી ખરી મે ન પણ મળે
સતી અરૂપ જ્ઞાનના પ્રકાશનાં કિરણોથી દેખાતા મોક્ષમા
પણ, રહી, જે તપ, જપ, સંયમ, દાન કરે, તો તો
જ્ઞાનથી. (નિષય) મોક્ષે જાય. એમાં ખીતકુત સંમ-
તી. કારણ કે જે વખતે, પોતાના આત્મામાં

અનુભવ થયો કે, પોતે આત્માસાથે એકતા કરે છે કે, તેના
જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ, સર્વ દ્રવ્યોપર પડી, પોતાનું શુદ્ધસ્વરૂપ
દેખાડતા ન્તયછે. ત્યારેજ તપાદિથી પોતાના અશુભને કાઢતો
કાઢતો સર્વથા નિર્જેરા કરી મોક્ષપદને અવશ્ય પામેછે.

કાણુ નિશ્ચય મોક્ષે ન્તય ?

જે શુદ્ધાત્મ અનુભવે, વ્રત સંયમ સંયુક્ત;

જિનવર માણે જીવ તે, નિશ્ચય થાયે મુક્ત. ૩૦

ભાવાર્થ:—જે જીવ શુદ્ધાત્માના અનુભવપૂર્વક, વ્રત, સંયમ
કરે તો તે જીવને માટે શ્રીજીનેશ્વર દેવતા કહેછે કે, તે જીવ
સંસારથી મુકાઈ મોક્ષ પામે.

પુણ્ય અને પાપનાં ફળો

પુણ્યે પામે સ્વર્ગ સુખ, પાપે તર્કે જાય;

પુણ્ય, પાપ તજી આપમાં, રમતાં શિવસુખ થાય. ૩૧

ભાવાર્થ:—પુણ્ય કર્મોનાં ફળો જીવને જીવો અઘાળી રૂપથી મુખે આપે છે. અને પાપકર્મોનાં વિપાક, જીવને નીચો પછાડી નારજીના દુઃખમાં રમડોળે છે. પરંતુ પુણ્યવાસના અને પાપવાસના, એ બેઉનો ત્યાગ કરી, (જીવ) પોતાના (આત્મ) સ્વરૂપમાં રમણ કરે તો મોક્ષનાં (અન્યા-ભાધ) મુખ પામે છે.

પરમાર્થ:—આ ચોરાશી લાખ જીવોનિમાંના કોઈપણ જીવને-કોઈપણ મુખ આપવાથી પુણ્ય બંધાય છે, અને તેમને દુઃખ દેવાથી પાપ બંધાય છે. કાંઈને મુખ આપ્યું તેનું ફળ ધણું મુખ થાય છે, અને દુઃખ આપ્યું તેનું ફળ ધણું દુઃખ થાય છે. એટલે એક બીજ વાન્યું હોય તેમાંથી તેનાં ધણું ફળો થાય, તેમ વાવેલાં મુખનાં સુંદર ફળો અને દુઃખનાં વિકાળ વિપાકો, એ બંને યથાક્રમ વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ જીવ જ્યારે બાહ્યમુખ જે પુણ્યથી થાય છે, તેની દરકાર નથી કરતો અને બાહ્ય દુઃખ જે પાપ કરવાથી થાય છે તેની પણ દરકાર નથી કરતો, પરંતુ મુખ દુઃખ એ મારા પોતાનાજ પૂર્વે પુણ્ય પાપનાં ફળો છે, એમ જાણી સમતાથી વેદે છે અને હવેથી કોઈ જીવને પણ દુઃખ આપનારું છોડી દઈ એટલે પાપ આપારને તણ દઈ સર્વ જી-

વને પરોક્ષ અથવા પ્રત્યક્ષમાં ભણું કરવાનો માર્ગ પ્રથમતો લેછે અને ત્યારબાદ સર્વનું ભણું કરતાં, સર્વને સુખ આપતાં પણ તેમના ક્ષણની જરાપણુ ઇચ્છા કરતો નથી. આમ ત્યારે પુણ્યવાસના પણ તેની જાણછે એટલે તે અંતઃપ્રવેશ કરેછે, એટલે વિચારે છે કે હું કોણુ છું? મને દુઃખ છે યા સુખ છે? કયાય આદિથી ચતાં દુઃખોમાંથી, તેને છોડાવેછે, ક્ષમા આદિથી ચતાં મુખોમાં તેને જોડે છે. આમ કયાય છેદથી ચતી નિર્મળતામાં પોતાના આત્મસ્વરૂપની કંઈક પ્રતિભા દેખાય છે અને એમ થયું કે, શુભ કાર્યો કરવા છતાં તે પુણ્યબંધ ન કરાવે, સ્વર્ગોદિનાં પણ વિષય મુખો આપીદે, તેમ જાણી તેમનાં (પુણ્યનાં) પણ ક્ષણને ન ઇચ્છતો, પોતાના ઉત્તરોત્તર નિર્મળ દેખાતા, આત્મસ્વરૂપના શુણ્ણોમાં રમણુ કરતો. જ્ઞાન, -દર્શનમાં રમણુ કરતો મારામાં જે જાણેછે તે જ્ઞાનરૂપ છે તેજ હું અને આ દેખેછે તેજ હું. આમ સામાન્ય ઉપયોગ દર્શન તે હું એમ થયું કે, આ વિશેષરૂપ જ્ઞાન તે હું એમ ક્રૂર જ્ઞાન, દર્શન એ બેમાં રમણુતા થઈ અર્થાત્ દર્શન ઉપયોગથી જ્ઞાનમાં અને જ્ઞાન ઉપયોગથી દર્શનમાં રમણુતા થઈ એજ આત્માનું ચારિત્ર એમ થયું કે એ ચારિત્ર પોતામાં થતું અનુભવાયું. ત્યાંપણુ તે ચારિત્રજ હું. આમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય (અભ્યાસ) સુખ (કે અનંત આનંદ) આદિ પોતાના (આત્માના સહજશુણ્ણોમાં)માં સ્થિતિ ચતી જવી એથી અવશ્ય શિવ એટલે મોક્ષ તે અક્ષય સુખ, તે જીવ શિવરૂપ થઈ પામેછે.

ત્રિ. વિ. પુણ્યનાં ફળો મુખો તે ભોગથી નારાં પામે,
 પણ મોક્ષમુખ પરિપૂર્ણ અને અખંડ હોવાથી તેટલુંજ રહેછે.
 એકજ માણસ જેમ ભૂદી ભૂદી અપેક્ષાએ બાપ, માઈ,
 પુત્ર હોઈ રાકે તેમ આત્મા પોતેજ જ્ઞાન; પોતેજ દર્શન
 પોતેજ આરિત્ર, પોતેજ વીર્ય; આમ અનંતમુખો જે વિશે-
 ષરૂપે પોતે છે અને સામાન્યરૂપે પોતે આત્મત્વ છે, તેમ
 થઈ શકે તેમ છે તો પછી મુખ તેમનાથી બહાર ક્યાં રહે?
 જેમ સૂર્ય પોતાના પ્રકાશમુલુથી, સર્વ વસ્તુ જાણે દેખે
 તેમ, આત્માપણુ પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, મુખથી જાણે-દેખે,
 સૂર્યલોકમાં પ્રકાશ કરે, અને આત્મા લોકલોકમાં પ્રકાશ
 કરે અને એવા અનંત સૂર્યને પણ જાણે તેથી સર્વ જાણે-
 દેખે-માટે પુણ્યના કરોડ વર્ષના પણ નાશવંત એવા ક્ષણિક
 મુખમાંથી રતિ દૂર કરી નિજનંદમાં રમણુતા કરવી કે જેથી
 મોક્ષમુખ સત્વર પમાય એજ મુક્ત છે. શરૂઆતમાં આત્માશ્વા-
 સીતું આચરણું કંઈ વિચિત્ર પુણ્યપાપના ફળના સમ્બંધમાં
 જણાય છે. બહિર્ભાવનો ત્યાગ કરી નવા પાપપુણ્યમાં મુ-
 કતો નથી, પરંતુ દુઃખ આવે ત્યારે હસે છે! અને મુખ
 આવે ત્યારે રહેછે, કારણ કે દુઃખ ભોગથી પાપ આછાં
 થાય એટલે તેમનું હસવું વ્યાજબી છે અને મુખભોગથી
 પુણ્ય એટલું થાય માટે તેનું રહવું પણ યોગ્ય ગણાય. પર-
 ન્તુ આગળ જતાં ત્યારે પુણ્યનાં “ફળો” જો કે સ્વર્ગીય
 હોય તોપણુ વિષય મુખો છે એમ જાણી તેને પણ છોડ-

વામાં રડતો નથી. પરન્તુ જેમ પુણ્ય પણ શરીરનો મેલ હોય તેમ ધર્મધ્યાનવડે તેને ઘોઈ શુક્લ ધ્યાનવડે નિજસ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરતો કરતો તે ધ્યાનાતીત અવસ્થાને પામેછે.

મોક્ષનાં બે કારણા.

વ્રત, તપ, સંયમ, શિયલ છે, શિવકારણ વ્યવહાર;

નિશ્ચય કારણ મોક્ષનું, આત્મ અનુભવસાર. ૩૨

ભાવાર્થ:—શિવ એટલે મોક્ષનું કારણ વ્યવહારનયથી જોતાં (શુભ વ્યવહારમાં જોડનારા એવા) વ્રત, તપ, સંયમ અને શિયળ વગેરે છે. અને નિશ્ચયનયથી અવલોકતાં મોક્ષનું ખરું કારણ હું કોણ છું તેનો અનુભવ થવો એજ છે. એટલે આત્માજ છે.

પરમાર્થ:—મોક્ષ પામવામાં ક્રમ એવો છે કે પ્રથમ અશુભ ક્રિયા કરતાં છવ અટકે, અને શુભ ક્રિયામાં પ્રવેશ કરે. આમ કરવાથી નવાં પાપ આવતાં રોકાય, અને જૂનાં પાપો તૂટે. માટે નવાં કર્મોને રોકવા ને જૂના કર્મોનો ક્ષય કરવામાં વ્રત, તપ, સંયમ; અને શિયળ ખરેખરી મદદ કરે છે, કારણ કે જ્યારે તેઓ નવાં કર્મને આવવાનાં બારણાં બંધ કરે, અને જૂનાં કર્મોને વાળી,—ઝાડી, બાળી નાંખી નિર્જરા કરાવે છે તો એમ કરતાં સમ્પૂર્ણ કર્મ નિર્જરા થઇ તો મોક્ષ થાય; માટે વ્યવહાર નયનું કહેવું સત્ય ઠરેછે.

કારણ કે વ્યવહાર નયનથીજ છવ કર્મોનો કર્તા, લોકતા ને હર્તા છે. અવ્રતથી કર્મનો કરતા, વ્રતથી કર્મનો હર્તા થા-

યછે. માટે વ્રતાદિ એ કર્મક્ષય કરવાને વ્યવહાર બહુજ ઉપકારી છે.

નિશ્ચય નયથી મોક્ષનું વ્યાજળી કારણ આત્મસ્વરૂપને અનુભવ, એટલે હું કોણ છું? તે અનુભવ થાય તો મોક્ષ પામે.

નિશ્ચય નયથી જીવ, જ્ઞાન, દર્શન, ચાદિત્રરૂપ છે. અર્થાત્ જ્ઞાન એટલે મારામાં જાણે છે તેજ હું; દેખે તેજ હું; જે જણાય છે, દેખાય છે, તે હું નહીં, એવું કરતો કરતો પોતાનું નિજસ્વરૂપ અનુભવે તો તેપણ મોક્ષગતિનું વાસ્તવિક કારણ છે.

વ્યવહાર નયથી કર્મોને દુઃખમય બતાવી, તેનો વ્રત વગેરેથી નાશ કરેછે.

નિશ્ચય નયથી પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં પેસવાથી કર્મોને આધાર નથી રહેતો તેથી, પોતાની મેળે ખરી જાયછે.

પહેલો વ્યવહાર નય કર્મરૂપ બિલિંગ (ઇમારત)ને જાણે કુહાડારૂપ વ્રતો વેગેરેથી, તોડતો હોય તેવો જણાય છે.

બીજો નિશ્ચય નય એ ભીંતના પથરા, ઇંદોની વચમાં રહેલી ચીકાસ, વાસના, કે આસક્તિને કાઢી લે છે, એટલે ભીંત ધબલઈને પડી જાયછે.

પહેલો અશુભ મૂકી શુભમાં જોડાવેછે ને બીજો શુભને મૂકી શુદ્ધ ચૈતન્યમાં પ્રવેશ કરાવે છે, આમ બેઉ ઉપકારક છે.

પરંતુ જ્યાંવિજ્યાં જ્યાંવિજ્યાં એમ કહેછે કે:—

નિશ્ચય દૃષ્ટિ દૃઢ્ય ધરીજી, પાલે જે વ્યવહાર;
પુણ્યવંત તે પામશેજી, સવસમુદ્રનો પાર.

ભાવાર્થ:—ભવસમુદ્રનો પાર પામવો હોય, મોક્ષ મેળવવો હોય તો હૃદયમાં નિશ્ચયરૂપ પોતાનો નિજ સ્વભાવ જ્ઞાન છે, તેમાં રહેલું અને વ્યવહારમાં-ક્રિયામાં પોતાને જ્ઞાન-સ્વરૂપે કર્મોદિને જાણી, તેને ક્ષય કરવાને પ્રતાપિ વ્યવહાર ક્રિયા કરવી.

પરભાવ ત્યાગ, અને નિજભાવ ગ્રહણમાં મોક્ષ છે.

પરખી છો નિજભાવને, ત્યાગ કરી પરભાવ;

તો જિનવર એવું કહે, નિશ્ચયે મોક્ષે જાવ. ૩૩

ભાવાર્થ:—પોતાના આત્મસ્વરૂપને ઓળખી લો અને પરભાવને છોડીદો, તો જિનેશ્વર ભગવાન કહેછે કે તમે નિશ્ચય મોક્ષપદ પામશો.

પરમાર્થ:—પરભાવ, પુદ્ગલભાવ એટલે આ પુદ્ગલ તે હું એવા ભાવને એટલે પુદ્ગલને ઉપકારક, સ્ત્રી, ધન, કુટુંબ, સગાં, દેશ, ઘર, નગર, પૃથ્વી એ મારાં એવા ભાવને ત્યાગો છારણે કે આવા પરભાવને હું દેહ નથી, તો આ સગાં ઘર વગેરે મારાં ક્યાંથી હોય એવું વિચારે. વળી હું તો દેહ-મંદિરમાં વસનાર દેવ છું. હું એ પુદ્ગલાદિ ક્રિયાને જાણનાર જ્ઞાનસ્વરૂપ છું. એવો જ્ઞાનસ્વરૂપ પોતાનો વાસ્તવિક સ્વભાવ છે. તેને ઓળખી તે ગ્રહણ કરે. ઉપર કહેલા પુદ્ગલાદિમાં હું એવો, સ્વભાવ નથી. પરન્તુ પરભાવ-વિભાવ છે તેને છોડો તો જિનેશ્વર ભગવાન કહેછે કે, તમે અવશ્યે મોક્ષ પામશો.

સમજી લો જવ તત્ત્વને, વઢી પડ્દવ્ય વિચાર;

પંચ કાઢને જાણીને, ઠીક કરો નિરધાર. ૩૪

ભાવાર્થ:—નવ તત્ત્વનું, તું યથાર્થ ૨૧૩૫ સમજી, પડ્દવ્ય-
નો વિચાર કર, પાંચ કાળના જીવોને ઓળખ, આટલી વાત
પ્રથમતો નિરધારપૂર્વક જાણી લે.

પરમાર્થ:—જીવ, ૧ અજીવ, ૨ પુણ્ય, ૩ પાપ, ૪ આ-
શય, ૫ સંવર, ૬ બંધ, ૮ નિર્જરા, ૭ ને મોક્ષ ૯ એ નવ
તત્ત્વો આખી સૃષ્ટિમાં છે. આ બધો તેનો વિસ્તાર છે મોટો
તેને યથાર્થ સમજી લે, જેમકે એક જીવતત્ત્વને ઓળખ
અને પછી સર્વ જીવો તેવા છે એમ અનુમાન કર, એક અ-
જીવ જડને બધું ને પછી સર્વ જડ તેવું છે એમ જાણુ.
તેમ દુઃખને જોઈને પાપનું અનુમાન, સુખને જોઈને પુણ્યનું
અનુમાન કર, તેમજ પુણ્ય કે પાપ આવતાં જોઈ આશય
તત્ત્વનું અનુમાન કર. અને પુણ્યપાપને રોકતાં ને થાય તે
સંવર છે એમ સંવર સમજ. પાપપુણ્ય૩૫ ફળ આપનાર
કર્મ ખરી પટે તે નિર્જરા, પાપ-પુણ્ય બંધાય છે તે બંધ,
અને પાપ કે પુણ્ય સર્વ કર્મનો ફલ થાય તે મોક્ષ એમ
નવે તત્ત્વ સમજી લે.

પડ્દવ્ય નીચેના કોષ્ટકમાં જતાવ્યા પ્રમાણે છે.

૧ મૂળમાં સજ્જ એટલે સાત તત્ત્વ માન્યાં છે, પરંતુ આશય તત્ત્વમાં
પુણ્ય પાપનો સમાવેશ થઈ જાય છે તેથી સાત તત્ત્વ પણ જણાવ્યું છે,
વળી પાંચ પણ ગણાય છે પરંતુ એ બધા જીવ અને અજીવ આ બે
મુખ્ય તત્ત્વો વિસ્તાર છે.

૧	ધર્મોસ્તિ કામ્ય. લોકપ્રમાણ.	એક	અરૂપી.	ક્રાંતિપથ પરતુને ગતિ આપવાની મદદ કરનાર-જળ જેમ માછલીને તરવામાં મદદ કરેછે.
૨	અધર્માસ્તિ કામ્ય. લોકપ્રમાણ.	એક	અરૂપી.	વસ્તુને સ્થિર રાખવામાં સહાય કરનાર, જેમ સ્થંભ વૃક્ષનો આશ્રય લઈ પાંચીક ઇ/ન બેસેછે તેમ.
૩	આકાશાસ્તિ કામ્ય. લોકપ્રમાણ.	એક	અરૂપી.	અવકાશ આપનાર, જેમ વાસણમાં હવા.
૪	પૃથ્વ્યાસ્તિ કામ્ય. લોકપ્રમાણ.	અનેક.	રૂપી.	સમુદ્ર, પહાડ અને વિધ્વંસ પામવું. એ ધર્મવાળા જગતના દરબપદાર્થો તે પુદ્ગલ.
૫	કાળ.	એક.	અરૂપી.	વસ્તુને જીવી નવી દેખાડનાર-વસ્તુમાં થતી ક્રિયાએ વર્તમાને આરોપ.
૬	જીવાસ્તિ કામ્ય. લોકપ્રમાણ.	અનેક.	અરૂપી.	જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ.

મા સ્વરૂપ નિશ્ચય અને વ્યવહાર નયથી સમજી લેવું વળી આમાં પાંચ દ્રવ્ય છે તે અસ્તિત્વયરૂપ છે તુ કાળનો બીજામાં થતી વર્તના (દિરકાર) ને દેખાડવા તેમાં આરોપરૂપ છે મારે તે અસ્તિત્વય નથી.

સચેતન અને અચેતન

एक सचेतन जीव છે, अन्य अचेतन जाण;

चेतनने ध्यावो सदा, तो पामो निर्वाण. ३५

ભાવાર્થ:—(ઉપર કહેલા પદાર્થમાં) એક ચેતનરૂપ છે અને બીજો અચેતન (જડરૂપ) છે. માટે જો આ બધામાં ચેતનનું ધ્યાન કરશો તો તમે નિર્વાણ એટલે મોક્ષ પામશો.

પરમાર્થ:—આ નવ તત્ત્વમાં એક જીવતત્ત્વ, તેમ જ દ્રવ્યમાં પણ એક જીવતત્ત્વ ચેતન્યરૂપ છે, બાકી બધાએ અચેતન જડરૂપ છે. માટે ચેતન્યરૂપ એવા પોતાનેજ તમે હમેશાં ધ્યાવો તો મોક્ષ પામશો.

શિવ મુનિનો ઉપાય

जो शुद्धात्म अनुभवो, तजी उपाधिक भाव;

पामो जलदी मुक्ता, ये जिनआज्ञा भाव. ३६

ભાવાર્થ:—પર ઉપાધિ તથા શુદ્ધાત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરો તો સત્ત્વર મુક્તિ પામો, એજ જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા, (આગમ)નો પરમાર્થ છે.

પરમાર્થ:—જીવ શિવાય સર્વ પરવસ્તુ છે, તે જીવને ઉપાધિ છે, અને જીવમાં પણ કર્મ વગેરે આવી મલિન ગર્થ ગયો છે, તો જેની મલિનતા ગર્થ છે એવા તિર્થંકર ભગવાન અને શિશુભગવાનનો આત્મા જેવો શુદ્ધ છે તેનો આત્મા પોતામાં છે તેને જોણી તેનો અનુભવ કરો. તેવા આત્માની અનુભવતા પરભાવરૂપ ઉપાધિ મુક્તિ તુરંત થાય છે. માટે

પોતાના આત્માનો અનુભવ થયો તો તિર્થંકર મહારાજની આજ્ઞાનો-આપ્તવાક્યનો પણ અનુભવ થયો, ભાવ પણ એવો છે કે એમ કરશે તો તમે જલદી મુક્તિ પામશો.

- ખુલાસો:—ઉપાધિ એ દ્વાકટની પીછા, જેમ કોઈએક ગાયને પાંચમો પગ જેમ ચાલવાને કામ આવતો નથી, પરંતુ ઉલટો લટકી લટકી અડચણુ કરે છે, તેમ શરીરાદિ અને તેને લીધે સ્ત્રી, ધન, કુટુંબ, સગાં ઇત્યાદિ દ્વાકટની ઉપાધિયો કંઈ પણ ઉપકાર થવાને બદલે, શ્રવણ ગાયને, જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય, આનંદ ચરણુમાં અડચણુરૂપ થઈ પડ્યાં છે. માટે જ્ઞાન, દર્શન, મુખ, વીર્યરૂપ પોતે શ્રવ છે. તેમાં પોતાને સગાં વહાલાં કે ધનાદિ ન રહેવા દે તો તેઓને તથા દેવાં; ને તે છતાં પણ દેહમાં મમત્વ રહેલું હોય તો વ્રત, તપ, કરી તેમાંથી પણ દેહ રહ્યા છતાં દેહભાવરૂપી ઉપાધિને ફર કરવી એટલે તો અનુભવ થયેજ. અને એ અનુભવથી દેખાયલો આત્મ-પ્રકાશ મધ્યાહ્ન જેવા પ્રકાશરૂપ મોક્ષ સ્થિતિને પણ આણી મૂકશે. એવી જિનેશ્વર ભગવાનની પોતાની આજ્ઞા છે.

ભેદ વિજ્ઞાન.

જાણે જિવ અજીવનો, ભેદવિજ્ઞાન વિચાર;

જિન, મુનિ, વદતા સૌ સદા, તે પામે ભવપાર. ૩૭

ભાવાર્થ:—જે જીવને એકું ભેદજ્ઞાન છે એટલે આ જ્ઞાનાદિ ગુણુમુક્ત તે ચેતન છે અને વર્ણ, ગંધ, રસ, રૂપ-

શાંદિવાળું તે શરીરાદિ છે, તે જીવ બવસાગરનો પાર પામે છે એમ જિનેશ્વર બગવાન તેમજ સર્વ આત્માય મહારાજ કહેતા આવ્યા ને કહે છે.

પરમાર્થ:—જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, નીર્વૃત્તિ જીવ કે ચેતન્યને તેમજ પલ્લ, ગંધ, રસ, સ્પર્શરૂપ શરીરાદિને જે જુદાં જુદાં જાણે છે, તે જોળમેળ કરતો નથી. એટલે કે ચેતન તે જડ અને જડને ચેતન સમજતો નથી પરંતુ પોતાને ચેતન અને શરીરાદિ જે પોતે નહીં પણ જડ એમ સમજે છે તે અવસ્થા જન્મમરણરૂપ બવસાગર તરી પાર પામે છે. એક સર્વ જિનેશ્વર બગવાન અને સર્વ આત્માયો કહેતા આવ્યા અને કહે છે.

સર્વજ્ઞતા તો એક ચેતનમાંજ છે.

ચેતન તો સર્વજ્ઞ છે, અન્ય અજીવ ન કોય;

જિન મુનિવર નિશ્ચે કહે, આરાધ્યે દિય હોય. ૩૮

ભાષાર્થ:—સર્વજ્ઞપણું તો એક ચેતનમાંજ છે. ખીજા કોઈ શરીરાદિ જડને સર્વજ્ઞતા નથી હોતી માટે જિનેશ્વર બગવાન તેમજ આત્માય મહારાજ કહેછે, એવા જ્ઞાનરૂપ (તમારા પોતાના) ચેતનનેજ આરાધતાં મોક્ષ પ્રમાય છે.

પરમાર્થ:—જાણપણું ચેતનમાંજ છે, અને ચેતન તો પોતેજ છે, જડ એવા શરીરાદિ કોઈ કાળે જ્ઞાનપણું કે સર્વજ્ઞતાપણું પામતા નથી. તો તું પોતેજ સર્વજ્ઞ છું એવા તારા ચેતનનીજ આરાધના કર, ધ્યાન કર; તો નિશ્ચય આ-

નન્દરૂપ સુક્તિ પામીશ. એવો જિનેશ્વર ભગવાન તેમજ
આચાર્ય મહારાજનો ઉપદેશ છે.

સર્વ જીવ સર્વજ છે.

પૂજા ઠગાઈ વેર ને, પ્રીત કોળથી થાય;

ગુપ્ત પ્રગટ ચેતન સહુ, સરખા મને જણાય. ૩૯

ભાવાર્થ:—કોને પૂજું? કોને ઠગું? કોની સાથે વેર
બાંધું? અને કોની સાથે મિત્રતા રાખું? કારણ કે સામાન્ય
જીવપણુ ગુપ્ત રીતે જ્ઞાનાદિ ગુણો યુક્ત છે, અને જિનેશ્વર
ભગવાન પ્રગટપણુ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત છે. એટલા માટે
તેઓ, બેઉ મને સરખા જણાય છે,

પરમાર્થ:—સર્વ જીવ જ્યારે ગુપ્તપણુ વા પ્રગટપણુ જ્ઞા-
નાદિ ગુણયુક્ત જિનેશ્વર સરખાજ મને જણાય છે, તો હવે
હું કોની પૂજા કરું ને કોની ન કરું, હવે તો સર્વની પૂજા
કરું, કોની સાથે ઠગાઈ કરું ને કોની સાથે ન કરું? કોની
સાથે વેર રાખું અને કોની સાથે ન રાખું? કોની સાથે મિ-
ત્રતા રાખું? અને કોની સાથે ન રાખું, હવે તો સર્વ જી-
વની સાથે ગુણુ ઐક્યતાથી મૈત્રીજ છે. કારણ કે કોઈ પ્ર-
ગટપણુ અને કોઈ જીવ (ગુપ્ત) પણુ સર્વજ છે, અને મા-
નમાં જે છે તે પણુ સર્વજ જણાય છે તો પછી અમે સર્વ
એકજ સરખા છીએ.

અને જ્યારે કોઈ ગુપ્તપણુ અને કોઈ પ્રગટપણુ એમ
સર્વ સર્વજ છે. તો भारी ઠગાઈને કે મૈત્રીને એ આત્મા

જાણે છે. તો પછી જોનાથી કંઈ છાતું નથી, તેનાથી
 વેરાદિ સખી કે ઠગાઈ કરી સા માટે દુઃખમાં પડું? માટે
 તીર્થંકર દેવ તથા સિદ્ધ, પ્રગટપણે સર્વેસ અને અમે શુભ-
 પણે સર્વેસ હોવાથી સર્વ જીવોમાં સમજાવે રહેવું એજ
 શ્રેયસ્કર છે.

ત્યાંસુધી અમે!

અમે કુતીર્યે તહાંસુધી, કરે ધૂર્તતા ઠંગ;

સદ્ગુરુ વચન ન સાંભળે, કરે કુગુરુનો સંગ. ૪૦

ભાનાર્થ:—આ જીવ છજ કપટ કરી કુમાર્જે ત્યાંસુધી વ-
 તંછે કે ત્યાંસુધી તેણે સદ્ગુરુનાં વચન સાંભળ્યાં નથી,
 પણ કુગુરુના સંગમાં ફસાયો છે.

પરમાર્થ:—જ્યારે પોતામાંજ સર્વેસ છે અને તેની સાથે
 છજકપટ કરે એટલે પોતેજ પોતામાં જાણે છે કે આ કપટ
 છે. તે છતાં તેના જાણપણી દેખરેખ નીચે છજ કપટ
 કરે તે ખરેખર કુગુરુનાજ સંગથી કરે છે. પરંતુ જ્યારે સં-
 દ્ગુરુરૂપી શુભનથી એમ જાણે છે, હું તો આ છજ કપટ
 છે “એમ” જાણું છું, અને આ બીજા જીવો પણ આ છજ
 કપટ છે એમ જાણે છે. અને એ જાણનારજ અમે પોતે
 છીએ તો હવે શામાટે અમે એવાં, કુતીર્યમાં એટલે ખોટા-
 માર્ગમાં ભટકિયે. પરંતુ સદ્ગુરુએ દેખાડેલા શુભાર્ગમાંજ
 એટલે જ્ઞાન છે તેજ હું છું એવા માર્ગમાંજ પ્રવર્તન કરીએ.
 અને આ છજ કપટની ઠગાઈ છોડી દઈએ.

દેવ ક્યાં છે ?

તીર્થે ને દેહેરાં વિપે, નિશ્ચય દેવ ન જાણ;

જિન ગુરુવાળી એમ કહે, દેહમાં દેવ પ્રમાણ. ૪૧

ભાવાર્થ:—એ ખાતરીપૂર્વક વાત છે એમ જિનેશ્વર ભગવાન અને શુરમહારાજ કહે છે એટલે કે તીર્થમાં અને દેહરામાં દેવ નથી. પરંતુ દેવતો દેહરૂપી મંદિરમાં જ છે.

પરમાર્થ:—દેવને શોધવા આપણે પ્રભુના નિર્વાણાદિ ક્ષેત્રમાં જઈએ છિયે. અને દેહરામાં ખોળીએ છીએ, પરંતુ જિનેશ્વર ભગવાન અને શુરમહારાજ કહે છે કે ત્યાં દેવ નથી નથી. દેવતો શુદ્ધપણે તારા પોતાનાજ દેહમંદિરમાં બિરાજે છે માટે તેને તું ત્યાં જ શોધ.

સ્પષ્ટીકરણ—આપણા પોતામાં જ સૌથી પાસેમાં પાસે એ શુદ્ધદેવ, પરમાત્મા, બિરાજ રહ્યા છે, તેને ખોળતા નથી. અને તીર્થ, દેહરાં વગેરેમાં ખોળીએ છીએ તેનું કારણ આ નીચેના દ્રષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

કેટલીક વેળા આપે જોઈએ હશે કે જ્યારે સૂર્યનો પ્રકાશ હોય તે વખતે આપણા હાથમાં આરીસો રાખીએ તો તે સૂર્યનું બિંબ આરીસામાં પડે છે. અને તે આરીસામાં પડી તે આરીસામાંથી તેનું પ્રતિબિંબ પાછું કોઈ પદાર્થ એટલે ભીંત વગેરે પર પડતું દેખાય છે. અને તેથી જાંતિ એવી થાય કે જે ભીંત કે પદાર્થ પર સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડ્યું તે સૂર્ય છે, એમ કોઈ વેળાં યર્ષ જાય છે, તેમ ચૈતનના સંબં-

નલે છે. તો પછી જેનાથી કંઈ છાનું નથી, તેનાથી
 વેરાદિ રાખી કે કગાઈ દરી શા માટે દુઃખમાં પડે? આટે
 તીર્થકર દેવ તથા સિદ્ધ, પ્રગટપણે સર્વેસ અને અમે ગુમ-
 પણે સર્વેસ હોવાથી સર્વે હવેમાં સમલાંવે રહેવું એજ
 એવરકર છે.

જ્યાંથી અને ?

અમે કુતીર્યે સહાંસુધી, કરે ધૂર્તતા ઢંગ,
 સદ્ગુરુ ઘચન ન સાંભલે, કરે કુગુરુનો સંગ. ૪૦

ભાવાર્થ:—આ હવે છળ કપટ કરી કુમારે ત્યાંથી ન
 તેં છે કે જ્યાંથી તેણે સદ્ગુરુનાં ઘચન સાંભળ્યાં નથી.
 પણ કુગુરુના સંગમાં ફસાવે છે.

પરમાર્થ:—જ્યારે પોતામાંજ સર્વેસ છે અને તેની સાથે
 છળકપટ કરે એટલે પોતેજ પોતામાં નલે છે કે આ કપટ
 છે. તે છતાં તેના નલપણાની દેખરેખ નીચે છળ કપટ
 કરે તે ખરેખર કુગુરુનાજ સંગથી કરે છે. પરંતુ જ્યારે સ
 દ્વગુરુથી યુગનથી એમ નલે કે, હું તો આ છળ કપટ
 છે “એમ” નલુંકું, અને આ જીજ્ઞા હવે પણ આ છળ
 કપટ છે એમ નલે છે. અને એ નલનારજ અમે પોતે
 હીએ તો હવે સામાટે અમે એવાં, કુતીર્યમાં એટલે ખોટા
 માર્ગમાં ભટકિયે. પરંતુ સદ્ગુરુએ દેખાડેલા મુખ્યમાંજ
 એટલે જ્ઞાન છે તેજ હું હું એવા માર્ગમાંજ પ્રવર્તન કરીએ.
 અને આ છળ કપટની કગાઈ છોડી દઈએ.

દેવ ક્યાં છે ?

તીર્થે ને દેહેરાં વિપે, નિશ્ચય દેવ ન જાણ;

જિન ગુરુવાળી એમ કહે, દેહમાં દેવ પ્રમાણ. ૪૧

ભાવાર્થ:—એ ખાતરીપૂર્વક વાત છે એમ જિનેશ્વર ભગવાન અને શુદ્ધહારાજ કહે છે એટલે કે તીર્થમાં અને દેહરામાં દેવ નથી. પરંતુ દેવતો દેહરૂપી મંદિરમાં જ છે.

પરમાર્થ:—દેવને શોધવા આપણે પ્રભુના નિર્વાણાદિ ક્ષેત્રમાં જઈએ છિયે. અને દેહરામાં ખોળીએ છીએ, પરંતુ જિનેશ્વર ભગવાન અને શુદ્ધહારાજ કહે છે કે ત્યાં દેવ નહીં નથી. દેવતો શુદ્ધપણે તારા પોતાના જ દેહમંદિરમાં બિરાજે છે માટે તેને તું ત્યાં જ શોધ.

સ્પષ્ટીકરણ—આપણા પોતામાં જ સૌથી પાસેમાં પાસે એ ગુપ્તદેવ, પરમાત્મા, બિરાજ રહ્યા છે, તેને ખોળતા નથી. અને તીર્થ, દેહરાં વગેરેમાં ખોળીએ છીએ તેનું કારણ આ નીચેના દ્રષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

દેટલીક વેળા આપે બેયું હશે કે જ્યારે સૂર્યને પ્રકાશ હોય તે વખતે આપણા હાથમાં આરીસો રાખીએ તો તે સૂર્યનું બિંબ આરીસામાં પડે છે. અને તે આરીસામાં પડી તે આરીસામાંથી તેનું પ્રતિબિંબ પાછું કોઈ પદાર્થ એટલે ભીંત વગેરે પર પડતું દેખાય છે. અને તેથી ભાંતિ એવી થાય કે જે ભીંત કે પદાર્થ પર સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડ્યું તે સૂર્ય છે, એમ કોઈ વેળાં યર્ષ જાય છે, તેમ ચૈતનના સંજ્ઞ-

ધમાં લક્ષ્યાવધિ મારાં બેના ને ભાઈઓમાં બન્યું હોય તેમ જણાય છે. અને તીર્થોદિ જીતમાં કે દેવતાદિ પદ્ધતિમાં જ્યાં આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે ત્યાં પોતે છે એમ જાણે છે. પરંતુ વસ્તુતઃ છે એમ કે પોતે અંતરમાં એટલે આત્મા અંતરમાં બિરાજે છે. મનરૂપી આરિસામાં તેનું બિંબ પડે છે અને તે બિંબ તીર્થોદિ કે દેવતામાં પડી આત્માનું પ્રતિબિંબ ત્યાં થાય છે. તેાં આપણે જાંતિથી સમજાવે છીએ કે, આત્મા કે દેવ ત્યાં છે પરંતુ તેનું તીર્થોદિ કે દેવાદિમાં પ્રતિબિંબ પડે છે. જેનું મનમાં બિંબ પડે છે તે આત્મા તે દેવાધિદેવ પોતાના અંતરમાં જ્ઞાન, દર્શન સુખ, વીર્યવાળા ચાર પાપાના સિંહાસન ઉપર બિરાજ રહેલ અનુભવાય છે. જેણે કર્મ પુદ્ગલોને સર્વથા ફેંકી દીધાં એવા થી વીર પરમાત્મા સિંહાસનને કરી બિરાજમાન છે; તેમ તેમના જ પુત્ર પુત્રીઓ જ્ઞાન દર્શન સુખ વીર્યના ચાર પાપાવાળા સિંહાસનપર બેસવાના હોય એમ જણાઈ પ્રમોદ થાય છે.

એક વેળા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પાણી શોધવાને ઉચ્છાળા મારવા મંડ્યો, પરંતુ તેને તેના હૃદયે ઉચ્છાળા છતાં ક્યાંય પણ પાણી જડ્યું નહીં. એટલે તે પાણીની ખોળમાંને ખોળમાં આડેક માસ ચાલ્યા એટલે થોડાંક વાદળાં આકાશમાં દીઠાં તેને એઈ હરિત થયો અને ગઈ ઉઠ્યો કે હવે મને પાણી ગળ્યું, પરંતુ તે વાદળાંતો થોડા વખત પછી ચાલ્યા ગયાં. પછી વળી તે શોધમાં પડ્યો, પણ કેટલાક મ-

કિનારુધી પાણી જડયું નહીં. તથાપિ પાણીની શોધ તેણે
 છોડી-દીધી નહીં. એનું ધ્યાનજ પાણીમાં લાગ્યું હતું, એ-
 ટલામાં પહેલાં વાદળાં પર્વતપર જઈ વરસ્યાં હશે. અને
 તેમાંથી પ્રથમ ઝરણુરૂપ થઈ પછી નદીરૂપ જળ વહેવા
 માંડ્યું, અને તે નદી જ્યારે આ સમુદ્ર રાજે પોતા તરફ
 ધસતી આવતી જોઈ ત્યારે તેની ખુશાલીનો પાર ન રહ્યો.
 એ સમુદ્રને હવે ખાતરી થઈ-નિશ્ચય થયો કે, હવે મને
 પાણી મળશેજ. એમ કરતાં પાણી બહુજ નજીક આવ્યું,
 છેક પાસે આવ્યું, છેક કિનારાપાસે આવ્યું, અને પોતામાં
 (સમુદ્રમાં). ધસવા લાગ્યું એટલે તો બહુ ડે અહો મારા-
 માંતો પાણીનો આવેલો ભંડાર ભર્યો છે, અને હું બહાર ખો-
 જતો હતો, ચાલો ભૂલ્યા તોપણ ઘેર આવ્યા, એમ આ-
 પણે પંથુ પોતામાં રહેલા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જોટલા રા-
 નરૂપ અમૃતને બેતા નથી; પરંતુ એ સમુદ્રની માફક આ-
 ઠમાસ સુધી એટલે નીગોહ, નારિકી, તીર્થચના ભવસુધી
 આપણાથી ઉંચે, આપે, દૂર, છેડે, જેમ તે સમુદ્ર આ-
 કાશમાં શોધતો હતો, તેમ આપણે ઉંચે ડુંગરોમાં દૂર આ-
 વેલા તીર્થમાં દેવને શોધવા ભટકિયે છીએ, પરંતુ આપણી
 પોતાનીજ કંઈ સારી ભાવનાથી જણાવેલા એટલે સમુદ્ર-
 માંથીજ જેમ પાણી ચડીને વાદળું થયું તેમ આપણી પો-
 તાનીજ શુભ ભાવનાથી થએલાં તીર્થો, મંદિરોમાં આપણે
 દેવને જોઈએ છીએ, પરંતુ ત્યાં દેવ કોણ છે કે, આપણી

શુભ ભાવના. ત્યાર પછી એ શુભ ભાવના હિંચી ચડી ચડી નિર્ભળ થતી થતી કઠણુ ગ્રંથી પર્વતોપર વરસે છે, અને તેને લેહી ત્યાંથી સમ્યક્ત્વ ઝેટલે, સુદેવ, સુગુર, સુધર્મરૂપ પોતાનાથી બહિરજ દેખતા પાણીવાળી નદી પોતાના તરફ ધસતી આવતી તેમને માલુમ પડે છે. આમ તેની અતિ-નિર્ભળ પણ બહિરભાવનારૂપ જળ જ્યારે પોતાની પાસે, છેક નજીક, કિનારા પાસે આવેછે, ત્યારે તેની ખુશાલીનો પાર રહેતો નથી. પરંતુ જ્યારે એ દ્રવ્ય દેવ, સુર, ધર્મ પોતાનાં માંજ પ્રવેશ કરેછે ઝેટલે તેની ઝાંખી થાયછે કે પોતામાં રહેલા તેવાજ નિશ્ચય દેવ, સુર, ધર્મ કેખાઈ રહેછે.

ઉપનય માટે રૂપક્રીકરણ:—સમુદ્રમાં જેમ જળ તેમ આપણામાં પરમાત્મા છે, એ વાત ખરી પરંતુ જેમ સમુદ્રના જળમાં ખાસાશરૂપે મીઠું ભર્યું છે, તેમ આપણામાં પાણુ-શુભમાં પણ કર્મરૂપી મીઠું ભર્યું છે, આપણી શુભભાવનારૂપી આપ્ત (વરાળ) હિંચી ચડી નિર્ભળ થાયછે અને પછી અડતાં અડતાં તે કઠિણ પર્વત જેવા ગ્રંથી આગળ આવેછે, ભાવનારૂપી જળ, મોઢા પર્વતને પણ જેમ જળ તોડીપાડી પોતાનો માર્ગ લેછે, તેમ શુભભાવના ગ્રંથીરૂપ પર્વતને પણ તોડી પોતાનો માર્ગ કરેછે અને પછી એ પર્વતમાંથી પ્રથમ ઝરારૂપે ઝેટલે ધર્મ ધ્યાનના પ્રવાહરૂપે અને પછી શુદ્ધધ્યાનની નદીરૂપે પોતાની પાસે તે ધસતી આવતી જળ-પ્રવાહરૂપ નદીઓ દેખાયછે અને છેલ્લે કિનારે, ખારમે શુ-

ધુસ્થાનકે આવે એટલે પરિણામે પોતે જળરૂપ એટલે
પૂર્ણ પરમાત્મારૂપ-જ્ઞાનરૂપ છે તેને તે દેખેછે.

દેવ ક્યાં છે ?

તત્ત્વ, મંદિરમાં જીવ જિન, મંદિર મૂર્તિ ન દેવ,

રાજા મિશ્તાર્યે ભમે, એવી જનને દેવ. ૪૨

ભાવાર્થ:—દેહરૂપી મંદિરમાં શુવ છે, એજ જિનદેવ છે
પરંતુ (પાપાણુના) મંદિરમાં (પત્યરની) મૂર્તિ છે એ દેવ
નથી, આશ્ચર્ય છે કે રાજા ભીખ માગવાને (જ્યાં ત્યાં) ભ-
ટકેછે, (ખરે) એથી માણુસને (ઉલટી) દેવજ પડી છે,
(આ નીચેના વિવેચનમાં મૂર્તિનું ખંડન અને પછી મંડન આવેછે)

પરમાર્થ:—આ આપણા દેહરૂપી મુંદર મંદિરમાં શુવ છે,
તે જિનદેવ છે; પરંતુ પત્યરના મંદિરમાં પત્યરની મૂર્તિ કાંઈ
જિનદેવ નથી. આશ્ચર્ય છે કે પોતે રાજા થઈ જગાએ જગાએ
નાના પ્રકારનાં મંદિરોમાં અને તીર્થોમાં દેવને હુંદેછે, અને તેમની
પાસે પ્રાર્થના કરેછે, ભીખ માગે છે કે મને મુક્તિ આપો, પરંતુ
પોતાથી દૂર એવા પત્યરના મંદિરમાં પત્યરની અચેતન^૧ મૂર્તિ
કાંઈ તેને મુક્તિ, યુગોના યુગો આપ્યા જાય, તોપણ આપી શકે
તેમ નથી. એવી ભીખ માગવાને તો જન્મેજન્મરૂપી યાત્રામાં
ભટક્યો પણ કોઈ પત્યરના મંદિરમાં એઠેલા દેવે મુક્તિનું
દાન કર્યું નહીં. પરંતુ જે પોતાની પાસેમાં પાસે દેહ છે,
એજ મંદિરમાં સચેતન શુવ છે એજ દેવ છે.

૧ આ વિચારની ભેખમદારી લાલન પોતાના સિરપર છે.

‘રાજાશિક્ષાર્થે ભમે એવી જનને દેવ.’

જગત્માં ભીખારી ભીખ માગેછે, અને રાજા ધીજા મા-
ણુસો કરતાં અત્યંત સમ્પત્તિવાન હોવાથી પોતે ભીખારીને
દાન આપેછે; પરંતુ ધારો કે એક ભીખારી હોય અને તે-
નીપાસે ભીખ માગવાને બધા રાજાઓ જાય એ ઉલ્લુ નહીં
તો શું? શું એ ભીખારી આ બધા રાજાને દાન આપી
શકશે? જો આપી શકે તો તે ભીખારીજ ન કહેવાય. તે
મજ? દેહરામાં દેવ છે. તેનીપાસે ભીખારીની પેઠે, માગ્યાથી
કંઈ મુક્તિદાન મળવાનું નથી, અને આપણે સર્વે મનુષ્ય દેવતા
તેમની પાસે ભીખ માગવા જઈએ છીએ, અને જેમ એવા
ભીખારીની પાસેથી આપણે પાહુંજ આવવુંજ પડેછે. તેમ
પદ્મરાહિના મંદિરરૂપ હુંપડામાં રહેલા દેવપાસે બર્ચ પાચ-
ના કરી આપણે, દેવતા, મનુષ્યો રોજરોજ રખડી રખડી પાછા
ફર્યા છીએ, ને હજી પાછા ફરીએ છીએ. પરંતુ કોઈની પા-
સેથી મુક્તિ મળી નહીં. માટે આ ગ્રંથકાર મોર્ગીદ્રદેવ કહે
છે કે, મંદિરરૂપી હુંપડામાં બેઠેલા પત્થરના દેવપાસે બટ-
કવાતું મૂકી, દેહરૂપી મહેલમાં રહેલા સચેતન રાજા પાસે
મુક્તિ માગો અને પછી જુઓ કે ત (ને તેને મુક્તિ આ-
પતાં કેટલીવાર લાગેછે. જો આખો ભવ યઈ જાય તો જેની
પાસે મુક્તિ નથી તે પત્થરની મૂર્તિ તમને મુક્તિ ક્યાંથી આપી
શકે? પરંતુ સચેતન મૂર્તિ તમારા દેહરૂપી દેવલમાં છે, તેની
પાસે માગો તો અચિત તમારી પ્રાર્થના વિકળ ન થતાં,

પણું તો સાત, અને નહીં તો આ ભવમાંજ અને ખરી ભક્તિથી સાચા હવદેવમાં પ્રીતિ રાખશે તો એક માસમાંજ અને અખંડ ધીર ભક્તિથી હવદેવને પૂજશે તો ધડી એ ધડીમાંજ મુક્તિદાન મળશે. કારણ કે હવદેવપાસે મુક્તિ છે માટે આપી શકે. માટે પોતાના શરીરરૂપ ગુંદર મંદિરમાં દેવાધિદેવરૂપ હવ છે તે તારા દેવ છે એમજ માન.

મૂર્તિપૂજા 'મંડન.—હવને દેવ માનવા તે સર્વદા ઠીક નથી. કેમકે તેમાં કર્મમત્ર છે, અને જેણે મુક્તિ મેળવી છે, તેણે કર્મમત્ર દૂર કરી પછી હવને દેવ ગણ્યા છે. માટે આપણે હવ ત્યાંમુધી શુદ્ધ ન હોય, ત્યાંમુધીજ તેને દેવ માનિયે તે ઠીક નથી એમ જાણી પૂર્વના લોકોએ પવિત્ર દેવ નહીં પણ તે પવિત્ર હવની મૂર્તિ દેખાડી કહ્યું કે તમેજ દેવ છો. પરંતુ આ જેની મૂર્તિ છે, તેજ પવિત્ર થઇને તમે પોતાનેજ દેવ માનો તેમાં વાંધો નથી. માટે પવિત્રતા કરવાતું સાધન, પવિત્ર થઈ ગયેલા હવની મૂર્તિ છે. પરંતુ એ દેવની મૂર્તિને જોઇને જેની એ મૂર્તિ છે, તેજા વીરપરમાત્મા આદિને મનની આંખથી જો જોતો નથી, અને તેજ ચક્ષુથી તેમના પરમ પવિત્ર સ્વરૂપને પોતાનાજ હૃદયમંદિરમાં તેજ મૂર્તિના દર્શન કર્યા પછી સ્વહવ દેવનાં દર્શન કરતો નથી, અને પોતાના હૃદયમંદિરમાં હવે દેખાતા શ્રીવીર પરમાત્માના જેવી પવિત્રતા છે તેવીજ પવિત્રતા પોતે કરતો નથી, તો લાખો-બવમુધી વીરપરમાત્માની મૂર્તિ દેખતાં પણ મુક્તિ મેળવે

નહીં. એમની શાંતમુદ્રા પ્રથમ ચર્મચક્ષુથી, પછી મનઃ-
ચક્ષુથી, પોતાના હૃદયમાં એમની શાંતિનું દર્શન અને તેથી
શક્તિ થવા, પોતાના જીવમાં રહેલા કર્મભલ દૂર કરવા કે
જેથી જેવા હૃદયમાં વીરપુરમાત્મા દેખાય તેવા પોતે જીવ
બની પરમાત્મારૂપ થઈ રહે.

પરંતુ ઉપર પ્રમાણે મૂર્તિમાં દેવ પ્રથમ ચર્મચક્ષુથી, અને
પછી શુદ્ધ મનઃચક્ષુથી પોતાના હૃદયમંદિરમાં દેખવા, અને
પોતાનામાંજ રહેલા દેવને પણ એમ મૂર્તિની મારફતે દેખી
વા એ હાથે હાથે જમણે કાન પકડ્યા બેઠાબેઠા છે અને
પોતાનામાંજ રહેલા દેવને પોતે પોતાનામાંજ દેખવા તે
જમણે હાથે જમણે કાન પકડ્યા બેસું છે. લોક વ્યવહાર
પણ એવો છે કે, જમણે હાથે જમણે કાન અને ડાબે હાથે
ડાબે; પરંતુ ડાબે હાથે જમણે પકડેલા કે જમણે હાથે
ડાબે કાન પકડેલા, તે હિલકું કહેવાય! વધારે અમવાળું અને
અશોભનીય કહેવાય, પરંતુ બાળ અવસ્થામાં તે થઈ જાય છે
અને જ્યાંસુધી જમણે હાથે જમણે કાન પકડતાં આ-
વડે ત્યાંસુધી ડાબે હાથે પણ પકડવા ધારેલા જમણે કાન
પકડેલા એટલે મૂર્તિની પૂજા કરવી ચોગ્ય છે. મુક્તતા મેળવ-
વાના હેતુને લક્ષમાં રાખી પરીશ્રમે ગાંધ્ય થાય એવી પ્રવૃ-
ત્તિમાં પણ પ્રવર્તતાં મુક્તતાની ઈચ્છાવનાના આગમ્ન કરતાં
જલદી મુક્તિ મેળવી શકશે.

હવે દેહમંદિરમાં દેવને ઓળખવાની રીતિ.
પ્રથમતો દેવ કોણ? જિનભગવાન. એ જિનભગવાન કોણ?

દેહમાં જણાય તે જીવ. અંચકારનો ભાવાર્થ એવો છે કે
ધાતુ પાપાણાદિની પ્રતિમા જિનદેવ નથી, તેમજ મૂર્તિને
માટે બંધાવેલું મંદિર જિનમંદિર નથી. પરંતુ સરીર છે તેજ
જિનમંદિર છે, અને તેમાં આત્મા છે તે જિનદેવ છે, કારણકે
જીવજ કર્મને જીતે છે. જીવજ જીત્યાં છે અને જીવજ જીતશે.
માટે જીવજ જિન જોડલે કર્મને જીતનાર કરે છે.

ધર્મધ્યાનરૂપી અગરમત્તિ, શુક્લધ્યાનરૂપી પંચાણુધૂપ જ-
ઝેતનના બેદજ્ઞાનરૂપી વિવેક હીપક પ્રગટાવવો અને અખંડ
કરૂણા, સત્ય, સરળતા, પ્રદયર્થ, વિરૂપકતાઆદિ મુગંધિપુ-
ષ્પ અને સમતારૂપી ચંદન એપણુ જીવનેજ ચડાવવું. જોડ-
લે છે તેવો જીવદેવ શુદ્ધ દેખાઈ રહેશે, જડ ચેતનને પૂજે પણ
ચેતન જડને પૂજે એ કેવું હાસ્ય !

હવે આપણને મનુષ્યને પરમાર્થ પશુ એ હાથ હોય છે.
એક જમણો અને બીજો ડાબો. તેમાં મનશ્ચક્ષુ એ જમણો
હાથ, માટે મનશ્ચક્ષુથી જીવરૂપ દેવને—કાંતને પકડવો. જોડ-
લે મનશ્ચક્ષુથી હાથ લઈ તેને હલાવવો. જોડલે વિચારવું કે
જીવ ક્યાં છે, જોડલે યોતે યોતાને પૂછતાં હૃદયમાં રહી મન-
શ્ચક્ષુ આદિ પણ યોતે જોનાર મનશ્ચક્ષુ યોતાના દેહમં-
દિરમાં જડી આવશે, પછી હૃદયના સિંહાસનમાં જીવદેવને
સવે જીવ ઉપર કરૂણાનાં ગંગાજળથી નવડાવવો તેમાં
સમાદિ પંચામૃત મેળવવા, સરળતારૂપી અંગલુંછણાથી

હવેવને લૂછવા અને સકળ હવને મુક્તિદાનરૂપી હવ-
 દાનરૂપી અલંકારો પહેરાવવાં, આટલું કર્યો પછી જુઓ કે
 તમારા દેહમંદિરમાં વિરાજતા દેવ લોકાલોકના નાથ શ્રી
 વીરપરમાત્માના પુત્ર, શ્રી વીર પરમાત્મા જેવા કે નહીં!
 હવે “જેવા બાપ તેવા બેટા” તે સતપુત્રોતો પિતા સ-
 માનજ હોય. તિર્થંકરપુત્ર કોણુ દોય છે? તિર્થંકરના પુત્રપંથ
 તિર્થંકર. પુત્રોમાં તિર્થંકર યવા નોંધએ, કરેણુ સકળ હ-
 વોપર સર્વેકાળમાં સર્વે દેશમાં અખૂટ વરસાવવી નોંધએ.
 તેમની ક્ષમા-કોઈપણ કાળે કોઈપણ હવે, કોઈમિણુ સ્થાનિ
 ધોતાપર અપરાધ કર્યો હોય! તેનાપર અનુપમ ક્ષમા પા-
 વરસાવવી નોંધએ. કૃષ્ણ લેશ્યાની આંચમાં કોઈ દાઝગે
 હોય પરંતુ સિતલેશ્યાના કુવારાથી દહાવનારને શાંત કરવે
 નોંધએ સર્વે હવોસાથે સરળતાથી વર્તવું નોંધએ અ-
 ને સર્વે હવને ધોતાના સરખા કરવાને મન, વચન, ને કાર્ય
 નો સમમરીતે ઉપયોગ કરવો નોંધએ. આમ નોંધ-
 વર્તતા આપણે હવ તે દેવ. ધોતાના દેહમંદિરમાંજ મળ
 આવીએ છીએ તો આ લોક મૂર્તિપાસે બીજા ન માંગત
 જેનીપાસે મુક્તિ જડે તે હવ રાજા. એ માગે તો કેમ
 નહિ જડે?

નથી દેવ દેહરાં વિષે, છે મૂર્તિ ચિત્રામ;
 જ્ઞાની જાણે દેવને, મૂર્તિ સમે વહુ ઠામ. ૪૩
 ભારતીય—દેહરામાં દેવ નથી, પણ મૂર્તિ અને ચિત્રામલ

છે. જ્ઞાની પુરૂષો દેવને (પોતામાંજ છે એમ) જાણે છે. અને મૂર્ખો (જ્યાં જ્યાં) મૂર્તિ કે ચિત્રામણુ હોય તેવાં પણાં ઠેકાણામાં ભમેછે-ભટકે છે.

પરમાર્થ:—પત્થરના દેહરામાં દેવ નથી, પણ શુભકર્મથી આ બાંધેલા દેહરૂપ મંદિરમાં દેવ છે, એમ જ્ઞાનીપુરૂષો જાણે છે, દેહરામાં તો જડપ્રતિમા છે, ચિત્રામણુ છે. એ જડપ્રતિમાને હજારો પ્રાર્થના કરો તોપણ કંઈ સાબળે છે? પરંતુ તમારા પોતામાં બેઠેલા શુવરૂપ દેવને એવી પ્રાર્થના કરો કે કર્મરૂપી શત્રુથી અને છાહવો તો તે પોતે ચેતન હોવાથી જ્ઞાન-દર્શનરૂપી હાથમાં ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, નિઃસ્પૃહતા, સમતા ઈત્યાદિ આંગળાંવડે તેમના બંધ પૂર્વે-જેમ દેટલાએક છાહ્યા તેમ છાહશે, એટલુંજ નહીં. પરંતુ ભવરૂપ કેદ-ખાનામાંથી છોડી શિવપદ્મરૂપ મહેલમાં-અનંત આનંદની સ્થિતિમાં સારી અનંત મુદી રાખશે. આ શુવદેવ તો એવા છે કે જેની પાસે આપણી પ્રાર્થના સફળ થાય, પરંતુ મૂર્ખો તે છતાં જ મનુષ્ય પણ નહીં, દેવતા પણ નહિ, તિર્થથ પાત્રુ નહીં-એવા ફેકા જડ પત્થરના કે ધાતુના કટકા પાસે પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે, પરંતુ લાલનને એમ જણાય છે કે બાળશુવોને પરમાત્મા, સંસારના અંધારાને લીધે નહીં દેખાય, એમ ધારી મંદિર આદિ શુભક્રિયાના દિવાઓથી પોતાના શુવનેજ દેવ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો હશે, એમ અનુમાન થાય છે. સંસારના અંધકારમાં તો ઘરમાં પણ શુવરૂપ દેવ કંઈ દેખાય નહીં.

અને મંદિરમાં, ચિત્રાગણુ કે પ્રતિમાને બેઠે પોતાના હવ-
નને ત્યાં શુદ્ધતા હોવાથી દેખે (પરંતુ ખેદની વાત છે કે બહુ
થોડા દેખે) બીજી રીતે બેતાં પોતાનામાં ને દેવાધિદેવ છે,
તેતો પોતે લોકલોક પ્રકાશક હોવાથી,—કાંઈ દિવસે એવી
અખંડ સ્થિતિ જ્યોતિ ન બેઠે હોવાથી જાળજવો, અંજાઈ
જાય, અને જેમ અંધારામાં ન દેખાય તેમ એ અત્યંત પ્ર-
કાશને પણ ન દેખે. મારે ધર્મશુરૂંપી, તારા દેવાદિ આનંદરૂપ
સૂર્યરૂપના તેજમાં ગોઠવ્યા હોય એમ અનુમાન થાય છે. પ-
રંતુ ને જ્યોતિ પૂજા આદિ સમયે સરીરમાં રોમાંચ કરાવે
છે, તેજ હવદેવની જ્યોતિ છે. તે જ્યોતિ સામાયિકિમાં
સમભાવ થતાં સર્વે રથજે શાંતિ શાંતિ ફેલાવે છે. તેજ
જ્યોતિ શુભધ્યાને ચડેલા હવદેવનીજ છે. અને તેજ,
જ્યોતિ સમાયિકિમાં અનુભવ સમયે અખંડ સ્થિત પ્રકાશરૂપ
લોકલોકમાં વ્યાપી રહે છે. તેજ તું છે. તેજ શુદ્ધ હવ,
દેવાધિદેવ છે.

એ જ્યોતિથી બેતાં દરય તું નથી, તેતું જ્ઞાન તેજ
તત્ત્વમેવાસિ છે. શું, દેહેશમાં પૂજનવેળા ઝળક મારી
રોમાંચ કરાવે છે. તે અખંડ તારા જેવી જ્યોતિ આ સં-
સારરૂપી રાત્રીમાં આકાશના તારાની જ્યોતિ કરતાં વિશેષ
નથી? છેજ. શું સામાયિકિમાં-સમતારૂપી આંદનીમાં ને
ને શિતળતા અનુભવાય છે તે ચંદ્રજ્યોતિસા, અજવાળી
રાત્રિના ચન્દ્ર કરતાં વિશેષ નથી? છેજ. શું સમાયિકિમાં

અનુભવ થતાં આ સૂર્યને પણ દેખનાર લોકલોકપ્રકાશક અખંડ સ્થિરજ્યોતિર્પણ જીવ (આત્માજ્યોતિ અનુભવાય છે તે જ્યોતિ) આ દિવસના સૂર્ય કરતાં વિશેષ નથી? છેજ. જેમ સૂર્યના પ્રકાશમાં તારા, ચન્દ્ર, ગ્રહ, પ્રકાશ નિસ્તેજ થઇ સમાઈ જાય છે, તેમ આત્મારૂપી સૂર્યમાં જેવા અનંત સૂર્યો, તારા, ચન્દ્રનો પ્રકાશ નિસ્તેજ થઇ સમાઈ જાય છે. તેમ આત્મજ્યોતિમાં તે જ્ઞાનરૂપી તારા, શ્રુતજ્ઞાનરૂપી ચન્દ્રપ્રકાશ, અવધિજ્ઞાનરૂપી દિવસનો^૧ સૂર્યપ્રકાશ, મનપર્યવજ્ઞાનરૂપી સૂર્યમાં સૂર્યપ્રકાશ^૨ તે બધા પ્રકાશ આત્માના દેવસજ્ઞાનરૂપી લોકલોક ભાષ્કરમાં નિસ્તેજ થઇ^૩ સમાઈ જાય છે. માટે પોતે જ્ઞાની થઈ પોતાનામાંજ દેવ શોધવા એ ટુંકો અને સરળ રસ્તો છે. પરંતુ પોતે અજ્ઞાની થઈ બહુ ઠામે રખડી રખડીને પેહેલા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની^૪ પેઠે, પણ પછી પોતાનામાંજ દેવને શોધવા એ પણ નહીં શોધવાની અપેક્ષાએ ઠીક છે. પરંતુ વહેલા કે મોડા દેવ, -દેવાધિદેવ ત્રિલોકનાથ, જ્યાં અવશ્ય મળવાનાજ-જ્યાં તેની ઓળખાણ થવાની, તે હેલરૂપી મંદિરના હૃદયરૂપ સિંહાસનમાંજ મળવાના અને ત્યાંજ ભેટો થવાનો:

૧ જેમ દિવસે સૂર્ય અને રાતે નહિ તેમ હપયોગે. અવધિ, અને અનુપયોગે નહીં. ૨ જેમ સૂર્યમાં તો પ્રકાશજ તેમ મન:પર્યવમાં પ્રકાશ પ્રકાશજ. ૩ પરંતુ દેવસના પ્રકાશમાં સર્વ પ્રકાશ અંતર્ભૂત થઈ જાય છે. ૪ દોહડા ૪૧ માંના વિવેચનમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની જળ શોધવાની રીતિને જુઓ.

ખરો દેવ ક્યાં છે ?

ખરો દેવ છે દેહમાં, જ્ઞાની જાણે તેહ,

તીર્થ દેવાલય દેવ નહીં, પ્રતિમા નિશ્ચય એહ; ૪૪.

ભાગ્યાર્થ:—જ્ઞાની સારી રીતે બાંહે છે કે સાચા દેવ તો દેહમાં (જીવરૂપે) બિરાજે છે. તીર્થસ્થાનમાં કે દેવમંદિરમાં તો (ધાતુ આદિકની) પ્રતિમાજ છે, એમ તેને ખાત્રી છે.

પરમાર્થ:—દેહરૂપ મંદિરમાં જે જીવ છે તેજ સાચા દેવ છે. બાકી દેહરામાં કે તીર્થમાં દેવ નથી. પરંતુ ધાતુ પા-
યાલુની પ્રતિમા છે-મૂર્તિ છે એવું જ્ઞાનીને ખાત્રીપૂર્વક છે.

જ્ઞાનીને લાલનનું સંબોધન.

જ્ઞાની સાહેબ !

જરા ધીરજથી લાલનનું કથિતવ્ય બુદ્ધિગમ્ય થતું હોય તો માન્ય કરશો. તે એ કે આપણે જીવરૂપ દેવનો અનુભવ કરિયે છિયે, ત્યારેજ તેના શાંતસ્વરૂપનું દર્શન થાય છે. એ શાંતસ્વરૂપ જેનામાં યથાર્થ રીતે પ્રગટ્યું છે, જેણે યથાર્થ ને સંપૂર્ણ અનુભવ્યું એવા મહાપુરૂષની સુખાકૃતિ દેહમાં હોય ત્યાંસુધી કેવી હોય ? અને તમે પણ યથાર્થ જ્ઞાની હો અને તમારું સ્વરૂપ તમે અનુભવ્યું હોય ત્યારે તમારી પણ કેવી સુખાકૃતિ હોય ? લાલન તો કહે છે કે જેવી દેહરામાં શાંત પ્રતિમા દેખાય છે, તેવી તમારી દેહમૂર્તિમાં

દેખાવી નેહજી. ત્યારે પ્રતિમાપૂજક આપને એજ વિનંતી કરે છે કે આપનો આત્મા ભિતરથી પૂર્ણ શાંત છે. તેવાજ આપ બહારથી પણ શાંત થઈ ન્તરો. પછી તમારામાં અને અમારામાં પણ અમે દેવ દેખીશું. અલ્પજ્ઞ અમને પણ અંદર એવા થવાની જરૂર છે, પરંતુ અમારો ક્રમ એવો છે કે પ્રથમ આંક શીખિયે ત્યારે “બાર દુ ચોવીસ-બાર તેરી છત્રીસ.” એમ કહિયે. પરંતુ બાળાવસ્થામાં ‘બાર-દુ ચોવીસ’ સમજીએ નહીં, પરંતુ મોટા થતાં અમને ખબર પડે છે કે “એક પૈસાની બાર બદામ તો બે પૈસાની ચોવીસ.” તેમ હમણાં હમારૂં મૂર્તિપૂજન ગોખવારૂપ, જેમ આંક હોય છે તેમ દેખવારૂપ છે. પરંતુ વખત જતાં ગોખેલા આંકમાં અમને અર્થ સ્ફૂરે છે, યા સમજાય છે ત્યારેજ અમને ખુશી થાય છે. તેમ અમે હાલ જ્ઞાનરાજ્યમાં આજ્ઞાની બાળક છીએ, પરંતુ અમે ચર્મચક્ષુથી, મોઢેથી, ગોખવાની માફક દેખીએ છીએ. પરંતુ જેમ મોઢેથી ગોખવા પછી અમારૂં મનશ્ચક્ષુ ખીલે છે, ત્યારે ગોખેલા અર્થ સમજાય છે, તેમ હૃદયચક્ષુ ખીલશે, ત્યારે ચર્મચક્ષુથી પણ ન્યાં ત્યાં પોતાનામાં-પરમાં પ્રભુનાં દર્શન થશે.

મુખે ગોખવું, મન ખીલતી વખતે વ્યવહારમાં કામ આવે છે. દેખવું ચર્મચક્ષુ, હૃદયચક્ષુ ખીલતી વખતે પરમાર્થમાં ખપ આવશે. માત્ર અમે પ્રથમ ગોખિયે કે નેહજી છીએ, અને પછી સમજીયે કે અનુભવીએ છીએ.

તમે પ્રથમ સમજો અનુભવો છો અને ખરૂં પૂછો તો તમારું સમજેલું યાદ રાખવાને રાખદો પણ મોખો છો અને તેમ તમારું અનુભવેલું ફરીથી ભૂલાય નહીં તેટલા માટે પ્રતિમાનું ચર્મચત્રથી વારંવાર દર્શન કરો તો તમારો હૃદયચત્ર અનુભવ કરી વારંવાર ખુલશે !

માટે જ્ઞાનીઓએ આંકના અર્થે પ્રથમ સમજાવવાને આંકનેજ કહાડી નહીં ખૂંટવા, તેમ હૃદયચત્રથી અનુભવ કરાવવાને પ્રથમથીજ પ્રતિમાને રત્ન નહીં આપવી.

લાલનના અલ્પ બંધુઓ ! આપણે બાળક છીએ અને મોટા થઈશું. માટે મોટા થતાં આપણે કેમ જોઈએ અને સમજીએ છીએ એ દાખવી આપે છે કે આપણી હાલની રીત એવી છે કે જેથી હમેશાં આપણે બાળજ રહીએ. પણ મનથી હૃદયમાં પણ યુવાન થઈએ. માટે એવા જ્ઞાનીનો ઉપકાર માનો કે આપણે મોટાપણે શું જા-

આંક ગોખવા ઠીક નહીં લાગે. પરંતુ અમારું એ જ્ઞાનીને એજ કહેવું છે કે, આંકનો અર્થ સમજ્યા પછી પણ આંક ગોખેલા ઉપયોગી છે. તેમ અનુભવ થયા પછી પણ શાંતદર્શનની જરૂર છે. વળી તમારા અનુભવે તમે સાતમા શુદ્ધસ્થાનકે હો, તોપણ તમારા અનુભવ વિનાના કાળમાં અનુભવતું પુનઃ સ્મરણ કરવાને પ્રતિભાદર્શન કરવું જોઈએ અને તેરમું શુદ્ધસ્થાનક હોય તો પ્રતિભાની જરૂર નથી, પરંતુ પ્રતિભાને લીધે ખીલતને પણ અનુભવ કરાવી શકાય છે. જેમ મારા મનનો અર્થ સ્થૂળ શબ્દરૂપી પ્રતિભામાં કહી શકું છું. પણ મારું અરૂપી જ્ઞાન, અરૂપી મનના અભ્યાસથી આત્મામૃત સરોવરમાંથી ભરી અક્ષરના પ્યાલા ભરી ભરી તમને પાઉં છું. તો પ્યાલારૂપ અક્ષર અને મનરૂપ અભ્યાસ અરૂપી જ્ઞાન આપવામાં ઉપકારક થઈ પડે છે, તેમ પ્રતિભા પણ શાંતતાની અમૃતધારા પીવાતું પવાઈ છે. માટે પ્રતિભા જ્ઞાનીને પણ અવશ્યની છે. તમે ખરા છો તો તમારા જેવા અમને કરવા માગશો ત્યારે અક્ષર, શબ્દની સ્થૂળ પ્રતિભા કે ધાતુઆદિની સ્થૂળ પ્રતિભા અવશ્ય, તમે અલબ્ધત લઈ, અમને તમારા જેવા કરી શકશો. (લાલનના આ ખાનગી ખાસ વિચાર છે.)

ધર્મોપધિના પાનથી લાભ.

જન્મમરણ દુઃખથી હરી, કર ધર્મોપધિ પાન;
પામીશ તું અવિનાશિતા, વઢી સુખમય નિજજ્ઞાન. ૪૫

સાવાર્ય:—જે તું વારંવાર થતા, જન્મમરણનાં દુઃખોથી
કરતો હોઈ, તો તું ધર્મરૂપી ઔષધિનું પાન કર કે જેથી
એ રોગ મટી જઈતું અમરપણું પામીશ. એટલુંજ નહીં
પરંતુ આનંદમય એવું આત્મજ્ઞાન પણ તને પ્રાપ્ત થશે.

પરમાર્ય:—જન્મ, જરા અને મરણ આ ત્રણેને મહા-
રોગ કહે છે. બીજા જ્વરાદિ અનેક આધિ ઔષધોપચારથી
મટી છે, એવું હાલ પણ જણાય છે. પરંતુ જન્મ થવાના
રોગને ને જરાને હમેશા અટકાવવાનું કે મરણને દૂર કરવાનું,
ઔષધ હજી સુધી કોઈએ શોધી કાઢ્યું નથી. કોઈકોઈ જણે
તેના ઉપાયના એટલે જન્મ ન થવાના, જરા ન આવવાના,
અને મરણ ન થવાના ઉપચાર તો ઘણા કર્યો પણ તેમાં
તે ઘણાજ નિષ્ફળ થયા છે. હા કોઈકોઈ જરા અટકાવ-
વામાં ક્ષતેહ પામે છે, પણ નિષ્ફળ ઘણાજ થાય છે. પરંતુ
મરણ અટકાવવાના હાખલા તો એક પણ નથી બનતા.
માણુસ, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૩૦, વર્ષના થઈને પણ મરી જાય
છે. જે મરણ મટાડે તો તે યુક્તર દુનિયાની દોહલત માગે
તોપણ તેને કોઈ આપે. કારણ કે બધાં દુઃખો કરતાં એ-
ટલે જન્મ, જરાનાં દુઃખો કરતાં પણ મરણનું દુઃખ જીવને
હાલ પણ સમજાય છે. પરંતુ જન્મનું અને તેમાં પણ
ગર્ભાવાસનું દુઃખ કેવું છે તે તો જેને યાદ રહેલું હોય, તે
ખરેખર જન્મના દુઃખથી પણ વિશેષ કરે, કારણ કે જ-
ન્મના વિષ બીજામાંથી મરણ ઉગે છે. જે જન્મ મટી જાય,

તો, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, જ્વરાદિ ઘણા રોગો, અને જરા પણ પલાયન કરે, કારણ કે જન્મરૂપી બીજના આ બધા રોગો ફળરૂપ છે, માટે ખરેખર તો જન્મોજન્મ તથા ભવોભવ અટકાવવાને ધર્મરૂપી ઔષધ ખા. એટલે જન્મ-મરણ ઉભય મટી જશે, એટલુંજ નહીં પરંતુ તું અવિનાશી થઈશ.

ધર્મઔષધિ કેવી છે? આપણું પોતાનું ભાન કરાવે છે. આ જે જન્મે છે તે તું નથી, પરંતુ જ્યારે તું એમ સમજે છે કે, આ જન્મે તે હું છું. એટલામાટેજ તું જન્મે છે. હવે જન્મે છે તેને તું જોયા કરે, અને જે જુએ છે તે હું છું, એમ વાસ્તવ હોવું જોઈએ. એમ કરતાં તો જન્મતો દેહ છેલ્લોજ મરી જઈ, તું તારું અમર અવિનાશી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરીશ, અને તેની સાથે તે અવિનાશી સ્વરૂપ અનંત આનન્દમય, જણાઈ-દેખાઈ રહેશે.

“કર ધર્મઔષધિ પાન.”

ધર્મધ્યાનમાં જે ચાર પ્રકાર છે, તેને આ ક્રમથી કામે લગાડતાં જન્મ જરા મરણના રોગો મટી અખંડ આરોગ્ય-વાળું અવિનાશપણું પમાય.

કર્મ રોગના જન્મ, જરા અને મરણ પેટાભાગ છે, જે કર્મરોગ મટાડતાં મટી જાય છે. માટે પ્રથમ તો રાગદ્વેષનું મહાઅશુભું મટાડવા, કે જે અશુભુંથી આ ઉપર લખેલા રોગ થયા છે, તે અશુભું મટાડવા અપાયવિચયરૂપી

ધ્યાનનો સખત જીલ્લા લેવો. અને સકલ પરવસ્તુમાંથી પૂર્ણ રાગદ્વેષનો મત નીકળી ગયા પછી એ જીલ્લા બાળવા વિપાકવિચરૂપી ધ્યાનની ખીચડી ખાવી; એટલે મુખદુઃખાદિ યતાં હતાં કે યાય છે કે યાય તે રાગદ્વેષના અણુર્ણને લીધે યાય, માટે તે ન કરવા એવી સમજરૂપ ખીચડી ખાવી, તેમાં ધીપણુ જોઈએ તો સંસ્થાનવિચરૂપ ધી નાંખવું. એટલે જ્યાં જગત્તું સ્વરૂપ પરમાત્માએ દીધું તેવું મહણુ કરવું એ ખીચડીમાં ધી થયું. આટલાથી રોગ મટી ગયો એટલેતું જ્ઞાન, દર્શન, મુખ, પીરૂંપ છે, દેહ કે જડ પુદ્ગલ નથી, એવી વિતરાગની આજ્ઞારૂપ ધાતુ ઔપધિ લેવી એટલે આજ્ઞાવિચરૂપ નામની ઔપધિ લેવી. કારણ કે તે ધાતુ ઔપધી સકલ રોગના સંહારક મહાવૈદ્યશ્રી વીર પરમાત્માએ અનંત જ્ઞાનરૂપી તીવ્ર અગ્નિવટે આંચો દઈદે-
 ધને, અનંત દર્શનરૂપી સામાન્ય ઉપયોગની ધમજોા ધમી-
 ધમીને એ ભરમ બનાવીને અનંતચારિત્રરૂપી પડીમાંથી, અનંતવીરૂપ અનુપાન મેળવી, અનંત મુખ પોતાને પ્રાપ્ત થયું છે તેવું અત્યાચ્છાધ-અનંત મુખ યવાને તમને એ ઔપધીઓરૂપી ધ્યાનની પ્રક્રિયા આપી છે, તે મહણુ કરો એવી લાલનની સકળ માનવબંધુઓને પ્રાર્થના છે. લાલન તો માત્ર શ્રીમહાવીર પરમાત્મરૂપ ઔદરાજ્યલોકના મહાવૈદ્યની જાહેરખબર વહેચનાર છે. અને દેશવિદેશ તે જાહેરખબર ફેલાવવા પોતાથી યતો યત કરે છે. માટે હવે લાલનના નહીં તો તમારા પોતાના હિતને માટે સકળ માનવબંધુઓ અને

બહેનો, સકલ દેવો અને દેવીઓ, સકલ નારક છવો અને સકલ સ્થાવર ને તિર્યચો આ ધર્મઔપધિ લઈ યથાવિધિ તેમનું સેવન કરી કોઈથી ન મટે એવાં જન્મ, જરા અને મરણના રોગો મટાડી, સાદિઅનંત સ્થિતિવાળા, હમેશાં જિનસ્વરૂપની ખુમારીમાં રાખનારા અને સદા આરોગ્યતાવાળા ઔપધને સેવો.

આમ ધર્મધ્યાનરૂપી ઔપધિ અમરપણું, અવિનાશીપણું, શાશ્વતપણું, છવને અક્ષયસ્થિતિપણું આણી આપે છે એટલુંજ નહીં; પરંતુ અવ્યાબાધ સુખ; અનંત આનંદ જેથી પ્રાપ્ત થાય એવા શુક્લધ્યાનના પ્રકાશવડે, આત્મજ્ઞાન આપે છે. પોતે લોકાલોક પ્રકાશક કેમ છે તેનો કમપુરઃસર માર્ગ પણ દેખાડે છે. કારણ કે આજ્ઞાવિચયમાં પ્રભુ આપણો દેહભાવ છોડાવી એમ કહે છે કે તું આત્મા છો. તેમના વચનની સાથે તેમના વાણીના અતિશયવડે કરી તેજ વેળા જાણે આપણે મિથ્યાત્વરૂપ અંધકારની રાત્રિમાં મુતા હતા, તે અંધકાર મટી પ્રભાતનું અજવાળું અરણોદય વેળા દેખાય તેમ આપણા આત્માતું આપણુને દર્શન થઈ જાય છે, એટલે કે હું ત્રણે કાળ દેહ નથી, હું આત્મા, ચેતન, જ્ઞાનમય, દર્શનમય, સુખમય જેવા આ ત્રણ જગતના મારા પિતાશ્રી વીરપરમાત્મા છે તે જેવો હું છું, એવું વચન માત્રજ શબ્દપ્રમાણુ આપ્તવાક્યથી દર્શનરૂપ સમ્યક્ત્વ પ્રભાત થયો કે પછી તે સમ્યક્ત્વના પ્રકાશવડે જે જે પર જણાતું જાય, તેનો ત્યાગ કરી દેહભાવને જે જે વળગ્યું હતું તેને છોડી જેમ જેમ

પ્રભુના વચન પ્રમાણે આત્મતરન-એટલે જ્ઞાન એજ હું,
 દર્શન એજ હું, એ ઉભયમાં રમણુતા કરવી એજ મારી
 સ્વાભાવિક ક્રિયા, એમ કરતો જાય, તેમ તેમ પ્રભાતના તે-
 જવાળા પોતાના સ્વરૂપને જોતાં જોતાં એવો આનંદ વિલસે
 કે લાગનના સદયુર આનંદ એમ પણ ગાય કે “કયા દે-
 ખાઈં ઓર કો, કયા સમજયું ભોર, તીર અચુક હે પ્રેમકા,
 ભાગે શો રહે કોર ?” આમ ભોર સમ્યક્ત્વ પ્રભાતના તેજથી
 પોતાના સ્વરૂપમાં એવો પ્રેમ યાય કે ત્યાં કોઈ અચુક
 તીર વાગ્યું હોય અને નીકળે નહીં તેમ તેનો પૂર્ણ મોહ
 જાય ત્યાંસુધી અર્થાત્ ક્ષીણમોહ-શુણુસ્થાનક પણ ઓળંગી,
 તેરમે શુણુસ્થાનક લોકલોક ભાષ્કર સૂર્ય જેવો મધ્યાહ્ન
 પ્રકાશ પામે એવો ભાવ છે

આત્મજ્ઞાન વિનાની ક્રિયાથી શું ?

શાસ્ત્ર મળે ધાંચે વઢી, શિરના હુંચે કેશ;

રાણે વેશ મુનિ તળો, ધર્મ ન થાણે લેશ. ૪૬

ભાવાર્થ:—નાના પ્રકારનાં શાસ્ત્રો બણુવાથી અથવા તો
 તે શાસ્ત્ર પોતે યા લોકો પાસે વાંચવાથી, તેમજ વળી મા-
 યાના વાળ છુંટી કાઢવાથી અને મુનિરાજનાં કપડાં પહેર-
 વાથી જરા પણ ધર્મ^૧ થતો નથી.

૧ ધર્મ શબ્દનો અર્થ પડતાંને બચાવવું, એવો પણ યાય છે. પ-
 રન્દ પડતાં પડતાં આગલા દુહામાં કહ્યું તેમ જેને જન્મમરણનાં બંધ-
 નર દુઃખોનો દર લાગ્યો નથી, જેણે એ દુઃખો મટાડવાને ધર્મધ્યાનરૂપી

પરમાર્થ:—કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ કર્યા પહેલાં હું સામારે આ પ્રવૃત્તિ કરું છું તે બરાબર સમજતું લેઈએ. શાસ્ત્રાદિ સામારે ભણવાં, વાંચવાં, તેનું પ્રયોજન પણ પ્રથમથી નક્કી કરતું લેઈએ. જેઓ શાસ્ત્રાદિ વાંચવા ભણવાનો હેતુ ધ્યાનમાં રાખતા નથી, તેઓ પોતે એકાંતમાં વાંચતા હોય, ત્યારે જાણે એક ટાપલામાં ફળો ભરતા હોય તેવા આબેહૂબ દેખાય છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ કેટલાક એ શાસ્ત્રોને પોતે ભણતા

ભવિષ્યને અવશ્ય દૂર કરનારે રામબાણ ઔપધ લીધું નથી, તેમજ એ ઔપધથી થએલી નિર્મળતાવડે પોતાનું અવિનાશી સ્વરૂપ જણ્યું નથી, વળી તે ઔપધથી થએલી પુણિવડે આનંદમય એવું પોતાનું આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું નથી, તેને નાના પ્રકારનાં શાસ્ત્રોનું પઠનપાઠન કે માયાના વાળને ઘૂંટી કઢાડતું. કે સાધુનાં લૂગડાં પહેરવાં, એ સર્વ ક્રિયાઓ ઉપચાર કરવાથી દુઃખોમાંથી બચી શકતો નથી. પરંતુ એ સાચી બચે છે તેનો આબેહૂબ ખુલાસો દુહા ૪૭ માં આપ્યો છે, તે જોયો કે શાસ્ત્રાદિ ભણાવવા વાંચવા, વગેરેથી, તેમ કેરા લુંછવાથી અને મુનિને વેશ ધારણ કરવાથી અપક્રિયા કદાપિ ફળવતી થતી નથી.

૧ હારણ કે જેને પ્રયોજન હેતુ નક્કી છે તેજ એવો વિચાર કરતા ભણાય છે કે, અમુક પુસ્તક હું ભણવાથી કેટલું આગળ વધ્યો, આ જે વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તેમાં તેના હેતુ તરફ કેટલું ચડાયું, એવું દિવસે દિવસે, થઈએ થઈએ, થજે થજે ચોંધતો જાય છે. અને આગળ ઉત્સાહપૂર્વક ધર્મકપર વળે છે. માટે હેતુ ઉપર પહેલેથી છેલ્લે સુધી, દરેક ક્રિયાના આરંભથી અંતસુધી દૃષ્ટિ રાખવાથી લાભ છે. અને જેઓ આમ લેતા નથી તેઓ તે નિરાનવિના ગાતાં પણ ખાય છે, હારણ કે જ્ઞાનતંતુરૂપ પ્રકાશવિના શુભ તે અશુભ સમજાય, અશુભરૂપ યથ જાય છે.

હોય, -ગોખતા હોય, ત્યારે જાણે કાંસીકાંસીને ફોજો જ-
 રતા હોય એમ માલમ પડે છે. કારણ કે જેમ ટોપલામાં
 ફોજો ભરાય તેમ જાણુવા વાંચવાના પ્રયોજનના વારંવાર
 આસ્વાદ વિના મગજરૂપી ટોપલામાં પણ શાસ્ત્રના શબ્દોરૂપી
 ફોજો ભરાય, અને કાંસીકાંસીને એટલે ગોખી ગોખીને, પણ
 ભરાય. વળી કર્મની કારણ કાઢવારૂપ કે નિજસ્વરૂપના
 જ્ઞાન પામવારૂપ હેતુ પ્રત્યેક કરત્તીમાં વારંવાર સન્મુખ ન
 રહે તો શાસ્ત્રાદિ વાંચવાથી તો લોકો મને વાંચતો જોઈ વખા-
 નુચો, ભણીશ તો મારી પ્રશંસા કરશે. ખતુ બ્યાકરણ, કાંચો,
 કોશ વગેરે, કયા કયાનક વિગેરે ધર્મશાસ્ત્રો ગોખી ગોખી મારા
 મગજમાં રાખીશ, તો લોકમાં મારી બીજા કરતાં ઘણી
 નામના ધરો, એવા માનથી જે મગજરૂપ ટોપલા તે-
 એના કુલેશ હોય, તો તેમાં શાસ્ત્રોના વચનરૂપી ફોજો ધણી
 ધણી રહે છે, પરંતુ હેતુરૂપી આસ્વાદની ખબર ન હોવાથી
 તે શાસ્ત્રો બીજાની પાસે સભાસમક્ષ આવે છે, પરંતુ પો-
 તાને તેના સ્વાદની ખબર પડતી નથી, અને જે ઓતાઓમાં
 પણ શ્રવણ-હેતુ નિરંતર સન્મુખ નહીં થતો હોય જાણે તો
 વાચનારા પોતાના મગજરૂપ ટોપલામાંથી, શાસ્ત્રોના અમૃ-
 તમય ફળનો સ્વાદ સીધાવિના ઓતાઓના મગજરૂપ ટો-
 પલામાં રોજ રોજ ઠસાવતા માલમ પડે છે. તે જેમ ટો-
 પલાને સ્વાદની ખબર નથી તેમ વક્તા ઓતાને વચન અ-
 મૃતદંતના આસ્વાદની ખબર નથી. વક્તા એમ જાણે કે
 “આને અમે કેવું વાંચ્યું.” ઓતા એમ જાણે કે “આને

અમે વ્યાખ્યાનમાં ગયા હતા. ભલા લોકમાં તો કહેવાશે કે
અમે વ્યાખ્યાન સાંભળવા પણ જઈએ છીએ."

શ્રી વીરપરમાત્માના શાસનરૂપ કુર્કુળમાં રહી જે મોટા,
નાના કે સમાન, બાંધવો, વા ઇહેનો પ્રથમ શાસ્ત્રાદિ વાંચવા
તથા શ્રવણાદિ કરવાનાં, પ્રયોજનને પોતાના અંતરમાં નથી
સંભારતા કે સાંભળતા, તેઓ જીવતા ફોનોગ્રાફ કે સ્વરવા-
હક યંત્ર જેવાં દેખાય છે. જેમ એડિસનના ફોનોગ્રાફમાં
કોઈ શબ્દોના, વાક્યોના કે બાપણના ઉચ્ચારો યથાર્થ
પડી રહે છે, ગાયનેને તાલ, સ્વર સાથે ઝીલી લે છે, અને
પાછું જોઈએ ત્યારે તેવું ને તેવું બોલી જાય છે, વાહ ગાઇ
જાય છે, પરંતુ શું બોલાયું, શું બાપણુ થયું, શી મતલબ
તેમાં હતી, તે જેમ ફોનોગ્રાફે જાણ્યું નહીં, તેમ વક્તાના
મુખરૂપ રીપ્રોડ્યુસર (Reproducer) (અર્થાત્, જેવું ને
તેવું બોલી જનાર) માંથી, જેવું વાંચ્યું, સાંભળ્યું હોય તેવું
ને તેવું કંઈપણ સમજ્યા વિના શ્રોતાના કર્ણરૂપ રેકૉર્ડર-
(Recorder) (જેવું બોલાયું હોય તેવુંજ અડણુ કરનાર)
માં ઉતરી જાય છે, પરંતુ નથી તો રેકૉર્ડરને સમજ પડી
કે નથી રીપ્રોડ્યુસરને કે વચનામૃતમાં શું હતું. આ માધ્યમો
જીવતા ફોનોગ્રાફનુંજ કામ કરતા જણાય છે. એમનું જલ્પ-
રૂપી સીલંડર આક્રમણ કરતું માલમ પડી આવે છે. પરંતુ
હું કોણ છું. એવી પૂર્ણ જ્ઞાત્રા નહીં તેથી શાસ્ત્ર, વાંચી
યા ભણી વા ગોખી ખીજીને હરાવવાનીજ શુદ્ધિ રહે છે.
કે શાસ્ત્રવાદથીજ સામાને નિરૂત્તર કરવાને માટે, પરંતુ પોતે

નિઃક્રપાથી થઈ પોતાના નિઃક્રપાથના બળ જાણે, સામા નિષ્ક્ર-
પાથી કરવાની પૂર્ણ જ્ઞાનાપૂર્વક ચાસ્યો, જેવાં, બળવાં,
ગોખવાં તો શાસ્ત્રી નિર્ભજ દર્પણમાં પોતાને તો પો-
તાનું સ્વરૂપ દેખાઈ રહેશે. અને જેનું પોતાનું સ્વરૂપ
છે, તેનું અનુભવ સહિત બીજને પણ જણાવી શકશે, એટ-
લુંજ નહીં પરંતુ પરવસ્તુ માણસના કેસ જેવી નિર્મલ છે,
એમ જાણી પોતાના દ્રવ્યકેસ લોચની સાથે પરવસ્તુના ત્યા-
ગરૂપ બાવલોચ પણ કરશે, એટલુંજ નહીં પરંતુ ચેતાંબર
કે પીતાંબર કે દિગંબર વેશ સાથે, સર્વ જીવપર સમભાવ
રૂપજ-દયારૂપજ-મુનિપણનો આન્તરભાવ બહારપણ મુનિ-
પણનો વેશ જાણે અન્તર મુનિપણનાં ચિન્હોનેજ બહાર
દેખાડતા હોય તેમ થશે. આમ કર્યાંવિના એમની સધળી
ક્રિયાથી રચમાત્ર પણ ધર્મ થતો નથી. માત્ર ધર્મના ઉપક-
રણો સાથે રમત થતી હોય તેવુંજ; હાલહાલતો ધણું વાહ્યું
જાય છે. અન્તરમાં હેતુ તરફ લક્ષ દેવડાવવાના પ્રયત્ન થઈ
વિના માનાદિના કુલેશાં ટોપણા ભરેલાં ફળો અને જીવંત,
જહવત્ દ્વેનોમાશે હોય તેમજ જણાય છે, મારે કશું છે કે,
શાસ્ત્ર બહુવાધી, વાંચવાથી કે કેસલોચ કરવાથી કે મુનિને
વેશ પહેરવામાત્રથી કાંઈપણ ધર્મ થતો નથી.

ત્યારે એ ક્રિયાઓ કેવી રીતે કરવી ?

રાગ, દ્વેષ, પરિગ્રહ તજી, કર સ્વરૂપ પિછાન;
પૂર્વે કહી કરણી કરે, ધાય મુક્ત નિદાન. ૪૭
ભાવાર્થ:—પ્રેમ અને દ્વેષરૂપી, આન્તર પરિગ્રહના ત્યા-

અપૂર્વક ધન ધાન્યાદિ નવવિધ બાલપરિગ્રહ તજતો જાય,
વળી આત્મા અને અનાત્મા વસ્તુને ઓળખતો જાય, અને
મયા દ્વંદ્વામાં શાસ્ત્રલક્ષણાં, વાંચવાં વગેરે કશું છે તે ત્યાર-
બાદ કરતો જાય તો, નિશ્ચય મુક્તિ પામે એમાં સંદેહ નથી.

પરમાર્થ:—રાગ-દ્વેષ ત્યાગવિના આપણા જગત્ પિતૃ-
રત્ન શ્રી મહાવીર શાસનના સાધુવર્ગ પણ જાણે લોચ કરા-
વતા હોવા છતાં પરંતુ હજમત કરાવેલાના પાછા વાળ
ઉગતા હોય તેવી સ્થિતિમાં દેખાય છે. હજમત કરાવનાર દરેક
માણુસ જાણે છે કે, અમારા વાળ પાછા જલદી ઉગે છે, તેમ
કુટુંબ, સર્ગાવહાલાં, ધન, ધર, પરિવાર જાણે છે કે આ ન હોય તેવા
સાધુઓ પણ માલમ પડે છે. રાગદ્વેષના ત્યાગવિના માત્ર
બાલ ત્યાગથી ધર તને છે તો ઉપાશ્રયને પોતાનો માની
કેટલાક તેને પોતાનું ધર બનાવી દે છે, અને પોતાનો જ ઉ-
પાશ્રય હોય એમ દૃઢપણે વર્તે છે. એટલું જ નહીં
પરંતુ તેમાં ગમત્વ એવું લેવામાં આવે છે કે, તેને મારે
મોટા મોટા કશું આપ્યું થાય છે, કોઈ પણ અડાય છે.
અને જેમ ગૃહસ્થ પોતાનું ધર બીજાને રહેવા આપે
નહીં, તેમ બીજા સાધુઓને આ સાધુઓ રહેવા પણ ન
આપે, કારણ કે તેઓ જેમ ધરને ચોટો વખત પહેલાં
માફે માનતા હતા, તેમ હવે ઉપાશ્રય-ઉપાશ્રય ઉચ્ચારણ
કરતાં છતાં તેઓ તેને ધર સમજે છે. પરંતુ જગત્ પિતા
શ્રીવીરને પગલે ચાલવાનું પૂર્ણપણે કબૂલ કરવા છતાં તેમની
પેઠે પરત્યાગ પૂર્વે પોતાના ધરનો ત્યાગ કરવારૂપ પોતાના

ધરને પણ જાણે ઉપાશ્રય હોય તેમ મોટાભાઈ નદીવર્ધન-
 સાથે રહ્યા તેમને પમલે ન આવતાં, દિક્ષા મહણ ક્યો-પૂ-
 જેમ પોતાના ધરને, માફે માફે ન ગણતા હતા તેમ છેવટ-
 ઘડી સુધી ધરત્યાગવૃત્તિ ન હોવાથી, દિક્ષા લીધા પછી ધર
 ઉપાશ્રય બનાવવાને બદલે ઉપાશ્રયને ધરજ બનાવ
 કેટલાકે વડીલં વીરપુત્રો હાલના દેખાય છે, અને કોઈપણ
 સાધુને મારે આ ઉપાશ્રય-ઉપઆશ્રમરૂપ છે એમ બોલવા છતાં
 ધરરૂપ પરિમહ ચારે બાજુએ વીંટીને બેઠો હોય તેમ તે
 એને રાગાદિના આંતરત્યાગવિના બની વીંટી રહ્યો જાણ
 છે. અને જેમ પોતાના ધરમાં, કોઈ આવે તો તેના પર દ્વે-
 યાય, તેને પોલીસ પાસે હાંકી કહાય, તેમ પોતાના ઉપા-
 શ્રયમાં કોઈ આવે તો, આજકોમાંના કેટલાક પોલીસ જેવ
 આવકો પાસેથી બીજા સાધુઓને ઉતારે પણ ન આપવાદે
 જુઓ "આ સર્વો જીવ કંઈ શાસન રસી"ની ભાવનાને
 અમલમાં લાવવાની ઇચ્છા સખનારા મારા મોટા ભાઈ-
 યો ! આશ્રય

વળી રાગદ્વેષના ત્યાગવિના કુટુંબનો ત્યાગ કરી, પાછું,
 પોતાના ગચ્છમાંજ આવેલાને-પોતાના ગચ્છનેજ પોતાનું
 કુટુંબ માને છે, જેમ લાલનના ગોત્રમાં આવે, તેમ
 લાલનના કુટુંબીઓ, તેમ મારા સંધાડામાંજ આવેલા, મારા
 કુટુંબીઓ, ને બીજાઓ, તો જાણે સાધુઓજ ન હોય તેવું
 માફે તેમની સાથે વર્તન, તેવું તેઓનું બીજા સંધાડાના સા-
 ધુઓ તરફ વર્તન. સર્વો જીવ કંઈ એતો રહ્યું. સર્વો મનુષ્ય

કરે એપણુ રહું, સર્વી પચીસ લાખ આવકો કરે. એપણુ ફરહું, પરન્તુ “સર્વી સાધુઓ સાધ્વીઓ. કરે શાસન રસી. એપણુ આજે ફર, ફર, ફર, યતું ગયું એ શું, ! જગતન પિતા શ્રી વીરને પગલે ? જેણે સર્વસ્વ નંદીવર્ધનને આપી દીધું, અને ધરમાં રહીને પણ પરિશ્રદ્ધત્યાગ છુદ્ધિ રાખી, જેણે એક વસ્ત્રમાંથી પણ અરધું બેઠતું હતું તેવા બ્રાહ્મણને આપ્યું, તો તેનાજ છોકરાઓ આજે રહેવાને ઉપાશ્રય આપવામાં પણ અડચણ નાંખે એ શું આશ્ચર્ય નથી ?

વળી ગૃહસ્થો જેમ સંસારરૂપ કારાગૃહમાં મારાં પુત્રપુત્રીઓ ગણે, તેમ આંતર રાગદશાના ત્યાગવિના રામથી ગૃહસ્થોની જેમ, પોતાની સ્ત્રીને અખંડ સમજીને પુત્રપુત્રીઓ ઉત્પન્ન કરે, તેમ આવક વસ્તિરૂપ સ્ત્રીને આમતેમ સમજી ચેલાચેલીરૂપ પુત્રપુત્રીઓ બાણે કરતા હોય, તેઓના રાગપૂર્વક વર્તનવડે જણાય છે. અરે મુઆવકો તો પોતાના પુત્રને સમ્યક-દષ્ટિ થતાંજ સમજી લે છે કે, એ મારાં નથી. મારા પુત્રલો છે તે પુત્રલ પણ હું નથી, તો એ મારાં ક્યાંથી હોય, એમ ગભી જાણે સિદ્ધિ આપવાને ભેગા મળેલા ચેલાચેલીઓ શિષ્યશિષ્યાઓ હોય તેમ પોતાના, પુત્રપુત્રીઓ તરફ વર્તે છે, ત્યારે વીરપ્રભુના વડીલ પુત્રોમાંના, કેટલાક આંતરરાગ ત્યાગ ન હોવાથી, ચેલાચેલીઓને પોતાનાં પુત્રપુત્રીઓ પોતેજ મને છે, જાણે કે સંસાર ત્યાગજ ન કર્યો હોય, અને ત્યાગ કર્યો હોય તો માનનામનોજ ફેર હો.

ગૃહવાસમાં ધનનો ગર્વ કરે, તેમ સાધુ અવસ્થામાં રા-
ગના ત્યાગવિના શાશ્વતા રહસ્યનો નહીં પણ, ભણવાનો ગર્વ
કરે, જો રહસ્ય સમજાતું હોય તો, તો જેમ જેમ વિશેષ
અધ્યયન તેમ તેમ સર્વથી વિશેષ નમ્રતા થવી જોઈએ. તે
તો થોડુંજ દેખાય છે.

વળી જેમ સંસારમાં દેહલાક ધનથી મોટા ગણાય તેમ,
દેહલાક સાધુઓ પુસ્તકસંગ્રહથી મોટા ગણાય છે, અને જેમ
ધનલોભી, સાંકડા હૃદયના સાધુઓ જોણે સર્વધા
પરિગ્રહ ત્યાગ કરેલો જણાવેલ છે છતાં આ અમુક વિજ્ય
દે મુનિનું પુસ્તક છે. એમ તેમનાપર છાપ મારી હોય તેમ
લખે ■ દે તે અમારૂં છે, આ તે પરિગ્રહ ત્યાગ, પરિગ્રહની
જાત બદલાઈ.

પરિગ્રહ શબ્દનો બ્યુત્પત્યર્થ ચારે બાજુથી ધેરનાર, હવે
ચારે બાજુએથી ચિતનને ધેરનાર બાહ્ય અને અંતર એવા
તેના બે પ્રકાર છે. બાહ્યપરિગ્રહથી જાણે લાલન સખ્ત કેદ-
ખાનામાં પડ્યો હોય તેમ છૂટી શકતો ન હોય તેવો લાગે
છે, અને આંતરપરિગ્રહ જાણે કેદખાનામાં હોવા ઉપરાંત
હઠ ને બેટી લાલનને પહેરાવી ઝકડયાં હોય તેમ
ભાસે છે, આવા બેઉ તરફનાં બંધનોથી, એ લાલન (ચિ-
તન) તું બંધાયો છું.

હવે બાહ્ય પરિગ્રહ, ધન, ધાન્ય, સેત્ર, ઘર, રૂપું, ચોતું,
તાંતું વગેરે ધાતુ, ચાકરનકર, ગાડીધોરા એમ નવ પ્રકારે

છે, અને તેથી સંસારરૂપ કેદખાનાની આ વિકરાલ દિવાલોમાં હું ફસાયો છું.

પરંતુ (ચેતન) વિચાર કરે છે કે, હું કેદમાં સામાટે પડ્યો એટલું તો જાણ્યું છે કે ચોરી કરે તે, કેદમાં પડવો જોઈએ, ત્યારે લાલને શી ચોરી કરી! એનું ઉત્તર પણ મળે કે, પારખી વસ્તુ ચોરવાથી? ત્યારે શું ધનધાન્યાદિ ખારી વસ્તુઓ નથી? શું મેં મહેનત કરી, ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, મોતું, રૂપું, વગેરે મેળવ્યું તે ચોરી કરી કહેવાય? હા તે ચોરી છે, કારણ કે તે નવનિધિ પરિગ્રહ, અવિધાના, માયાના, મોહના, કર્મપરિણામ રાજ્યના જડ પદાર્થો છે અને તેની તે ચોરી કરી છે. તું કદાચ એમ કહેતો હોય કે મેં તો મહેનત કરીને એ નવનિધિ રીઝી મેળવી છે, તો તારે સમજવું કે તેમ નથી. ખીજા લોકો જેની પાસેથી તે મહેનત કરી એ ધન, ધાન્યાદિ લીધાં, તે પણ ચોરો છે, જો તેથી કદાચ તેમને માટે મહેનત કરી લીધું હોય તોપણ તે ચોરીનો માત્ર રાખનાર મારવાડી જેવું કહ્યું છે, અને ચોરીને જગતમાં તું ઉત્તેજન આપનાર હોવાથી વિશેષ શિક્ષાને પાત્ર છે. તારી પોતાની તેમજ જેની પાસેથી ચોરીનો માત્ર લીધો તેની ખરી વસ્તુ તો સત્યરૂપ જીવ, ચિદ્વસ્તુ જ્ઞાન, આનંદરૂપ તેનો અનુભવ છે. બાકી બધી ચોરી કે ચોરીનો માત્ર ગ્રહણ કરવારૂપ તારી કૃતિ છે, માટે સંસારરૂપ કેદખાનામાં તને પૂર્યો છે.

અથવા તો આ માનવદેહરૂપ હેડમાં અને ચાલિયાંરૂપી

બેડી તને પહેરાવી છે. લાલનને શું એ પરવસ્ટુની ચોરીમાટે સંસારરૂપી ન છૂટાય એવા કારાગૃહમાં નાંખ્યો છે. એ શું આ શેર, ખોડ, ગ્રામિસરી નોટ, બાજવણી, લોન, રૂપીઆરૂપી કોન્સ્ટેબલોએ, દાળભાત, રોટલી, શાક, ચારૂપી જેલરોએ ફેવ, ખાગ, બગીચો, વાડી, હવેલી, ધર, બંગલા, મહેલ-રૂપી સેલરોમાં પૂરી મારવા ધાયો છે કે શું? ખરે તેમજ છે. આ લાલનને કેડે કંદારો છે કે રૂપાની સાંકળ. લાલનને જેમ વાંદરાને બાંધી રાખે, તે ધરની બહાર ન જવા દે, તેમ શું તેની હવેલી ધરઆદિ સેલરોમાં બાંધ્યો છે કે? હા ખરે જ તે એમજ. લાલન વિચારે છે ત્યારે સોનાની વીંટી છે, કે આંગળામાં કોન્સ્ટેબલોએ મોહરાજની ચોરી કબૂલ કરાવવા ચાંપ ચડાવેલી છે.

શું લાલનના કંઠમાં સોનાની સાંકળી છે, કે એ કોન્સ્ટેબલોએ (સિપાઇએ) ગળામાં ગાંઠે દઇ, રૂમાલો બાંધ્યા છે? હા. તે ગાંઠોવાળી સોનાની સાંકળ ગળામાં ઝકડી દોષ તેમ લાગે છે. શું આ ચાળી, લોટા, ચણાણું રકાળી છે, કે પરવસ્ટુ જમવાનાં ટીકરાં છે. આ મારા ચાકરો છે કે મોહરાજના સિપાઇઓ-મોસલો-છે? આ ગાય ભેંસ મારા છે કે સરીરમાં વિકાર કરનાર તે (કલાલની) (વિગઇ દોવાથી) હાર કાઢવાની ભઠ્ઠીઓ છે? શું આ ઘોડા છે કે મારા પગ હોવા છતાં પગ બાંગી નાંખી, જોડા પગ, (બી-

તત્તાં માટે) મારે પગે ભેડી મોહરાજ મને ગંધેડે બેસાડી.
ફેરવે છે, ને જાહેર કરે છે કે ભે આ અમારી પરવસ્તુને
ચારનાર લાલનને એમ્બ્યુલન્સમાં બેસાડી એક ધરમાંથી
ઝોટલે એક કેદખાનાની ફોટીમાંથી, ખીલ ધરમાં કે ચો-
શીસરૂપ નાના મોટા સેલરોમાં લઈ જાય છે, તે જોવાનું છે.^૧

સંસારમાં વારંવાર જન્મવાનાં કારણો શાં ?

મન ન ઘટે આયુ ઘટે, ન ઘટે ઇચ્છા આશા;

તૃષ્ણા મોહ સદા વધે, તેથી મમતો લાસ. ૪૮

ભાવાર્થ:—આવરદા દિવસે દિવસે ઘટે છે. પરંતુ મન
દિવસે દિવસે નવા નવાં પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાને હમેશા વધાર્યો

૧ પોતાને નિર્વાહ નેટલું દ્રવ્ય મળવા છતાં પરના પ્રાણ સમાન
દ્રવ્યરૂપ પ્રાણ લેનાર જુની ચેતનને કેદમાં લઈ જવાની માફી પોતાને વ-
પયોગ આવે ઝોટલે સાદું અન્ન, સાદો પોશાક, સાદું ધર, એ શિવાય
નેટલું મેળવવું એ ખીલ લાઇઓના દહ લપર તરાપ છે, તેમ તેમને
દુઃખી ક્યાંવિના મળતું નથી. માટે એ વ્યવહારો પણ ચારી છે. પર-
માર્થેતો આત્માસિવાય પોતાને માટે પણ પરવસ્તુ લેવી તે ચારી છે,
માટે રોઠીઆઓ તો જલદી જલદી પકડાતા જાય છે, ને એમ માને છે,
કે અમે ગાડીપોડામાં ફરિયે છીએ પરંતુ એ મોહરાજની એક રોલર-
માંથી (જંગલમાંથી) ખીલ સેલરમાં (જંગલમાં) જવાની ગાડી
હોય છે. જેમ એ ગાડીઓ અંધારી હોય છે, તેમ આ રોઠીઆની ગા-
ડીને પણ માનરૂપી મોહનું અંધારું હોય છે. તેઓ પાતે(આત્માને) પોતાને
પણ દેખતા નથી.

કરતું જ નામ છે. તેમજ ઇચ્છા, આશા, તૃપ્તિ, અને મોહ
હવે આયુ ધટવાની સાથે સદા વધતાં જાય છે. એજ
અરેખરૂં સંસારમાં વારંવાર ભ્રમવાનું કારણ છે.

પરમાર્થ:—એક જન્મમાં કેટલા વર્ષ હવતું છે. તે,
તે જન્મની પૂર્વે જોટલી આયુ કર્મની સ્થિતિ બાંધી
હોય છે, તેના પર આધાર રાખે છે. હવે ધારો કે લાલને
પૂર્વે ૬૭ વર્ષની સ્થિતિ બાંધી હોય, તો હવે આ જન્મમાં
તે ૬૭ વર્ષમાંથી રોજ રોજ દિવસ દિવસ કરતાં, ૪૨ વર્ષ તો
આકાંષા, બાકી ૩૫ વર્ષ રક્ષાં અને તે પાંત્રીસ પણ નહીં
નહીં. કારણ કે આયુ કેટલું ગયે જન્મે બાંધ્યું તે અચળ
થાક આવતું નથી. મારે આતો ધારતું કે વર્ષે વર્ષે ધટારો
થાય છે. મહિને મહિને ધટારો થાય છે, પણ પછે પછે દિવસે

તમુક થાતું છે. એટલે ધણ દબને દેહધટમાં જે રતિ જે
 ટકું કાણું હતું, તે તમુક તરફ ધાવતાં, ચણા જેવડું થયું.
 જે તેમાંથી આયુરૂપી જલ રતિપૂર ઝીણા છિદ્રમાંથી ટપકતું
 હતું, તે હવે ચણા જેવા છિદ્રમાંથી વહેવા માંડયું. પરન્તુ
 હજી તમુક પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં તો એક તમુક નહીં,
 પરન્તુ તમુક તમુકતો જરૂર આપણને ભેળાએ, એવું મન
 થતાં તેમાં ભાર જેવું કાળું થયું, એટલે તો આયુરૂપી પાણી
 સવારના પહોરમાં નળમાંથી ભોસબંધ પાણી વહ્યું જાય છે,
 તેમ આ દેહરૂપી ધટમાંથી, જરા કુટલા નહીં, જરા તડ-
 વાળા નહીં, પરન્તુ દિવસે દિવસે વધારે વધારે તક પાડી
 તેમાં વધારે વધારે મોટું મોટું છિદ્ર થશે. આવરદારૂપી જળ
 હમેશાં નિર્બંધ ચાલ્યું જાય છે, પરન્તુ હજી તમુક તમુકથી
 પૂરે નહીં થતાં, તમુક, તમુક, તમુક, એમ કરી કરી તે
 ભાર જેવાં કાણાને પણ વધારતો જાય છે. ને તે વધારીને
 જાણે, એક ઘડ એ ઘંટ, ચાર ઘંટ, અને તે કંઈ ધ-
 વગેરે મળ્યું હોય તો પછી ~~તેમને આરંભ થઈ પડે~~
 છે કે જાણે વિહાર વોટરનો નળ ફૂટ્યા.

કુટલાક ગૃહસ્થો કોઈ કોઈ વેળા આ તકને, -છિદ્રને, -કા-
 ણાને, અને બાકોને મીણુથી, -લાખેથી, -કાચારેણુથી, અં-
 પાકારેણુથી બંધ કરે છે. ને આવરદારૂપી વહેતું જળ જરૂર
 બંધ પણ કરે છે. એટલે સવારના પહોરમાં ભાઈ ઉઠયા
 તો ચાહ પીવાનું મન થયું, પરન્તુ વિચાર કર્યો કે હું આ-
 વકે છું, તો મારા કુળધર્મ પ્રમાણે પણ એક બે ઘડી પર્યં.

ચોરું રોકાઈ ઘણું ચાલ્યું જાય છે. રાત્રિની વેળાએ પણ મૂખો લાલન મોઢાદ્વારે ધડધડ અપકાયરૂપી પાણી પીતો જાય એટલે એ દેહરૂપ ધડામાંથી આયુરૂપ પાણી ચાલ્યું જવા માર્ગે; પરંતુ ખરેખર આવરદા ત્યારેજ મળ્યું કહેવાય કે જે અક્ષય સ્થિતિમાં રાખે. ને સાદિ અનંત ભાગે સ્થિત રહી એવો ઘટ મેળવવો કે જેમાં મનરૂપી તડ કે છિદ્ર કે કાણું કે બાકું, કંઈ છેજ નહિ.

મન સંકલ્પ વિકલ્પ કરતું બંધ થાય તો આસોમ્ધાસ ઓછા ચાલે, અને આવરદાનો આધાર આસોમ્ધાસ ઉપર વસ્તુતઃ છે, એટલે આટલા અગજ કે આટલા પરાધર્મ આસોમ્ધાસ માણસ કે ઇતર પ્રાણી હવે. હવે સંકલ્પ વિકલ્પ અમુક કરું, તમુક કરું એમ વિચારતાં આસોમ્ધાસ અધિક લેવાઈ જવાય છે. અને તેને લીધે આવરદા ઘટતું ચાલે છે. વર્ષપર આયુબ્યન્નું પ્રમાણ સ્મૂળથી છે, પરંતુ રવરોદય રાસ્ર ને યોગ ગ્રંથોમાં આવરદા આસોમ્ધાસપરથી ગણ્યું છે. એટલે કે જેટલા આસોમ્ધાસ પૂર્વભવે આયુ કર્મના એકવેળાએ બાંધ્યા હોય તેટલા આસોમ્ધાસ એક બ્યક્તિ હવે. હવે આસોમ્ધાસ બહુ ધીમા ચાલે તો ઘણીવાર હવે. એ વાત નિયમિત છે. પરંતુ તેથી કાંઈ આવરદા વધ્યું નહીં. આસો-

૧ પ્રાચીન સાયન્સ પણ સિખવે છે કે, જે વાસણમાં પાણી ભર્યું તે વાસણમાંથી હવા ચાલી જાય, તેમ ઓક્સીજનને હાઇડ્રોજનના મિશ્રણ પાણી પીને પ્રાણ વાયુરૂપે કંઈને બહાર મહાર.

અધાર પૂર્વે બાંધ્યા હતા તેટલાજ છે, પણ તે લે છે હળવે
હળવે-સાંત રીતે એટલે ટકે-વધારે કાળ ચાલે. એક કુવો
હોય અને તેમાં પમ્પ સખ્યો હોય અને પછી પમ્પ જ-
લદી જલદી ચલાવિયે તો પાણી થોડા વખતમાં ધણું ચાલ્યું
જાય. તેમ દેહરૂપી કુવામાંથી આયુરૂપ જળ અને આસો-
અધાર પમ્પ જલદી જલદી ધણા ધણા મનના તરંગો-સંકેત
વિકલપ કરી તે જલદી જલદી બહાર નીકળી આગુજળ ખૂદી
જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

ઇન્છા:-આજ પ્રમાણે જોશો તો, નાના પ્રકારની ઇન્છા-
રૂપી છરીથી વારંવાર માણસ પોતાની આવરદારૂપી દોરી,
તોડતો ચાલ્યો જાય છે. રવવસ્તુને મૂકી પરવસ્તુને લેવા
જાણે અનાદિ કાળથી રવવસ્તુને કાપવાને ઇન્છારૂપી છરીજ
લક્ષને જાણે બેઠો ન હોય તેમ જણાય છે. એ આવરદારૂ-
રૂપી દોરીપર જેટલી ઇન્છા કરી, તે મણીખરી પરવસ્તુની
અને તેટલા માટે તે એ દોરીપર તેટલાં કાપાં ચૂક્યાં હોય
એમ જણાય છે.^૧

આશારૂપી કુહારો નિરંતર ચાલી આવરદારૂપી વૃક્ષને
કાપ્યા કરે છે.

તુષ્ણારૂપી નદી આવરદારૂપી બાસિકાને સમગ્ર મહારાસ-
મુદ્રમાં ધસડી જઈ ફેંકી દેછે.

૧ અને સીધે જાણે આસોઅધાર તુટતો હોય, ત્યારે દોરીના ખીન્ન
કાગર કુદી હવને આસોઅધાર લેવા પડે છે. આનું મરણ અવસ્થાપર
આવતા લાલનને ત્રણવાર યજ્ઞ મધું છે.

મોહરૂપી દરિયો શુદ્ધ સત્ત્વરૂપી આયુષ્યને પણ જાણે
 છુરાડી દે છે, આટલું તો હાલ છે પરંતુ એ મનના સક-
 લપત્રિકલપની મર્યાદા તેમજ ઇચ્છા, આશા, તૃષ્ણા ને મોહ
 અપરિમિત હોવાથી, લાંબો લાંબો જવાથી એક ભવમાં પૂરા
 ન થવાથી બીજા ભવો સુધી આવ્યા જાય છે. અને તેથી
 આવરદા એક તરફ ધટવાથી અને મન, ઇચ્છા, આશા,
 તૃષ્ણા, પૂરી કરવા જીવ પાછો બીજા ભવમાં રખડે છે.
 પરંતુ વિષય ભોગાદિની ઇચ્છા તેના ભોગથી શાંત થતી
 નથી, પરંતુ વૃદ્ધિ પામે છે. જેમ ઢરાજ (ઢાઢર) ધસ-
 વાથી પાણી નિકળી વિશેષ બળે, પણ ઘટે નહીં, તેમ વિ-
 ષયભોગાદિ કંડુની પેઠે, દુઃખ થઈ વૃદ્ધિ પામે. આમ, મન,
 ઇચ્છા આદિ વધવાથી અને વારંવાર જન્મોજન્મમાં આ-
 યુષ્ય ધટતું જવાથી ભવોભવમાં ભટકતું પડે છે.

આ પ્રમાણે મોહ, તૃષ્ણા, આશા અને ઇચ્છા આ બ-
 ધાતું મૂળ મન તે વધતું જાય છે. માટે મનને પરવસ્તુ
 તરફથી જતું આટકાવ્યું એટલે નાનાપ્રકારની બાહ્ય વસ્તુ
 પ્રાપ્તિની ઉમેદો કરતાં રોક્યું, તો એ ઇચ્છાજ ઉત્પન્ન નહીં
 થાય, તો આશા ક્યાંથી? અને આશા નહીં તો તૃષ્ણા ક્યાંથી?
 અને તૃષ્ણા નહીં તો મોહ ક્યાંથી? અને મોહ નહીં તો
 ભવભ્રમણ ક્યાંથી? અને ભવભ્રમણ નહીં તો, સાદિ અ-
 નેતસુધી આવરદા-આયુ અને અક્ષય સ્થિતિ હોઈ મરણ
 મટી જઈ પોતે અમર થાય. માટે આપણને પરવસ્તુ જે
 જણાય, તેમાં રતિમાત્ર પણ મનને ન જવા દેતું એટલે તે

મન સ્વરૂપમાં લીન થઈ આત્મામાં વિરામી, આત્મા જે અમર છે તેને પામશે.

વળી મન, વચન, અને કાયાનો યોગ એપણુ કર્મબંધોનાં ચાર મુખ્ય કારણોમાંનાં—એટલે કષાય, યોગ, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ પૈકી એક છે. આ ત્રણ યોગમાં મનોયોગ એટલે મનતું પરવસ્તુ તરફ ઉમેદ થતે જવું. એ જવું જો અટકવું તો ખીજા યોગ તેની મેળે સાંત થઈ જશે. અર્થાત્ વચન પરવસ્તુ જોતશે નહીં અને પરવસ્તુ તરફ ધસકંશે નહીં. મારે જે જે જાણાય કે આ પરવસ્તુ છે—ત્યાં તો, નિરર્થક જવું છું, એમ થતાં સકળ પરવસ્તુ તરફથી બંધ થયું, તો આત્મારૂપી મહાકુંડમાં સર્વ સાકારોપયોગ શાનની, સર્વ નિરાકારરૂપ દર્શનની અને તે હ્રદયમાં રમણુતારૂપ આરિજની મહાજ્યોતિ અહાંનિરા પ્રગટી રહી છે. અર્થાત્ નિશ્ચયમયે નિશ્ચયરૂપે પ્રગટશે. તેમાં મન, પડી-બળી, મરશે. એટલે બવોભવ અટકી-સાદિ અનંતે સિદ્ધ ગતિ પામશે.

મારે લવગ્રમણુ કેમ અટકે ?

જેમ રમતું મન વિષયમાં, તેમ જો આત્મે લીન;

ક્ષણમાં શિવ સંપદ ઘરે, ન ઘરે દેહ મધીન. ૪૯

ભાવાર્થ:—નાના પ્રકારના વિષયો અને તેમના અસંખ્ય વિકારોમાં મન જે રમતું રહે છે, તે છોડી દઈ પોતાના નિઃસ્વરૂપમાં લીન થાય, તો અહીં એક ક્ષણમાંજ આનંદરૂપ

ગોક્ષસંપત્તિ વરી લે. અને તેથી નવા નવા દેહ ધરી તેને રખડવું ન પડે.

પરમાર્થ:—દેહરૂપી ઘટમાં તડ પાડનારૂં મન ત્યારે કહે-વાય કે તે જ્યારે વિષરૂપ વિષયાદિ તરફ વળે. હવે વિષય તરફ ન વળે, તો તડ ક્યાંથી પડે! અને તડ નહીં પડે, તો છિદ્ર-કાણું-બાકું-ગરનાળું ન થાય. મોહ મોટામાં મોટું ગરનાળું છે, એ ખરૂં પરંતુ તુષ્ણારૂપી બાકું ન થયું હોય તો ગરનાળું થવાજ શાનું પામે? અને તુષ્ણારૂપી બાકું ન હોય તો, આશારૂપી કાણું પડેજ શાનું? આશારૂપી કાણું ન હોય તો ઇચ્છારૂપી છિદ્ર શાનું હોય? અને વિષયતરફ ઇચ્છા નહીં તો મનની વિષયતરફ પ્રવૃત્તિ થઈ તડ પડેજ શાની? મોટે પ્રથમ મનને, વિષયોને અને તેના વિ-કારોમાંથી, નિવૃત્ત કરી, હું કોણુ તે સમજતાં સમજતાં તે સમજણમાં ઉતારતા જવું. અને તેમ કરતાં કરતાં મનરૂપ પ્રધાનની આત્મરૂપ મહારાજ તરફ સન્મુખતા થઈ કે અનંત જ્યોતિમય પેતાનું નિજસ્વરૂપ પ્રથમ પ્રતિભાસરૂપે ઝળકતું જાણુશે એટલે જાણવું કે હવે શિવસંપત્તિ પામવાનો વારો આવ્યો ને નવીન દેહ સર્જી ભટકવાનું મટ્યું.

અરે મન! તું વિષયમાં રમે છે, એ તો ખરૂં, પરંતુ માફે કોણુ માની એક વખત તો જો કે તારી અંદર-તારામાં વ્યાપક છે એટલે તને ખબર પડશે કે તારૂં નિજસ્થાન શું છે? શામાટે બહાર રખડે છે? જરા તારા અધ્યંતરમાં તારા

જોતામાંજ રહેલા આસામાં-આત્મામાં લે તો ખરો. જોની શાંતિ કેવી છે? તે તને મળશે. મારે માન ને આ સર્વે દૃશ્ય મુખ લેની બિચારમાં નથી, એવા શિવમુખને પામે તેમ કર.

આત્મામાં શ્રદ્ધા એજ કર્મસુવનો ૬૫૫.

મહા ઘટસમ અતિ મહિન તન, નિર્મલ આત્મ દંસ;
પવો અનુભવ ફર સદા, જાય કર્મનો યંશ. ૫૦

ભાવાર્થ:—એવથી ભરેલો એવો છે મારે અત્યંત મહિન તે આ દેહ તું લે. અને તેને જાણનાર નિર્મળ એવા આત્મા-રૂપી હુંસને લે. પછી અનુભવ કરી લે, કે દેહ કેવો મહિન છે, અને આત્મા કેવો નિર્મળ છે? આમ અનુભવ કરતાં કરતાં દેહતું પૂર્ણ મહિનપણું જણાયું કે આત્માતું નિર્મલપણું પણ જણાઈ રહેશે. અને તેથી કર્મની પરપરા પણ જતી રહેશે.

પરમાર્થ:—રસ, રમિર, માંસ, ચરણી, હાડકાં, નસો, અને વીર્ય, લોંટ, મત્તમૂત્ર, વિષા એ સારીરૂપી ધટમાં ભરેલો કાદવ નથી, તો બીજું શું? પરંતુ જેમ માટી કે ત્રાંખા પિત્ત-જના ઘડમાં ભરેલ મહિન જળ કે કાદવ બાળુથી લેનારને દેખાય નહીં, તેમ આમણથી મહેલા આ સારીરૂપી ધટમાં આ મળો ભરેલા હોવા છતાં બાળુથી (ખહારથી) લેનારને દેખાતા નથી. પરંતુ ઘડના મુખમાંથી ઘડમાં શું છે તે લેવામાં આવે અથવા ઘડના નીચેના છિદ્રોમાંથી શું વહે છે-ગળે છે, તો તે મળો દેખાઈ આવી જુશુપ્પા યાય. તેમ

શરીરરૂપી ધટમાં મુખમાંથી, નાકમાંથી નીકળતું જોવામાં આવેતો અત્યંત અપવિત્ર એવાં, લાળ, ચુંક, લીંટ વગેરે જે અંદર ભરેલાં હોયછે, તે બહાર દેખાઈ રહેશે. જે નાક દુર્વાસને ધમ્મતું નથી; તેજ નાક દુર્ગંધ અને અમુંદર એવું લીંટ વારંવાર બહાર કહાડેછે. અથવા તો જાણે સારા સુગંધી પદાર્થો સુધીનેજ, જાણે પોતામાં દુર્ગંધી પદાર્થોરૂપે તેને વર્ણવવામાં આવ્યું ન હોય તેમ દેખાય છે. તેમજ જીવને મિષ્ટ પદાર્થ ખવડાવ્યા હોય અને દુઃખાદિ મધુરપાન કરાવ્યાં હોય, છતાં મહા દુર્ગંધી એવી વિદ્યા અને મૂત્રરૂપે પરિણામરૂપ બહાર કાઢે છે, આ કોને અજાણ્યું છે? વિપયાદિના સેવનથી કે પદાર્થોના કંઈ અતિ ભોગથી રોગ થયો તો, રસ, રૂધિર, માંસ, હાડકાં વગેરે મહા અનિષ્ટ પદાર્થો બહાર પણ કોને નથી દેખાતા? આવું ચામડાનું શરીર અને તેમાં રહેલા દુર્ગંધી મળોને જોઈ કોને નિર્ભયઈના નહીં થઈ હોય? પરંતુ “ગંધ ગઈ કે ગંધ સહી” એ કહેવત પ્રમાણે વારંવાર આવું જોવા છતાં, શરીર, ધટમાં રાગ કરી રહ્યો છે. આશ્ચર્ય તો એજ છે કે તિર્યચ એના કુક્કર, (બુંક,) કામડા, માખી, જે ઉચ્છિષ્ટ પદાર્થને જાણુવા છતાં સેવે, તેમ આ પંચેન્દ્રિય એટલુંજ નહીં પણ શુભ કર્મોના વિશેષ ઉદય હોવાથી મનુષ્ય થયો તોપણ ઉચ્છિષ્ટ સેવનની તેને ટેવ ગઈ નહીં. જાણે કે તેના પૂર્વના તિર્યચના ભવની ટેવ પ્રમાણે વર્તી, એવા અવતારોને યોગ્ય સેવન કરી, પાછો ત્યાંજ જવાને પુનઃ યત્ન કરતોજ હોય? આવા દુર્ગંધી દેહમાં તે રાગ કરી રહ્યો એતો માફ

ન થાય તેવી તેની ભૂલ છે. પરંતુ એવા મલિન દેહને જ સ્થિતિ-
 બ્રાંતિથી હું સમજી આત્માને પોતાને એ મલિન દેહ હું છું
 એમ વર્ત્યો, અને તેથી અનેક જન્મોમાં અનેક કર્મો કર્યો,
 અને તે એટલાં યથાં કે તેના પાર નહીં. મારે હવે યશું તે યશું
 એમ ગણી, યશું ન યશું નહીં થાય એમ સમજી, હવેથી આ
 માનવદેહમાં એકું બિઙ્ગકુલ ન થવા દેવું. એટલે પહેલાં તો
 ને બ્રાંતિ છે કે દેહ હું છું તે દૂર કરવી. ‘આ દેહને કેાણ
 જાણે છે?’ એમ પ્રશ્ન પૂછી એ જાણનાર હું છું. એ વાત
 બાહ્ય, બાહ્ય બાહ્ય, દેહપાત્રે રાખી એ જાણનાર સાથે
 એકતા અને દેહ સાથે એટલે એ જાણનારથી ને આ દેહ
 છે, તે તેનાથી છૂટા, એમ જોવું-જાણવું-સમજવું. ઉપર
 અનુભવાશે કે મલિન એવો દેહ હું નહીં, ત્રાણે કાળે નહીં,
 પૂર્વે હું જૂઠ્ઠાથી ને મને આ દેહ જણાય છે, તેજ હું એમ
 સમજ્યો. પણ હવે જાણનાર હું એમ સમજતું છું.
 આત્મ સમજણથી કતક ફળ મનોજળમાં પ્રથમ આશ્રય
 કે, મજ ત્યાંથી દૂર થઈ, પરિણામે વિશુદ્ધ થશે. અને એ
 વિશુદ્ધ યશું કે પોતે રૂઢાંટિક સમ નિર્મળ જણાશે. આમ
 યશું કે દેહની મલિનતા અને આત્માની નિર્મળતા હસ્તામ-
 લકવત્ થઈ રહેશે. હંસ જેમ દૂધને પાણી ક્ષણમાં જૂદાં,
 પોતાની ચાંચના પ્રતાપે કરી નાંખે છે, તેમ હવતાને અનુ-
 ભવતો આ હવ, પોતાની ચિત્તેકરૂપી ચાંચથી અહવરૂપી જળને
 અહવરૂપી દૂધથી દૂર કરી, પોતે એ શુદ્ધ અહવરૂપ એટલે આત્મરૂપ
 થઈ રહેશે. કારણ કે સકર્મ હવ તેજ પાણી ભેળેલાં દૂધ

જેવો લાગે છે, અને નિઃકર્મ થતો હવ જાણે પાણીરહિત
દૂધ જેવો જણાય છે. માટે નિઃકર્મ હવનેજ આત્મા એમ
કહિયે તો ચાલે.

નિર્મળ આત્મ હંસ.^૧

આ હુહામાં “નિર્મળ આત્મ હંસ” લખ્યું તે કહેવું
યેયાર્થ છે. કારણ કે જે વાત અનુભવગત છે, તે એજ
છે. માટે જે દેખાયું છે તે અહીં બીજા બાંધવોને પણ કંઈ
અનુમાન થઈ શકે, તેટલા માટે ઉદાહરણરૂપ નિર્મળ ચંદ્રમા
આપવા લાલન થત કરે છે. એક કાચના કળશમાં નિર્મળ જળ
ભરે. તેમાં પેપરમેન્ટની ગોળીઓ નાંખો. આ ગોળીઓમાં
થોડીવારમાં જળ પ્રવેશ કરી જશે, આ અરંભ કાચના કલશમાં
સર્વેત્ર જળ છે, અને જળમાં આ પેપરમેન્ટની ગોળીઓ છે.
જળ સર્વેત્ર આપક છે, અને ગોળીને પણ ભેદી ગયું છે.
તેમ આત્માને નિર્મળ જળ સમજે અને ગોળીઓને નાના
પ્રકારનાં રંગવાળાં કર્મ સમજે. હવે, આપ બાંધવો અને ખુદેનો
સમજશો કે પાણી બધી ગોળીને ભેદીને ગયું છે. અને
પાણીમાં ગોળી છે, છતાં પાણી ગોળી કરતાં સૂક્ષ્મતર હોવાથી
ભેદાતું નથી. તેમ આત્મામાં કર્મ છે. તેના એક એક
પ્રદેશમાં અનંત કર્મ વર્ગણા છે, પરંતુ કર્મગોળીના આણુઓ
આત્માના પ્રદેશને તે આત્માથી સ્પૃશ્નતર હોવાથી ભેદી

૧ “આત્મ હંસ.” એ વિવેકાત્મા-સમ્યક્આત્મા-પણ અહીં ધરી
શકશે.

સકેજ નહીં. હવે ત્યારે આત્મા પોતે સ્વભાવે, નિર્મળજ
 કરે છે, અને માત્ર કર્મરૂપ ડિપાવિ ને આત્માવડે બેઘ
 અને નેથી આત્મા અબેઘ છે, તેવડે ગલિન આરોપાય છે.
 હવે ત્યારે લેમ લેમ નિર્મળ એવા આત્માતરફ આપણા
 વિવેકને-આપણા સમ્યક્ત્વને આપણા બેદહાનને-આપણા
 ખરા નિશાનને તાકિયે, તેમ તેમ કઠલુ કર્મ પહેલાંથી ગળી
 જશે. અને આત્મા હું, અને કર્મ અને કર્મજનિત
 આદૃશ્ય નહીં, એમ નેટલી નેટલીવાર યદ્ય, આત્મસ્થિતિ થયા
 આહ્યાઅંતર તપશે, અને આત્મા સાચેજ તક્ષીનતા થશે,
 તેટલી તેટલીવાર એ પીગળી ગયેલા કર્મરજને જુલાળ
 લાગ્યો હોય, તેમ નીકળી જઈ નિર્જરા થશે. પરંતુ ને આવી
 નિશ્ચયદૃષ્ટિ હૃદય ધરીને છ પ્રકારના આઅંતર તપની સાથે
 બાહ્યતપ કરશે, તો જાણે નેપાળાનો જુલાળ હોય અને તે સકળ
 મલને દૂર કરે તેવું થશે, એટલે સકલ કર્મવંશને-કર્મ પરંપરાને
 પોતામાંથી નિર્જેસથી નાંખશે.

આમ છતાં થોડાં સામાદે ભમે છે ૧

વ્યવહારિક ધંધે ફર્યા, बहुधा जगता जीव;

आत्महितनी शुद्धि नहीं, तेधी भमे सदैव. ॥५१॥

સાવાર્થ:—જગતના ઇવ વ્યાવહારિક ધંધામાં નાનાપ્રકારે
 દુસાઈ પડ્યા છે, અને હજી પણ દુસાતા ભય છે. પોતાનું
 હિત શું છે તેની એને ખબર પણ નથી, અને તેથી સદા
 બગોલવમાં ભટકી રહ્યા છે.

પરમાર્થ:—આ જગતના સર્વે જીવો અહીં તહીં રખડ્યા કરે છે—ભવોભવમાં ભટક્યા કરે છે. તેનું કારણ માત્ર એજ છે કે પોતે પોતાનું હિત શું છે તે જાણતા નથી (જણાવે તેને માનતા નથી) અને ફક્ત જે કાળે કંઈક દુઃખ થયું, તે કાળે તે દુઃખ કેમ મટાડવું તેને માટે પૂરતો વિચાર કર્યા વિના જેમ તેમ કરીને મટાડવું એમ કરવાથી અજ્ઞાન રહી દુઃખ મટાડવાના ઉપાય યોજવામાં મહા અધોર પરિણામે ઉતરે છે. જેમ માણસને ભૂખ લાગી, ભૂખનું દુઃખ થયું એ દુઃખ મટાડવાને ખીજા જીવના પ્રાણુ હરણુ કરીને પોતાનું દુઃખ મટાડ્યું. કોઈએ ખીજા મનુષ્યને—કોઈએ પંચેદ્રી પ્રાણીને, કોઈએ ચોરેદ્રી, તેંદ્રીય, બેંદ્રીય, અને એકેદ્રીયનો પણ વધ કર્યો. જેને આજે રાજકર્તા પ્રજા કહીએ, (અને અલ્પખત છે પણ તેમજ) તે પણ વનસ્પતિ જીવ, અત્ર જે વનસ્પતિ છે તે, અને જલ, વાયુ, ઇત્યાદિનો પોતાના પ્રાણુરક્ષણને અર્થે વધ કરે છે, યા કરાવે છે. આમ પહેલું તો ભૂખદુઃખ મટાડવાના ઉપાયમાં ખીજાના પ્રાણુ લેવા પડ્યા, ત્યારે તેની ભૂખ મટી. પરંતુ લાલન આખા જગતના ચૌદરાજના તેના સર્વે બાંધવાને પ્રેરે છે કે આ તમારા ઉપાયથી તમારી ભૂખ મટી? લાલન તારી પણ મટી? જો કોઈના પ્રાણુ લેવાથી તારી ભૂખનું દુઃખ નિરંતરને માટે મટી ગયું હોય, તો પછી એવી પ્રાણુહારક ભૂખ ન લાગવી જોઈએ, પરંતુ તેતો તને તેમજ તેમને લાગે છે. એકવાર શું પણ અનેકવાર આ ભવમાં ખાધું, તોપણ ભૂખ મટી નહીં. ઈતર જન્મોમાં પણ ઘણા જીવ હણી-

હાલાવી ખાધું, તોપણ ભૂખનું દુઃખ મટતું નહીં. પરંતુ આમ ભૂખ મટતીજ નથી. અનેક જીવોના પ્રાણ લેવાથીજ લાલનના શરીરમાં રહેલો ભવોભવ ખાખા કરનારો હવ હજી પણ ભૂખની કુદેવ પણ મૂઝી શક્યો નથી. આટલું આટલું ખાધું તોપણ-કાંઈ પણ આરો આગ્યો નહીં. આ ભવમાં ફક્ત જાતનોજ ભે વિચાર કરે છું તો તે આજ ભવમાં કેટલા ખવાયા? ઘઉં કેટલા ખવાયા? શું મળીધી, ખાંડીધી, દનોથી પુરે થયું? સંકડો દનો થતાં પણ પુર ન થયું-હજાર ઉપર આગ્યો. હવે જાતને ઘઉં સિવાય ફળ-ફળાદિ દૂધ, ખીજ અનાજ વગેરે કેટલા ખવાયા? તોપણ ભૂખ મટી નહીં. અને દોઈ દોઈવાર સાંજે બપોરે, સવારે મટાડી પણ પાછી તેજીને તેજી-સવાર થતાં પાછું તેવુંજ. ચાક તો જાઇને ભેઇંએજ, દૂધવિનાતો ચાલેજ કેમ? રોટલી, દાળ, બાત, શાક, પાપક, સાકર, ચટણી, ફળફળાદિ આ મદાર્યો ખાયા એટલીવાર તો ડીક, પાત્ર પાછા ભેચાર કલાક થયા કે તેવુંને તેવું. વળી પણ લાલને પોતે મા તેનેમાટે ખીજએ, એની ભૂખ મટાડવા અનેક જીવોના વધ કર્યો ત્યારે તે સહજ મટી. પરંતુ વળી ભેચાર કલાક થયા કે પાછો ભૂખ્યો-આ પ્રમાણે આ જીવે આ ભવમાં, તેમજ પૂર્વ ભવમાં ભૂખ મટાડવાને, ખીજ હવના વધ કર્યો એ ઉપાય, તેના નિષ્ફળ ગયો છે. તેની ભૂખ હજી પણ મટી નથી.

પરંતુ આ ભવમાં એક વૈધરાજ મળ્યા અને તેમના મદ-

દનીશ-આસીરુટો પણ એ વેદે બતાવેલી રીતિયે, કામ કંઈક લેતા જણાયા. એ વૈદરાજે કહેલા ઉપાયો (Medical books) વૈદકના પુસ્તકમાં વાંચી વાંચીને ઔપધ કહેતા હતા. એ વૈદરાજ સકળ જીવના રક્ષક શ્રી વીર પરમાત્મા છે. અને તેમના આસીરુટો તે આચાર્ય મહારાજે છે. અને તેમના કમ્પાઉડરો સાધુ, સાધવીઓ છે. તેઓ હંમેશાં-પ્રાતઃકાળમાં તેમજ બીજે કાળે પણ આ ભયંકર બૂખના દુઃખી રોગીને ઔપધ આપે છે, પરંતુ તે બૂખને કહે છે કે “ત્યાંમુધી તમે બીજને હણીને તમારી બૂખ મટાડો છો, ત્યાંમુધી તમે હણાવાના. મારે આ સર્વભક્ષક બૂખને મટાડવાનો ઉપાય, બીજના પ્રાણુ જેમાં પરોક્ષ કે પ્રત્યક્ષ લેવાય છે તેવાં અન્નાદિ ખાવાં તે નથી. પરંતુ “નહીં ખાવું તે છે” કારણ કે ત્યાંમુધી તું બીજને હણી બૂખ મટાડે છે, ત્યાંમુધી તું હણાવાનોજ. મારે બૂખ, ખાવાથી મરે નહીં પણ નહીં ખાવાથીજ મરશે. બૂખને શાંત કરવા બીજ જીવોતું હનન કરાવવાથી કે કરવાથી નહીં મરે. પરંતુ એ બૂખને મારવાથી-એ બૂખનું હનન કરવાથી કે કરાવવાથી બૂખ મરી જશે. કારણ કે જે દુઃખ, તે મટાડવાનો તેજ ઉપાય. જગત્પિતા, મહાવૈદ્ય, શ્રીમહાવીર એવું ઔપધ આપે છે કે બૂખનું દુઃખ ન રહે અને એ દુઃખ સમૂળ્યું આવી જાય. જે દોષનું હનન કરવાથી દુઃખ જરાવાર મટ્યું, તે શું મટ્યું કહેવાય?—કુંદ (દાદર) જરાવાર ઘસી એટલે શું તે મરી ગઈ? તેમાંથી પાણી નીકળી ઉઘટી વિશેષ પીરા કરે છે. પરંતુ

આ મહાર્જીએ એવું જોરાડ આપવા માંડ્યું કે બૂખરપી-
 વ્યાધી-તરતજ મરી જાય. ત્યારે બૂખ મટાડવા શો ઉપાય
 કરો?—તે એ કરો કે તું નેરલી નેરલી બીજાં શવની રક્ષા
 કરે, તેરલી તેરલી તારી રક્ષા થશે. એ તું આ ભવમાં
 લાખો શવો તો શું પળુ કરોડો શવોને તું હણી રહ્યો છે.
 તેમાંથી તારી રક્ષિ દારથી તારાથી જને તેરલા શવની રક્ષા
 કર. તેઓના પ્રાણુ લેવાનું છાત્રી રે, તો તને નિરોગી
 સારીર મળી, ભવાંતરે મોટી આવરદા મળશે. આ કાળમાં
 તારું મરણ થાય છે, તેનું કારણ એજ કે તું ગયા કાળમાં
 બીજાનું મરણ કરતો હતો. જે “મારે નહીં કે મરાશે
 નહીં” તો તે ‘મારે નહીં કે મરાય નહીં.’ મારે જો તારે મોટી
 આવરદા પામવી હોય, તો શવને હણુ નહીં. પણ હણાતાને
 બચાવ. ફર ન થા, પણ કયાળુ થા. પહેલું તો કહે કે
 જો ચૌદસજના શવો! આ અનાદિકાળથી આજ સવારના
 એટલે નિઠમ સંવત ૧૬૫૬ ના ચૈત્ર સુદ ૧ ના પ્રભાતરુધી
 જે જે શવોએ આ લોકાલમાં રહેલા શવને હણ્યો હોય,
 હણાવ્યો હોય, તે સર્વે શવોને અંતઃકરણપૂર્વક મનથી પ્રાણુ ક્ષમા
 કરેલું. અને વચનથી બોલ કે—“સ્વામિ સર્વ જીવા” સર્વે
 શવો કે જેણે મને આ ચૌદસજ લોકમાં કોઈપણ દેરો, કોઈ-
 પણુ કાળે, કોઈપણ ભાવે, દુઃખ આપ્યું હોય તે હું સર્વથા
 ખમાતું છું. હે શવરાશિ પ્રાણિઓ! હું તમને ક્ષમા કરે
 છું. મારે તમારી સાથે જરાપણુ વૈર લેવાની ઇચ્છા નથી.
 તમે મારા મિત્ર છો. આમ સર્વે તેના પોતાપર થએલા

અપરાધને ક્ષમાવ્યા પછી અને તે પૂર્ણપણે ક્ષમાવ્યા તો અર્ધું કામ તો તેણે કર્યું. હવે બીજું અર્ધું કામ તેણે સર્વ જીવ પાસે માગી લેવું કે, ઓ જીવરાશિ બંધુઓ ! સર્વે જીવા સ્વ-મન્તુ મેં. અરે સર્વે જીવો મને મારો મા-હણો મા. મેં તમને અનાદિકાળથી હણ્યા, હણ્યાવ્યા. હવે હું નહીં હણું મને માફ કરો. આમ હિત અહિત બાણ્યા વિના પરને દુઃખ આપી દુઃખ પામ્યો. પરને હણી હણાયો. હણી હણી રખડાવ્યા અને રખડ્યો. મારે આત્મહિત પ્રથમ બાણ તો ભટકવું મટે. પ્રથમ સર્વપર મૈત્રી, કરુણા પ્રમોદભાવે રહે, તો વૃત્તિ સ્થિર થશે અને એમ થયું તો આત્માની ઝળક સાથે પર-વસ્તુનું સ્વરૂપ દેખાઈ રહેશે.

હિતાહિત વિચાર વગર શાસ્ત્ર વગેરેનું બાણવું કેવું છે ?

દુષ્ટ મળે શાસ્ત્રો ઘણા, શ્રવણ કરે ગુરુપાસ;

હિતાહિત વિચાર વિણ, ફોકટ શિવપદ આશ. ૫૨

ભાવાર્થ:—હિત કે અહિત તેનો વિચાર કર્યાવિના દુષ્ટ માણસ ગમે તેટલાં શાસ્ત્ર બાણે, ગમે તેટલાં શાસ્ત્રો ગુરુ-મુખથી શ્રવણ કરે. પરંતુ આશા રાખે કે, ઘણાં શાસ્ત્રો બાણવાળી કે ગુરુમુખે શ્રવણ કર્યાંથી મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થશે, તો તો તેણે સમજવું કે એ આશા ફોકટ છે.

પરમાર્થ:—જેમ વ્યાવહારિક ધંધામાં ફોસલા લોક એટલે ખાણું, ખીણું, પહેરણું, ધરેણું, બાગ, બગીચા, ગાડીપોડામાં

ફરતું, ઇત્યાદિ ક્રિયામાં શુભતાન યર્થ રહેલા પુરૂષો, એ ક્રિયા તેને લાભદાયક છે કે હાનિકારક છે, તેનો વિચાર કરતા નથી. જેમ વધને માટે આળેલા બકરાની કોટમાં કેટલાક દિવસગુધી કોઈ સુંદર ટોકરી બાંધે, જેમ તેને સાડે સાડે ખવરાવે, રંગ બેરંગથી ચિતરે, વખતે પોતાની ગાડીમાં પણ ભેસાડે, તેમ મોહરાજ, સારા સારા પદાર્થો ખવડાવે, સારાં સારાં વસ્ત્રોથી શોભાવે, સારા સારા અલંકાર પહેરાવે, અને બકરાને કોટ સુંદર ધંટડી છે તેવું સાડે નામપણુ લોકોમાં વગડાવે; પરંતુ જેમ એ બકરાને થોડા દહાડા પછી પોતાનો વધ થવાનો છે, તેની એને બિલકુલ ખબર નથી. અને એ ખાવા-પીવામાં, ધંટડી સાંભળવામાં-મસ્ત યર્થ હરે પામી રહ્યો છે, તેમ આ બાઈ કે બાઈના પર મોહરૂપી કસાઈ, મોતની છરી ફેરવવા તલપી રહ્યો છે. તે મોહરાજએ આપેલા ખાવા પીવામાં અને કોટબધિલી નામના-મોટાઈ વગેરેમાં ફસાઈ ગયો છે, -મગ્ન થઈ ગયો છે, તેને જેમ મોતરૂપી છરી ન લાગે, તેવું અમરપણું પ્રાપ્ત કરવાની ખબર નથી. કારણ કે જેથી અમરપણું પ્રાપ્ત થાય એવા આત્મહિતની તેને ખબર નથી. તેમજ આ દુહામાં પણ “હિતાહિત વિચારવિણ કોકટ શિવપદ આશ.” જેને હિત શું? અને અહિત શું? એની ખરોખર ખબર ન હોય; છળ, કપટ, દગો, ફટકો, કરવામાં બાકી ન રાખે, ધંધા વેપાર વગેરેમાં બોદું બોલવામાં જરા અટકે નહીં, અને જે ધણી ચોરી કરવામાં પાપ સમજે નહીં, એવા દુષ્ટ માણસોને આ યોગસાર અંથના કર્તા, શ્રીમદ્-

ચોર્ગીદ્રદેવ રૂપે કહે છે કે એવા દુષ્ટો કદાચ શાસ્ત્ર ધણું-
ધણું ભણે, ગુરૂપાસે ધણું ધણું સાંભળે અને મનમાં
ઇચ્છે કે એમ ભણવાથી કે ગુરૂપાસે સાંભળવાથી કોઈ દિવસ
પણ મોક્ષપદ મળશે, તો એ આશા જેમ ઝાંઝવામાં જળ-
પાન કરવાની આશા ફેકટ છે, તેવીજ તેઓની મોક્ષની
આશા ફેકટ છે.

“ત્યાં લગી આત્મતત્ત્વ જાણ્યું નહીં, ત્યાં લગી સાધના
સર્વે જૂઠી,” એટલે કે આગત્રા દુહામાં કહ્યું તેમ આત્મતત્ત્વ
શું છે તેની શુદ્ધિ, જ્ઞાન, ખબર, -માહિતી, યથા વિના જેટલી
જેટલી સાધના કરે તે બધી ધૂળઉપર લીંપણ, આકાશમાં
ચિત્રામણ, ઝાંઝવાનાં પાણી, વેળુમાં તેલ જેવું સમજી લેવું.

જેમ વેળુમાં તેલ નથી પણ તલમાં છે, તેમ શાસ્ત્રમાં
આત્મા નથી, પણ તનમાં છે, જેમ ઝાંઝવામાં જળ નથી પણ
સરોવરમાં છે, તેમ ગુરૂવચનમાં બોધ નથી. પણ હૃદય-
સરોવરમાં છે.

માટે શાસ્ત્રોમાં લખ્યું હોય તે નહીં, પણ તેનો જે આશય
છે તે પોતામાં શોધે અને ગુરૂ જે કહેતા હોય તેનો મર્મ
હૃદયમાં સમજે, એટલુંજ નહીં પરંતુ દરેક શાસ્ત્ર જોવાં. શુ-
રના વચનમાં આત્મહિત શું છે તેને મારેજ જાણે, અવણુ
કરે, ને તેમાંથી શોધી કહાડે તોજ શિવપદ પામવાની આશા
રાખવી નહીં તો ફેકટ.

એવી હિત અહિતની ખબરવિના ઘણી ઘણી વખત દુર્લભ
દેહ પણ આવ્યો, તેમાં અતિ દુર્લભ આવકપણું પ્રાપ્ત થયું.

શાસ્ત્રો ભણ્યાં તો શું પણ રચ્યાં. ચારિત્રો લઈ લઈ મેરૂ જેટલાં કપડાંના ઢગલા પણ થયા, ને ગાન્યું કે મોક્ષ થાય, પરંતુ તેમાં કંઈ વળે નહીં. મારે હિત કે આત્મા, અને અહિત કે જડ એનો વિચાર કરી શાસ્ત્ર ભણાય, કે શુરવચન શ્રવણ થાય, તોજ અહિતને છોડી-સર્વથા અહિત એવા જડ ભાવને છોડી-સર્વથા હિત એવી આત્મદૃષ્ટિ થાય, સમ્યક્ત્વ પ્રમાણ-અનુભવ થાય, તોજ શિવપદની આશા સદ્ગ થાય, હવે આશા સદ્ગ થવાને સૌથી સોષ્ટ માર્ગ કહે છે કે, જેને કામે લગાડ્યા પછી શાસ્ત્ર પઠન, અને શાસ્ત્ર અવધુ પાળુ ઉપયોગી થઈ રહે છે. ભેદજ્ઞાનથી મોક્ષ નથી પરંતુ ભેદજ્ઞાન-વટે જણાયેલો હવે તે પોતે એમ ધારી પરપુદ્ગલને છોડતો જાય તોજ મોક્ષપદ પામે.

બ્રહ્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કેમ થાય ?

મન, ઇન્દ્રિયથી દૂર કર, શી વહુ પૂછે વાત;

રાગ, દ્વેષ, પૂરા જતા, થાય બ્રહ્મ સાક્ષાત્. ૫૩.

ભાવાર્થ:—બહુ બહુ વાત પૂછ્યા વિના પહેલાં ઇન્દ્રિયોથી મનને દૂર કર, એટલે રાગ, દ્વેષ જવા માંડશે, જતાં જતાં જ્યારે તે પૂરાં ગયાં કે તરતજ બ્રહ્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થશે.

પરમાર્થ:—આ કાળેજ ત્યારે તારૂં નિજસ્વરૂપ-બ્રહ્મસ્વરૂપ-જ્ઞાનમયસ્વરૂપ, દર્શનમયસ્વરૂપ, પૂણ્યનિદમયસ્વરૂપ, જાણુ-હું હોય એમ નહીં-સમજવું હોય એમ નહીં પણુ-પ્રત્યક્ષ જોવું હોય તો. “શી બહુ પૂછે વાત”.

બહુ બહુ વાત નહીં પૂછ, આમ પ્રદારસ્વરૂપ જાણું કે આમ જાણું એ બધું મૂકી દે, એક હુંગરપર દેવ હોય અને તેનાં દર્શન કરવાં હોય તો બધા માર્ગથી જવાય અને ઉપર રહેલા દેવના દર્શન કરી શકાય. પરંતુ કોઈ જગાએ માર્ગ હોય ને કોઈ જગાએ ન હોય તો જ્યાં માર્ગ ન હોય તે જગાએ માર્ગ કરવો એ કઠિણ પરંતુ માર્ગ ન હોય ત્યાંથી પણ જવું એ વિકટ. પરંતુ વિકટ મહાવિકટની દરકાર નથી તેવા વીરયુરૂપે મહાકથને તળુખલા રાગ ગળી પોતાના સ્વપરાક્રમની દોરી પકડી ઉપર ચડે છે ને પરમાત્માનાં દર્શન કરે છે, તેમ દેવતાકે પુરૂષો, સ્ત્રીઓ, બેનો, માતાઓ, પિતૃ નિર્વિશેષે ધણા કઠિણ કે સરસ માર્ગ લેછે. આ માર્ગ તે જમતમાના ધર્મો છે, દેવતાકે ધોરી રાહને તે દર્શનો છે. અને દેવતાકે સરિધામ માર્ગ લેછે તેવું એક જિનદર્શન પણ છે. આમાંથી જિનદર્શનવાળા દોય કે અન્ય દર્શનવાળા હો, તોપણ તે સિદ્ધસ્વરૂપે પહોંચે છે, એ વાત તો નિયમ છે. પરંતુ માર્ગોની સરળતા કે વિપ્રમતા માત્ર, સીધો કે આડોઅવળો પરંતુ તેઓ પણ પહોંચનાર તો પર્વત ઉપરજ કે જ્યાં દેવાધિદેવ વિરાજે છે, માટે કોઈ માર્ગ, ખોટા નથી; સર્વ માર્ગો સાચા છે, (કારણ કે અન્ય-લિંગે સિદ્ધ થાય એવું 'શાસ્ત્રવચન છે) તો એ ભાઈ આ

‡ अन्यलिङ्गादिसिद्धानामाधारः सततैव हि

स्वप्रयच्छप्रसिर्यया स्याद्भावजैनता.

(જસવિજ્ય, અધ્યાત્મસાર સમવાચતક. સ્ત્રી-૨૩.)

ધડી સુધી મૃદુ તીવ્રતાથી અથવા રોજ રોજ એક પ્રહર સુધી એટલે મધ્ય તીવ્રતાથી કે એકજ વેળા સાઠ ઘડી એટલે એક અહોરાત્ર કે આખા દિવસ ને રાત્ર સુધી શું કરવું ?

“મન ઇન્દ્રિયથી દૂર.”

આ પાંચ ઇન્દ્રિયોથી જેમ જેમ તું મનને દૂર કરીશ. તેમ તેમ રાગદ્વેષ-જે વચમાં આવી તારૂં અખંડ બ્રહ્મસ્વરૂપ દેખવા હેતા નથી, તેના પડદા ખસતા જશે. એક પછી એક દરેક ઇન્દ્રિયથી મન છૂટું પડતાં ઉપડી જશે. જેમ એક નાટકનો પડદો ઉપડે ને તેની પછવાડે શું હતું તે દેખાઈ રહે, તેમ એક એક ઇન્દ્રિયે નાંખેલો પડદો ઉપડ્યો કે પછવાડે શું છે તે દેખાઈ રહેશે. આ પાંચ ઇન્દ્રિયોના નાટકશાળાના પડદા જેવા પડદા ટબલ હોય છે, -પ્રથમ બાહ્યપડદો અને પછી અંતરપડદો. બાહ્યપડદો જે કંતાન મગેરેથી રંગિત ઉપડ્યો કે અંતર પડદો તો માત્ર કેવળ શીણી મલમલ જેવો છે કે પછવાડે શું છે તે મલમલ ઉપડ્યાવિના પણ દેખાઈ રહે છે, તો હવે મનને ઇન્દ્રિયોથી છૂટું કરી-પૂર્ણપણે છૂટી કરી અર્થાત્ એક મનને ઇન્દ્રિયોવડે નાવિધ ડાળા રંગવાળું, કે કાળા ધોળા રંગવાળું દેખાય છે

જગતના લાલન બાંધવોમાંના કરોડોને માર્ગની ખબર છે, તો આ લઈ કે પેલો ? એમ કરીને એકે ઘણા ખરા તો લેતા નથી. ચણાક-તો લઈ અરધેક ચણા પછી કઠિણ માત્રમ પડતાં હતરી, મેં ખીલે પક્ષ પૂરોજ કરતાં ત્રીજો એમ કરી એક પૂરો નથી કરતા ! !

તે તેવા કાળા કે સરેદ રંગમાંથી તેનું કોણસાંપણું કે તેનું
દૂધપણું જતાં કેવળ સ્ફટિકવત્ આ ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી
દૂર ચતાં થઇ જાય છે, તે સ્ફટિકવત્ મન-તે નિર્મળ જેવા
મનમાં તારા નિજસ્વરૂપનું પ્રથમ પ્રતિબિંબ પડશે. ને તેને
સાક્ષાત્કાર યશે કે હું કોણ છું, આ જગત શું છે, મારામાં
ને પરમાત્મામાં ભેદ કિવા અભેદ છે? મારે ને આ જગતને
શો સંબંધ છે. તે સર્વેનું અપરોક્ષ જ્ઞાન હરતામલકવત્
થઇ રહેશે, માટે પ્રથમ તો મનને ઇન્દ્રિયથી છૂટું પાડવાની
સુક્તિ જે નીચે જણાવાય છે તે કામે લગાડો.

ઇન્દ્રિયો પાંચ છે, એટલે કે ત્વચા કે સ્પર્શોન્દ્રિય, શ્રોત્ર
કે રસોન્દ્રિય, નાસિકા કે ગ્રાણેન્દ્રિય (મુંઘવાની ઇન્દ્રિય) ચક્ષુ
કે જોવાની ઇન્દ્રિય, અને શ્રોત્ર કે સાંભળવાની ઇન્દ્રિય.

હવે આ પાંચ ઇન્દ્રિયથી મનને પ્રથમ બાહ્ય જતું અટ-
કાવવું. એટલે કે આ પાંચ લટપટીઓમાંથી, મન જે બહાર
સરી જાય છે તેને અંદર લેવું. આ લટપટીઓને છે? પાંચ
ઇન્દ્રિયોનાં બારણાં છે, તે બંધ કરવાં એટલે કે તે આ
પ્રમાણે અનુક્રમે બંધ કરવાં.

૧ એક લાલન બધું દસ ઇન્દ્રિયો કહે છે. પરંતુ તેમની હત્પત્તિકમ,
ને કાર્ક જેવે તો પાંચમાં સમાવેશ થાય છે એટલે વાણી, હાથ,
પગ, વાયુ ને હવસ્થ એ પાંચ ક્ષેત્રોને સ્પર્શ, રસ, ગ્રાણુ, ચક્ષુ અને
શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયો પહેલીમાંથી કિયા કરે છે માટે ક્ષેત્રોન્દ્રિયો (active
senses) ને ખીલ પાંચ સ્પર્શોન્દ્રિયો બાહ્યની વસ્તુને જાણે છે. માટે
સંજેદિ (perceptive senses)

મનને પ્રથમ બહાર જતું અટકાવવાનો સુરસ ઉપાય,
બાલવાનું બંધ કરી એટલે *મૌનપણે રહેવાનો નિર્ણય કરી,
પદ્માસને બેસી હાથ બોળામાં ચત્તા રાખી બે ઘડીવાર કે
એક પ્રહર કે સાઠ ઘડી એકાંતમાં નિશ્ચિત બેસવું.

ત્યાર બાદ એક એક ઈન્દ્રિયના દ્વાર બંધ કરવાં એટલે
મન ઈન્દ્રિયથી દૂર થઈ જશે. એટલે કે અંદર આવશે.
પ્રથમતો કોઈપણ પદાર્થનો પોતાના આંગપર એક બે લૂગડાં
હોય તે શિવાયનાં ને અડવું નહીં. એટલે સ્પર્શેન્દ્રિયદ્વાર
બંધ થશે, ટાઢ તડકો ન લાગે માટે જડાં પાતળાં લૂગડાં
તે વખતે જો ન રહેવાતું હોય તો રાખવાં પણ ખરાં.
પરંતુ પવન કે ગરમી કે ટાઢ તેનો સ્પર્શ પોતાને થવા ન
દેવો. આમ બાહ્ય સ્પર્શેન્દ્રિયને બંધ કરતાં મન સ્પર્શેન્દ્રિયથી
અસ્પર્શ જતું માલમ પડશે. પછી તમારા ધ્યાનકાળમાં
સ્પર્શેન્દ્રિયના તમામ વિષયો એટલે, જે જે આડે તેનો વિ-
ચાર તે બે ઘડી સુધીમાં દૂર કરો. એટલે કે પહેલાં સ્પ-
ર્શેન્દ્રિયના પદાર્થો બાહ્યથી દૂર કરો અને અંદર સ્પર્શેન્દ્રિ-
યગત વિચારો આવે તે વિચારોને આ બે ઘડી સુધી કહો.
કે અમારે હાલ સ્પર્શ કરવાનું કામ નથી. માટે એ વિચારો
તમે આ મારા ધ્યાનકાળ પછી આવજો અને આવેલો આ
બે ઘડી સુધી તો બહાર જવાને કહેવું. જો ન જાય તો વા-
રંવાર હડગેલવાકે થોડીવાર નરમ થઈ બહાર બેસશે. આ
પ્રમાણે સ્પર્શેન્દ્રિય બહારથી બંધ થઈ એટલે સ્પર્શેન્દ્રિયના

* ગમે તે પ્રકારે બાહ્ય અને અંદરથી ઈન્દ્રિયોને બંધ કરવી.

તે તેવા કાળા કે સફેદ રંગમાંથી તેનું કોણસાપણું
 દૂધપાણું જતાં કેવળ સ્ફટિકવત્ આ ઇન્દ્રિયોના
 દૂર ચતાં ચઢ જાય છે, તે સ્ફટિકવત્ મન-તે
 મનમાં તારા નિજસ્વરૂપનું પ્રથમ પ્રતિબિંબ પડશે
 સાક્ષાત્કાર થશે કે હું કોણ છું, આ જગત શું છે,
 ને પરમાત્મામાં બેઠ કિંવા અલેક છે? મારે ને આ
 શો સંબંધ છે. તે સર્વેનું અપરોક્ષ જ્ઞાન હ.
 યહ રહેશે, મારે પ્રથમ તો મનને ઇન્દ્રિયથી
 યુક્તિ જે નીચે જણાવાય છે તે કામે લગાડો.

ઇન્દ્રિયો પાંચ છે, એટલે કે ત્વચા કે
 કે સંસ્કૃતિય, નાસિકા કે માણેન્દ્રિય ()
 કે જોવાની ઇન્દ્રિય, અને શ્રોત્ર કે સાંભળ-

હવે આ પાંચ ઇન્દ્રિયથી મનને પ્ર-
 કાવણું. એટલે કે આ પાંચ લટપણી
 સરી જાય છે તેને અંદર લેવું. આ
 ઇન્દ્રિયોનાં આરણ્ય છે, તે બંધ
 પ્રમાણે અનુક્રમે બંધ કરવાં.

૧ એક લાક્ષણ લખું દસ ઇન્દ્રિયો
 ને કાર્ય જોઈએ તો પાંચમાં સમાવેશ
 પગ, વાયુ ને હવારથ એ પાંચ સંસ્કૃતિયો
 શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયો પદેલીમાંથી ક્રિયા કરે
 (scenes) ને બીજી પાંચ સ્પર્શાદિયો
 જાણેદિ (perceptive senses).

વિચારો પણ દૂર થયા, તેમ હવે રસનેન્દ્રિયના પદાર્થોને રસને-
 ન્દ્રિયના પદાર્થોના વિચારોને દૂર કરવાથી છન્દામાં કોઈ અ-
 લૌકિક સ્વાદ આવવા લાગશે. તે દિવ્યસ્વાદને કહેવું કે
 તમારું કામ નથી જાઓ વારંવાર તેને ધેડેલવાથી દૂર જશે.
 અને નાનાપ્રકારના અસંખ્ય સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો જે ભવાંતરમાં
 તમે સેવ્યા હશે, તેજ નહીં; પરંતુ આ ભવમાં હવે પછી
 અને આવતા ભવમાં જે જે ખાવાપીવાના પદાર્થો તમારી
 પામે તમારા મગજના દિવાનખાનામાં ધુસવા માંડશે. તે-
 મને કહેવું કે જહાર જાઓ, પછી આવજો, હમણા મહા-
 રાજધિરાજ આત્મા પધારવાના છે. માટે તમારું હાત
 કામ નથી. ખાનગીમાં મનરૂપી પ્રધાન અને આત્મારૂપી
 મહારાજને વાતચિત્ત કરવાની છે, માટે જહાર જાઓ એમ
 કહી વિચારોને તેમજ બાહ્ય સ્પર્શ-રસાદિ વિષયોના પદા-
 ર્થોને જે ધડી ધ્યાનકાળસુધી દૂર કરવા.

ધાણેન્દ્રિયથી મનને દૂર કરવાનો ઉપાય.

ધ્યાનકાળમાં સમજા સુધવાના પદાર્થો દૂર કરવા. વાસ
 ન આવે એવાજ સ્થાનકે બેસવું. સુગંધ નહીં તેમજ દુ-
 ગંધ ન હોય તેવા સ્થાનમાંજ ધ્યાનમાટે બેસવું. બાહ્ય
 સુગંધી કે દુર્ગંધી દૂર કર્યા બાદ કોઈપણ સુધવાના પદાર્થોનો
 વિચાર આવેતો તે ઉપર પ્રમાણે દૂર કરવો. ને ને તે
 માણે બેરી રખો તો મન એમનાથી જુદું પડશેજ.

શુદ્ધન્દ્રિયના વિષયોથી મનને દૂર કરવાનો ઉપાય.
 આંખો બંધ કરવી એટલે જહારના પદાર્થો દેખવાના બંધ

અરે, ફાણાના ઘેર મારે જવું છે, પ્રાણુજનદાસને મારે મળવું છે, એવા વિચારો આત્મા કે કહેવું મળવું એ પગથી થાય છે, ને પગ એ ઇન્દ્રિયગોચર વિચાર છે તે મળવા જવું પડે, તેપણુ ઇન્દ્રિયગોચર આંખનો વિષય છે માટે હાલ ધ્યાનકાળમુખી આંખે દેખવું નથી, તેમ આંખથી દેખાય એવા પદાર્થોનો વિચાર પણ, મનમાં આવવા ફેરે નહીં; માટે તે પદાર્થો આંખથી દેખાય તેવાનો વિચાર આવે કે કહેવું " જાઓ. " તે દૂર થયા કે દિગ્વિસ્તરે અભ્યંતરે દેખાશે તેને પણ દૂર જાઓ એમ કરતાં કરતાં અશુદ્ધિન્દ્રિયનો એકપણુ વિચાર ન આવે ત્યારે મન શાંત થતું જણાશે, પરંતુ અંધારૂં અંધારૂં આંખ મીચેલી હોવાથી લાગશે એ અંધારૂં પણ આંખનો વિષય થયો, કારણુ કે આંખથી અંધારૂં દેખાયું. માટે તે અંધારાને પણ દૂકમ કરવો કે મારે તને દેખવું નથી. તું અશુદ્ધિન્દ્રિયનો વિષય છે માટે " મનજન્મરૂપ દિવાનખાનામાંથી બહાર જા. " આમ થયું કે નિજસ્વરૂપની પ્રથમ જાંખી થવા માટે. ઘેર અંધારી રાત્ર જઈ પ્રભાત થવા લાગ્યું હોય તેમ દેખાશે. અને મહારા પિતૃરાત્ર આનંદધનની માફક બોલાઈ જવાશે કે, કહા દે-
 જાતું ખોરફો, કહા સમજાતું શોર એટલુંજ નહિ પરંતુ ત્યાંજ રહેતાં તીર અચુક હૈ પ્રેમવા લગે શોરદે દોર. એમ થઈ રહેશે.

આમ ચારેન્દ્રિયના અભ્યંતરને બાહ્યવિષયો પછી શ્રોત્રેન્દ્રિયને બંધ કરવા કનમાં યુમદાં કે એવા મીઠુ વગેરેની

જોળી કે જે બહાર પાછી તેમને તેમ કહાડી શકાય. તેમ જ્ઞાનમાં નાંખી બહારથી રાખેલા આવતા બંધ કરી દેવા. જ્ઞાન બંધ કર્યા કે રાખેલા બંધ થઈ ગયા. પરંતુ તે ધ્યાનકાળમાં ગાયનઆદિ વાત સાંભળવાની યાદ આવી કે નવીન વિચારો આવે તો તેને ઓત્રેન્દ્રિયના વિષય જાણી ધકેલી કહાડવાને કહેવું કે તમે જાઓ ઓટલે જોસો. હમણાં તમારું કામ નથી, આમ બહારના રાખેલા અંદરના ગાનશ્રવણ, વ્યાખ્યાનશ્રવણ, વાંચનના વિચાર ગયા પછી દિવ્યનાદ શ્રવણ થશે. તે નાદને પણ મનરૂપ પ્રધાનને આત્મારૂપી મહારાજની ખાનગીમાં મુક્તાકાત કરવી છે માટે નાદને પણ કહેવું. તમે બહાર જાઓ કે તે બહાર જશે કારણ કે જેમ જેમ તમે ઉપર પ્રમાણે એકેન્દ્રિયને બાહ્યથી અને અંદરથી બંધ કરી, તમારું બળ પૂર્વનાં કરતાં અનેક ગુણ વધવાથી તેવી ઊંચ ઇન્દ્રિયના બાહ્યસ્થિતર વિષયો જલદી બંધ થઈ જશે આમ દિવ્યનાદ પણ શ્રવણ થતા બંધ થયા કે અનાદૃતનાદ-ધ્યાનમાં સંભળાશે તેપણ નાદ છે. એમ કરી તેને દૂર કરવો.

આમ પાંચેન્દ્રિયના વિષયો જેમ જેમ બહારથી ગયા, તેમ તેમ રાગદ્વેષ તેની મેળે ઘટશે, કારણ કે રાગદ્વેષના મુખ્ય-મૂળ ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે. તે બહારથી ગયા કે દ્રવ્યત્યાગ થયો, દ્રવ્ય સામાયિક થઈ. ઉપર કહ્યું તેમ અંતરથી વિષયોનો ત્યાગ અને તેપણ ત્રણેકાળના ઓટલે પરબવમાં, આ-

રાગદ્વેષ પૂરાં જતાં ? નથી.

બીજી રીતે અથવા પર્ણરામને પૂર્વદ્વેષ.

ધણું કરીને ધણુખરા જીવોને એક ઉપર રાગ અને એક ઉપર દ્વેષ હોય છે. જેમકે સુસ્વરપર રાગ અને દુઃસ્વરપર દ્વેષ. રાગાંપર રાગ અને બીજાંપર દ્વેષ, ધનપર રાગ અને ગરીબીપર દ્વેષ. એમ હોવાથી તેમને અતુલ્ય થતો નથી. અને બિચારાં રાગથી દ્વેષમાં અને દ્વેષથી રાગમાં ભવોભવમાં ઝોલાં ખાયા કરે છે, કોઈને આ ઝોલાં ખાતાં ખાતાં ચકરી આવે છે. ને તેથી જેમ ઝોડી નાંખે તેમ વિપયની ઉલ્લસી કરે છે, પરંતુ પાછા સેવે છે એટલે વળી રાગદ્વેષનો દેર ચડેજ ચડે. વળી સુસ્વરપર રાગ ગાય એમ નથી. ને પોતે વ્યાખ્યાન કરતો હોય તે વખતે ઘંટા, આરતી વગેરે વાગે તો તે સ્વરો પણ દુઃસ્વર જેવા લાગે છે. કોઈનું મન રજુ થતાં મિષ્ટ પદાર્થો કદુ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, સુંદર, કુરૂપ, સુગંધી, નિર્ગંધ, સ્ત્રી અરખામણી, એમ જેને તે શુભ કહેતો હતો તેપણુ અશ્વિકર ઇન્દ્રિય, રાગદ્વેષ અનિયમિતપણે યથેન્દ્રિય પ્રવૃત્તે છે, અને તેથી ધણુખરો મારો માનવગંધુ ભાગ. રાગદ્વેષનો જય, જોઈએ તેવો થોડા વખતમાં ચક્રવર્તી રાજાની પેઠે કરી શકતા નથી. દેટલાંકતો બિચારાં એવાં હોય છે કે, એકનો ત્યાગ કરવા બાંધ કે, બીજા દશ આવીને ઉભા રહે. એકમાંથી રાગ કહાડે કે બીજામાં વળી પૂર્વ અશ્યાસથી તેવોને તેવો રાગ કરે માટે જેમ પૂર્વની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે તેમધર હાડીને ઉપાશ્રયને ધર કરી મૂકી, ગામ

છોડીને ત્યાં થાવકની વસતિ હોય તેનેજ ગામ કરી મૂકે. (પરંતુ અન્યદેશમાં પણ જઈ પોતાના ધર્મનો માર્ગ વિસ્તારે નહીં), પુત્ર, છોકરાં છોડીને, ચેલાચેલીને પુત્રપુત્રી ગણી રાગ કરે. ધન છોડી જ્ઞાનગર્વ, કે પુસ્તકસંગ્રહના માનરૂપી રાગના ધોરાપર ચરે. પરંતુ રાગને દૂર કરી શકે નહીં. અને તેને-લીધે તેમને નિજસ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર આ ભવમાં તો શું પણ એક બે ભવમાં પણ થાય નહીં.

આવા વિચારથી કે પરવસ્તુનો આકર્ષતર લોચનવિના-આકર્ષેતર ત્યાગવિના જેમ ઝાડનાં મૂળીયાં ન ઉખેડેલાં હોવાથી, ઝાડ, જે કેશના મૂળ ન જવાથી પાછા ઉગી નીકળે છે ને વારંવાર કાપવા કપાવવા પડે છે તેમ થતું હાલ હાલ તો જણાય છે. માટે એક બીજી સામાન્યયુક્તિ અત્ર કહેવાય છે, તે પૂર્ણ વાંઘ્યાવગર કે સમજ્યાવગર કામે લગાડવાની નથી. માટે તેના પૂર્વભાગ કામે લગાડી ઉત્તરભાગ કામે લગાડવાની ઈચ્છા હોય તોજ આ સરળપણ લાલને નવીન લાગેલી અજમાવેલી યુક્તિ પણ કામે લગાડવાથી દ્રેષરૂપી ઝેર ને રાગરૂપી કેદ છવને ચડેલો છે તે અવશ્ય ઉતરી જશે.

પૂર્ણદ્રેષ કરવો, જેમ જેમ પરવસ્તુ જણાતી જાય, તેનાપર પૂર્ણદ્રેષ કરતાં જવો, અને દ્રેષ એટલે અરૂચિ. જુઓ લાલનના પિતૃરત્ન આનંદઘન પણ દહે છે કે દ્રેષ જરોચક માત્ર: આજ લાખવસ્તુ દેખાય કે, સંભાળાય, કે અખાય, કે સ્પર્શાય, કે સુંઘાય, એ બધાપર પૂર્ણદ્રેષ કરવો. તેમાં પૂર્ણ અરૂચિકરતા જન્મી. એટલે-જે હાલ ઇન્દ્રિયગોચર નથી, તેવું

તેનું થયું ઇદ્રિયોની સમજ ક્યાંયથીએ આવતું જશે. તે
 તે પણ પરવસ્તુ જાણી પૂર્ણપણે દેખ કરવો. આમ સર્વ
 વસ્તુ સર્વ કાળની, સર્વ દેશની, હોય તેનાપર સર્વથા સર્વ
 પ્રકારે તે દેખ કરવો. પરંતુ એક ઉપર રાગ ને એક ઉપર દેખ
 એમ ન કરવું, બધાપર દેખ એમ એરની ઉપર અરુચિ થાય, તેમ
 સર્વ પરવસ્તુપર અરુચિ જાણવી. કારણ કે એર આધાથી મા-
 ણુસ જેમ મરે તેમ દેખ રાખ્યાથી-દેખ સેવનથી દેખરૂપી હળો-
 હળ-એર આધાથી પરવસ્તુમાં આપણે મરણ, એટલે સ્વ-
 વસ્તુમાં જીવણ, એટલે જામર હોવા છતાં મરતાં મરતાં
 જઈ બીજે બવ ત્રીજે બવ વગર મરણએ કરવો પડે છે.
 માટે એ એર દેખને દૂર કરવાનો રસ્તો એક વિષય વિષયો-
 વચ્ચે-એરનું ઓસર એર એમપણ કહેવત લખાડી દેવી એટલે
 બધી વસ્તુપર પૂર્ણ દેખ કરવો. રાગ ક્યાં પણ નહિ બરે-
 બર કરવો એમ થયું કે અર્થરસ્તે પરમાત્મા તરફ ચલ્યા.

આમ થયુંકે તમને મૂર્છા થશે. આ ઔક રાજલોકમાં
 સર્વત્ર અરુચિ, વિરાગતા, થઈ કે મૂર્છા થઈ જશે. બધો દેખ
 ઉલટી રૂપી આવ્યો જશે. પરંતુ એમાં ઉચલો મારશે કે,
 જેમ પૂર્ણપણે સર્વમાં દેખ થયો હતો. તે પાતે એકાએક
 ઔકરાજ લોકમાં જપ્ત થઈ મૂર્છાને પામ્યા પછી તેમાંથી
 ઉઠવા સર્વત્ર જેમ દેખ હતો, તેમ રાગ થઈ રહેશે. પહેલો
 જેમ પૂર્ણ દેખ હતો, તેમ પૂર્ણ રાગ થઈ રહેશે. રાગદેખરૂપ
 બરતી એટ નહીં. પરંતુ જુએજસમુદમાં જલ જેમ સ્થિર
 રહે છે. તેમ સર્વત્ર દેખ સર્વત્ર રાગ શાંત જે જે દેખાય ને.

વાય તે બધામાં, રાગદ્વેષ કંઈપણ નહીં. બધું આનંદ કર, અવધું આનંદ કર, મરવું આનંદકર, દુઃખ આનંદકર, સુખ આનંદકર, સર્વ પ્રેમમય-રાગમય જણાશે. પરંતુ દ્વેષ જેવું ઝેર હતું ને તેથી વારંવાર મરાઈ જન્મ થતા હતા, તેમ રાગના કૈફથી, ગમે ત્યાં બટકીબટકી ચૌદરાજ લોકમાં જીવે ક્યાં કરે છે. ને તેના આરોજ આવતો નથી કે નિજરૂપ દેખાય તે વ્યવધાન જશે ત્યારે પૂર્ણ રાગદે પૂર્ણ દ્વેષથી શું થાય છે, તે આપણે જોઈએ અને એમ થવાનો હેતુ પણ જુઓ.

પૂર્ણરાગ.

જેને સર્વ અવધિપર રાગ હોય ને દ્વેષ કોઈપર ન હોય તેની ગતિ—રીતિ કેવી હોય?

આ મહાપુરૂષ ચૌદરાજ લોકના જીવોના દુઃખે દુઃખીઓ ને સુખે સુખીઓ હોય. ચૌદરાજ લોકના જીવોમાંથી કોઈ પણ અવ જ્યાંસુધી મોક્ષે જતા રહ્યા હોય, ત્યાંસુધી તે મોક્ષે જવા ઇચ્છશે નહીં. કારણ કે એમનો સ્વાર્થ હવે બદલાઈ ગયો છે, કારણ કે માત્ર પોતાનું દુઃખ હતું તે ગયું, જોટલું, બસ નથી પરંતુ આખા જગતના સર્વ મનુષ્યનું સર્વ પ્રકારે દુઃખ જાય તોજ તે પોતાનું દુઃખ ગએલું ગણે. આખા જગતના અવમાત્રનું દુઃખ જાય તોજ પોતાનું દુઃખ ગયેલું ગણે.

જુસીસ કાઈસ્ટે એવું માગ્યું કે જગતના સર્વ માણસોના સર્વ કાળના સર્વ પાપોનો બોલો મારાપર હો. પરંતુ મારા

માનવબંધુ પર નહીં, આમ પોતાની પ્રજા છંદા સકળ માનવબંધુઓનાં પાપો ભોગવવાની દોષાથી જ્યાંસુધી સકળ માનવ જાતના સર્વથા, સર્વ કાળ પાપ ન જાય, ત્યાંસુધી તેમને મોક્ષ કેમ થાય ?

એક માણસ પોતાની જૂખતું દુઃખ મટાડે પરંતુ જ્યાંસુધી કોઈપણ દેશમાં, કોઈપણ કાળે, કોઈ પણ માણસ જૂખતું દુઃખ વેકતો દોષ તે જૂખ પોતાનીજ છે; એમ જાણી સર્વ માણસનાં જૂખનાં દુઃખ ન મટે ત્યાંસુધી તેમને કેમ મુખ મળે ? જેમ માતા પોતાના બાળની ચિંતા કરી તેમને ખાવાનું ન મળે ત્યાં સુધી પોતે ખાતી નથી. અને મળે ત્યારે પણ તેમને ખવડાવ્યા પછી ખાય છે, તેમ આ સકળ માનવ જાતની માતા જેવો હવ, સકળ માનવ જાતના જમ્યા પહેલાં કેમ જમી શકે ? અને તે પણ એક કાળે નહીં. સર્વથા સર્વ કાળે, સર્વ મનુષ્યનાં પાપ પોતે લેવા માગે છે.^૧

તે હયાજ જગતમાં એક છે, અને જે કોઈનેપણ દુઃખે દુઃખીએ થાય છે, અને તેનું દુઃખ મટાડવાને પોતાનું તન, મન, વચન સર્વેશ્વ અર્પી દેછે તે મહાપુરુષ કર્ણાની મહાનદી ગંગા જેવા છે.

અને જેમનો સ્વાર્થ માત્ર એક મનુષ્ય વ્યક્તિમાં હતો,

૧ આ વાત માતાનું હૃદયરુપ આખ્યા છતાં જગતના સર્વ માણસને સ્વાર્થ તે પોતાનેજ માને છે એવા મહાપુરુષથી હૃદયવત સમબરો- ખીળને હૃદયરુપને બુદ્ધિમય થશે.

તે એ સર્વ કાળના સર્વ મનુષ્ય એ પોતેજ પૂર્ણપણે માનવા-
થી, તે હવે બીજાનાં પાપ ભોગવે છે, એમ ન રહે, પરંતુ
પોતે વહોરી લીધાં માટે પોતાનાં પાપ ભોગવે છે એમ તેને
પૂર્ણપણે લાગે છે.

આ માણસ કરુણાનદી પરના દુઃખે દુઃખિયો જેમ ગાય
છે, તેમ પરને સુખે સુખીઆ પણ થાય છે. કારણ કે, પર
ઉપર પૂર્ણ રાગ છે.

ત્યાંસુધી સર્વ માણસને, સર્વ પ્રકારે સર્વથા સુખ મળે
નહીં, ત્યાંસુધી તે સુખી પણ થતો નથી. એટલે અવ્યાપ્ત
સુખ ત્યાંસુધી સર્વ જગતને મળે નહીં; ત્યાંસુધી પોતે
મોક્ષે પણ જવા ઇચ્છતો નથી. કારણ કે સર્વને પૂર્ણ
સુખ મળ્યાવિના પોતાને પૂર્ણ સુખ છે એમ તે ગણતો નથી.

આવી દયાથી જે ફક્ત યવાતું તે એકે કોઈ માણસ સાથે
પછી તે અતીતકાળ સંબંધી, વર્તમાનકાળ સંબંધી, કે
અનાગતકાળ સંબંધી કંઈ પાપ હશે, તે સર્વે તેના ક્ષમાપન
થશે. એટલુંજ નહીં પરંતુ ભોગવાઈ જશે. અને આ
મહાપુરુષ કરુણા-નદી થઈ આવીરીતે સર્વ મનુષ્યના સર્વ
કાળના પાપ પોતે ભોગવવા તૈયાર થયો છે. એમ નહીં
પણ તે ભોગવી સર્વને પાપ રહિત કરવા ઇચ્છે છે! તે
મહાપુરુષને આવી દયા ઉત્પન્ન થવાતું કારણ એજ છે કે,
એ મહાપુરુષે અનેક જન્મમાં અનેક માણસોને અનેક રીતે
દુઃખ આપ્યું ને તેનું ફળ હવે ભોગવ્યાવિના તેનાંથી મોક્ષે

જવાબ નહીં, માટે તે જાણતો હોય કે ન જાણતો હોય !
પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે કરણની નદીરૂપ પ્રવૃત્તિ થાય છે,
જે જે માણસને અનાદિ કાળમાં તેનાથી દુઃખ અપાયાં
હોય, તે દુઃખો હવે મટાડવાને આ મહાપુરુષ કમર કસે છે,
અને જેમ જેમ બીજા માણસનાં પાપ યા દુઃખ ઓછાં થાય
છે, તેમ તે પોતાને શુભી નહીં પણ હવકો સમજે છે.

આ કામ કરતાં કરતાં પાંચના, પચાસના, સોના, હજારના,
લાખના, કરોડના અને અબજના અને સારે માણુ-
સોનાં પાપ મટાડી રહેશે ત્યારે તેમની આંખ ખૂલશે કે,
સર્વ માણસનાં પાપ મેં સર્વ કાળને માટે સહન કર્યાં. (જે
વસ્તુતા બીજું કંઈજ નથી, પરંતુ મેં તેઓના પ્રતિ કોઈ પણ
કાળે કરેલાં મારા પોતાનાજ પાપ હતાં) પરંતુ એક માણસ
હું બૂલી ગયો, તે કાંઈ નહિ પણ પોતેજ આ નિઃસ્વાર્થી
માણસ સર્વ માણસને માણસ ગણતો હતો, પરંતુ પોતાને
બૂલી જતો હતો. જેમ માતા પોતાનું મુખ દુઃખ બૂલી
જઈને પોતાનાં બચ્ચાનું મુખ દુઃખ દેખે છે, તેમ આ જગતની
માનવ માતા જેવો મહાપુરુષ પોતાને માણસ છે એમ બૂલી
જઈ એ સરખા સધળા મનુષ્યપર માતા જેવા રાગવડે વર્તે છે.
અને સર્વેના મોક્ષ પછી પોતાને મોક્ષ થાય, પોતાનાં દુ-
ષણો-પાપો દૂર કરે એમ બને એ અયુક્તિક લાગતું નથી.
આ મહાપુરુષની જગતના સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં, વિ-
ચિત્ર કૃતિ છે, કારણ કે જગતનાં સાધારણ માણસો, પોતા-
પર રાગ અને બીજાપર દ્વેષ કરે છે, આ મહાપુરુષ પોતા-

સિવાય સર્વપર રાગ અને પોતાનાપર દ્વેષ કરે છે. માટે રાગ-
દ્વેષ પૂરાં ગયાવિના તેમને મોક્ષ કેમ થાય ?

આ રીત પ્રમાણે બુદ્ધ મહારાજ એકલા માણસ ઉપ-
રની કઠણાથી શાંત થતા નથી, તે ગંગા કે સિંધુ-નદી જેવા
કઠણાનદ નથી, પરંતુ સ્વયંભૂરમણ સરખા કઠણાળુ હોય,
એવા જણાય છે, અને નીચે પ્રમાણે પોતાને માટે નિકાચિત્
કર્મ બાંધતા હોય તેવી સખ્ત ભાવના ભાવે છે.

આ જગતના સર્વ જીવો અજ્ઞાન કે દુઃખ ખમતાં હોય
અને હું શું નિર્વાણ મેળવું આ મને દેખતાં મારી નજીકમાં
આવેલા નિર્વાણનો હું ત્યાગ કરું છું. અને ત્યાંમુધી સર્વ
જીવો, સર્વ કાળો, સર્વ દેશે નિર્વાણ પામે નહીં, ત્યાંમુધી
તેઓનાં પાપો-દુઃખો હું વારંવાર ભોગવીશ પરંતુ તેઓમાં-
નો કોઈપણ જીવ નિર્વાણ પામ્યા વિના નહીં રહે ત્યાંમુધી
વારંવાર તેઓનાં દુઃખો ભોગવવાને હું શરીર ધારણ કરીશ,
કારણ તે હું મોક્ષે જાઉં તો તેઓનાં દુઃખો મને ભોંકી શકે
નહીં, માટે તે દુઃખો જેમાં હું ભોગવી શકું એવાં શરીરો
ધારણ કરતો કરતો જ્યારે સર્વ જીવો, સર્વથા, મોક્ષે જાય
ત્યારપછી મને નિર્વાણ હો.

આ મહાકઠણાના સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર અનાદિ કાળના
સકળ જીવોપર, પાપને પોતે ભોગવી, ધોષ નાંખશે. પરંતુ આ
કેસ પણ ઉપરનાં કરતાં ઓછું હોવા છતાં, સર્વપર રાગ અને
પોતાપર દ્વેષવાળો છે, માટે એને પોતાપર પણ દ્વેષ
પૂર્ણપણે ઠાઠવો જોશે. અને એમ સમજાશે કે હું કાર્યરત,

પોતાને શાંતિ રહે; સર્વ પાપને દૂર કરી ગોતે નિર્મળ થાય; ને જે સુખાનંદ ભોગવે છે, તેવું બીજાને કરવા મથે છે. છવપાસે એક એવું ધોરણ (Standard) છે કે, તે પોતાના ધોરણુવડે જૂદી જૂદી રીતે પોતાનાજ—સિદ્ધાંતે (Principal) પણ બીજાનાં પાપ-દુઃખો દૂર કરી શકે છે. ખરેખર, તે પાપ કે દુઃખ શું છે એ જોને પોતાનાં પાપ-દુઃખ મટાડવાના અનુભવવિના બીજાનાં પાપ-દુઃખ મટાડવાને પોતાના પ્રયત્નમાં કેમ સફળ થાય ?

માટે સ્વદયાના ધોરણુવડે પરદયા કરવી એ શ્રેષ્ઠતર છે.

પરમાર્થી થઈ પછી સ્વાર્થી થવું, કે સ્વાર્થી થઈ પછી પરમાર્થી થવું એ બેઉનાં કરતાં ત્રીજું એક પ્રતિભાસે છે તે એ છે કે:-

સ્વાર્થી સર્વથા થવું એ ઉત્તમાંગ છે.

આ ઔદરાજ લોકના ચોરાસી લક્ષ યોનિમાં મધ્યમાં પોતાનું કથાપન રાખી જોવું કે ક્યાં ક્યાં પાપ છે, જ્યારે જ્યારે પરમાં જણાય ત્યારે ત્યારે તે દૂર કરવું. અને જ્યારે જ્યારે સ્વમાં જણાય ત્યારે ત્યારે પણ દૂર કરવું.

એમ માઈ તાઈ મૂકી, આ ઔદરાજના સકળ છવોમાં જ્યાં જ્યાં પાપ હોય ત્યાં ત્યાંથી દૂર કરવું. અઢાર પાપસ્થાનક મટાડવાં.

૧ સ્વાર્થી:-સ્વ એટલે આત્મા તેનો અર્થ જોને છે. તે પણ સ્વાર્થી, પોતાને સુખ હોય ને બીજા આસપાસનાને ન હોય ત્યાંસુધી જોડવાં પાપો સુખી ન હોય માટે સર્વત્ર સુખ કરવું એજ

પોતાને શાંતિ રહે; સર્વ પાપને દૂર કરી પોતે નિર્મળ થાય; ને જે મુખાનંદ ભોગવે છે, તેવું બીજાને કરવા મથે છે. જીવપાસે એક એવું ધોરણ (Standard) છે કે, તે પોતાના ધોરણવડે જૂદી જૂદી રીતે પોતાનાજ—સિદ્ધાંતે (Principal) પણ બીજાનાં પાપ-દુઃખો દૂર કરી શકે છે. ખરેખર, તે પાપ કે દુઃખ શું છે એ જોને પોતાનાં પાપ-દુઃખ મટાડવાના અનુભવવિના બીજાનાં પાપ-દુઃખ મટાડવાને પોતાના પ્રયત્નમાં કેમ સફળ થાય ?

માટે સ્વદયાના ધોરણવડે પરદયા કરવી એ શ્રેષ્ઠતર છે.

પરમાર્થી થઈ પછી સ્વાર્થી થવું, કે સ્વાર્થી થઈ પછી પરમાર્થી થવું એ બેઉનાં કરતાં ત્રીજું એક પ્રતિભાસે છે તે એ છે કે:-

સ્વાર્થી સર્વથા થવું એ ઉત્તમાંગ છે.

આ ઔદરાજ્ય લોકના ચોરાસી લક્ષ યોનિમાં મધ્યમાં પોતાનું સ્થાપન રાખી જોવું કે ક્યાં ક્યાં પાપ છે, જ્યારે જ્યારે પરમાં જણાય ત્યારે ત્યારે તે દૂર કરવું. અને જ્યારે જ્યારે સ્વમાં જણાય ત્યારે ત્યારે પણ દૂર કરવું.

એમ માઈ તાઈ મૂકી, આ ઔદરાજ્યના સફળ જીવોમાં જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાંથી દૂર કરવું. અઢાર પાપસ્થાનક મટાડવાં.

પ્રશ્નો:—સ્વ એટલે આત્મા તેનો અર્થ જોને છે. તો પણ સુખ હોય ને બીજા આસપાસનાને ન હોય ત્યાંસુખી ન હોય માટે સર્વત્ર સુખ કરવું એજ

એ તેલ નથી, પરંતુ તલમાં રહેલું સ્નેહ એટલે તેલ તેજ તેલ છે, તેમ તન એ જીવ નથી, પણ તનમાં રહેલો સ્નેહ-રૂપ જીવ તે જીવ છે, તન કંઈ નથી.

“ ભિન્ન સકળ વ્યવહાર.”

તેમજ આ જગતના ખાન પાન વ્યવહાર જે દેહથી થાય છે, અથવા સાસ્રપદન કે શુદ્ધાક્ય થવળુ જે ઇન્દ્રિયથી મેળવાય છે. સામાયિક, પૂજા, પ્રતિક્રમણ એવી જે ભેદ જ્ઞાનવિનાની ધર્મ કરણી કરાય છે, તે ધર્મકરણીરૂપ વ્યવહાર આત્માથી—જીવથી ભિન્ન છે. ભેદ જ્ઞાનવિનાનો વ્યવહાર તે વ્યવહારને અર્થે થાય છે, એટલે દેહ કરે છે; અને દેહને માટે થાય છે, નો અશુભ વ્યવહાર કરે તો અશુભ દેહ મેળવે અને શુભ વ્યવહાર કરે તો મનુષ્યના અને દેવતાદિના શુભ દેહ પ્રાપ્ત થાય. આમ ભેદજ્ઞાન વિનાનો વ્યવહાર દેહથી થાય છે, અને અશુભ કે શુભ એવા દેહને માટેજ થાય છે, માટે એ વ્યવહાર પણ દેહ જેમ જીવથી જુદો છે, તેમ દેહથી થતો એ વ્યવહાર પણ જીવથી અત્યંત ભિન્ન છે, માટે જેમ રૂપી એવા દેહથી કરેલો અશુભ કે શુભ વ્યવહાર જેમ દેહને માટે થાય

એવી દૃષ્ટિ રાખી તેમ વર્તવું ઠીક લાગે છે. મારાં પાપ કે આ ચોંદ રાજલોકના સકલ જીવ બાંધવોનાં પાપ, એમ નહીં ગણી, મારાં તારાં ન ગણી પાપમાત્ર ગણી જ્યાં હોય ત્યાંથી દૂર કરાવ. તો આ અસાર સંસાર થાય. અને સંસાર જઈ અહીંજ મોક્ષ થાય. અને સમીધે અનંતકુધી શાશ્વતકાર સ્વરૂપનો યઈ રહે.

ભક્ષાનથી ભવપારતા.

જીવ દેહ એ ભિન્ન છે, ભિન્ન સકલ વ્યવહાર;

તજ પર પુદ્ગલ જીવ છે, તો પામે ભવપાર. ૫૪

ભાવાર્થ:—જીવ અને દેહ એ પરસ્પર અત્યંત ભિન્ન છે, સમગ્ર વ્યવહાર ક્રિયા પણ જીવની સ્વાભાવિક ક્રિયાથી ભિન્ન છે, માટે ભિન્ન એવા પુદ્ગલને જીવદ્રવ્યથી સંપૂર્ણ જુદો સમજી પુદ્ગલદ્રવ્યને પરરૂપ ગણી તેનો ત્યાગ કરી, જીવદ્રવ્યને નિજરૂપ ગણી બ્રહ્મ કરવાથી જન્મ મરણ-વાળા આ ભવસમુદ્રનો પાર પમાય છે.

“જીવ દેહ એ ભિન્ન છે”

પરમાર્થ:—જેમ લાકડામાં અગ્નિ વ્યાપ્ત છે. જેમ દૂધમાં માંખણ વ્યાપ્ત છે, જેમ તલમાં તેલ વ્યાપ્ત છે, તેમ તનમાં જીવ વ્યાપ્ત છે. પરંતુ લાકડું જેમ અગ્નિ નથી તેમ તન એ કંઈ જીવ નથી. જેમ દૂધ એ માંખણ નથી. પરંતુ તેમાં ગુસ્ત રહેલું, વ્યાપ્ત તે માંખણ છે. તેમ દેહ એ જીવ નથી, પરંતુ તેમાં વ્યાપ્ત એવું જે સારરૂપ છે તે જીવ છે. જેમ તલ

એ તેલ નથી, પરંતુ તલમાં રહેલું સ્નેહ એટલે તેલ તેજ તેલ છે, તેમ તન એ હવ નથી, પણ તનમાં રહેલો સ્નેહ-રૂપ હવ તે હવ છે, તન કંઈ નથી.

“ સિદ્ધ સકળ વ્યવહાર.”

તેમજ આ જગતના ખાન પાન વ્યવહાર જે દેહથી થાય છે, અથવા સામ્રાજ્ય કે શુરવાક્ય અવધુ જે ઇન્દ્રિય-થી મેળવાય છે. સામાયિક, પૂજા, પ્રતિક્રમણ એવી જે ભેદ જ્ઞાનવિનાની ધર્મ કરણી કરાય છે, તે ધર્મકરણીરૂપ વ્યવહાર આત્માથી—હવથી સિદ્ધ છે. ભેદ જ્ઞાનવિનાનો વ્યવહાર તે વ્યવહારને અર્થે થાય છે, એટલે દેહ કરે છે; અને દેહને માટે થાય છે, જે અશુભ વ્યવહાર કરે તો અશુભ દેહ મેળવે અને શુભ વ્યવહાર કરે તો મનુષ્યના અને દેવતાદિના શુભ દેહ પ્રાપ્ત થાય. આમ ભેદજ્ઞાન વિનાનો વ્યવહાર દેહથી થાય છે, અને અશુભ કે શુભ એવા દેહને માટેજ થાય છે, માટે એ વ્યવહાર પણ દેહ જેમ હવથી જુદો છે, તેમ દેહથી થતો એ વ્યવહાર પણ હવથી અત્યંત સિદ્ધ છે, માટે જેમ રૂપી એવા દેહથી કરેલો અશુભ કે શુભ વ્યવહાર જેમ દેહને માટે થાય છે, તેમ અરૂપી એવા હવથી કરેલો વ્યવહાર (નિશ્ચય જ્ઞાનરૂપી) અરૂપી એવા આત્માને અર્થે થાય છે.

જેમ અશુભ વ્યવહાર અશુભ પુદ્ગલોને આકર્ષી અશુભ દેહાદિ વારંવાર મેળવતો જાય છે, ને શુભ વ્યવહાર શુભ દેહાદિ મેળવે છે તેમ અશુભ અધ્યવસાયે હવ આ-

તમાને કપાયાદિથી મલિન કરતો જાય છે. અને શુભ અધ્ય-
વસાયે આત્માને ધવસ કરતો જાય છે. એ અશુભ અધ્ય-
વસાય જે ક્રોધાદિ એટલે ક્રોધ, માન, મદ્યા ને ડોભ વગે-
રેથી થાય છે, તેમ શુભ અધ્યવસાય, ક્ષમાદિ એટલે ક્ષમા,
નમ્રતા, સરસતા, અને નિર્લોભતા આદિથી થાય છે. એ
જે અધ્યવસાય ઉપરાંત ત્રીજો અધ્યવસાય છે, તે અધ્યવ-
સાયને શુદ્ધ અધ્યવસાય કહે છે. અને તેમાં અધ્યવસાય
કેમ રહે તે હવે કહેશે. જેમ વ્યવહાર અશુભ, શુભ અને
ત્રીજો શુદ્ધ પણ હોય છે. તેમ અધ્યવસાય પણ અશુભ,
શુભ, ને ત્રીજો શુદ્ધ પણ હોય છે. અશુભ વ્યવહાર,
અશુભ પુદ્ગલ, અને શુભ વ્યવહાર શુભ પુદ્ગલ પરંતુ
શુદ્ધ વ્યવહારે (જે નિશ્ચય દષ્ટિ હૃદયમાં સખી તપાદિ
કરવામાં આવે છે; તેથી નાસતંત્ર દેહ જઈ અવિનાશી દેહ
મેળવાવે છે. એટલે) સિદ્ધરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ
અશુભ અધ્યવસાયે ક્રોધાદિનું મલિનપણું વધે છે. અને
શુભ અધ્યવસાયે ક્ષમાદિનું ધવસપણું વધે છે. જેમ શુદ્ધ
અધ્યવસાયે જળનાં મશીનખાનુને કતકદળ દૂર કરી દે છે,
તેમ અરૂપી અશુભ અને રૂપી શુભ કર્મને દૂર કરનાર
શુદ્ધ અધ્યવસાયરૂપ વિવેક અથવા નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ-બોદ-
જ્ઞાનને આત્માને નિર્મળ કરી દે છે. માટે, તે બોદ જ્ઞાનવડે,
એટલે જરૂરે જડ જાણી જાને હવેને હવે જાણીને—

“તત્રપર પુદ્ગલ હવેલે.” એટલે જેમ લાકડામાં
વ્યાસ અસિ જેમ કોઈ અગ્નિવડે બાહાર આવી ચકાય.

અથવા લાકડે લાકડું ધસી બહાર અણાય તેમ જેણે કેવળ-
જ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનાગ્નિ પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેથી આપણા પુણ્યન
લાવરૂપી લાકડાને સળગાવીએ અથવા લાકડામાં જેમ
અગ્નિ છે. તેમ આ મારા દેહમાં હું હું કંદે છે તે કોણ
છે ? જેમ લાકડું ખૂણ ધસી ધસીને-મથી મથીને અગ્નિ
પ્રકટાવાવે. તેમ હું કોણ, હું કોણ એમ વારંવાર-આ
અંદર હું હું કરે છે. તે કોણ છે ? તે અહર્નિશ વગર અટકે
શોધ્યા કરીએ તો એ રીતે પણ લાકડામાંની અગ્નિની ચેકે
હું એટલે ચૈતન્ય પ્રગટ થઈ જાય છે. ને જેમ લાકડું બળી
તેની રાખ અહીં પડી રહે છે. અને તેમાં રહેલી હવા
નૂદી નૂદી ઓક્સીજન હાઈડ્રોજન કાર્બોન હવામાં મળી
જાય છે ! તેમ હું કોણ, હું કોણ એમ વિચાર ધર્પણથી
અથવા કેવળજ્ઞાનીએ કહું કે તું આત્મસ્વરૂપે હું તેવો
તું મારે હે આત્મા ! તારા આત્માને જાગૃત કર. તો તે
વચનથી દેહભાવની રાખ આ જગતમાં પડી રહેશે, ને
ક્રોધ-માન-માયા-ને લોભ-રૂપી ઓક્સીજન હાઈડ્રોજન
કાર્બોન મોહા-કાશમાં મળી જશે. પરંતુ પેહેલાં જેમ લાકડાને
અગ્નિ રાખથી ને હવાથી છુટા પડી, અદૃશ્ય અગ્નિ તત્ત્વમાં
જાય છે. તેમ દેહભાવની રાખ, ને હવા ગયા પછી ચૈતન્ય-
ભાવનું તત્ત્વ જ્યાં છે; ત્યાં જીવ શિવરૂપે જઈ રહે છે,
એટલે સિદ્ધભાવ પામે છે.

જેમ દૂધમાંથી સારરૂપ માંખણ કાઢવામાં આવે છે,

તેમ તનરૂપ દૂધમાંથી જીવરૂપ માંખણ છૂટું પાડી શકાય. દૂધની છાસ કરી તેને વલોવે અથવા દૂધનું દૂધ લેઈ ટેરી-કમ્પનીમાંના સંચામાં નાખી તેમાંથી માંખણ મેળવી શકાય છે. જેમ એ બેમાંથી ગમે તે રીતે માંખણ મેળવ્યા પછી જેમ છાસ ભૂદી પડી રહે છે, કે પાતળું સંચામાંથી નીકળ્યા પછી સ્વાદ વગરનું દૂધ બાકી રહી જાય છે. તેમ આ દેહને જિનધર્મરૂપ દ્રવ્ય મટકામાં રાખી, જેમ રાત્રે શાંત હોઈએ તેમ શાંત વખતે શુર ઉપદેશરૂપી આત્મબોધનું મેળવણું નાંખીએ. તો આપણું દૂધ જેમ સવારે ડહાંરૂપ થઈ રહે. તેમ આપણે આત્મા આ સંસારભાવથી કંઈ ખટારાવાળો થાય કે પ્રતાદિ દોરીએ મનરૂપી વલોણાને બાંધી વલોવવામાં આવે તો માંખણરૂપી જીવ જીવસ્વરૂપે તરી આવે, અથવા ચોતે ઇંદ્રિયોરૂપી દોરી અને મનરૂપ રવૈયો આ દેહરૂપી મટકામાં એ મનરૂપી રવૈયાને ફરવે કે હું કોણ, હું કોણ એમ વારંવાર હસાવે ૧. ૨. માં દૂધથી જીવું વિજ્ઞાતી સંચામાં પં. કોરે રહી સત્વવાનુ જોરાવર તેમ દેહભાવરૂપી નિઃસત્વ દૂધ - મહાખગવાનુ અનંત વીર્યવા નીકળી આવે છે?

- ૧ જેમ તણમાંથી તેલ
ખગદાદિ પશુને ખોળરૂપે

તેમ દેહભાવથી જીવભાવ જૂદો પડ્યા પછી, દેહભાવને પશુ જેવા માલવગરના માણસોજ સેવે છે. પરંતુ જેન માણસો તો તેલને સેવે છે. તેમ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ માણસ જીવભાવનેજ સેવે છે. જીવના અનંત જ્ઞાનાદિ રનેહનોજ આસ્વાદ લે છે, પરંતુ તલને પીણ્યાવિના તેલ ને ખોળ જૂદો પડે નહીં. તેમ યોગવિદ્યારૂપી ધાણીમાં આ દેહભાવરૂપી તેલને નાંખ્યાવિના જીવરૂપી તેલ (રનેહ) જૂદો પડે નહીં. (મને જેમ મારો, તેમ સર્વને સર્વનો જીવ વહાલો છે. એવી સમભાવરૂપી રનેહ એ યોગવિદ્યારૂપી ધાણીમાં પી-લાયાવિના નીકળે નહીં)

નિષ્કર્ષ—આ પ્રકારે માત્ર લેહ જ્ઞાન એટલે જીવને પુરૂષ જ એમ જૂદો છે. એમ જાણવામાં આવ્યા પછી પણ જાણવા માત્રથી નહીં. પરંતુ જાણ્યા પછી ક્રિયામાં પણ લાકડામાંથી અગ્નિ, દૂધમાંથી માંખણ ને તલમાંથી તેલ પ્રયોગવડે જૂદાં પાડી શકાય છે, તેમ યોગાદિ વિદ્યાથી લેહ જ્ઞાનવડે પુરૂષને તજવાં અને આત્માનેજ આત્મા એમ નિશ્ચયપણે અનુભવતાં અનુભવતાં સત્વર જવ-સમુદ્ર તરાય છે. એટલુંજ નહિ પણ લાકડાં જેમ બળી રહ્યા પછી અગ્નિ અગ્નિતત્ત્વને જેમ મળે છે. છોડ નીચે રહી તેલ ઉપર તરી રહે છે. જેમ છાસ નીચે રહી દે નિઃસત્ત્વ દૂધ તીચે રહી માંખણ ઉપર ઉપર તરી રહે છે. તેમ દેહભાવ નીચે રહી આત્મભાવ ઉંચે ચડે છે. વિ. વિ. લાકડાં, બેના, માતાઓ અને પિતૃ

નિર્વિશેષ માનવો ઉપર તરી રહે છે. એ વચનનું રહસ્ય શું ? જે ચૌદસજ લોકને અંતે તરીને રળા છે. તેમ તે રહે છે. શિક્ષસ્વરૂપ સત્ત્વરૂપે નિરંતર રહે છે. એટલે લખને પાર સાદિ-અનંત સૂધી રહે છે. અને આમ અનુભવે છે કે,

લોકકે અંત વસે મુજ આતમ,
 નૌતમ કીર્ણ અહીં પ્રસરે છે.
 સૃષ્ટિ વિશે અતિ શુંદર
 નિહાળી મુધારસ અહીં વર્ષે છે. ॥ ૧ ॥
 જ્ઞાન તો રૂપ અરૂપ તો દર્શન,
 અરણ્ય વિશે ઉલટ પલટ છે.
 એમ રમણ કરતો હું લાલન,
 રાત્રી મહિ નિત્ય વસે છે. ॥ ૨ ॥

નાસ્તિક કહેવા ને તેની શી ખતિ?

જે નવ જાણે જીવને, વળી ન કહે છે જીવ;

તે નાસ્તિક ભવમાં ભમે, થાય દુઃખી સદૈવ. ૫૫

સાવાર્થ-જે જીવ શું છે એમ (ભેદ જ્ઞાનરહે) જાણતો નથી. અને વળી જીવ એવું કંઈ છે એમ માનતો પણ નથી. તે નાસ્તિક કહેવાય છે. અને તે ભવાલયમાં ભટકી હમેશાં દુઃખ પામી રહે છે.^૧

પરમાર્થ-નાસ્તિક એટલે આત્મા છે એવું નહિ માનનારા અથવા આત્મા છે કે નહીં. તેની શોધ કરી તેને નહિ જાણનારા નાસ્તિક કહેવાય છે. કોઈ એમ કહે છે કે, આત્મા નથી તો તે પણ જોઈ નથી. કારણ કે, આત્મા નથી એવું જે જાણે છે તેજ આત્મા છે. જ્ઞાન એજ

૧ સદૈવ=સદા-હમેશાં, જુ વ જ સદાજ.

૨ આ દેશમાં સાર્વાક અને મુદ્ગલાનંદી માણસો યુરોપ, અમેરિકામાં થયેલા એમણીસમી સદીના ધણાક સાયન્ટિફિક માણસો (Scientific men) પોઝીટીવ સાયન્સ વાદીઓ એટલે જાતૃતમાં માત્ર એક તત્વજ છે. અને તે જડ પરમાણુઓ છે, મતાવલખીઓ આમ માનતા હતા. પાશ્ચાત દેશીક પરંતુ આપણા દેશમાં જેમ સાર્વાક આત્મા નહીં માનવાથી મિથના ટોડાલ, રોર્વાન, આડલો આત્મા ન માનવા છતાં નીતિવાન્ દ્વા ને ગણાય છે. મી. આડલો અનીતિવાન્ ગણાયો તેમ નીતિનો લપટોટા થયા ઉપરાંત જગતના દિવને મટી નીતિમાંજ સુખ છે. એમ તેણે પોતાનાં વર્તનથી જાહેર કર્યું છે.

આત્મા છે. હવે જે વ્યક્તિરૂપ માણસ પાતે છે. આત્મા એટલે જ્ઞાન અને પોતાને ધારે કે હું દેહ છું, તેથી તેને દેહભાવ ધરે છે. જે પોતાને ધારે છે તે પાતે બને છે. દેહ એ હું એવો મમત્વ દેહસાથે દેહભાવ પામી દેહજ ધારણ કરી ભવોભવમાં ભટકે છે અને દેહને જે જાણે છે તે હું, અને એ હુંની સાથે એકતા યાચ તો મોક્ષ પામે છે. નિર્વાણ પામે છે.

વળી જીવ કદાચ દેહનેજ હું જાણે ને આત્માને એટલે પોતાને ન જાણે તેથી ધણાં ધણાં ભવો કરે એ ખરું. અને તેથી આત્મા અનાત્માનો સંગ હોડે નહીં; ને રખડે, એ પણ ખરું, તોપણ મૂળે આત્મા કોઈ દહાડો અનાત્મા થશે નહિ. એટલે કે કોઈ પણ કાળે જ્યારે પાતે કોણુ છે, એવું જાણશે એટલે પોતાની તરફ જોશે કે પાતે કોણુ છે. એ તેને મહી આવશે. ને રખડે એ પણ ખરું, પરંતુ તેથી મૂળે આત્મા કોઈ દહાડો અનાત્મા થશે નહીં. એટલે કે, કોઈ પણ કાળે જ્યારે પાતે કોણુ છે, એવું જાણશે એટલે પોતાની તરફ જોશે કે પાતે કોણુ છે. એ મળી આવશે.

આ દુહામાં નાસ્તિકની વ્યાખ્યા બે પ્રકારે આપી છે. એક તો એક પાતે પોતાને એટલે આત્માને જાણે નહિ. અને બીજું આત્મા છે એવું કબુલ પણ ન કરે. આ બીજું વાક્ય એ છે કે, આત્મા છે એમ કબુલ ન કરે. એ પણ એટલા નિષ્ઠ નથી. પરંતુ જે એવા હંકવાદી હશે કે,

તમે બતાવો, સમજાવો, એમને માટે માર્ગ કહો કે, આમ
 ઝોળખાય, આમ અનુભવાય, તે છતાં તપાસ ન કરે તે
 બિચારાનું દેમ થતું હશે, તે ખરેખર શોચનીય છે. બાકી
 એવા છાત્રાચારુ પણ હોય છે કે, જે સત્યવાદી હોય એટલે
 પોતાના ક્ષય ઉપસમ પ્રમાણે જે સત્યવાદી હોય તે કદાચ
 પોતાને અનુભવ ન હોય ત્યાંમુધી તે વસ્તુ છે એમ ન
 માને, પરંતુ બીજા જેને અનુભવ છે તે જાણતો હોય તેને
 કહે છે કે, તું જાણે છે પણ હું નથી જાણતો અને અનુભવ
 નથી માટે હું નહિ માનું, આવા સત્યવક્તાને જે હઠથી વા
 વગર તપાસે આત્મા નથી એમ કહે છે, તેવો નાસ્તિક
 ગણવા એ ઠીક નથી. આ જો કે નાસ્તિક છે પણ તપાસમાં
 છે તો તેને આત્મ-સાક્ષાત્કાર જલદી થવા સંભવ છે.

‘વળી આત્માનો સાક્ષાત્કાર જેને છે તે આત્મા છે.
 એમ કહે એવા અનુભવી થોડાજ છે. બાકી બીજા બધા
 નાસ્તિક માનવજાત હાલમાં પણ જેને આત્મસાક્ષાત્કાર
 થયો છે તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખી વહન કરે છે. તે પોતે
 ભવસમુદ્રથી તરીજશે નહિ. પરંતુ જે મહાપુરુષોમાં શ્રદ્ધા
 છે. તે મહાપુરુષ જેમ પોતાને પોતે અને આત્માને
 આત્મારૂપે જાણે છે. તેમ પોતે પણ તેને ઘોરણે તેમની
 પેઠે જાણશે. ધીમે ધીમે જ્યારે ત્યારેજ દેહભાવ મટી
 આત્મભાવથી ભવસમુદ્રને તરશે. કારણ કે દેહમાં હું એમ
 ગાય કે, દેહ સાથે રહેવાથી ભટકાય છે, ને આત્મામાં હું
 એમ થયું કે આત્મા, સ્થિર, ત્યોતિમય, જ્ઞાનમય હોવાથી

ક્યાં બદલાય, ને તે ક્યાં જવાય કે, ક્યાં આવ્યા તે સર્વ જાણે એજ છે-ગોતેજ છે એમ સર્વ જાણુપું તેજ આત્મા છે.

હવે આ લાલનનું શરીર લાલનમાં રહેલો હું દેખુંહું. આ મણિબેનનું શરીર પણ દેખાય છે. આ તેમનાં ભાભી પણ દેખાય છે. આ વીર પણ છે. આ ધર પણ જેમાં લાલનનું શરીર છે, તે દેખાય છે. ધરની બહાર બીજાં ઘરો છે. આ ધર સમુદાય મુંબઈની બહાર બીજાં ગામો છે. આ ગામના સમુદાયરૂપ દેશ છે. આ દેશના સમુદાયરૂપ એશીયા ખંડ છે. અને આ સર્વ ખંડના સમુદાયરૂપ આ પૃથ્વી છે. તેમજ ગૃહો છે. અને સૂર્ય ચંદ્ર છે. એવા અનેક વિશો છે. આ આખું ચૌદરાજ લોક છે. પરંતુ તે બધું કોણ જાણે છે. આ ચેતન તે જાણનારજ હું આ દૃશ્ય એવું ચૌદરાજ લોક તે હું નહીં, આમ જાણનાર હું, એમ યતાંજ દેહભાવમાં રાગરૂપ વિકાસ જવાથી નિર્જરા થાય છે. અને આજે જણાય છે, એવો નાશવંત દેહ એ હું એમ યતાં દેહને યોગ્ય એવા કર્મ પુણ્યલો ખેંચાઈ આવી તેને મળતાં જાય છે. ને તેથી ભવોભવ મટતા નથી પણ વધે છે.

અહીં એ અવશ્યની છે. પરંતુ તેનો સદુપયોગ આમ થાય છે. લાલને અમેરિકા જાયો. તમે કહો કે, અમેરિકા પૃથ્વીમાં છે એવું અમે માનીએ નહિ. ત્યારે લાલન કહે છે કે, ચાલો તમને બતાવું તમે કહો કે, અમે માનીએ પણ નહિ. અને આવીયે પણ નહીં. આ તો હકવાદ. પરંતુ જોજો

એ ખંડ જોયો હોય, તેણે તો બળ્યું તેમાં શ્રદ્ધા રાખી, પોતે પ્રસંગ આવે ત્યારે જોવું. તેથી પોતાને-સાક્ષાત્કાર થાય છે. માટે શ્રદ્ધાનો લાભ લઈ પોતે બહુજી તોજ આપણે આત્મજ્ઞાન જેને થયું છે, તેવું થઈ આપણે ભવ-બ્રમણ કરતા અટકીએ. માટે જે માહાત્મા જેણે આત્મા જોયો છે; એવા આત્મા વચનપર શ્રદ્ધા રાખી, આપણે પણ આત્મસાક્ષાત્કાર કરવો અને જ્યાંમુઘી નહીં થાય ત્યાંમુઘી આ દુહામાં કહ્યા પ્રમાણે આપણે પણ નાસ્તિક ગણાઈશું અને આપણું ભવબ્રમણ ત્યાંમુઘી મટશે નહીં. માટે આપણી નાસ્તિકતા ઠાગવા આપણે કહેલે માર્ગે ચાલવું યોગ્ય છે.

રત્નમાં પ્રકાશ શુણ્ણ છે, તે રત્નથી જુદો નથી. તેમ જીવમાં જ્ઞાનશુણ્ણે પ્રકાશકપણું છે, તે જીવથી બિન્ન નથી. વળી દીવામાં પ્રકાશ અને દાહક શક્તિ છે. તેમ અંતરાત્મામાં કોઈક અંશે કર્મને દહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પ્રકાશ કે જે જ્ઞાન શુણ્ણ તે તો છેજ. પછી આ અંતરઆત્મા ત્યારે પોતાના વીર્યથી તમામ કર્મને દહન કરી નાંખે છે, ત્યારે તે તેમાં સૂર્યના જેવા પોતાનો પ્રકાશક શુણ્ણ અને અનંતજ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય અને મુખ શુણ્ણ પ્રગટે છે, અને જેમ સૂર્યમાં પ્રકાશક શુણ્ણ સાથે દાહક શુણ્ણ હોવાથી બીજી વસ્તુ રહી શક્તી નથી, તેમ નિર્મળ આત્મામાં કર્મમત્ર હોતો નથી, તેમજ તેને તેવો મળ લાગી શકતો નથી.

દુધનું દૃષ્ટાન્ત-જેમ દુધમાં ધી છે, તેમ દેહમાં આત્મા છે. જે બહિરાત્મા છે, તે પોતાને આત્મા (દેહથી ભિન્ન) નથી માનતા. તેઓમાં આત્માપણું જેમ દુધમાં ધી વ્યાપીને રહ્યું છે, તેમ દેહમાં આત્મા વ્યાપીને રહ્યો છે. હાર્દી એ દુધની બીજી અવસ્થા છે. દુધરૂપ આત્મામાં સદ્ગુણના વચનરૂપ મેળવણુ પડવાથી આત્મારૂપ ધૃત જુદું થવામાં માત્ર બાંધણાં કમો ભોગવી લેવાં તેટલોજ કાળ અવસર રહે છે. તેમ બાંધણાં કમો ભોગવાઈ જતાં અંતરાત્મા બહાર પ્રમાત્મપણુને પામી જાય છે.

અથ ભોગખવાનાં દશદરજો.

રક્ત દીપ રવિ દુધદહીં, ધી પીપર ને હેમ,

સ્ફટિક રજત ને અગ્નિ નવ, જીવ જાળયો તેમ. ૫૭

ભાષાર્થ:—રક્ત, દીપ, રવિ, દુધદહીં, ધી, પીપર, સ્ફટિક, સોનું, રૂપું અને અગ્નિ આ દશદરજોથી જીવને સમજાવે.

જેમ શુદ્ધ ધૃતમાં ભિન્નતા આદિ રહેલાં છે તેમ શુદ્ધ આત્મામાં બીજી પરવસ્તુ ન છતાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણો રહેલા છે.

પીપરનું દ્રષ્ટાન્ત.—પીપરમાંથી તીખાશ દોષ જુદી કાઢી શકે નહીં, સાકરમાંથી મીઠાશ જુદી નીકળે નહીં, તેમ આત્મામાંથી જ્ઞાન જુદું પડી શકતું નથી.

હેમનું દ્રષ્ટાન્ત—સોનું, અનેક કટક, કુંડળ, હાર વિગેરે કરવાં છતાં સોનું જેમનું તેમ રહે છે, તેમ નારક, તીર્થચ, દેવ,

મનુષ્ય ગતિમાં ભવબ્રમણ કરવા છતાં, આત્મા જેમને તેમ રહે છે.

સ્ફટિકનું દ્રષ્ટાંત-સ્ફટિકરત, પારદર્શક પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિ પાસે જેવો રંગ મુકિયે તેવો તે પદ્ધતિને રંગ દેખાય છે, પણ વાસ્તવિક જોતાં તે પદ્ધતિનો રંગ નથી, પણ તેની પાછળ રાખેલી વસ્તુમાં રંગ છે. તેમજ દેહલાક આત્મા કોથી, માની, માયી અને લોભી દેખાય છે તે આત્માનો સ્વભાવ નથી, પણ વિભાવમાં અજ્ઞાનતાથી વર્તતાં લાગેલાં કર્મોનો સ્વભાવ છે. જ્ઞાન થતાં અજ્ઞાનતા દૂર થાય, એટલે સ્ફટિકની પાછળનો ઉપાધીક રંગ કાઢી નાંખતાં સ્ફટિક જેમ નિર્ભંગ થાય, તેમ વિભાવ કહાડી નાંખતાં આત્મા નિર્ભંગ થાય છે, માટે આત્મા સ્ફટિકનું દ્રષ્ટાંત યોગ્ય છે.

રજત-ચાંદી. જેમ છીપમાં રૂપાની બ્રાંતી થાય છે પણ તે રૂપું નથી. તેમ દેહમાં આત્મબ્રાંતી જગતના લે દોને થઈ છે, પણ તે દેહ એ આત્મા નથી. શુદ્ધ રત્ન જે આત્મા દેહથી જુદો છે અને દેહમાં વ્યાપી રહેલો છે.

ખીચ રીત-જેમ ચાંદી પ્રથમ ખાણમાંથી નીકળે ત્યારે તે મેલસહિત હોય છે, પણ ત્યાર પછી તેના ઉપ જુદા જુદા સંસ્કારો થતાં તે શુદ્ધ થાય છે. તેમ અના કાળથી જીવ નિગોદરૂપ ખાણમાં રહેલો હોય છે. ભવિ વ્યતીને યોગે જેમ ખાણમાંથી ચાંદીની (ore) મા આશ્રિત ધાતુ બાહ્યર આવે તેમ જીવ પણ નિગોદમાં

ખાદાર આત્મે છે. પણ જેમ ધાતુવાળા પદ્યરો મોટા હોયોયો લંગામ છે, તેમ એકેદ્રી, બેદ્રી, તેદ્રી અને ચારેદ્રીની અતિરૂપ ચાર મોટા હોયોયો જીવરૂપ ચાંદીની (પ્લેટ) પર દુઃખરૂપ ધા પડી તેનું ચૂર્ણ થાય છે. ત્યાર પછી મનુષ્યમતિરૂપ કુલડીમાં તે ચૂર્ણ ભરાઈ સદૃશરૂપી શોધનાર-એનેલાઈઝર તેમાંથી કર્મરૂપ મેલ જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત્વરૂપી એસીરોથી ગાયવા ભડીથી ફર કરે છે, અને પછી જેમ શુદ્ધ ચાંદી તૈયાર થાય છે, તેમ આ જીવ પણ શુદ્ધ ચૈતન્ય સિવરૂપ થાય છે. અને જેમ ફરી પાછી ચાંદી ખાણમાં જતી નથી, તેમ જીવ ભવભ્રમણુ કરતો નથી.

અગ્નિની ઉપમા, જીવને આપી છે તે યોગ્ય છે. કારણ કર્મથી આઆદિત્વ જીવની શક્તિઓ કાંઈ કામે લાગી શકતી નથી. તેમ આઆદિત્વ અગ્નિ પણ કાંઈ કરી શકતો નથી. પણ જેમ જેમ અગ્નિ ઉપરથી પડે નીકળતાં જાય તેમ તેમ તેનો પ્રકાશ અને તાપ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ આત્મા પણ તેના ઉપરનાં કર્મરૂપી પડે નીકળી જાય, ત્યારે જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય અને મુખ ઉત્પન્ન થવાથી શુદ્ધ આત્માપણું પામી શકે. જ્યાંસુધી કર્મ કરીને સહિત હોય, ત્યાંસુધી જીવ અને કર્મ ગયાં એટલે તેજ જીવ, સિવ-મુખરૂપ આત્મા છે. આ તરફ દર્શાવોયો ચૈતન્યને ઓળખી તેની સત્તા પ્રકટ કરવી. આત્મામાં અનંત શક્તિ છે પણ તે ઢંકાએલી છે,

૧ જ્યાંસુધી કર્મ કરીને સહિત હોય ત્યાંસુધી જીવ અને કર્મ ગયાં એટલે જીવ તેજ સિવ, મુખ, આત્મા.

તે કેમ પ્રકટ થાય ? તેને માટે જે જે સ્થળે જે જે દષ્ટાંત
 ચોગ્યહોય તે જોડું. આ શક્તિ આત્મામાં નહિ પરંતુ આત્માજ
 પોતે અત્યંત વીર્ય છે-પરાક્રમ છે. અનંત બળ છે-ત્યારે
 કોઈ શંકા કરે અને આપણે સરીરને હલાવીએ, ચલાવીએ
 છીએ કે, જે ધરો નગર વગેરે બાંધીએ છીએ, તે શું આત્મ-
 શક્તિ વડે ? લખતું, વાંચતું થાય છે; ટેબલ, ખુરશી, દીવો,
 કક્ષમ, ચોપડી આ અક્ષરો એ શું આત્મશક્તિથી બને
 છે ? એક ધર બાંધે, બે બાંધે, દસવીસ બાંધે, તોપણ એની
 શક્તિ ખૂટતી નથી એ માણસ શું પોતાની એ શક્તિ
 દેખાડે છે, તે શું શક્તિનું નામ જીવ, આત્મા, બળ એમ
 છે ? નહિ નહિ. આ શક્તિ માત્ર સ્થૂળ અને જડશક્તિ છે.
 અને તે અનપ્રા આધાર રાખે છે. એટલે કે, જેમ એક
 મિલની અંદર ધણું સાંચાકામ હોય; પરંતુ બોઇલરમાં
 રહેલી વરાળ ઇંજનદ્વારાએ બૂદા બૂદા પાર્થિવામાં જઈ
 આખા સંચાના સમૂહને ચલાવે છે અને તે આપણે
 જાણીએ છીએ. વરાળ, કોલસા ને જળથી બનેલી છે; તેમ
 આ શરીરરૂપી મહામિલમાં પેટરૂપી બોઇલરની અંદર અન-
 રૂપ કોલસા ને જળ નાંખી સ્થૂળ વરાળ-પેદા કરવામાં
 આવે છે, ને તેવડે આ શરીર સંચો ચાલે છે. માટે એ સ્થૂળ
 શરીરસામર્થ્ય જેમ મિલમાં કોલસાનું છે; તેમ આમાં
 અન્નનું છે. હવે શું આને આત્મસામર્થ્ય કહેવું ? આવી મહા-
 બળવાળી દેખાતી વરાળ કે જેવડે આખી મિલો ને આગ-
 ગાડી વગેરે ચાલે છે; એવી બળવાન વરાળ પણ
 વરાળથી અત્યંત અલગ એવા ઇંજનેરના કાબુમાં છે. તે

એને ચલાવે, કે બંધ કરે, કે દૂર કરે, કે જોમ પ્રવેશ કરાવે, તેમ આ સ્થૂળ શક્તિ જે દેહમાં અજ્ઞાદિથી પ્રાપ્ત થતી દેખાય છે, કે જોના વડે શરીર વ્યવહારના સંચા ચલાવી દુનિયામાં વ્યવહાર કરી લે છે, તે અજ્ઞાદિના નથી; પરંતુ એ એ સ્થૂળ શક્તિને ઈજનેરની જેમ અલગ રહી આત્મા પોતાના કાબુમાં રાખે છે. આ અનંત વીર્યરૂપ ઈજનેર જે છે તે ચૈતન્ય સ્વરૂપે જાહેર રહે છે. કર્મનો કર્તા, તે કર્મરૂપી વરાળને ચલાવનાર, કર્મનો ભોક્તા એ વરાળથી પ્રાપ્ત થએલ વસ્તુને ભોગવનાર અને કર્મનો હર્તા એટલે સ્થૂળ શક્તિને દૂર કરનાર ઈજનેરરૂપ છે; અને એને જ્યારે પૂર્ણપણે દૂર કરી સ્થૂળ શક્તિનો આધાર નહિ રાખે ત્યારે કેવળ આત્મા વીર્યરૂપજ શાશ્વત્ સ્થિર રહે છે, એટલે સિદ્ધગતિમાં ધિરાજે છે.

દેહ આત્માની ભિન્નતા સિદ્ધ કરે છે.

દેહ આત્મા ભિન્ન છે, જેમ સોનું આકાશ.

પામે કેવળ જ્ઞાન તો, નિઝપર કરે પ્રકાશ. ૫૭

ભાવાર્થ:—દેહ અને આત્મા જૂદા જૂદા છે. જેમ સોનું ને (એમાં વ્યાપ્ત) આકાશ જૂદાં જૂદાં છે. આ પૂર્ણપણે જ્યારે કેવળજ્ઞાન ધાય છે, ત્યારે પોતાને અને પરને પ્રકાશ કરતો આત્મા જણાઈ રહે છે.

પરમાર્થ:—જ્યારે આત્મા કેવળજ્ઞાનરૂપ ધાય ત્યારે તે સ્વપર પ્રકાશક હોય છે, એટલે આત્મા પોતે પોતાને જાણે છે, તેમજ પર જોવા જરૂને પણ જાણે છે. એવા

આત્મા જેમ જેમ દેહથી પોતાને ભિન્ન ભિન્ન જાણતો જાય છે, તેમ તેમ તેના સ્વપરપ્રકાશ સાનુભવ થતો જાય છે, અને પૂર્ણપણે જ્યારે દેહને ભિન્ન જાણે ત્યારે દેહ સાથે સર્વથા એકતા છોડી દે, તો કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થઈ રહે.

શુક્તિ—આત્માને ભિન્ન જાણવાને, દેહ જેમ જડ છે, તેમ મન પણ જડ છે. હવે લાકડે લાકડું ધસીએ, તો તેમાંથી જેમ અગ્નિ પ્રગટ થાય છે, તેમ જડ એવા દેહરૂપ લાકડાનો મન એવા જડથી વિચાર કર્યા કરીએ, તો દેહને મન ધસાઈ ધસાઈ, જેમ બન્ને લાકડાનો પરસ્પર ધસતાં અગ્નિ બહાર પ્રગટ થાય છે, તેમ દેહ ને મનના વિચાર ધર્મેણુથી તેમાં રહેલી આત્મજ્યોતિ ઝળકે છે, એટલે દેહ-ભાવ હડી જઈ આત્મભાવ થઈ રહે છે.

નિર્મેળ આકાશ અને નિર્મેળ આત્મામાં ભેદ.

જેમ વ્યોમ નિર્લેપ છે, તેમ આત્મપ્રદેશ.

પણ જહાં અંવર આત્મા, ચૈતન્ય છે પરમેશ. ૫૮

ભાવાર્થ:—જેમ આકાશ નિર્લેપ છે, તેમ આત્મપ્રદેશ પણ નિર્મેળ છે; પરંતુ આકાશ જડ છે અને આત્મા ચૈતન્યમય છે, અને તે તેમ હોવાથી પરમેશ્વરરૂપ પણ પોતે છે.

પરમાર્થ:—આત્માના એક એક પ્રદેશે અનંત કર્મ-વર્ગણ છે ખરી; પરંતુ તે આત્મપ્રદેશને ભેદી શકતી નથી. પણ આત્મા તેને ભેદી શકે છે.

આત્માને કર્મ ખીર નીરની પેઠે પણ મળે છે. તે છતાં ખીર તે ખીર અને નીર તે નીર છે. પ્રયોગવડે ખીરને

નીરથી જીવું કાઢી પણ શકાય છે, અથવા પ્રયોગવડે નીરને બાળી નાંખી માત્ર ખીરનેજ સાધી શકાય છે, તેમ ધ્યાનાગ્નિવડે દેહભાવરૂપી નીરને બાળી નાંખી, આત્મભાવરૂપી ખીર પમાય છે, અથવા લેહસાનવડે આત્મભાવરૂપી ખીરને દેહભાવરૂપી નીરમાંથી કાઢી લેવાય છે. તેમ આત્માની સાથે કર્મ, ખીર નીરની જેઠે જીવું પાડી શકાય છે. જેમ કર્મજ જળમાં હોવા છતાં તેને પાણી સ્પર્શ કરે નહિ. જેમ આકાશ પદાર્થે સર્વમાં વ્યાપ્ત હોવા છતાં નિર્લેપ છે, તેમ આત્મરાજ સર્વમાં વ્યાપ્ત હોવા છતાં નિર્લેપ છે.

જન્મ કર્મ ન લેવો પડે ?

આત્મ ધ્યાને દેહમાં, જે દેશે નિજરૂપ.

જન્મ ધરી નવ પય પિયે, યાયે શિવપુરમૂપ ૫૯

સાધાર્થ:—આત્મા એવા ધ્યાનવડે તેને દેહમાં ખોળી પોતાનું સ્વરૂપ દેખે, તે વારંવાર જન્મ લઈ માતાનું કુલ ન પિયે, પણ તે મોક્ષ નગરીનો રાજા થઈ આનંદમાં રહે છે.

પરમાર્થ:—આ દેહમાં હું કોણ છું ? એવી પ્રશ્ન પર-પરા ચલાવ્યાજ કરે, ને જેમ જણાય તેમ તેમ આગળ જતો જાય; તો સ્થિરધ્યાન થતાં પોતાને દેહમાં વ્યાપ્ત જાણે અને એમ થયું કે માતાના દૂધ પીનારૂપ વારંવાર જન્મ તેને ન થાય. પરંતુ શિવપુર-આનંદપુર-પૂર્ણાનંદ-નગરનું રાજ્ય પામે. માટે ધ્યાનદાતા પરમાત્માને પોતામાં ખોળવો, એ ઉત્તમ માર્ગ છે.

શિવવધુ સાથે ક્રિડા.

જ્ઞાનમયી ચૈતન્ય તન, પુદ્ગલ તન જઈ જાળ
સુતદારાનો મોહ તજી, શિવવધુમાં ખુશ માણ. ૬૦

ભાવાર્થ:—તાં ખરું તન તે જ્ઞાનમય અથવા ચૈતન્ય-મય છે, અને બીજું તન તે પુદ્ગલમય કે જડમય છે. આ બીજા તનના સંબંધે સ્ત્રીછોકરાં વગેરેના મોહમાં તું ફસાઈ રહ્યો છે. તે મોહ તજી દેતો પહેલું તન જે જ્ઞાનરૂપ કે ચૈતન્યરૂપ છે તેની સાથે સંબંધ થતાં શાશ્વત સુખરૂપ જે શિવવધુ એટલે મુક્તિરૂપી સ્ત્રી તેની સાથે તું ખૂબ વિલાસ કરીશ.

પરમાર્થ:—આ શરીર જે દૃશ્ય છે, તે પુદ્ગલ છે, એટલે જેમાં પરમાણુઓ પુરાય છે અને ગળી જાય છે. પાછા પુરાય છે, અને વળી ગળી જાય છે. જેમ પુરાતું અને ગળતું, જેમાં સ્થૂળ રજકણોનું છે, એવું આ તન છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ તે જડ છે. જેમ પથ્થર માટીને કંઈ ખચર નથી, તેમ આત્માવિના દેહ પણ તેવો છે. વળી શુભકાંતી માફક પુરાતા ઠલવાતા પરમાણુના જરૂરારૂપ—જડ અજ્ઞાનરૂપ તન છે. તે તનવડે તને છોકરાં સ્ત્રી, મળેલ છે. માટે એવાં ક્ષણિક સુખને છોડીને અને ઠલવાતા ભરાતા જડતનના મોહને દૂર કરીને બીજું એક તાં જ્ઞાનમયી શરીર છે કે, જે શરીરવડે આ દૃશ્ય તનને તું જાણે છે, તેને ગ્રહણ કર. જેમ આ જડ અજ્ઞાનરૂપ શરીર દંડ જા-

જીવું નથી પણ જ્ઞાનમય શરીર પોતે જડ શરીરમાં રહી શરીરને અને આસપાસ ધીલું પણ ધણું જાણે છે, તે ગ્રહણ કરીને, અજ્ઞાન એવા તનનાં સગાં બેરી છોકરાં વિગેરે છે તેમાંથી મોહ તણ દે તો, લોકલોક સર્વ જાણી શકે એવું જ્ઞાનરૂપ સૂર્યસરખું શરીર તને પોતાને દેખાય.

વળી આ દૃશ્ય તન જેનો સડવાનો, ગળવાનો, પુરાવાનો નવભાવ છે, જે હમેશા જન્મે છે અને મરે છે, તેના સંબંધે જન્મ મરણનાં દુઃખો યથાં કરે છે. વળી એવાં દુઃખ આપનાર આ શરીરનાંજ સગાં સ્ત્રીછોકરાંપર મોહ થાય છે, એટલે અજ્ઞાનરૂપ અંધારાને જાણે ઘોર અંધકારરૂપી વ્યાજ ન મળ્યું હોય તેમ થઈ રહે છે. માટે એવાં જડ અજ્ઞાન તન અને તેના વ્યાજરૂપી બેરી છોકરાંઓનો મોહ છોડ, એટલે ચૈતન્યરૂપ-જીવરૂપ-આત્મારૂપ-જ્ઞાનરૂપ એવાં તારા ખરાં તનને પામતાંજ સુખિરૂપ સ્ત્રીની તને પ્રાપ્તિ થશે, અને તેની સાથે સાદિ અનંત કાળસૂઝીનું અશય સુખ ભોગવીશ. આ મરતાં અને જન્મતાં, પાછાં મરતાં એવા શરીરનાં સંબંધવડે, બેરી છોકરાં મળ્યાં તો પણ તે જન્મતાં પાછાં મરતાં પાછા જન્મતાં દુઃખ સુખ, સુખ દુઃખ ક્યોજ કરવાનાં. માટે તેનો મોહ છોડ. આ જડ શરીરરૂપ કપડાંથી વિઠાયેલા એવા જ્ઞાનરૂપ શરીરનો સંબંધ યતાં જે સ્ત્રી અવશ્ય મળશે તે સ્ત્રી શિવવધુ એટલે સુખિરૂપી સ્ત્રી મળશે. શિવ એટલે સાચત્ સુખ-આ રમૂજ તનમાં જેમ દુઃખસુખ, સુખદુઃખ થાય છે તેમ નહીં;

પરંતુ શાશ્વતસુખ દિવસરાત્ર પૃથ્વીપર હોય છે તેમ નહીં, પરંતુ સૂર્યમાં જન્મ હુમેશાં પ્રકાશ હોય છે, તેમ તે તન મળતાં સુખ દુઃખરૂપ નહીં પણ-શાશ્વત સુખરૂપ જ સ્ત્રી મળશે; અને તેની સાથે વિશ્વાસ લોગવતાં લોગવતાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય ઇત્યાદિ તને અનંત સુખોરૂપી છોકરાં પણ અવશ્ય થશે. વળી આશ્ચર્ય એ છે કે, જન્મતા મરતા એવા સ્થળનું અજ્ઞાન; જડતનના સંબંધથી થતું અજ્ઞાન જડ જન્મતી મરતી એવી સ્ત્રી મળી અને જન્મતાં મરતાં અજ્ઞાન જડ તનવાળાં તેને છોકરાં થયાં, પરંતુ એ શરીરનાં એવાં સ્ત્રીપુત્રાદિનો મોહ છોડતાં અને ઊંળ જ્ઞાનમય શરીરની સાથે સંબંધ થતાં, અજન્મ, અજર અને અમર ચૈતન્ય એજ શરીરરૂપ થાય છે, અને તેને સ્ત્રી પણ શાશ્વત સુખરૂપ મળે છે. તેના વિશ્વાસોથી જ છોકરાં થાય છે, એટલે જ્ઞાન દર્શનાદિ પૂત્ર રત્નો પ્રગટે છે, તે પણ અજન્મ અજર અને અમર રહે છે.

માટે જન્મતાં મરતાં એવાં તનને છોડ, એટલે ન જન્મતાં ન મરતાં એવાં જ્ઞાનમય તારા તનને અમર સુખરૂપ સ્ત્રીને અમર જ્ઞાનરૂપ છોકરાં પ્રાપ્ત થાય.

કેવળ જ્ઞાન કેમ પ્રગટે ?

આપ આપ અનુભવ કરો, તો શું વાંચ્છિત દૂર.

કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ કરી, પામો સુખ ભરપૂર. ૬૧

ભાનાર્થ:—જેએકું પોતેકોણુ છે, એનો અનુભવ કરે, તે એકું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે કે તેનાથી કાંઈ પણ વાંચ્છિત દૂર રહી શકે

નહિ. સર્વથા સર્વ મય મુખ દેવળજ્ઞાનરૂપજ તેને સધળું પ્રગટ થઈ રહે છે. તો પછી બીજાં મુખો તેને શી ગણતીમાં છે ?

પરમાર્થ:—મોઢામાં મોટી વાંચા જે હવને જાણાય છે, તે મુખ છે. અને એ મુખ પણ તેને એવું નથી લેઈતું કે, તે જરાવાર રહી પાછું ચાલ્યું જાય, કે ચાલ્યું જશે. પરંતુ તેને (હવને) ભરપુર મુખ લેઈએ છીએ. એવું મુખ લેઈ છીએ કે-તે પૂર્ણ હોય, અખંડ હોય, સાચત હોય, પાછું જતું ન રહે એવું, સ્વપ્નમાં પણ ભય ન હોય તેવું મુખજ તેને લેઈએ છીએ. પરંતુ તે મેળવવાને યત્ન કરતો નથી. લે યત્ન કરે તો સહેજ ગળે તેવું છે. માટે તેને સિદ્ધો રક્તો લીધા વગર અખંડ પૂર્ણાનંદ મુખ પ્રાપ્ત નહિ થાય. કારણ કે ક્ષણિક મુખની વાંચા કરતો કરતો-અનેક જન્મ મરણ કરતો ભ્રમ્યા કરે છે; પરંતુ તે સાચત મુખ જેમાં ભરપુર છે, એવું દેવલ જ્ઞાન સદૃજમાં પ્રગટ કરી લેતો નથી. શું તે દેવળજ્ઞાન પ્રગટ નહિ થાય ? થશે, તો તે કેમ ? આ દેવળ જ્ઞાનની ઇચ્છા કોણ કરે છે, તેને ઓળખ. તે પોતે જ દેવલ જ્ઞાન સંધરી રહ્યો છે—ધૂપાવી રહ્યો છે, તેને ઓળખ. એ જ્ઞાન પ્રગટ થતાં સદૃજમાં દેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થઈ રહેશે, ને પૂર્ણાનંદમાં ભરપુર દેવળ જ્ઞાન સૂધી ભવોભવ મુખ પ્રાપ્ત કરશે.

દેવળ જ્ઞાન કેવું હોય ? દેવળ શબ્દનો એક અર્થ માત્ર પણ થાય છે ને એ અર્થ અહીં લઈએ તો દેવળ જ્ઞાન એટલે જ્ઞાનમાત્ર-જ્ઞાનજ. બીજું કંઈ નહીં. કર્મોદિ ઉપાધિ ગેરું એમાં બીજું કંઈ નહિ; ફક્ત જ્ઞાન તેજ દેવળજ્ઞાન. એ-

ટલે કે, પૃથ્વીપર અજવાળું અંધારું રહે છે તેમ નહિ, પરંતુ જેમ સૂર્યમાં માત્ર અજવાળું જ હોય છે. તેમ પ્રકાશજ, જેમ સમુદ્રમાં બરતીઓટ થાય છે, તેમ નહિ, પણ ભૂમધ્ય સમુદ્રની પેઠે સ્થિર જ્ઞાનરૂપજ.

“અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમાં નથી થાતું નથી જાતું.”

પર ભાવનો ત્યાગ, એજ આત્મ ભાવની આહુતી

એ આત્મભાવમાં કેવળ જ્ઞાનનું કારણ શું, ને

મોક્ષનું સાધન શું ?

જો પરભાવ સકલ તજી, દેહો આત્મભાવ;
કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ ઘડે, જલદી મોક્ષે જાવ. ૬૨

ભાવાર્થ:—અશેવ પરભાવ તજી દે તો, સ્વભાવ-આત્મભાવ પ્રગટ થશે, અને આત્મભાવવડે પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપ બની સત્વર મોક્ષે જશે.

પરમાર્થ:—કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં મુખ્ય ઉપાય-રૂપ-એકારૂપ-આત્મભાવ પ્રથમ આવવો જોઈએ, અને “આત્મભાવ આવ્યા પછી સર્વીર્ય થતાં ઓછામાં ઓછી કાચી બે ઘડીમાં કેવલજ્ઞાન નિષ્પન્ન થઈ શકે છે.”^૧

હવે આત્મભાવ કેમ પ્રગટ થાય તેના ઉત્તરમાં જાણવું કે પરભાવનો ત્યાગ કરવો.

૧ વધારેમાં વધારે એક ભોરડીનાં પાંદડાં હોય તેટલા બને પણ આરો આવે, અને ઓછામાં ઓછી બે ઘડીએ પણ કેવળ જ્ઞાનનો અનુભવ થાય.

આત્મભાવ તે સ્વભાવ અને પુદ્ગલ ભાવ તે પરભાવ. હવે આત્મભાવ, તે અર્ધસ્વભાવ અને અર્ધપરભાવ. કારણ કે આત્મજ્ઞાન યતાં પૂર્ણપણે આત્મજ્ઞાન નથી થાતું, અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રહે છે અને અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત દૂર કરવામાં—એ પરભાવને દૂર કરવામાં વધારેમાં વધારે દશ, વીશ, લાખ કે કરોડો ભવ યાવ, અને ઝોલામાં ઝોલા આજ ભવમાં, આજ વર્ષમાં, આજ દિવસમાં, અને આજ મુદૂર્તમાં, એટલે કાચી બે ઘડીમાં એ અર્ધ સ્વભાવવડેજ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત દૂર થઈ શકે છે.

વળી પરભાવ દૂર કરવો સહેલો છે, કારણ કે પરઉપર—પારકાઉપર જેટલી એની પ્રીતિ હોય તેના કરતાં પોતા ઉપર તેની પ્રીતિ વ્યવહારમાં પણ ઘણીજ હોય છે. માટે સ્વભાવમાં આવતાં, પરભાવને દૂર કરવો એ સહેલામાં સહેલું લાગે છે. જેટલી પ્રીતિ આપણુને પોતામાં છે, તેટલી પ્રીતિ આપણુને જગત ઉપર કે જગતના જીવો ઉપર નથી. તેથી કરી સ્વાભાવિક એવી પ્રીતિ-વડે પરભાવ તજવાતું સહેલું થશે. શુરુરજ અનંદધન પણ કહે છે:—

સત્તાધર્મો મોહ વિદારત,

લાગે કાચી દોય ઘડીરી;

કેવલ કમલા અપ્સર સુંદર,

ગાન કરે રસ રંગમરીરી.

વળી આ વાત તો જીવે ખૂબ યાદ રાખવા જેવી છે કે, જેટલી મહેનત વસ્તુ ગ્રહણ કરવામાં છે, તેની લક્ષણો પણ ત્યાગ કરવામાં નથી. મનુષ્ય નતિરૂપી ઉચ્ચતર-માળપર રહેલા આ જીવને કંઈ પણ પરવસ્તુ પુરુષોત્તમ વગેરે લેવાને નીચે આવવું પડે છે. પરંતુ પાસે પાસે જે પરવસ્તુ હોય, તેને હંચા માળ ઉપરથી નાંખી દેવી હોય તો જેમ પત્થરને પડતો મૂકે તેમ મૂકી શકાય છે. માટે જે જે પર જણાયું, જેમ જેમ પર જણાયું, તે તે સજી દેવામાં—ફગોડી નાંખવામાં,—પડતી મૂકવામાં, ગ્રહણ કરવાની મહેનતની અપેક્ષાએ બિલકુલ મેદેનત રહેતી નથી, એમ કહેવામાં કંઈ ખોટું નથી.

પોતે પોતાને સૌ વહાલું એ વાત સિદ્ધ કરે છે કે, પર વહાલું નથી. તેનો ત્યાગ કરવોજ શું? જે વહાલું નથી તેને એક ટુકે મારિયે અને રજ ઉડી જાય, તેમ તે પરવસ્તુ પણ ઉડી જાય.

આ દૃશ્ય જગત્ એવી પરવસ્તુ છે, એ તો સર્વ માનવને ખબર છે. અને માત્ર તેને તો એમજ લાગે છે કે, આ શરીર જેટલો હું કે જેટલી હું છું. પછી આ દૃશ્ય જગત્નો ત્યાગ કરવામાં તેને મહેનત કરી લેવું શું? હવે તેને લેવાની કે ગ્રહવાની જરૂર જણાતી નથી.

પછી વિચાર કરવો કે આ શરીર જે હું એમ લાગે છે, તે હું છું કે, આ શરીરમાં રહી હું જે આ શરીરને જોઉં છું તે હું છું. આંખ મીચી વિચારવું કે, આંખ ઉધારી

હતી ત્યારે મેં જોયું તો સરીર. હવે એ તો સરીર મને દે-
ખાયું તે તું કેમ દોડ ? કારણ આ ખરીબો રેખતપર છે,
તે મને દેખાય છે, પરંતુ તે મારાથી અત્યંત ભિન્ન છે. તે-
મજ મને તો કંઈ દેખાય છે, તે મારાથી અત્યંત ભિન્ન
દેખું તોફાને. એમ ખાતરી થઈ કે સરીર તો દ્રશ્ય તે તું ન-
હી, તું તો દ્રશ્ય હું એમ મરો. પાડી વિચાર કે-આંખ મી-
ચી જોડે એટલે તો કંઈ જમન કે સરીર દેખાનું નથી, પ-
રંતુ અંદર વિચારો જતા આવતા જણાય છે. હવે તો એ
પાતાને જણાય છે, કે એ વિચારો છે, તો જોમ પાતાને
દેખાય તે વસ્તુ પાતાથી ભિન્ન છે. માટે મન કે જોમાં વિ-
ચારરૂપ કણોતો ઉડ્યા, તે મન. પછી એ મનને જણાયું-
દેખાયું, માટે એ મનને જણાનાર તે હું. હવે નિર્નય
થયો કે, સરીરભારતરે આ જોમ પીતલ સરીર કે દેખાનું
જમન એ જોમ તું નથી, એમ જણાયું અને તે જણાયા પછી
પારકું દોષાથી તેનાપર પ્રીતિ ન કરી, તેમ સરીર, વાળી,
મન એ પણ હુંથી જણાયા—દેખાયા, માટે પારકા
દોષાથી તેનાપર સ્વાભાવિક પ્રીતિ જવને નથી. તેમ સ્થિ-
રતા રાખી પરભાવ પ્રીતિને તોડી દેવી. માંડ પાની સાથે
બાંધવામાં મહેનત ખરી. એટલે સગાં વડાગાં સાથે બંધાવ-
તું કડવું પાનુ એક દોરી તોડી નાંખવામાં કંઈ તેથી મહેનત
નથી, કારણ કે એકરમ, પર ઉપર દોષ છે. માટે એ એક-
રમ કરતાં કરતાં, જવને ધણે ધણેશમ લેવો પડે છે, પરંતુ

સ્નેહરાગ ન રાખવામાં મેહેનત કંઈ નથી તેને તો પોતાનામાં સ્નેહ રાગ વધારે હોય છે, માત્ર પોતાના શરીર જેને લોકો દૃશ્ય હોવા છતાં હું સમજાયું તે ભાવને છાડી દેવો એટલે સ્વભાવ થઈ રહે છે. આવો ભાવ ચિલાલીપુત્રે, અને દઢપ્રહારીએ રાખ્યો, પરંતુ તેને પણ ઘણો વખત લીધો, તો, આપણે તેમની પછી તેમના સાસનમાં તેમના બંધુઓ હોવાથી. તે ક્ષણે જે વીર્ય રોપાયું તેના કરતાં વિશેષ પ્રેરવવાથી તેમને વધારે સન્માન જેવું છે. નાનાભાઈએ મોટાભાઈના જ્ઞાનની, પરાક્રમની દોલત વધારવી, તેમાં મોટાની પાયારૂપ મૂળરૂપ દોલતને લીધેજ વધે છે.

આ શરીર અને આ શરીર વડે જે હાલતો, ચાલતો, બોલતો, હોઈ એવો બહાર દેખાતો અને અંદર વિચારતો એવો હું એમ જણાય છે, તે અભ્યંતરે જીવ તે હું એજ આત્મભાવ, ને આ દેખાય છે તે હું નહીં. એટલે અહીં, આવ્યા પછી જે બોલે, હાલે, ચાલે, વિચારે છે તે કોણ હું એમ થયું કે, અંદર રહી બહાર બોલતો, ચાલતો, હાલતો, અને વિચારતો જે કાંઈ તેનું એ બોલાદિના પ્રયત્ન થતો જણાય છે, વિચારવાનું શરૂ ક્યાંથી ચાય છે; તે પણ જણાઈ રહે છે, અંદર એવી ક્રિયા કરનાર તે પણ સક્રિય જીવ કે સ-કર્મ જીવ હોવાને લીધે એ વિચાર કરતો તે પણ જાણનાર દેખનાર, કોઈ જણાઈ આવે છે. નિરન્તર પોતે નિશ્ચય નયના આત્મા તે નિરન્તર હતો, છે ને હશે. પરંતુ આ મુહુર્તલાદિ આવે છે અને જાય છે, ભરાય છે અને ઠલવાય છે, માટે તે

હતો તે નથી, તે જતા રહેશે. પરંતુ જીવ રહે છે માટે હું
આત્મા અદૃશ્ય હું અને હું જેને દેખું છું તે હું નહીં.
જે કર્તો ક્રિયા લાભનમાં.

તેને પણ જોનાર, જગત્ સૌ દેખું જુદું હું આજ.

જોમ છે તે હું પોતામાં રહ્યો એટલે પર મડી જશે. સ્વ-
ભાવે તબલો જશે. પરસંબંધ માત્ર રનેડની ચિકાસને લીધે
રહ્યા છે, રનેડ લઇ લીધો એટલે તે સર્વ ધબ લઈને પડી
જાય. જેમ ભિતમાંથી યુનો કહાડી નાખ્યો તો ભિત પડી
જાય, જેમ મંડપમાંથી ધાંભલો દૂર કરવાથી મંડપ પડી જાય,
જેમ તાડમાંથી તેના યડની વચલી નશા હાલી નાખતાં એક
એ મિનિટમાં તાડ પડી જાય છે, તેમ સરીવરૂપ તાડમાં
અહંભાવરૂપી—હું ભાવરૂપી નશા હાલી લો તો કેહભાવ તુરત
ખરી જશે.

વળી સકળ આત્મભાવ દર્શન થવો એ સકળ પરભાવ
તબલા વિના બને તેમ નથી. સો દચના સોનામાં કે ચાવીસ
કરોડે સોનામાં કંઈ પણ મેલ રહેવો જોઈએ નહીં. એટલે
સકળ આત્મભાવ એજ કેવળ જ્ઞાન છે.

વળી જેટલે જેટલે અંશે પરભાવ, દૃશ્યનો, જડ પુદ્ગ-
લનો, મનનો, વાલીનો, ઈંદ્રિયોના ત્રિપયોનો ત્યાગ થાય છે.
તેટલે તેટલે અંશે પણ આત્મભાવ થાય છે. મારો પરભાવ
ત્યાગ એજ આત્મભાવ થવાની કુંચી. અને આત્મભાવની
જેમ જેમ વિશેષ પ્રાપ્તિ તેમ તેમ કેવળજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર
એ હુંકહું.

કપાયાદિ પરભાવ છે. તેમાંથી એક ઉદાહરણ લઈ પૂ-
 ન્યપાદ શ્રી દ્વાનવિજયજી મહારાજે લાલનને ઉપદેશ દીધો
 કે, ત્યારે આપણે ક્રોધ વગેરેના આવેશમાં હોઈએ ત્યારે આ-
 વડતી પંક્તિ પણ ભૂલી જઈએ છીએ; અર્થાત્ ક્રોધાદિ
 પણ જ્ઞાનને અટકાવે છે. તો હવે ક્રોધાદિના પૂર્ણપણે જણે
 નાશ કર્યો છે, એવાથી વીતરાગદેવ એમને નિરન્તર જ્ઞાન
 મન્યું રહે. એમાં શું આશ્ચર્ય !

આ વાત લાલનને બુદ્ધિગમ્ય થાય છે; અને તે સર્વ-
 ને બુદ્ધિગમ્ય થાય એવી છે, માટે ક્રોધાદિ પણ પરભાવમાં
 મમત્વથી થાય છે. માટે પરભાવ છૂટતાં ક્રોધાદિ છૂટીને
 આત્મભાવ પ્રગટ થશે. કે જે આત્મભાવ મોક્ષનાં દ્વાર ઉધાર-
 વાની કુંચી છે.

પરભાવમાં રહેલા જીવને કંઈ અરૂચીકર થાય, એટલે
 પરભાવને હાનિ આવે એવું થાય કે, ક્રોધાદિ ઉત્પન્ન થઈ
 અશાન્તિ કરે છે. માટે ક્રોધાદિ જવામાં ને જ્ઞાન નિર્મળ રહે-
 વામાં કરવાનું એજ કે:-

આપણને કોઈ ગાળ કે, કે તું મર, આમ કોઈ ગોઠવો
 કે વિચારવું કે, વાત સાચી છે કે આપણે મરીએ છીએ, અને
 ભૂલી જતી વાત તે યાદ દેવડાવે છે કે, આપણે મરવું છે,
 માટે તેમનો તો એક ગુરુતી જેમ આપણી શુદ્ધિ ઠેકાણે લા-
 વવા માટે ઉપકાર માનવો. કારણ કે તે સાચું છે.

વળી લાલનને કહે કે તું મર, તે લાલન આ દેહને

કહેવાય છે ને દેહ તો પરપુદ્ગલ છે. તે પરપુદ્ગલ હું નથી તો, પક્ષી અને ગાળ લાગે શાની ! જે દેહાદિ પરભાવ તજવાને હું દોશીરા કરી રહ્યો છું. તેમાં ગાળ વગેરે આપી કે લાકડી મારી ને મર એવું પુદ્ગલને કહી મારા પરભાવ તજવામાં તે મદદ કરે છે. માટે તેના મદારે ઉપકાર માન્ય થઈ છે.

વળી જે પુદ્ગલને મર કહે તે પુદ્ગલ તો મરે છે; પરંતુ જે મરતા, જન્મતા, વૃદ્ધ થતા, લાલન વગેરે થતા અંદર જે જે હું જોઈ છું તે પાતે મરતો નથી, પણ મરતાને જોવા કહે છે, એટલે આત્મદર્શન કરવા આપણને કહે છે, જે નથી મરતો તે ભાવ તેજ આત્મભાવ છે; ને તે લાવવાને પર કહેનાર ખરો ઉપદેશ હમ્મ લાલનને તો ચકાવે છે. જેમ આપણી ખાસેથી હજારો, કરોડો માણસ, પશુ, પક્ષી જીવડાં વગેરે આલ્યાં લખે છે. પરંતુ પાતે તો સ્થિર રહે છે, ને સ્થિતિ રહેને બાંધિથી એટલે જે પાતે નથી તે પાતે માને તે તો મરેજ (કારણ કે તે જન્મે છે) જે જન્મે તે મરે એવો નિયમ છે.

જેમ એક માણસ અંગરખો પાતે નથી, ને હું અંગરખો એમ માને તો અંગરખો તો ફાટિજ, પરંતુ પાતાનો દેહ કાંઈ ફાટતો નથી. તેમ દેહરૂપી અંગરખો ફાટે પરંતુ પાતે તો તે જેમ છે તેમ કાયમ રહે છે માટે મરણનો તે શો ભય !

એક મહાત્મા પરભાવ ત્યાગનો ઉપદેશ દેતાં કહે છે કે, જે હગલો માગે તેને હગલા ઉપરાંત કત્તોક-આવર કોટ

પણુ આપ, કારણ કે, પરવસ્તુ તો વહેલી મોડી આપવાનીજ. તો વહેલી અપાયતો વધારે સારું.

વળી કહેછે 'એક ગાલે તમાચો મારે તો બીજે ગાલ ધર' કારણ કે તમાચો જેને લાગેછે, જે હું બાલે પોતાને માની રહ્યો છું, તેને એવાં કંઈ દુઃખ પડે ત્યારેજ તે વિચારે કે દેહને લીધે મને દુઃખ થાયછે, તો પરભાવ એવા દેહને ત્યાગજ ઠીક છે વગેરે વગેરે.

આત્મભાવ કેવો છે ?

ભાગ્યવાન નર ધન્ય તે, જેણે ત્યાગ્યો પરભાવ;

લોકાલોક પ્રકાશતાં, દીઠો આત્મરાવ.

૬૩

ભાવાર્થ—જે પુરૂષે પરભાવ ત્યાગ કરી સ્વભાવ પ્રગટ કર્યો છે, તેજ પુરૂષને ધન્ય છે. કારણ કે એજ નર ખરેખરો આ મનુષ્ય જન્મમાં ઉત્તમોત્તમ ભાગ્યવાન છે: એટલામાટે કે આત્મભાવ લોકાલોક પ્રકાશક છે, તેને તે પ્રાપ્ત થાયછે.

પરમાર્થ—જેમ સૂર્યને વાદળાં આવરણ કરી દેખવા ન દે, તેમ વિષયોની ઇચ્છારૂપી વાદળીઓ આત્મારૂપી સૂર્યને દેખવા ન દે, માટે જેમ સૂર્યની ગરમીથીજ વાદળાં પીગળે છે, તેમ આત્મામાં રહેલા તપસ્વભાવવડે વિષયલાલસારૂપી વાદળીઓને ગરમી લગાડી પીગલાવી નાંખવી. એટલે વાદળી વગરનો આત્મા સર્વથા પ્રગટ થઈ રહેશે.

જેમ વાદળાં પવનને જોરે ધસડાઈ જાયછે, તેમ મારા નોકારસી, પોરસી, આયંબેલ, ઉપવાસ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ,

પોષક વગેરે જતબજથી, વાહવા પકવાન આવારૂપ વાહ-
 ણીઓ, તેમજ વિષય લોભાદિક આત્માને આચ્છાદન કર-
 નારી વાહણીઓ એટલો વખત ખસી જાય છે. એ તો રાત્રી
 કોઈને સાનુભવ થતું હશે. પરંતુ વિષયલોભ હજી નેટલી
 નેટલી વધે છે; તેટલી તેટલી તે આત્માને આચ્છાદન
 કરનારી વાહણી ધટ ધાય છે, ને અંધારૂં કરી જતમૂત છતાં જન્મ,
 જરા, મરણના સુખદુઃખના કાંઈવમાં રંગદોળે છે. ત્યારે એ
 વિષયલોભની હજીને માત્ર બાહ્યતમ કરીનેજ નહીં પરંતુ
 આત્મ તમ ઉપરાંત આસ્થતંત્ર તપ કરી સમૂજગી કાંઈથી
 એજ તેને પિંજળાવી કાઢવાનો માત્ર છે. પૂર્વે કહેલી હજીને
 માટે યથાતાપ કરવો એજ વાહણાતું રહ્યું છે. અને નથીન
 હજી ન કરવી એજ આત્મારૂપી સૂચને રાત્રિદિવસ ઉગે-
 લોજ રાખવાનો ઉપાય છે.

માટે કવિરાજ કહે છે કે “જો પરભાવ છાડશે તે ભા-
 વ્યવાન પુરુષને ધન્ય છે,” કારણ કે એમ કરી તેણે પા-
 તાનો આત્મભાવ અગત કર્યો, આત્મભાવ એવો નિષકલો કે,
 લોકલોક પ્રકાશક અર્થાત્ ચૈત્રાજ લોકના અરોપ ભાવને
 જાણનાર એટલુંજ નહીં; પરંતુ લોકને અંતે રહેલા સિદ્ધમ-
 હારાજો, ને તેમ આલોકને પણ જાણનાર થયો.

કોઠીઆના દીવાના પ્રકાશવડે અંધારૂં જઈ રાત્રિના પણ
 કંટલાક પદાર્થ દેખીયે, ધાસલેટના દિવાથી વિશેષ દેખાય,
 ઈન્દ્રિયે સ્પર્શલ લાઘટથી તેથી વિશેષ, ઇલેક્ટ્રિક લાઘટથી
 તેથી વિશેષ, ચંદ્રના પ્રકાશથી તેથી વિશેષ, ને સૂર્યના પ્ર-

કાશથી ધણીજ જગામાં પ્રકાશ થાય; પરંતુ એવો લોકા-
લોકપ્રકાશક આત્મા ઘણા લોકોથી કેમ નથી દેખાતો ? તેનું
કારણ સહજ સમજાય એવું છે. આ રાત્રિના લાલનની
સામે દીવો બળે છે, પરંતુ હમણાં દીવાપર ધ્યાન આપ્યું
તો, દીવો દેખાયો, નહીં તો આપણે દીવો જોતા નથી, પ-
રંતુ દીવાવડે જે પદાર્થો ધર, જંગલ, વાડીમાં દેખાય છે,
તેજ જોવામાં રાત્રિ જાય છે. તેમજ દિવસ ઉદય થયો
ત્યાંથી સાંજસુધી આપણે હજારો લાખો પદાર્થ જોઈએ
છીએ. સંકટો જનાવરો પક્ષીઓ નિહાળીએ છીએ પર્વત,
નદી, ઝાડ, વન, ગામ, શહેર દેખીએ છીએ, સગાં, વહાલાં
તથા મિત્રોને મળિયે છીએ; આ બધું જે જોઈ દેખાય છે;
આ બધા છવો અછવોપર જેનો પ્રકાશ પડી રહ્યો છે
તેવા સૂર્ય તરફ તો ચોડાજ માણસ નજર કરે છે. રાત્રે
જેમ ધરમાં દીવો નહોત્ય કે, અંદ્રપ્રકાશ નહોત્ય. તેમ દિ-
વસે જો સૂર્ય, સૂર્યનો પ્રકાશ નહોત્ય તો લાખો પદાર્થો ને
કરોડો છવો, મોનૂહ છતાં દેખતા નથી. તેમજ
આ આત્મા, આ સૂર્યને પણ પ્રકાશ આપનાર, છએ દ્ર-
વ્યને એટલે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય,
કાલ, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને શ્વાસ્તિકાયને પ્રકાશનાર, એવા
આત્મા તરફ દૃષ્ટિ કરનાર, ઘણા ચોડા છે, અને તેટલા
માટે એ ચોડાજ આત્મજ્ઞાની તેને દેખી પછી છ દ્રવ્ય
જાણે છે.

અરે છવ જરા વિચારતો કરવો હતો કે, આ સૂર્ય, જે પ્રકાશ લોકમાં કરી રહ્યો છે, તે સૂર્યને કોણુ જુવે છે, જેમાં ચેતન નહોતો એવાં સજીવ કંઈ સૂર્યને જોઈ શકતાં નથી. તેમજ પૂતળાંઓ, ચેતન ન હોવાથી લોક પ્રકાશક સૂર્યને દેખતાં નથી. મારે એ લોકને પ્રકાશક સૂર્ય જોવી જોવાય છે, તે સૂર્યના સૂર્ય આત્માને તો જરા જોઈ? એમ એક વાર તો કર, એ હતું કરતાંજ દેહલોક આવરણ ખરી જશે.

‘જેમ લોક પ્રકાશક સૂર્યના તરફ દિશી કંઈ વિના માત્ર લોકપ્રકાશ સૂર્ય અને પદાર્થો દેખાય છે, પણ શાંતે આત્મા નહીં.’ મારે આ લાડનનો દેહ જે આ ધરમાં છે, અને આ ધર જે મુંબાઈમાં છે, અને આ મુંબઈ જે હિંદુસ્તાનમાં છે, અને આ હિંદુસ્તાન જે એશિયા ખંડમાં છે, અને આ એશિયાખંડ જે પૃથ્વીપર છે, અને આ પૃથ્વી જે ધનવાતને તનવાતના ખોળામાં ઝુલે છે, અને આ સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, ગ્રહ, નક્ષત્ર જે ખગોળમાં દહાની પેઠે ધૂમે છે, તે સર્વે જેના પ્રકાશથી જણાય છે તે કોણુ? તેની તરફ જોતાં માલમ પડી આવશે કે, તે લોક-પ્રકાશ સૂર્ય જેવો નથી, પણ લોકલોક પ્રકાશક સૂર્યના પણ સૂર્ય જેવો છે. વળી જ્યાં હોય ત્યાં તે નિયત સ્થાન-વર્તી હોવા છતાં, -જેમ કે આ ધરમાં હોવા છતાં તેનો પ્રકાશ ધણે ધણે દૂર એટલે લોકલોક ઉલ્કામાં પ્રકાશી રહે છે. જેમ સૂર્ય આકાશમાં હોવા છતાં તેનો પ્રકાશ પૃથ્વીપર પસરી રહે છે, તેમ આત્માનો પ્રકાશ સર્વત્ર પ્ર-

સરી રહેછે, માત્ર સૂર્ય અને આમાં તફાવત એટલો કે, સૂર્ય એકી વખત અર્ધ પૃથ્વીને પ્રકાશ આપે છે, અને આત્મા એકી વખતે ચૌદરાજ લોક તથા અલોક અને એ સૂર્યને પણ પ્રકાશ આપે છે.

સૂર્ય ઉદય પામેલો હોય છતાં, ઘરમાં બારણાં બંધ હોય તો તે જ્વલે દેખાતો નથી, તેમ આત્મા ઉદય પામેલો હોવા છતાં, ઇર્ષા, ક્રોધ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભવડે હૃદય-દ્વાર બંધ હોવાથી આત્મદર્શન થતું નથી. મોટે ઇર્ષાના આંગડીઆને પ્રમોદથી ધકેલો, ક્રોધના તાળાને સમદૃષ્ટિથી તોડો, ક્રોધના કાંટને ક્ષમાનું તેલ લગાડો, માનને નમ્રતાથી મટાડો, માયાને સરળતાથી સીધી કરો; તો ઝટ હૃદય કપાટ ઉઘડી, આ લોક જે દુઃખમય જથ્થાય છે, તે આનંદમય થઈ જશે એટલે કે

इन्द्रियश्रीसुखमग्नेन लीलालसमिवाखिलं ।

सच्चिदानंदपूर्णं, पूर्णमिदमवेक्षितम् ॥

અર્થાત્—જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીના વિલાસમાં મગ્ન થયેલા જોવા અને સત્યવિત્ આનંદરૂપ એવા આત્માવડે આ સમગ્ર જગત બાળે લીલામાં પૂર્ણપણે વિવસતું ન હોય, તેમ દેખાઈ રહેશે.

મોટે પ્રથમ આત્મદૃષ્ટિ થવા એ સૂર્યના સૂર્યતરફ જોવા બારણાં ઉઘાડો.

વિ. આ આખા ત્રિવીર રાજ્યપર હાલ રાજા એક-

વહી ધી શેવન્ય રાજ્ય ચલાવે છે, પરંતુ જરા વિચાર કે-
રોકે એ કોતું કામ કરે છે, કોને ત્યાં નોકર છે, કોને માટે
સર્વત્ર બંદોબસ્ત રાખે છે? તમારે માટે અને જો એ રાજ
તમારી પાસે-પગારરૂપ કર લઈ નોકરી બળવતો દોયતો
તમે એ રાજના રાજ નથી? હા. એ માત્ર રાજ છે, ને
તમારા સુખને માટે સર્વત્ર બંદોબસ્ત રાખે છે માટે તમે
રાજધિરાજ છો.

તેમજ સૂર્ય જે પ્રકારો છે, તે તમારા સુખને માટે
અર્ધ પૃથ્વીપર પ્રકાશ કરી રહે છે, તો તે સૂર્યને પણ તમેજ
આત્માજ પ્રકાશરૂપી તેટલો પગાર આપી રહ્યા છો, માટે
સૂર્ય પણ આત્મા માટે છે. આત્મા સૂર્ય માટે નથી.

પરંતુ એવું ચિતનવું રાજધિરાજપણું કે લોકલોક
પ્રકાશકપણું ક્યારે પ્રાપ્ત થાય,? ક્યારે પરભાવરૂપ ખોટી
સમજ મૂકી દે ત્યારે? પ્રથમ તો તમે જાણો છો કે કર્મ
એ તમારા રાખેલા, તમારા કરેલા નોકરો છે, તો તેને તમે
શામાટે વશ રહ્યા છો: તમારે વશ તેને રાખો, વળી તો-
ફાન કરતા એવા લૂટારા-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, આદિ
બારવટીઆને ફાંસીએ લટકાવી દે કે પછી બૂઝા કે આ
બોદરાજ લોકમાં તમને કયાં પણ અસાંતિ રહેતી હોય?
નહીં સર્વત્ર સાંતિ સાંતિ પ્રસરશે. હાસ્ય, અરતિ, રતી, લય
રોકને, પરભાવરૂપી આન્ધ્ર માન્ધ્ર દેશવટો આપો, અ-
ર્થાત્ જંગલી દેશમાંની જંગલી વસ્તીમાં રહેવા દો, આર્ય દે-
શમાં, આ પૃથ્વીમાં નહીં.

આત્માના અમરપણાને-લૂટી વારંવાર હણનાર એવી હિંસાને, અમોઘ વાણીને બ્રહ્મ કરનાર જૂઠ્ઠાને, રત્નનો વર-સાદ વરસાવનાર, અને મનોવાંછિત આપનાર એવા પ્રમાણિકપણાને ટુંચો દેનાર ચોરને, અજન્મ અર્થાત્ ફરીથી જન્મ નહીં આપનાર અને મેરૂને ટપ્પલી આંગલીએ દા-ખનાર અનંત વીર્યને વણસાડનાર અબ્રહ્મચર્યને, અને લોકને અંતે વિરાજનાર ચેતનને નીગોદની છેક ઉંડામાં હુડી ખાણમાં ધકેલનાર લોભને જોઈ દશ વર્ષની સન્ટેસ (સેન્ટેસ) માટે, અથવા તો જન્મકેદ આપે એટલે કે સર્વથા બંધ કરે, પછી જૂઓ કે તમે અહિંસા એટલે મારવાનું મૂકવાથી અમર-પણું, આવતું અબ્રહ્મચર્ય જવાથી અજન્મપણું તમારા તરફ આવતું, જણાશે. હિંસા એટલે મારવું. અને મારવું ગયું એ-ટલે મરવું જશે અને મરવું જવું તેજ અમરપણું અને એમ અક્ષય સ્થિતિ કે સાદિ અનંતત્વ મેંચુન ગયું, એટલે કોઈને જન્માવવું ગયું. કે અજન્મપણું આવશે. નહીં જન્મ-વાનો ઉપાય એ કે નહીં જન્માવવું. કોઈનું ન ચોરવું એ પોતાના જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયને નહિ ચોરાવાનો ઉપાય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ વાંછિત ફળને આપનાર છે, અર્ચાર્ય સ્થેર્યાત્ સર્વરત્નો પસ્યાનમ્. “ભગવાન્ વહોરવા ગયા ત્યાં ર-ત્નનો વરસાદ વરસ્યા” એ અચોરીનો પ્રભાવ એ પ્રમાણિ-કતારૂપી કલ્પવૃક્ષનાં ફલો છે.

આવી આવી આત્માની અનેક અને અનંત સિદ્ધિ હો-વા છતાં પરભાવ જેને વરા ફરવા જોઈએ, તેને પોતે વરા

લક્ષ આપવું એ દ્રષ્ટો જ્ઞાતા તે હું એમ દૃઢપણું નક્કી કરી, તેમાંજ રમણુતા કરવી, તેજ ખરેખર તમારું સ્વરૂપ હોવાથી નિજસ્વરૂપ રમણુતા થઈ. અને નિજસ્વરૂપ રમણુતા એજ પર સ્વરૂપમાંથી સત્વર છૂટી મુક્તિ પામવાનો ઉપાય. એમ જોણે મુક્તિ પામી તે શ્રી જિન મહારાજના ભૂપ એવા તિર્થંકર મહારાજ પણ કહે છે. મારે કર્મજનિત એવા ગૃહસ્થપણાતું કે મુનિરાજપણાતું અભિમાન નહીં કરવું; પરંતુ અકર્મ એવા શુદ્ધ ચૈતન્યમાં રમણુ કરવું કારણ કે અભિમાન પરવસ્તુને લીધે થાય છે, અપમાન પરવસ્તુને લીધે થાય છે. આત્મા જે અભિમાન અને અપમાનનો જ્ઞાતા છે, તે આત્મા પરવસ્તુરૂપ એવા ગૃહસ્થપણાથી ખિત્ત અને સાધુપણાથી ખુશી નહીં થાય, એ તો પોતાના સ્વભાવમાં રમણુતા કરવા પ્રયત્ન કરશે કે જેથી ગૃહસ્થપણું જઈ મુનિપણું અને મુનિપણું જઈ તીર્થંકરપણું અને તે જઈ મોક્ષપદ પમાય.

દેહ એ હું એમ માન્યા પછી દેહને મારેજ થએલા વ્યવહારને લીધે ગૃહસ્થ એ હું એમ થાય છે, કે સાધુ એ હું એમ થાય છે. આમ નિશ્ચય દૃષ્ટિથી જોતાં દેહ જે હું નથી, તેને હું એમ માનવાથી, ભૂલોની પરંપરા ચાલે, એટલે કર્મો તેને આવીને ચોટે, અને વિશેષ વિશેષ સાધુપણું, ગૃહસ્થપણું, મનુષ્યપણું એવાં એવાં મજબૂત દ્વારણાં અને સાંકળોથી, બંધાતો જાય પરંતુ એ દેહમાં પ્રતીતિ થતાં સાધુપણાને ગૃહસ્થપણાને કર્મજનિતપણું એ દેહપણુ કર્મજ-

નિતપણું એમ અનુભવી, એ હું નહીં એમ કરી, પોતાના સ્વભાવમાં રહેવું એટલે કર્મને આધારે નહીં રહેવાથી ખરેખર, સત્વર જીવને છાડી દેશે. જીવ પોતે મુક્તપણું પામી નિજનંદમાં રહેશે.

કર્મ કે કર્મજનિત કંઈ પણ હોય, તેમાં હું એ રૂપી ચિકારા છે, એ કર્મજનિતમાંથી હુંપણું કઢાડી, પોતામાં હુંપણું રાખવાથી નિજસ્વરૂપમાં રમાય અને પરમાંથી ચિકારા ગઈ-અભિમાન ગયું, કે ખરેખરી નિર્જરા થઈ અંતે મોક્ષ પમાય.

તત્વાભિયુજ કેરલા ?

વીરલા જાણે તત્વને, વળી સાંભળે કોઈ;
વીરલા ઘ્યાવે તત્વને, ચિરલે શ્રદ્ધા જોઈ.

૬૫

ભાવાર્થ—વીરલ પુરુષોનેજ ખબર છે કે નવ, સાત, પાંચ કે એ તત્વ (એટલે) પદાર્થ છે અને તે જીવ અજીવ એવું કંઈ છે. એમ છે એવી જોને ખબર છે, તેમાંથી વિરલ પુરુષોજ તેનું યથાર્થ અવણુ કરે છે; અને અવણુ કરનારમાંથી ચોરાજ, તેનું ધ્યાન કે મનન કરે છે, અને મનન કરનારામાંથી ચોરાનેજ તેની યથાર્થ શ્રદ્ધા દેખાય છે.

પરમાર્થ—આ સંસારમાં પદાર્થભૂત એવા જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, બંધ, નિર્જરા અને મોક્ષ એવાં નવ તત્વ છે, એટલી ખબર પણ આપણે મનુષ્યમાંથી કોઈ વિરલા એટલે છૂટા છવાયા ચોરાજ પુરુષોને છે. અને જે ચોરાવણુ પુરુષોને માત્ર એવી સહજ ખબર

છે; તે પુરવોમાંથી ઘણાચોડાજ તેનું યથાર્થ અવણુ કરે છે, અને અવણુ કરનારા જે ચોડાજ છે તેઓપણ એ નવતત્ત્વ યથાર્થ અવણુ કરી તેનાપર ખૂબ વિચાર કરનાર અર્થાત્ તેનાપર ખૂબ મનન કરનારા-તો તેથી પણ ચોડાજ માણુસ છે. અને તેનું મનન કરનારા વિરક્ત પુરવોમાંથી પણ તે તત્ત્વનું યથાર્થજ્ઞાન કરી તેમાં પૂર્ણશ્રદ્ધા થઈ હોય એવા તો તેથી પણ વિરક્ત પુરવો છે, આ નવ તત્ત્વનો એ સત્ત્વમાં તેમજ સાત તત્ત્વોમાં સમાસ થઈ શકે.

આ કાવ્યમાં આપણા અધ્યાત્મ રસિક કવિ તરવાનો માર્ગ તત્ત્વજ્ઞાન છે એમ સૂચવે છે પરંતુ અફસોસ છે કે, આટલી ઘંઘી જીવ જીવશક્તી, ચારાસી લાખ જીવ જાતિઓ તે ચારાસીલાખ જીવજાતિમાં એક એક જાતિમાં પણ અનંત જીવો તેમાંથી આ નવ તત્ત્વની માહિતી ધરાવનાર કેટલા ? અને જ્યારે તેની માહિતી નથી, તો પછી અવણુ તો ક્યાંથી જ હોય; અને અવણુ નહીં તો મનન પણ શાનું; અને મનન થયા વગર અનુભવ શાનપૂર્વક-ખાતરી-પૂર્વક અજ્ઞાન પણ કેવું ? અને શ્રદ્ધા નહીં તો પછી સમ્યક્ત પણ કેમ થાય. અને તે થયા વિના પોતાને અને પરને

૧ પ્રિય વાંચક ! આ સંસારસાગરમાંથી જે કે વિરક્ત પુરવોને આ નવ તત્ત્વ છે, એવી ખબર છે, માત્ર તેમનાં નામ જાણનાર છે, અને સમજે એમ કે અમને નવ તત્ત્વ આવડે છે અથવા ભવશા ધીમે; સાધ્યો બેનો, ભવશા હોય તો હવે ગણોને, જીવ અજીવને ગણી. અજીવને વળે ત્યારે ભવયું હામનું નહીંતો ભવશાનો માનરૂપી માથે બાળે,

અનુભવ ન હોવાથી હેયોપાદેય પણ કેમ સમજાય. આવી સ્થિતી છે. માટે ન જાણનારે જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો. માત્ર નામ જાણનારે તે સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો. અને નામ જાણી સમજનારાયે એ તત્ત્વોના સાર ગ્રહણ કરવાનો અભ્યાસ કરવો. અને સારાસાર ગ્રહણની ઈચ્છા થઈ કે પોતાની મેળે ભગવાનની આજ્ઞા પઞાશે. કલ્પનીક સુખ, બ્રાંતીમય સુખ, અને દુઃખ જતું રહેશે તે શોધતાં પણ જરૂર નહીં. અને આબ્યાબાધ, એવો પોતાનો આત્મા પોતાને જણાતો તે સારરૂપ લાગી, માત્ર તેનેજ ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા પરવરતુ-થી છુટો કરવાની ઈચ્છા થશે. અને તેમ થયું કે, અબ્યાબાધ સુખ પોતાની મેળે મળશે. પણ યાદ રાખવું કે માત્ર કલ્પના કરવાથી કંઈ વળશે નહીં.

કયો જ્ઞાની નિર્વાણ પામે ?

સ્ત્રીપુત્રો ન કુટુંબ મમ, વિષયભોગ કુઃસલાણ,
જે જ્ઞાની એમ ચિંતવે, તે પામે નિરવાણ. ૬૬

ભાવાર્થ—સ્ત્રી, પુત્રો, કુટુંબ એ મારાંતથી. અને વિષય ભોગો છે એ દુઃખની ખાણ છે. એમ જે જ્ઞાનીને પ્રતિત થયું છે, તે નિર્વાણ એટલે મોક્ષ પામે છે.

પરમાર્થ—જ્યાં સુધી લાલન દેહને હું એમ માને ત્યાં સુધી (અથવા ઘણું તો દેહ પછેય ત્યાં સુધી) મોઢી એ સ્ત્રી ગણાય લેધું, એ હિજમ એ છોકરાં ગણાય. લાઢી એ માતા ગણાય ને કર્પૂર એ પિતા ગણાય. પરંતુ દેહજ હું

નથી. હું તો દેહમાં રહી. લાલનને આ બધા કુટુંબને
જાણું છું. તે હું તો તે દેહની સ્ત્રી પુત્ર કુટુંબ તે મારાં
ક્યાંથી હોય ? વળી વિષયી જેમ માંજુસ મરે છે તેમ
વિષયોથી રીખાઈ રીખાઈ ભવોભવ મરતાં ચાલ્યાં જાય છે.
એવા દેહથી ભોગવાતા વિષયો પણ મારા ક્યાંથી હોય, એ
વિષયો પાંચ ઇંદ્રિયોના અને ઇંદ્રિયો તે શરીરની એટલે
હું તો તેને દેખું.—જાણુંજ પણ એ હું ક્યાંથી ? આવો વિ-
ચાર કરનાર નિર્વાણપદ પામે.

માટે દેહની સાથે તબતાં સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબને વિષયભોગ
વેહેલા મોડા તજવાના તો ખરા તો પછી આપણે હમણાંજ
તણને જરા છૂટા થઈ વિચાર કરીએ તો માફમ પડશે કે
કેટલા બધા બંધનમાંથી પોતે છૂટ્યા !

સંસારરૂપ કેદખાનામાં પરિચયને લીધે ખબર પડતી
નથી. પરંતુ જ્યારે લાલનને શ્રદ્ધાચર્ય ગ્રાપ્ત થયું તે વખ-
તેજ ખબર પડી કે—અર્ધ સંસાર તો જાણે કપાઈ ગયો.
તો હવે સ્ત્રી, પુત્ર કુટુંબને છોડવાથી કેટલો હલકો માફમ
પડશે.

વળી વિષયના કુવામાંથી નીકળેતો બહાર એટલે એકલી
મનોબુદિપર કેટલું દર્શન થાય છે ! અસ્તુ. જ્યારે સ્ત્રી,
પુત્રો, કુટુંબનો ત્યાગ કરીએ ને વિષ જેવા વિષયનો ત્યાગ
કરીએ, ત્યારે પણ બીજી સ્ત્રી, પુત્રોની કુટુંબજાતના
વિષયભોગ વળગે છે અને તેના પણ ત્યાગ કરવો પડે છે.

દિક્ષારૂપી સ્ત્રીનું અભિમાન, ચેલારૂપી પુત્રોનું અભિમાન,

આવક, આવિકારૂંપી કુટુંબનું અભિમાન, હિપાચયરૂપ ધરનું અભિમાન, પુસ્તકાદિરૂપ મિત્રકતનું અભિમાન; એવાં અભિમાન ત્યાગવાં જોઈએ છીએ. કારણ કે દિશારૂંપી ગુભ પણ સીધી પ્રાપ્ત થએલી તે વસ્તુઓ અભિમાન કે અહંકારને માટે નથી.

ત્યાર બાદ આંતર સ્ત્રી તે માયા, જે વિભાવિક છે, તેને તજવી; એટલે સરળતારૂંપી સ્વાભાવિક સ્ત્રી સરળતા અંદર ખેડી છે, જે મોશમાં પણ સાથે રહે તે પ્રાપ્ત થશે. ક્રોધ-માનરૂપ પુત્રોને તજવા. લોભરૂપ કુટુંબને તજવું અને મોહરૂંપી વિષયવાસનાને તજવી, એટલે ક્ષિણમોહે અવાશે, એટલે ત્યાંથી પાછું પડી જવાનું નથી માટે જ્ઞાની આવા જાતે રહી નિર્બોધપદ પામે છે.

મુનિ કેમ વિચાર કરે ।

ઇંદ્ર ફણિંદ્ર નરેંદ્ર ઇ, નહિ સરણું દાતાર;

આત્માને આત્મા શરણ, મુનિ કરે એમ વિચાર. ૬૭.

ભાવાર્થ:—ઇંદ્ર, ક્ષિંદ્ર કે રાજા એવું કોઈ આત્માને શરણે નથી. પોતેજ આત્મા આત્માનું શરણુ છે, એમ મુનિઓ પોતાના આત્મામાં ચિંતવે છે.

પરમાર્થ:—દેવોના રાજા ઇંદ્ર, અને નાગલોકના રાજા નાગેન્દ્ર, તેમજ મનુષ્યના રાજા નરેન્દ્ર એ કોઈ શરણુ આપે એવા નથી, કારણ કે એઓ પોતે પણ જો દેહ મમત્વ રાખે તો પોતાનું શરણુપણું પોતે પાળી શકે નહીં, તો પછી તમને તો ક્યાંથી શરણુ આપી શકે ?

ક્યા ઇંદ્રે, નાગેન્દ્રે, કે નરેન્દ્રે કોઇને જન્મમરણથી બચાવે ? કોઇએ નહીં.

પરંતુ જેણે પોતાના આત્માનુંજ શરણું લીધું છે, તેમના કહેવા પ્રમાણે આપણે પણ આત્માનું શરણુ લઇએ, તો આપણે ખરેખરા મુનિની માફક વિચાર કરત, પણ મુનિ તેજ કે પરવસ્તુનો વિચાર કરવાને પણ મૌન ધરે છે, એટલે સ્વવસ્તુ જે આત્મા તેનુંજ શરણુ સ્વાભાવિક તેને થઇ રહે છે, તો એ બીજા ઇંદ્રાદિ ક્ષણિક શરણુને શું કરે ?

સ્વસત્તા (આપણ).

જન્મમરણ પોતે કરે, ભોગભોગવે આપ;

દુર્ગતિ શિવપદ આપ તે, દૃઢ ધારી ણ છાપ. ૬૮.

ભાવાર્થ:—આત્મ તમારા હૃદયમાં ચોક્કસ સમજી લો કે, પોતાના જન્મમરણના કર્તા પણ પોતે છે, પોતે પોતાને સુખભોગ આપે છે. અને પોતે પોતાને દુઃખમાં રોજે છે, એટલુંજ નહીં પણ પોતે પોતાને નર્ક, તિર્યચની નીચ ગતિમાં પણ ધકેલી દે છે. તેમજ પોતે પોતાને, (સુખના સાગર-રૂપ) શિવપદ એટલે મોક્ષપદે પણ ચડાવી દે છે.

પરમાર્થ:—“ જન્મમરણ પોતે કરે ”

જન્મમરણ થવાં કે ન થવાં એ મારા હાથમાં છે. લાલન તારે ન મરવું હોય તો ન માર, કારણ કે ન મરવાનો ખરો ઉપાય ન મારવું છે. જ્યાંસુધી તું બીજા જંતુઓને હણે છે, ત્યાંસુધી તું હણાય છે. ખાવામાં તું

ખીજને મારે છે, પીવામાં તું ખીજને હણે છે, પહેરવામાં તું ખીજનો ઘણુ કહે છે. મઠી, જુપડું, ધર, હવેલી, બેંગલો અને મહેલ બાંધવામાં તું ખીજ બંતુઓનો નાશ કરે છે. હાલવામાં, ચાલવામાં, દોડવામાં, બોલવામાં કોઈતું અનિષ્ટ ઇચ્છવામાં, તું ત્યાંસુધી ખીજને હણી રહ્યો છે-મારી રહ્યો છે અનેક જીવતા કરાઈરૂં પ્રાણ લેછે, ત્યાંસુધી તારા પ્રાણ લેવાય છે. માટે જ તારે અમર થવું હોયતો, અમારે થા; અમરી રહેવું હોયતો, તારા પિતાશ્રી વીરપરમાત્માએ, તથા શ્રી પાર્શ્વનાથજીએ જેમ અમારી પડા વગાડ્યો, તેમ અમારી પડા વગાડ, અને મન, વચન, કાયાથી ત્રણે પ્રકારે, નિર્ભળ હૃદયથી પ્રથમ નિયમ કર કે સ્વામેમિ સઘ્વ જીવા, સઘ્વજીવા સમંતુ મે; મિત્તિ મે સઘ્વ મૂણ્ણુ, ઘેરં મઝી ન કેળવી. " સર્વે જીવો (જેણે મને કોઈ પણ કાળે, દેશે, દ્રવ્યે કે ભાવે હણ્યો હોય તે સર્વે જીવો) ને હું ક્ષમા કરૂં છું, મને પણ તેજ રીતે સર્વે જીવો ક્ષમા કર્વો. (હવેથી) સર્વભૂત અર્થાત્ સર્વ જીવોમાં મારી મૈત્રી છે, અને વૈર તો કોઈપણ જીવ સાથે નથીજ. આપો નિયમ

૧ ક્ષમાડ, લાવન તે વારવાર પ્રવાહપ્રતિક્રમણમાં ■ સર્વ જીવોને ખમાડું છું (સ્વામેમિ) એવું વચન આપતો, પણ શું કહે કે તે વચન તે પાત્ર્યુ? વિચારશૂન્ય ઉચ્ચાર કયો પણ આચાર કયાં? મટિ ને રોજ રોજ સ્વામેમિ સઘ્વ જીવા એમ ઉચ્ચારે છે. તેને પ્રત્યેક પ્રતિક્રમણની અંતિ વિચાર કર કે હવે કોઈ જીવ સાથે, કોઈકાળનું, કોઈ દેશનું, કોઈ પ્રકારે વૈર હોય છે પ્રતિક્રમણનો અર્થ વિચારી તેમ ન કરવા નિયમ લે. અને જે ઉચ્ચારે છે, તેને વિચાર ને ને વિચાર્યું

કરી પછી ખાવા પીવાદિમાંથી જે હિસા થતી હોય, તે ખીલતું મરણ લાવનારી હિસાને દૂર કર. એટલે કે દાખલા તરીકે “ નવકારસી કર ”, એટલે રોજ બેઘડી ચાર વતંતના આહારના છવેને અભયદાન આપ. દરણુ કે જેટલું તું ખીલતને, અભય કરે છે, તેટલોજ તું પણ અભય થતો જાય છે, એવું ચોડીવારમાં જણાઈ આવશે. આમ કરવાથી મહિનાદિવસમાં રોજની બેઘડી ખાવાપીવામાં, છવે મારવાતું બંધ કરેતો, ૬૦ ઘડી એટલે એક દિવસના ઉપવાસ જેટલું થયું. મહિનામાં એકદિવસ સોજનાદિ સંબંધે અમારી પડો વળ્યો.

હે સર્વે છવેને અભયદાન આપનાર અમારી પડો વગાડનારા, જગત્ પિતાથી વીરના પુત્ર, સુત્રિભોજન, બંધ કરી, ચોવીહાર-ચાર પ્રકારના આગર કરવાના પ્રત્યાખ્યાન કર એટલે એ ચાર-ખાવા, ચાંચ, સ્નાનકરવા, અને મુખવાસ વગેરે કરવારૂપી આહાર કરી એવેને હલવાતું-મારવાતું, બંધ કર. આમ મહિનાની ત્રીસ મુત્રિ એટલે, ત્રીસ અર્ધા હહારા, એટલે પંદર આઠાં દહાડાં તું અપહારી રહ્યો. અને ખાવાપીવાઆદિમાં જેટલું એટલું ન માર્યું, તે સત્રિ

તેને આચાર અણુસમજી દાહન, દહનકર્ય નિશાનમાં કોઈ કેવડો, ખખો ખાખસી, કેડેડો, કેડેડો જેને આટલા આટલા વર્ષો સુધી છામંસિ સંજ્ઞા રીત, રીત જેને સંજ્ઞાનો-સર્વે છવે-પરતી દામાનો દરેક અભયદાન

લોજન-પાન બંધ કરવાથી, રાત્રિ અર્ધે દહાડા પ્રમાણમાં દોવાથી પંદર ઉપવાસ કર્યો બરાબર થયું.

આમ માત્ર રોજ નોકારસી કરવાથી, તથા રાત્રે ચતુર્થિય આહાર ત્યાગથી એકને પંદર રોજ ઉપવાસ એક માસમાં બને છે. અર્થાત્ લોજનાદિ સંબંધે જોતાં, આતું સહેજ વર્તન રાખતાંજ મહિનામાં ૧૬ ઉપવાસ થાય છે, -અમારી રહે છે. અને ચૌદ દિવસ આહારી દોવાથી મારી રહે છે. મઠે તેમાંથી તું વીરનો યુત્ર દોવાથી તારા હાથની પૂજા કરતાં રોજ ખાલે કે ઋષમચરણ મંગુટકે, દાયકમય જલ અન્ત. આમ કહેતો તે અમારીના પગલે ચાલી, અમારી થવા પીર્યે ફારવ. એક શુકલ પંચમીનો, બે પાખીના એમ, ૪૯ ઉપવાસ કરેલો, પૂર્વના રોજ દહાડામાં ત્રણ ઉમેરતાં, આગણીસ ઉપવાસ થશે. વળી બે અષ્ટમીને દિવસે એકાસન કરે, તોપણ એક ઉપવાસ નોટકું થશે. કારણ કે રોજના બે લોજન તું કરે છે, તો બે અષ્ટમીએ બે લોજન એટલે એક દહાડો લોજનાદિની હિસા ચિનાનો ગણો, આમ રોજ નોકારસી કરતાં મહિનામાં ૧૫ બે અષ્ટમીના એકાસન કરવાથી મહિનામાં ૧, અને પંચમી, અને બે પાખીના ઉપવાસ કરવાથી મહિનામાં ૩. એમ સર્વ મળી લોજનાદિ સંબંધે, અમારી એકમાસ નોટલા એટલે ત્રીસ દિવસમાં વીસ ઉપવાસ એટલેમુખી તો તું સહજમાં આવી શકે છે. અર્થાત્ મહિનાના દિવસ ગણતાં વીસ દિવસતો તારા ઉપવાસ થવા. એક મહિનાના વીસ ઉપ-

વાસ એટલે મહિનામાં બે ભાગ ઉપાવાસ અને એક ભાગ નહીં. મહિનાનો મોટો ભાગ અણાહારી-અમારીના રહ્યો. તું કે અમારી થયો. તારા પિતાને પગલે ચાલવા લાગ્યો: અને અમરને અમારીને પગલે આગળ ચાલતાં ચાલતાં તારૂં જે સ્વાભાવિક અણાહારી પદ છે, તેને પહોંચીશ, એટલે અમારી થઈ રહે, તો અમરી થઈ રહીશ, એટલે અમર થઈશ. આતો ભોજનાદિ સંબંધે થયું,^૧ તેમજ વસ્ત્રાદિ છાપરાદિ સંબંધે સમજવું.^૨ આમ જ્યારે અમારી થયાં એટલે અમર થવાશે.^૩

હવે અજન્મ થયું પણ પોતાના હાથમાં છે, કુતરાંની માફક જ્યાં ત્યાં ભટકી પરદારા કે પરપુરૂપ સેવવાતું બંધ કરવું, અને સ્વદારામાં કે સ્વપતિવ્રતમાં આવવું. ત્યારે જેમ જેમ બ્રહ્મચર્ય રિચર થતું જાય તેમ તેમ અજન્મતા આવતી જશે. કારણ કે સર્વથા બ્રહ્મચર્ય માત્ર દ્રવ્યથી લે,

૧ દ્રવ્યભાવે, ઉચ્ચારે, વિચારે, ને આચરે. મુદર્શી, ગંઠસી કરી આદિદાસાવે નિરન્તર રહે તો ઉપરની હકીકત ખરી કરશે.

૨ માણસ હાલ ત્રણ ચીજની જરૂરીઆત ગણે છે. એટલે કે ભૂખના દુઃખથી બચવાને પેટ ભરવું. ટાઢથી બચવાને જાડાં, ને ગરમીથી બચવાને આછાં, વસ્ત્ર પહેરવાં. તડકા વર્ષાદિથી બચવાને છાપરા નીચે એટલે ઘરમાં રહેવું. એમ ત્રણ જરૂર છે, અને તે પણ ન્યૂન કરી શકે છે પરન્તુ બીજી તો પરનાં હાણુ જેમાં છે, એની મોજ રોખ છે. ઉપયોગ રહિત મોટા ધનાઢ્યો મદા હિંસક, -ધોળા કસા-ધઓ છે.

તો કોઇ પણ જીવનો તું જન્મ નહીં આપે, તો તારો જન્મ પણ નહીં થાય. જેમ કોઇનું મરણ નિપજવાય એવી રીતે વર્તન ન કરવાથી પોતાનું મરણ ન થાય, એટલે અમર થવાય, તેમ સ્ત્રી કે પુરૂષ સેવન વડે કોઇને જન્મ ન અપાય એટલે જન્મભાવવાનું બંધ કરવાથી, જન્મવાનું પણ બંધ થશે. એટલે કે નહીં જન્મભાવવું તોજ અજન્મ થવાશે. માટે પ્રથમ હાહલ્લ હેર જેવા વિષયના વિષયને છોડી પ્રથમ સ્વદ્વારા કે સ્વપતિમાં, સંતોષ કરી પરદાર, પરપુરુષના અપ્રધાન્ય હોમી, પછી તેમાંથી પણ ઝોછે ઝોછે કરી, સર્વથા ત્યાગ કરશે, એટલે તમારાથી કોઇ જન્મ નહીં પામે, તો તમે પણ કોઇથી જન્મ નહીં પામો. આમ અજન્મ પરને કરશો, તો તમે અજન્મ થશો.

આ એક રીતે જોતાં અજન્મ અને અમરણ થવામાં અજન્મભાવનું અને અણુમારનું ન્યાયપુરઃસર કરે છે.

બીજી રીતે વિચાર કરતાં જોટલા પરજીવ સાથે સંબંધ છે, તે સંબંધમાંથી કેટલાક સંબંધોમાં ગાઢ ઇચ્છાના સંસ્કારો રહે છે. અને બીજા સંબંધો પણ પૂર્વના કરેલા ગાઢ હોવાથી, -તે સંબંધ પૂરા થયા કે તે બીજા સંબંધોવાળાને મળવાને મરણસિવાય બીજા રસ્તા નથી એટલે પૂનર્જન્મ લઈ તે સંબંધ પૂરા કરે છે, વળી તે વચને, મને નવા સંબંધ બાંધે છે, કે જોને લીધે, તે સંબંધો પૂરા કરવાને, જન્મમરણ, મરણુજન્મ પોતાનાજ કરેલા સંબંધને લીધે થાય છે.

માટે સર્વ પરબ્રુવ સાથેના સંબંધો છોડી કેવળ આત્મા સાથે સંબંધ રાખવાથી, અમર ને અજન્મ થવાય છે.

ત્રીજી રીત એવી છે કે જેટલી જેટલી પરવસ્તુ છે, એ પરસ્ત્રી કે પરપુરુષ લેવાં છે, અને તેને ભોગવવાં એ પરદારા કે પરપુરુષ ભોગવવા બરાબર છે. એ એ વિષયભોગની ઇચ્છા એટલે નાનાપ્રકારની વસ્તુની પ્રાપ્તિની ઇચ્છામાંથી કેટલીક આ જન્મમાં પૂરી થાય ને કેટલીક પૂરી ન થઈ તેને પૂરી કરવા બીજો જન્મ આવે; વળી તે ઇચ્છાઓ પૂરી ન થતાં ત્રીજો એમ જન્મો લેવા પડે છે એમ પોતાની પરવસ્તુ પ્રાપ્તિની ઇચ્છાને લીધે જન્મ લેવા પડે છે. વળી જન્મમરણ, અને મરણ જન્મ કરનાર આવી વસ્તુપ્રાપ્તિ આપણા જીવને લોહચુમ્બકની જેઠા જેઠા છે, તે છતાં આપણે તેવી વસ્તુ તરફ પોતાની ઇચ્છાથીજ ખેંચાઈ જઈએ છીએ; માટે જો અજન્મ—અમર થવું હોય તો, પોતામાં રહેલી શાશ્વત આત્મવસ્તુ તરફ મુખ કરવું એટલે અંતરાત્માની સન્મુખ થવું, એટલે પરવસ્તુરૂપી લોહચુમ્બક તમને ખેંચી જન્મમરણ નહીં કરાવે અને આત્મામાં રહેવું એવું નિશ્ચય બ્રહ્મચર્ય થઈ પરવસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ બનશે.

માટે પહેલાં તો વૃત્તિસંક્ષેપ એટલે, પૂર્વે જે જે જન્મમાં ઇચ્છા કરી હોય તેનો સંક્ષેપ કરવો: હવે પરજન્મમાં શી શી પરવસ્તુઓ ઇચ્છી હતી, તે સ્મરણમાં ન આવે તો, જેટલી યાદ આવે તેટલીની બંધી સંપૂર્ણ કરવી. હવે નવી ઇચ્છા ન વધારવી. અને સ્મરણ કરેલી ઇચ્છાના પદાર્થમાંથી

સર્વથા ન બને તો ન્યૂન કરી વૃત્તિસંશેષ કરવો. વૃત્તિસંશેષ એટલે ચિત્તને પરવસ્તુમાંથી ભટકતું રોકતું-પરવસ્તુ તે પરદારા-કે પરપુરૂષ એને વિષજેવાં સમજી છોડવાં.

આમ આ જન્મની વૃત્તિમાં ઇચ્છાનુરોધ થયો. પરંતુ પરજન્મમાં કરેલી ઇચ્છા, પરવસ્તુની ઇચ્છા હિપજાવશે તો તેને જોમ ઉદ્ભવ આવે તેમ છોડી દેવી. એમ કરતાં કરતાં પરજન્મની ઇચ્છા જતી રહેશે. આ જન્મની ઇચ્છાનું પ્રમાણ કયું છે, ને નવીન ઇચ્છા કરવી નથી. માટે આ જન્મની ઇચ્છાનું કરવું રહ્યું, હવે તેમાંથી પણ એાછી કરી કરી કરી પરિમહત્વું પ્રમાણ કરવું. માત્ર સાદું ખાવાપીવા, એાદવા, પહેરવા, જેટલું રાખવું, તેમાંથી પણ એાંતું કરી સાદું થવું. તેમાંથી પણ મમત્વતા તણ સ્વવસ્તુમાં પ્રવેશ કરવો. અને તે અજન્મ અમર—જે સ્વભાવ છે, તે અજન્મ અમર પ્રથમ જણાઈ, પછી તે બની રહેશે.

“ભોગ ભોગવે આપ;”

સુખ પણ પોતે કયું છે, કરે છે ને કરશે અને દુઃખ પણ પોતે કયું છે, કરે છે ને કરશે. સુખ પણ પોતાની કૃતિથી ભોગવે છે, અને દુઃખ પણ પોતાની કૃતિથી સહે છે. સુખ-દુઃખનું અધિપતિપણું પોતાની કૃતિજ છે, કારણ કે પોતેજ તેના કર્તા છે, ને પોતેજ બોક્ષા છે, આમાંથી

દુઃખ જે અનિષ્ટ છે એટલે ન સહેવું પડે તેના ઉપાય શો? કોઈપણ ઇવને દુઃખ ન આપવું કે જેથી દુઃખને દેરાવટો અપાય. હડહડતા ચેરને કે ખૂનીને એન્ડામાન એટલે કા-

જાપાણીએ મૂકે છે, તેમ પરવસ્તુને અન્યાયથી ગ્રહણ કરનાર, આન્ડામાનના કાળાપાણીમાં જઈ દુઃખજ લોગવે છે. માટે દુઃખને દેશવટો આપવાને અન્યાયથી ગ્રાસ કરવાનું બંધ કરવું કે સુખના સ્વદેશમાં વસાય. અન્યાય, જૂઠું, છાજકપટ વગેરે, જોશી, વર્તી-પરજીવને દુઃખ આપવાનું સર્વથા છોડવું એટલે દુઃખતો દૂરજ જતું રહેશે.

હવે સુખ જે વ્યવહાર-ન્યાયવડે મળે છે, એટલે સુખ આપવાથી, રક્ષા કરવાથી સુખ મળે છે: તો તે સુખપણુ ક્ષણિક છે: જેમકે છોકરો જન્મતાં સુખ થયું, મરતાં દુઃખ. માટે સુખ અને દુઃખ, તે એક ઇન્નિછત વસ્તુના સર્વત્ર, જે છેડા દેખાય છે. સુખને અંતે દુઃખ આવવાનુંજ એમ સર્વત્ર સમજવું: માટે એ સુખપણુ પરિણામે દુઃખરૂપ થાય છે. પરંતુ એવું કોઈ સુખ જોળવું કે-જે હાલ સુખરૂપ અને હવે પછી સુખરૂપ હોય; અને તે એ કે શુભપ્રવૃત્તિ, શુભમાં વૃત્તિ, વર્તન-એટલે પુણ્યાનુબંધ પૂણ્ય. પરંતુ તે પણ તીર્થંકર, સુધીની ઉત્તમોત્તમ અવસ્થાસુધી લઈ જશે; પરંતુ તે પણ ક્ષયપ્રાય હોવાથી આત્મા જે અલ્પેતરમાં છે! ને જે સુખનો સ્વયંશ્રુરમણ છે, અને જ્યાંથી પૂણ્યાદિના તો માત્ર છાંટાજ બહાર ઉડે છે, આમ જોતાં તો સુખ લોગવવું જેમ પોતાના હાથમાં છે, અને દુઃખ સહન કરવું પણ પોતાના હાથમાં છે; તેમજ એ દુઃખને દૂર કરવા, અને ક્ષણિક સુખને મૂકી પરમસુખસાગરમાં મહાલવાનો ઉપાય પણ આત્મા તરફ વળવાથી બને છે એમ આગળ કહેશે.

“ દુર્ગતિ શિવપદ આપણે, ”

એક વેળા એક રાજાની રાણી ગોખમાં બેઠી હતી; તેણે રસ્તામાં છાણુ બેથું, તેને વૃત્તિ થઈ કે નીચે જઈ છાણુ ખાઈ. પછી નીચે જઈ છાણુ ખાઈ રાજા થઈ. તેમ ત્રણ લોકની રાણીજેવી જીવવસ્તુ તે છાણુરૂપ અન્ન ખાવાને મનુષ્ય, તિર્થંચ, નારકી આદિ વિષય ભોગની ઇચ્છાથી, નીચે આવી^૧ તે આખી રાજા થાય છે? કેટલાક લોકો કોઈ રાણીની પેઠે, પોતે એક જગાએ બેસી, પોતાના માણસ પાસે છાણુ મંગાવી ખાય તેમ આ ખેડૂત વગેરેની પાસેથી છાણુ મંગાવી ખાય છે, પરંતુ પોતે જ્યાં બેઠી છે. દૂધપાક આદિ વસ્તુ છે, તેના સ્વાદ લેતી નથી, તેમજ પોતામાં જે આત્મા મુખરૂપ, દર્શનરૂપ દૂધપાક અને જ્ઞાનરૂપી સંકેર અને ચારિત્રરૂપી કેશર પોતે ખાતી હોય તે શું નથી જી-ચાતું? તેમજ પોતે લોકાલોક સ્વભાવે પ્રકાશવાન હોવા છતાં પોતે જે પૃથ્વીપર જન્મ્યો, તેટલોજ પોતાને સમજી તેમાંજ સ્વરૂપા કરે છે. અનંત વીર્યવાન હોવા છતાં, હું શું કરું! અરે અરે! કર્મ કઠિણ છે. ક્ષેમ કરી આપડો, - બિચારો, - રાંકડો, - થઈ જાય છે. પરંતુ તે કર્મના કર્તોને જીએ છે તેમ કર્તોને ન જોતાં, દુર્ગતિમાં પડ્યા પછી પણ રગદોળાયાં કરે છે. પોતે સિદ્ધજેત્રપર વિરાજી ત્રણ લોકનો

૧ નિશ્ચય સ્વભાવથી નીચે આવી; આમ હોવાથી વ્યવહાર લખાયું છે. નીચે આવી આ સમ્પદ અલંકારિક છે. કાર્યથી કારણ નિશ્ચય તરફ પ્રેરણા થાય માટે.

નાય સ્વભાવે હોવા છતાં, અહીં જંગલ, મહેલ, હવેલી, ઘર, ઝુંપડાને મઢીની કેદમાં પડ્યો છે? આમ દુર્ગતિમાં પડ્યો એમ પણ પોતે અને સદ્ગતિમાં કે મોક્ષમાં ચડે એ પણ પોતે.

પરંતુ અત્ર વચમાં કહેવાનું છે કે જીવને પડતું એ અસ્વાભાવિક છે—અને ચડતું એ સ્વાભાવિક છે. જેમ એક જલાશય સરોવરમાં એક સ્વભાવે હલકું એવું તુમકું હોય, તેને સરોવરમાં તરવું; સ્વાભાવિક છે, ઉપરજ ચડી, ત્યાં રહેવું તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ નીચે ઉતરવું બહુ કઠિણ છે. પડવામાં બીજી વસ્તુનો તેને ભાર હોવો જોઈએ. તેમ જીવને આ સંસારરૂપ મહાસરોવરમાં તરવું એ સ્વાભાવિક છે, ને પડવું કે નીચે જવું એ અસ્વાભાવિક ને કઠિણ છે—કારણ કે પરવસ્તુનો ભાર, તેને કરી આખ્યાયિના પડાતું નથી. ચડવામાં માત્ર જેમ માટી ખસેડવી પડે છે, તેમ અહીં શિવગતિમાં ચડવામાં કર્મરૂપી માટી ખસેડવી એટલુંજ છે. એટલે તે પોતાની મેળે ચડશે—એટલે ક્રોધરૂપી કાઠવને ક્ષમારૂપી જલે ઘોશે, માનરૂપી મેલને નમ્રતાના સાબુએ સાફ કરશે, માયારૂપી ચિકાસને સરળતારૂપી અરિડાથી દૂર કરશેજ, લોભરૂપી હાયવોયની જળતરાને સંતોષરૂપી ગુલાબજળથી આનંદ આપશેજ. આમ ચતુર્થ કે જીવ ઉપર ચડતો ચડતો સંસારરૂપી મહાસરોવરને અર્ધોતો ઉપર ચડી જશે. કારણ કે અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત થવાને માત્ર હલકો હોવાથી આત્મદર્શન કરતાં પોતાની ખસેડી માટીથી તુમકું ખુલ્લું દેખાઈ

ઉચ્ચ આશયે ચડવો માયાના ખાળોચીઆમાંથી નીકળી સરળતારૂપી શત્રુંજીમાં આન કરાવી સ્વસ્થ કરો. અને લોભના દરિયામાંથી ઉપાડી, સંતોષામૃતના મહાસાગરમાં વર્ષા ફાનના વહાણોપર ચડવો. સંસારની ચેલેપાર-સિદ્ધ ક્ષેત્રને મહામંદરે પહોંચાડો. ઝોટકુંજ નહીં પરંતુ અનુભવ કે શ્રી વીરવચનમાં અદ્વૈત દુર્ભીનથી આત્મવીર્ય દેખાઓ. હવે સત્વર જાણો કે જન્મમરણ એ પાતાનાજ હાથમાં છે; તેમજ દુઃખમાં રગદોળાવું કે સુખના સિખરપર ચડવું એ પણ પાતામાં છે. તેમજ નર્ક, તિર્યચ, દુર્ગતિ, કે દેવતાની હલકી કે મનુષ્યની ચડતી ગતિમાં ચડવું કે શિવપદમાં વિરાજવું, એ પણ પાતાને સ્વાધીનજ છે.

વળી જીવ શબ્દનો અર્થ જીવે છે, તે છે; તો તેને મરણ એ સ્વાભાવિક કેમ હોય? મરણ એ કહિણુ છે, અધક, પરંતુ જીવવું એ સ્વાભાવિક સરજ ને સહેલું છે; તો તેવા જીવમાં મન, તન, વચન રાખવાં, તેનાં અનુચર કરવાં.

નાનાપ્રકારના દેહોતો માત્ર કેદખાનાં છે, અને તેથી કહિણુને અસ્વાભાવિકજ પરંતુ સ્વભાવેજ સ્વતંત્ર, એવો જીવ જન્મી જન્મી પરાધીન થવું કેમ પસંદ કરે. વળી સ્વભાવેજ ચડતો, હલકો, ને સુખરૂપ તે નીચા ભારે એવા દુઃખમાં કેમ પડે? સુખ એજ આત્માનું નામ છે. તો તે દુઃખના અસ્વાભાવિકપણાને પકડે એ નવાઈ? એવું જ્ઞાન હવે સત્વર યાપ એમ થવું જોઈએ. વળી દુર્ગતિમાં, પાડનારા કર્મરૂપી કાંકવ, ને સ્વભાવે જીવે ચડનાર, તુંબડા જેવા હલકા જીવને

શિવપદ પ્રાપ્ત કેમ ન હોય? અર્થાત્ માત્ર કર્મના કાદવને લીધે, તેના ભારથીજ નીચે રહેવું પડે છે; પરંતુ આગપાસ ક્ષમાદિ પાણીની છોળો લાગવાથી તુંબડપરનો કાદવ જઈ, ઉપર ચડશેજ.

પાપરૂપ કાદવના ખાડામાં નહીં, પરંતુ આ દયારૂપ જલાશયના જેવા જિનધર્મમાં આવેલું જીવરૂપ તુંબડું દયા જળની છોળો લાગી પૂર્વના કાદવને ઘોઈ ઘોઈ હલકું કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય? આમ હોવાથી તે પોતાના હલકા એવા સ્વભાવથી જેમ જલાશયની છોળ લાગતાં ઉપરજ તુંબડું આવે, તેમ ચૌદરાજની ઉપરજ એટલે સિદ્ધક્ષેત્રમાંજ સ્વભાવે જીવ તરી રહેવાનો એમાં શું આશ્ચર્ય?

શિવરાત્ર્યની શામ પ્રાપ્તિ કેમ થાય ?

જન્મમરણ કરનાર તું, તેથી તજ પરભાવ;

ધ્યાવો નિજસ્વરૂપને, શિઘ્ર વનો શિવરાવ. ૬૯.

ભાવાર્થ:—તારાજ કરેલા પરભાવને લીધે તુંજ તારાં જન્મમરણ કરે છે, માટે તે પરભાવને છોડી, તારા નિજસ્વરૂપનું ચિંતન કરતો શિઘ્ર શિવપૂરતું રાત્ર્ય મેળવીશ.

પરમાર્થ:—તારા પોતાનાજ કરેલા પરભાવને લીધે, એટલે દેહાદિ અને જગત્ જે દૃશ્ય છે તેમાં હું ને માફે, તારે હાથેજ તે કરેલું હોવાથી જન્મમરણ તારાં થાય છે, માટે તેનો કર્તાજ તું છો. હવે પરવસ્તુ જે યુદ્ધગણાદિ છે તેમાંથી અંદર હું હું કરી રહે છે તેને જૂદો સમજ. અને એ જૂદો સમજાયો તો, અલ્પેતર હું તે કોણ છે તેની સાથે

તાસ મનને રાખીને મનથી જો, એટલે તારું નિજસ્વરૂપ
તને દેખાશે. એ દેખાયલા નિજસ્વરૂપી કિરણને પકડી લે,
એટલે પગર પ્રયત્ને તું ઉચ્ચ ચડતો જણાઈશ. કારણ કે
અવ સ્વભાવે હિંચગતિમાં ચડે છે માત્ર પરભાવે નીચ પડે
છે; ચળી ચડીચડીને મૂકી દઈશ તોપણ ગુણસ્થાનકે હોવાથી
પગલે પગલે ઉપર ચડીશ. પરંતુ તે અંતરદર્શન થયેમ
હું રૂપ કિરણ-આત્મજ્યોતિ કિરણ પકડી રાખીશ તો ઉ-
પશમ ક્ષપક એણીવડે પેલીવારે, Elevation, Limit ની પેઠે
એકદમ બાર ગુણસ્થાનકે જઈશો ચડેશો જણાઈ રહીશ.
અર્થાત્ સત્તાધત્તમાંથી મોહ જતો રહે, ને શ્રીધીરને અ-
નન્યભાવે જોતોજ રહીશ તો આમ યતાં માત્ર કાથી બે
ઘડી લાગશે. એમ લાડનના પિતુરત શ્રીમદ્ આનંદધન
કહે છે.

સત્તા થલેમ મોહ વિદારત,
લાગે કાચી દોય ઘડીરી;
ચેતન ચતુર ચોગાન લરીરી,
ચોગાન લરીરી, ચોગાન લરીરી.

પરભાવમાં જઈ જન્મકું, કે સ્વભાવમાં રહી અજન્મ
રહેવું, એનો કર્તા તું છે. પરભાવમાં પડી મરવું, અને સ્વ-
ભાવમાં ચડી અમર હોવું એપણુ તારા સ્વાધીનમાં છે.
સંસારમાં રખડવું, ભટકવું, રમદોળાવું અને સિવપુરીની લીફટ
(Lift) ઉપશમ ક્ષપકએણીપર ચડી બેસવું કે પોતાની મેળેજ

જેમ લીફ્ટ ચડે છે, તેમ ચડાઈ જતું એ પણ તારાજ હોય
 થમાં છે. માટે શિવ શિવપુરીનો રસ્તો લે; ને તેમાં માત્ર
 સરત કન્ડિશન (condition) એટલીજ કે પરભાવને મૂક
 એટલે એની મેળેજ સ્વભાવ આવી જશે. અને સ્વભાવ
 તરફ વલણ થયું કે, પંચમ ગુણુચ્ચાનકરૂપ પગથી કે ઉપશમ
 દાપકમેલ્લી હાથ લાગવાનીજ, કે તારે શિવપુરીમાં અવશ્ય
 જવું થવાનુંજ. કારણ કે પ્રયત્ન, માયાદેહ, કંટાળો એ બધાં
 પરભાવમાં ચેતનની વૃત્તિ હોઈ છે તેથીજ છે પરંતુ અપ્રયત્ન,
 સરળ વિચારે ને સહજ ગતિયે ચડવું તેમાં તો આનંદ,
 આનંદ, આનંદ, દેખાય છે.

અનુભવીને પુણ્ય પણ કેવું છે !

પુણ્ય પુણ્યને સૌ કહે, પાપ કહે સૌ પાપ;

પંડિત અનુભવી જન સહુ, કહે પૂણ્ય પણ પાપ. ૭૦

૧ જેમકે સાચું બોલવું એ સ્વાભાવિક હોવાથી કંઈપણ મહેનત-
 વિના બોલી શકાય છે, અને વધુ બોલવામાં કેટલાં છવને આડાઅ-
 વળો કરવાં પડે છે. આટલા દાખલા ઉપરથી સ્પષ્ટ છવને કેવું સહજ-
 અપ્રયત્ન અને સરળ છે, તે જણાઈ આવશે. સીધું ચાલવું એ સહજ,
 આડાઅવળા ચાલવું એ અસ્વાભિક ને કઠિણ.

૨ જેને પંઢા છે તે પંડિત. પંઢા એટલે વિવેકચુદ્ધિ અર્થાત્ જડ
 ચેતન્યનો ખૂણપણે જે વિભેદ પાડે છે તે. પંડિત અર્થાત્ જડને જડજ
 અને ચેતન્યને ચેતન્યજ સમજે. તે એ (પંડિતરત્ન ગર્હલાલજીનો શિખ-
 વેસો અર્થ.)

આશ્ચર્ય છે કે માત્ર સંસ્કૃત બાષાણો, વ્યાકરણબાજકો, જ્યોતિ-
 શાનમાં જળવાન, તારક બાજકો, પુરાણાદિ અન્યત્ર જતાંત મગ-

જામાં ભરનારા ઇતિહાસ બાલકો, અને ઘણું ઘણું મનમાં વાંચન ઉપદેશનારા અર્થાત્ જીવતા પુસ્તકાલય (Library) જેવા માણસો પણ આજે પંડિત ગણાવા લાગ્યા ! !

આજે પંડિતો શાસ્ત્રોના એટલે બ્યાડરણના વાદમાં, ટકીની તકરારમાં વિવેક જીજ્ઞાની વાણુને લીધે, અમૂલ્ય વખત ગુમાવે છે !

આજે તેમ કરતાં પંડિતો કોંઈને પણ માય છે, પરંતુ દુર્માદિ સામવાધી વેદા એટલે વિવેકજ્ઞાતિ, જડ ચૈતન્ય ભેદજ્ઞાન વિશુદ્ધ રહે છે, તેમ કરતા થોડા જણાય છે, છતાં નામ પંડિત ધરાવે છે.

આજે પંડિત પરવરતુમાં મમત્વને લીધે કેઈમાં જઈ કંઈકા કહે છે પરંતુ જે જનાર એવી પરવરતુને પહેલી જતી જોઈ હવે પામી, રવભાવમાં રમણુ કરવા અપ્રયત્નવંત દેખાય છે.

જેન પંડિતો એટલે યોધા ગુપ્તસ્થાનકવાળા જેનો એટલે કે પુદ્ગલને પુદ્ગલ ગળી પરવરતુ જાણનારા અને પોતાને ચૈતન્ય જાણનારા અર્થાત્ આખંડ રવભાવમાં રમણુ કરનારા, તહીં કે પરભાવમાં બટકનારા જે જે હોય તેજ પંડિત કહેવાવા જોઈએ.

સાંખ્ય પંડિતો એટલે સાંખ્યદર્શન પ્રમાણે વર્તનારા હોય તે પ્રકૃતિ જે જડ પ્રકૃતિ (Primeordial matter) અને અસંગ પુરુષને યથાર્થ જોળાયે છે, તે પંડિત કહેવાવા જોઈએ.

જે અસંગ પુરુષ એટલે આત્મા અને ચૈતન્યના પ્રભાવવડે તેની સમજ નાનાપ્રકારનાં નૃલ દરનારી પ્રકૃતિ પોતાથી સર્વથા સિદ્ધ છે. એવા અનુભવવિના, એને પંડિતો કહેવા, સાંખ્યશાસ્ત્રના મત પ્રમાણે મધુ નથીજ.

વેદાંત પંડિતઃ—આત્માને સાક્ષી અને દર્શ જગતને માયા-ખેડું બાંધવું; એમ યથાર્થ અનુભવવિના એ શાસ્ત્રના મતથી પણ પંડિત તહીં કહેવાય.

શિશિયન પંડિતઃ—માણસ જ્યાંસુધી પૂર્ણ પવિત્રતાને ન પહોંચે

ત્યાંસુધી (Christ within) કાઠરેટ વિધિન ન ઓળખે, અને આંતર કાઠરેટ એ પૂર્ણપવિત્ર છે તેજ પરમાત્માને ઓળખે. માટે જે જે ક્રિશ્ચિયનો કાઠરેટને એટલે અંતર આત્માને ઓળખે છે, અને એ અંતર આત્માવડે પરમાત્માનો અનુભવ પોતાના ચૈતન્યમાં કરી શકે છે તેજ ક્રિશ્ચિયન પંડિતો કહેવાય છે. જ્યાંસુધી Heaven is above એટલે સ્વર્ગ ઉપર છે, (God is in the heaven) અને પરમાત્મા સ્વર્ગમાં છે, ત્યાંસુધી તો ક્રિશ્ચિયન પંડિત કહેવાતા નથી. તેમજ God is at hand એટલે પરમાત્મા નજીક છે ત્યાંસુધી પણ ક્રિશ્ચિયન કહેવાય નહીં પરંતુ (God is within) પરમાત્મા આપણા અંતરમાં વિરાજે છે એવું અનુભવાય ત્યારેજ કાઠરેટ થવાય, — એટલે અંતરાત્મા થવાય છે. — વિવેક પ્ર્યાતિવાળા થવાય છે. — પંડા એટલે વિવેક-પ્રાપ્તિ પ્રગટ છે, અને ત્યારેજ તેજ કાઠરેટથીજ — અંતરઆત્માથી પરમાત્મા ઓળખાય એ સત્ય છે. સાધનને તો લાગે છે કે સર્વ જ્ઞાન-સાક્ષી આખા જગત્માં છે. — સમ્યક્ છે, શુદ્ધિપ્રજ છે.

પંતળ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર અને એમ, એ; તથા સર્વે લાગી, મરિયદને નહીં સ્પર્શ કરનારા, દેહાદિની દરકાર પણ નહીં કરનાર દાક્ષમાં અમેરિકામાં બાપજો કરનાર, સંન્યાસી રામતીર્થસ્વામી એમ બધાખ્યા કરે છે કે, જ્યાંસુધી બ્રહ્મ કે પરમાત્માને તરસેવાઈ “હું તેનો” એવું જાણાય છે, તે સરસાગત થઈ રહે ત્યાંસુધી માર્ગમાં છે, પરંતુ વિવેકી નથી. — અર્થાન્ પંડિત નથી. પણી સર્વેવાઈ “હું તારો હું” એ ઉપરનાની અપેક્ષાએ ધવિત્રતાવડે પોતાના સમક્ષ પરમાત્માને જાણે છે. તોપણ તે હજી વિવેકી નથી; પરંતુ જ્યારે ‘ત્વમેવાઈ’ ‘હું તેજ હું હું’ એમ અનુભવાય ત્યારે વિવેકી કે પંડિત છે. એમ જાણવું એવું કેડે છે.

અને પંડિત શબ્દની વ્યાખ્યા આટલી કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે પંડિત શબ્દમાં રહેલા બાવધી, વેગળા રહેનારા આજઠાલ ધણા પંડિત કહેવાય છે. તેઓને પોતાને અને તેમને વખાણનારાઓને જાણતિ

ભાવાર્થ:—પુણ્યને પુણ્ય અને પાપને પાપ આમ સૌ લોક જગતમાં કહેતા આવે છે, પરંતુ પંડિત (અર્થાત્ વિવેકી આત્મા) આત્માનુભવી તો પુણ્યને પણ (મોક્ષ અપેક્ષાએ) પાપરૂપે ગણે છે.

પરમાર્થ:—આ સંસારમાં રહેતા-જનમણુ કરતા મનુષ્ય આદિ જીવો પુણ્યને અર્થાત્ શુભ કર્મફલને સારી ગતિ આપનાર હોવાથી પુણ્ય કહે છે, અને પાપ એ અર્થાત્ અશુભ ફલ ને માઠી ગતિ આપનાર હોવાથી, પાપ વહે છે, પરંતુ પંડિતો જડ એવા શુભ પણ પુદ્ગલને પુદ્ગલરૂપ હોવાથી-ખેંધન કરનાર હોવાથી આત્મજ્ઞાનની સ્વભૂતિમાં કે સુકાવસ્થામાં અડચણ કરનાર હોવાથી પાપરૂપ દુઃખરૂપ જ માને છે, આ દુહાપર હિંદુસ્તાનીમાં વિવેચન કરનારા મહંત છે જે દેવતા આદિના મુખમાં મશ્ન હોય છે, તેમને પોતાના સ્વરૂપ મુખની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે, કારણ સંસારી મનુષ્યો તો પાપનાં ફળ એટલે દુઃખથી ટરી, આત્મમુખને સહેજ ખોળે છે, પરંતુ દેવતા આદિનાં મુખો પણ જે ક્ષણિક મુખો છે તેમાં પડી રહેલા એ દેવતાઓને આત્મમુખ ઉપર વૃત્તિ પણ થવી દુર્લભ છે કારણ કે એ ક્ષણિક મુખ તો સર્વનું આદ્યું જવાનું છે; પરંતુ તે આદ્યું તો જવાનુંજ અને એ આદ્યું તો જવાનુંજ ત્યારે દુઃખપણુ આવવાનું જ્યારે હવે જે પરિણામે દુઃખ આવે તે પૂર્વ પુણ્ય સાથી કહેવાય? માટે વિવેકી પંડિતો એટલે જેને આત્માનુભવ છે તે પુણ્યને પરિણામે દુઃખ આપનારું, તેમજ નાશવંતજ છે તેને દુઃખ-

શાલ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં જેમ સુખ દુઃખ નહતું તેમ હવે પણ સુખદુઃખ નથી; છતાં દુઃખ માનનારા કેટલા મનુષ્યો, કે દેવતામાં હજી પણ આપણી નજરે પડે છે, વળી જેમ લાલનને હતી ત્યાંસુધી, તો સુખજ આપ્યું તો હવે કોઈ તેનાજ માનવબંધુને સુખ આપે છે, એમ હોતું જોઈએ તેને બદલે શાલને દુઃખ આપનાર લોકો કેમ ગણતા હશે? પરંતુ સ્વાધિઓ જે મમત્વ એટલે પોતાના છ કુટુંબ દેહને પોતે સમજનારા ગિયારા બીજા દેહમાં વિરાજતા આત્મા તરફ ક્યાંથી જોઈ શકે? તેના ઉપર પોતાની જેવી સમતા ક્યાંથી તેને લાગે? કે બીજા દેહના રક્ષણમાં જેવી પોતાપર પ્રીતિ રાખે તેવી ક્યાંથી રાખી શકે? તેથી તેઓને બચકારસુખ પણ દુઃખરૂપ થાય છે.

તથાપિ તે સુખ પુદ્ગલિક છે. આ જે શાલ છે તે દોરડાં થઈ માણસને બાંધે છે, માટે પરવસ્તુ અનુભવણુ પરિણામે દુઃખ હોવાથી અનુભવીની દૃષ્ટિએ પાપરૂપ ગણાય છે.

વળી સંસારસુખ ક્ષણિક છે, તો તે પછી સુખ તે શાલું. સુખતો અઘ્યાયાધ હોય અને જે સાદિ અનંતકાળસુધી રહે તેજ અને તેજ લાલનનો આનંદ. કારણ કે રાણા, રાજા, ચક્રવર્તી, વામુદેવ, દેવો, જ્ઞાનવાનાં સુખ ક્ષણિક છે. એ પણ આપણે જાણ્યું, એટલુંજ નહીં, પણ દેવદાનવ, મનુષ્ય, તીર્થંચ, સર્વના નાયક શ્રી તીર્થંકર ભગવાન તેમનાં પુણ્ય પણ ખપી ગયાં માટે ક્ષણિક છે. માટે અનુભવી પંડિતો આત્મસુખને-નિજાનંદનેજ પુણ્ય કે પવિત્ર વસ્તુ માને છે, ને માનશે, અને સુખ પણ તેનેજ કહેશે.

માટે પ્રથમ પાપને દુઃખરૂપ જાણી, પછી પુણ્યને પરિ-
ણમે દુઃખરૂપ જાણી, પાપનો ત્યાગ થયા પછી, પુણ્યનો
પણ ત્યાગ કર્યાવિના, સોનાની બેડીથી કે દેવતા મનુષ્યના
હેઠરૂપી હેઠમાંથી, નીકળી શિદ્ધ મતિ પમાતી નથી, માટે
પ્રથમ પાપને છોડે, પછી પુણ્યને પણ છોડે એટલે પરિત
અનુભવી યથા પિતામી વીરપરમાત્માની પેઠે આપણે તે-
મના અણ બાજકો પણ પરિત અનુભવી યથા શિદ્ધ મતિ
પામીશું.

સોનાનાં કડાં પણ બંધનરૂપ છે એમ જાણવે છે.

લોહ બેડી બંધન કરે, સોનાની પણ તેમ;

બંધનરૂપી કાર્યમાં, ભેદ ઘટે નહીં એમ. ૭૧

ભાવાર્થ:—જેમ લોહાની બેડીથી જીવ જાણે છે કે બં-
ધન છે, તેમ સોનાનાં કડાં પણ તેને બંધનરૂપ છે એમ
જાણવું જોઈએ. લોહાનાં ઇશકલાં ને સોનાનાં કડાં એ ઉભય
બંધનનું કાર્ય કરે છે, તેમાં ભિન્નકૃત ભેદ નથી.

પરમાર્થ:—જેમ લોખંડની બેડી પહેરેલા કેદીઓને જો-
લારો કેદખાનામાં ફેરવે છે, અને એક ગામમાંજ જુદાં જુદાં
મહોદ્દામાં સિપાઈના પહેરા નીચે ફેરવે છે. તેમ સોનાની
બેડી પહેરનારા છતાં કડાં પહેર્યા છે એમ માનનારાં મા-
નુસો, આ સંસારરૂપી કેદખાનામાંથી છૂટી શકતા નથી.
મોહરાજરૂપ જોલર તેમને પિતાની નજરથી બહાર જવા
દેતોજ નથી, અને પિતાનાં ધરથી બહાર જાય તો સગાં

વહાણાં આદિ સિપાઇઓ, કે ભઇઆઓ તેમની પછવાડેજ ફરે છે. એટલે તેમનાથી સંસારરૂપી કેદમાંથી છૂટાતું નથી.

વળી લોખંડની બેડીવાળા કેદખાનાથી કંટાળી, મોહરૂપી જોલરપર અપ્રીતિ રાખે છે. તેથી મોહપણુ તેનાથી કંટાળી. કોઇ મહાપુરૂષનો દિક્ષારૂપ જન્મઉત્સવ થાય, ત્યારે તેમની ખુશાલીમાં લોખંડની બેડીવાળા કેદીઓને કેદખાનામાંથી છોડી મૂકે છે. પરંતુ સોનાની બેડીવાળા જે છે તેતો જાણે આ સંસારરૂપી અધોર અને મોટા અહમદનગરની જોલરમાંથી છૂટવા નજ માગતા હોય, એટલે ધરરૂપી કેદખાનાના સેજરોમાં ભોયરામાં પડી રહેવામાં મુખ હોય કે ગામરૂપી કેદખાનાની કોટડીઓમાં રખડ્યા કરવું હોય, કે ગૂજરાતરૂપી ચોરડીમાંજ ભટક્યા કરવું હોય તેમ વળી મોહરાજની પ્રીતિ કરતા જાય છે. એટલે મોહરાજને કહે છે કે તું અમને આવાં આવાં સોનાનાં કડાં પહેરાવ, અમે ખુશી છીએ. આમ હોવાથી પેલા લોખંડની બેડીવાળાની પેઠે મોહપર અપ્રીતિવાન નથી થવાતું, તેથી મોહને તેમનાપર અને સોનાના કડાવાળાપર પણ પ્રીતિ થવાથી આ સંસાર કેદમાંથી તેમને છોડતો નથી અને તે ગિચારા ભટક્યા કરે છે.

લોખંડની બેડીવાળા કહેવાતા દુઃખી માણસને સગાં, વહાણાં, કુટુંબનાં માણસો, સિપાઇઓ પકડી રાખતા નથી, તેમજ રાયરચીલાંની બેડીઓ પણ નથી. માટે જલદી મોહને

કંટાળો આપી છૂટે છે. પરંતુ ધનવાનને સગાંવહાલાં, કુટુંબ, નાતબંત, ગામવાસીઓ, નગરવાસીઓ, સ્વદેશીરૂપી સિપાઈઓ એટલા વળગી રહે કે એનાથી, નહીં તો અંગલાઈપી ભોંપરામાંથી નીકળાય કે નહીં તો, ઘરેણું, દાગીનારૂપી બેડીઓ; તોરાય કે નહીં તો, મોહઉપર અપ્રીતિ થઈ તેને કંટાળો અપાય. એવી સ્થિતિમાં તે રહે છે.

લોખંડની બેડીવાળા અર્થાત્ દુઃખી જીવોને ભય પણ થોડો હોય છે, સોનાની બેડીવાળાને મોહરાજ ભયઆઓની ઘા-કીમાં રાખે છે કે રખે તે નાશી ન જાય, કે કોઈ ચોર આવી તેની સોનાની બેડીઓ કહાડી ન લે.

જેમ કસાઈ ઘેટાને કે બકરાને ખવરાવી પીવરાવી, પાળે, મસ્ત કરે તેમ, કપાય શિરોમણી મોહ, પાંચે ઈન્દ્રિયના હલા-હલ વિષય જેવા અને ઉપરથી સ્વાદિષ્ટ અને મનોહર જેરો આપી, તેનો વધ કરે છે, અર્થાત્ સોનાની બેડી, મેળવવા-વાળાને ધણું કરી, મસ્ત હોવાથી, જાતુ બાતુ મરણુજન્મમાં રખડાવે છે. જેમ લોખંડની બેડીમાં ભાર છે, તેમ સોનાનાં કડાંપણુ ભારે છે. જેમ લોખંડનાં હલકાં કડાં પગને બરાબર ચાલવા દેતાં નથી, તેમ આ મારી બેનોના પગમાં જાડા જાડા અને કોઈના જાડા ન હોવાથી, દિલગીર થઈ વધારે જાડા કરાવેલા રૂપાનાં કડલાં-રૂપાના ભારે વજનવાળાં કસકલાંવડે તે પલ્કુ બિચારીઓ ચાલી શકતી નથી.

જેમ લોખંડની બેડીઓ પરવસ્તુ એટલે પારકી જણુસો ચોરવાથી, પહેરાય છે, તેમ સોનાની બેડીઓ ચોરીના માલ

રાખવાથી પહેરવી પડે છે: કેમકે સોનું પુરુગલીક વસ્તુ મોહરાજનું છે. અને તે ખાણમાંથી ખાણુ જોદનારા, અમેરિકનોએ, આસ્ટ્રેલિયનોએ, ગોવલકંડાના મનુષ્યોએ, લઈ લીધું કે મોહરાજની ખાણરૂપી ત્રીજેરીઓને પાવરા કોદાળાના હથિયાર વતી, ફોડી ખાતર પાડ્યું, તેમની પાસે ને પૈસાવાળાએ એ મોહરાજનો ચારેલો માલ વેચાતો રાખ્યો, માટે તેને હલકી વળનની નહીં, કારણ કે ચોરીના માલ રાખનાર, ચોરીને ઉત્તેજન આપે છે, માટે ભારે વળનના અને ઘણાં મૂલ્યનાં કડાંરૂપી બેડીઓ ધાલવાને યોગ્ય કરે છે.

જેમ લોખંડની બેડી પહેરેલાં માણસ નીચું જાય છે, તે સારાં માણસને એ મો. દેખાડી શકતા નથી, તેમ આ સોનાની બેડીવાળા પૈસાદાર લોકો, સંસારમાં જ એટલે નીચું જોઈને જ ચાલે છે. ‘હવે સિદ્ધક્ષેત્રતરફ જોવાની તેમને વૃત્તિ જ ધણું કરીને થતી નથી.’ કારણ કે સોનાની બેડીનો જ એ પ્રભાવ છે. ગળામાં પહેરેલી સોનાની સાંકળો જ હવે ટોક તેની કરવા આપતી નથી, વૈરાગ્યવાન શાશુજનો, શ્રદ્ધાચારી એવા મનુષ્યની સામું પણ, તેઓ જોઈ શરમાઈ જઈ નીચું જોતા જણાય છે.

નિષ્કર્ષ:—આ ઉપરથી એમ કરે કે, લોખંડની બેડી ન કહેવાવી જોઈએ કારણ કે તે માણસને યોગ્ય વર્ણનમાં કંટાળી છોડી દે છે, માટે લોખંડનાં તો દર્શા સાંકળો કહેવાવાં જોઈએ. અને સોનાની તે નીચિય, દહિયુ, અશ્વત્થ બેડી કહેવાવી જોઈએ. કારણ તે માણસને એકદમ છોડી

દેતી નથી. માણસના હાથ, પગને ગળામાં ચોટીજ રહે છે.

અર્થાત્ લોખંડનાં કડાં ને સોનાની તે બેડી, એમ મોહરાત્નની દરબારમાં જલ્પાઈ રહે છે, અને માનવરાજમાં તેથી ઉક્તિ મળ્યામ છે, એટલે વિશેષ બંધન કરનાર, સોનાની બેડીને કડાં, સાંકળાં કહે છે, ને લોખંડનાં કડાંને બેડી કહેવાય છે, એ પણ દેવો વિપર્યાસ-વિચારશૂન્યતા છતી આંખે મોહના અંધારને લીધે કયાંથી દેખાય!

તથાપિ બંધનકર્તા તો એ બેડ છે, માત્ર લોખંડ થોડું અને સોનું ઘણું, તક્ષત માત્ર વખત (time) નોજ જલ્પાય છે.

મન નિર્મથથી તુ નિર્મથ અને નિર્મથ તે શિવપુર પ્રાપ્તિનું લક્ષણ.

જો તુજ મન નિર્મથ છે, તો તું છે નિર્મથ;

તેથી રાગાદિક તજે, તો પામે શિવપંથ ? ૭૨

ભાષ્યાર્થ:—જો તારા મનને નિર્મથ એટલે સંસારમાંથી ઉદાસીનભાવે રથાપે તો પછી તું નિર્મથ છે. કારણ કે એ ઉદાસીન નિર્મથ ભાવેજ રાગદ્વેષથી રહિત થઈ, તું શિવ-માર્ગને પામીશ.

પદ્માર્થ:—જો તું તારા મનને સસારપર ઉદાસીન ભાવે રાખે, એટલે નિર્મથ ભાવે રાખે તો તું નિર્મથજ હો, કારણ

૧ આશ્ચર્ય છે કે લોખંડની બેડી કાંઈ બીજે નાંખે છે, અને સોનાની બેડીનો પોતાને લાગેજ પોતે નાંખે છે. લોખંડની બેડી પહેરનારો ગરીબ નમે ભાં કરી સકે છે, સોનાની બેડીવાળો પ્રામમાંજ કે ઘરમાં ધુસાઈ મરે છે.

કે આ સંસારમાં શ્રેષ્ઠી ઝોટલે ગાંઠ તે મનની છે. ને તારા મનની ગાંઠ સંસારભાવથી હોડી નાંખ તો પછી તું નિર્ગ્રંથ છે. ને મનથી તું પરવસ્તુમાં મમત્વ રાખી રહો છે કે, આ શરીર માં છે, તે મન હપર આત્મતેજ પડવા દઇ એમ સમજે કે આ શરીરતો પુદ્ગલ દ્રવ્યનું છે, ને હું તેને માઈ કેમ કહું છું? આ સ્ત્રી, ધન, કુટુંબ, નગર, દેશ, જગત, આદિરાજ લોક એ સર્વ પુદ્ગલ દ્રવ્યનાં છે, તો તે મહારાં ક્યાંથી હોય; એમ સમજી એ જોના છે ઝોટલે, પુદ્ગલના છે તો પુદ્ગલ એમાં મમત્વની ગાંઠ બાંધે રાખે પણ તું તેમાંથી મમત્વ હોડી દે, ઝોટલે ગાંઠ છૂટી જશે, એમ મનની ગાંઠ છૂટી ઝોટલે તું નિર્ગ્રંથ ઉદાસીન થયો, અને ઉદાસીન થયો ઝોટલે રાગદ્વેષ બંધે જશે. કારણ કે સુવર્ણ અને કાચ; મિત્ર ને શત્રુ બધા સરખા થવાથી રાગભાવ રહેશે અને એમ ધર્મ કે આપત્તી સિવમાર્ગમાં ચડતા જણાશે. ધર્મ કરી પરિણામ મન આશરે રહે છે, માટે અશુભ માર્ગમાંથી શુભમાં ચડવા, ઇન્દ્રિયોની શુભકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. પછી મનને શુદ્ધપરિણામમાં ઝોટલે શુભ અશુભ કાર્યથી, નિરજા ઉદાસીન કરવું.

આ જગાએ દર્શિતવ્ય એ છે કે-કેટલાક બાળકો ને અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થયા નથી; તેમને શુભોમાં પ્રીતિમાં ન રાખનારાપર ખેદ આવે છે તે યથાર્થ છે. એ-ઓને ખેદ આવવાથીજ તેમની શુભપર પ્રીતિ ચોટશે, ને શુભપર ચોટ્યાવિના શુદ્ધ કેમ થઈ શકે. પરંતુ જેણે પૂર્વ-

જન્મે ને આ જન્મે શુભ આચરણુ કરી દેવતાદિ યોનિમાં પાણુ ભરકવાનું પસંદ નથી, એવા પુરૂષો આવા બાળ-જીવોની નિંદાથી તેમનાપર બિલકુલ અશુભ ભાવ લાવતા નથી. પોતે તેથી અશુભતો કરતોજ નથી, પરંતુ શુભ ઉપર પણ અપ્રીતિ ન હોવાથી, તેમજ પ્રીતિ ન હોવાથી સમ-ભાવે રહી, અશુભવાળાને શુભભાવમાં ચડતો જોઈ મિત્રભાવે પ્રમોદ પામે છે. અને તેમને ઉપદેશ પણ શુભમાં પ્રવૃત્ત થવાનો કરે છે માટે પ્રથમ મનથી નિર્ગ્રંથ થઈ પછી તનથી નિર્ગ્રંથ થઈ એ ઉત્તમ છે.

જે સ્વાભાવિક રીતેજ સત્ય બોલે છે, જેને સ્વાભાવિક રીતે સર્વપર મૈત્રી, મૈત્રી; કષ્ટણ કષ્ટણ; પ્રમોદ પ્રમોદ રહે છે. તેવામાં ક્રિયાજ ન જાણે તોપણ સર્વથા શુભનાં હોય; અને તે શુભ હોવા છતાં, તેમાં અનાસક્ત હોવાથી નિર્ગ્રંથ થતાં શિવમાર્ગમાં ચડે.

હાલ આથી ઘણો ખરો ઉલટો માર્ગ ચાલે છે, અને તેથી જોજ પરિણામ આવે છે. જોડલે કે પહેલા તનથી નિર્ગ્રંથ થનારા પ્રથમ કુટુંબ, સગાં, વહાલાં છોડી દે છે, ઘર, વાડી, સોનું, રૂપું વસ્તી ઇત્યાદિ ત્યાગ કરે છે. પછી ચેલા ચેડી, ઉપાશ્રય જોમ તનને લીધે મમત્વ તેનો ત્યાગ કરવો કહણુ થઈ પડે છે. આવી દશામાંથી ધીમે ધીમે વધે છે અને તેમાં સદૃશુર બચાવે તોજ તનમાં પણ ત્રિરાગ આ-વતાં, વચનમાં આવે છે, અને વચનમાં નિર્ગ્રંથ થયા પછી મનમાં પણ નિર્ગ્રંથ થઈ શિવયંત્રે ચડે છે. બાકી આવી

દશામાંથી ઘણા પાછા પડે છે તેથી ઉત્તમ પ્રથમ મનથી, પછી વચનથી અને પછી તનથી નિર્ગ્રથ થાય તો કેવું સરલ ને સત્ય થયું કહેવાય છે અને મનમાંજ ઉદારીન ભાવ જેનાપર છે, ત્યાં વચન અને તન પણ નહીં પ્રવર્તે તો થોડા વખતમાં સર્વ સુખપ્રાપ્તિના સન્માર્ગરૂપ શિવપંથ હાથે ચડશે.

અથવા ચાર પ્રકારના ક્રોધ, ચાર પ્રકારના માન, ચાર પ્રકારની માયા, ચાર પ્રકારના લોભ, હાર્યાદિ છ. મિથ્યને મિથ્યાત્વ મોહ ઇત્યાદિ મનથી ત્યાગ કર, એટલે આંતર નિર્ગ્રથ થયો, અને એમ થયું કે સગદ્વેષ પણ જઈ શિવપંથે ચડશે.

દેહમાં શુભ કેવી રીતે છે ?

જેમ વીજમાં વડ પ્રગટ, વડમાં વીજજ હોય;

તેમ દેહમાં જીવ છે, જ્ઞાની જાણે સોય; ૭૩

ભાષ્ય:—જેમ બીજમાં પ્રચ્છન્ન વડવૃક્ષપણું પ્રગટ થાય છે, તેમ સકર્મશુભમાં પ્રચ્છન્ન શરીરપણું દેખાઈ રહે છે, જેમ વડમાં બીજ ઉગી નીકળે છે, તેમ શરીરમાં શુભ જ્ઞાનાદિવડે જણાઈ આવે છે.

પરમાર્થ:—સજીવ વીર્યમાં શુભ પ્રગટ નથી દેખાતો, પરંતુ શરીરરૂપે તે થોડા કાળમાં પ્રગટ થાય છે. તેમ શરીરમાં રહેલો શુભ, જ્ઞાનાદિવડે આગળ જતાં સ્પષ્ટ થતો જાય છે. એન્ડ્રિ નિગોદસોઈના અગ્ર ભાગથી પણ અતિસૂક્ષ્મ, તે જ્ઞાનાદિમાં વધતો વધતો મનુષ્ય અને છેલ્લો તીર્થંકર પણ થાય છે.

પરમાત્મામાં જીવ તેમ હું પણ જીવ.

જેમ જીવ પરમાત્મામાં, તેવો હું નહીં અન્ય;

યંત્ર મંત્રથી મોક્ષ નહીં; એમ માને તે ધન્ય; ૭૪.

ભાવાર્થ:—જેવો પરમાત્મામાં જીવ છે તેવો માણમાં જીવ છે, તેથી કંઈ જુદા લક્ષણવાળો નથી; માટે યંત્ર મંત્રથી મોક્ષ નહીં થાય; પરંતુ જેવો જીવ છે તેવો માનવાથી મોક્ષ થશે; અને ધન્યપણ તેને છે કે જે જીવ પરમાત્મામાં છે એવા પોતાના જીવનેજ પોતે માને છે.

પરમાર્થ:—જેમ નેશનલ બેંકની લગડીમાં પરિપૂર્ણ સોતું છે, તેમ આ અમેરિકામાં બેનમિસ રોરમને લાલનને પહેરાવેલી વીંટીમાં છે. નેશનલ બેંકની લગડીમાં ધારો કે સોાંચ સોટચ સોતું છે. અને આ વીંટીમાં પોણો ભાગ સોતું છે, માટે જેટલો ભાગ તેમાં મુવર્ણ છે, તેટલો ભાગ તો, નેશનલ બેંકની લગડી જેવોજ છે, માટે આત્મદૃષ્ટિએ જેટલો ભાગ નેશનલ બેંકની લગડી જેવો પોતાનામાં છે, તેટલાનેજ પોતે માનવું એટલે જીવનેજ હું માનવું. અને તેમાં બળેલ કર્મભાગના ભેગને-દેહભાગને હું ન માનવું. આમ કરી પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્ય જીવને પરમાત્માના જીવ સાથે એકરૂપે ધારે છે,^૧ અને બીજા મંત્ર યંત્રની ખટપટમાં પડતો નથી તેને ધન્ય છે.

૧ યંત્રદ્વારા પૌદ્ગલિક પદાર્થોના સુષ્ણુકાર થતા ચાલી, નાનાપ્રકારની પરતુઓ માણસને મળે છે, અને જેમ જેમ પૌદ્ગલિક સુખ મનુષ્ય

પરમાત્માની સુભોધે ઓળખ.

વે ત્રણ ચાર ને પાંચ છ, સાત પાંચ ને ચાર;

નવ ગુણયુત્ત પરમાત્મા, કર તું એ નિરધાર. ૭૫.

ભાવાર્થ:—એ, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, નવ, વળી પાંચ અને ચાર, એટલા ગુણ એમાં આવતા હોય, તેને તું પરમાત્મા છે, એમ નક્કીપણે ઓળખ.

પરમાર્થ { રાગ અને દ્વેષ એ બે અવશ્ય છે રહિત.—નિષેધ.

૨ { દર્શન અને ઉપયોગ આ બે ગુણે સહિત.—પ્રાપ્તિ.

૩ { રાગ, દ્વેષ, અને મોહ એ ત્રણ અવશ્ય છે રહિત.—નિ.

૩ { દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર આ ત્રણે સહિત.—પ્રાપ્તિ.

૪ { ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર અવશ્ય છે

૪ { રહિત.—નિષેધ.

૪ { ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા અને ઉદારતા આ ચાર

૪ { ગુણોએ સહિત.—પ્રાપ્તિ.

એળવતો નય છે, તેમ તેમ આત્મજ્ઞાનથી દૂર થતો નય છે, પોતાથી પોતે આધો નજીકો નય છે.

મંત્ર પૌદ્ગલિક છે અને તેમના ઉચ્ચારાદિથી પણ પૌદ્ગલિક પરત્વે એટલે પરિણામે દુઃખજન મળે છે.

માટે સર્વ મંત્રમાં અને સર્વ ચંત્રમાં શ્રેષ્ઠ મંત્ર એજ કે અંદર હું હું કાણુ કરે છે, તેને જોઈ પરમાત્મામાં છવ અને એના પોતામાં છવ એમાં ફરક હોય તે ચોખી ફરક મઠાણી દેવો આ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને રતનથી પણ કહે છે.

પ { હિસા, મૂખા, ચોરી, કુશીલ અને પરિગ્રહ એ
મહાપાપરૂપ પાંચ અવગુણે કરી રહિત-નિરેધ.
અહિસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અને અપરિ-
ગ્રહ-પ્રાપ્તિ.

૬ { પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, જલ, અને વનસ્પતિ એ
પાંચ નિયત સ્થાનવર્તી સ્થાવર હોવાની, તેમજ
બીકથી જ્યાં ત્યાં ભાગતા ફરતા, એવા સઘળા
ત્રસ હોવાની હિસાથી રહિત. ચામડી, હાથ,
નાક, આંખ, અને કાન એ પ્રાંચિ ઇન્દ્રિયો અને
છત્તું મન એઓને રોકનાર.

જુગાર, ચોરી, માંસ, મદિરા, વેશ્યા, પરસ્ત્રી
અને શિકાર એ સપ્તભસનરૂપ^૧ મહાદુઃખકારી
અવગુણોને હોડનાર.

દિક્ પરિભ્રમણ,^૨ લોગની^૩ વસ્તુઓ, અને
ઉપલોગની વસ્તુઓનું પ્રમાણ કરે એટલે લો-
ગોપભોગ પરિભ્રમણ મત, અનર્થદંડવિરમણ
મત આ ત્રણ મત પાષાથી અટકાવનાર હોવાથી
શુભ્રમત કહેવાય છે તે અને સામાયિક, દેશા-
વગાસિક,^૪ પૌષ્ઠ,^૫ અને અતિથિસંવિભાગ,^૬
એ ચાર શિક્ષામતો,^૭ એ પ્રમાણે ત્રણ શુભ્ર-
મત, અને ચાર શિક્ષામત, એ સાને ગુણે કરી
સહિત.

૧ ભસનનો અર્થ દુઃખ પણ થાય છે. ૨ પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દ-
ક્ષિણ.

હવે નવદોષે રહિત અને નવગુણે સહિત કહે છે.

હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, ગ્વાનિ,^૬ સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક એ ત્રણ વેદ, એ નવ નોકપાયરૂપ^૬ અવગુણે કરી રહિત.

પાંચ પ્રકારના પરાવર્તનથી રહિત, અને નારકી, તિર્યચ; મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર ગતિને છોડી પાંચમી ગતિ ને સિદ્ધગતિ તેને પામનારા.

જન્મ, જરા, વ્યાધિ અને મરણ એ ચાર જીવને મહા અવગુણરૂપ છે તે ચાર દુઃખોથી રહિત.

અને અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ,^૭ અને

ક્ષિણ એ ચાર દિશા; અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય, અને ઇશાન એ ચાર વિદ્યા એમ આઠ. તેમજ ઉચે અને નીચે એમ હશે દિશાનું પ્રમાણ કરવું; એટલે અમુક હદસુધી જવું આવવું. ૩ ભોગ તે એકવાર ઉપયોગ આવે, જેમકે ચંદન, પુષ્પ વગેરે, ઉપભોગ તે વારંવાર ઉપયોગમાં આવે, જેમકે વસ્ત્ર ધરેણું વગેરે. ૪ દિક્ષપરિભાણુ વ્રતમાં આખા એક જીવન સુધીના સામાન્યતઃ નિયમ હોય છે. અને દેશાવગાસિકમાં એક દિવસનું અથવા કોઈ અમુક કાળ સુધીનું, ને તે આટલીજ હદસુધી એટલે પૂર્વે હમેશને માટે છે તેમાંથી પણ દુઃખી મર્યાદા કરવી ભોગ વિરોધતઃ દિશા વગેરેનો વિચાર તે દેશાવગાસિક શિક્ષાવ્રત ગણાય છે. ૫ સર્વ પ્રવચથી, નિવૃત્ત થઈ આત્મગુણની પુષ્ટિ કરનાર તે પૌષધ. ૬ સુપાત્રને દાન આપવું તે. ૭ અનાદિ અશુદ્ધતા અને ત્રિભાવ મટાડી સ્વસ્થાવમાં લાવી, તેનો આસ્વાદ અખાડનારાં વ્રતો તે શિક્ષાવ્રતો. ૮ દર્શન. ૯ કપાયને ઉત્પન્ન કરનારા. * અનંતચરિત્ર.

અનંત વીર્ય આ ચાર તે અનંત ચતુષ્પદ પુણે કરી ને સહિત
હોય તેને દેહચર્તિ હોય કે ન હોય તોપણ તું પરમાત્મા
છે એમજ કરી માન.

કૃપામાં મોક્ષ કેણુ લહે ?

એ સ્વામી એ ગુણ સહિત, જે આત્મ રસ ઊન;

કહે જિનચર તે મવી લહે, મોક્ષ કર્મ કરી ક્ષીણ. ૭૬

ભાવાર્થ:—જે પરવસ્તુનો ભાવથી ત્યાગ, અને જે સ્વ-
વસ્તુનો ભાવથી ભોગી થઈ જે આત્માનંદના આસ્વાદનમાં
લીન હોય તે ભગી^૧ પુરુષ સકલ કર્મને ક્ષીણ કરી મોક્ષ લહે.

પરમાર્થ:—જે વસ્તુઓમાંથી એકતો ગમતી પણ પરવસ્તુ
પરનો રાગ, અને અણુગમતી પરવસ્તુ ઉપરનો દ્વેષ એ બીજો
એમ, એ બે મહા અવગુણને છોડી, એ પરવસ્તુનાં દ્રવ્ય
ગુણ પર્યાયને સામાન્ય ઉપયોગે એટલે, દર્શનોપયોગે, અને
વિષયોપયોગે એટલે જ્ઞાન ઉપયોગે દેખે-નહો, અને દર્શનો-
પયોગ, અને જ્ઞાનોપયોગમાં પોતે રહી, એજ ઉપયોગ તે
આત્મા અને તેથી થતો જે આત્માનંદ તેના આસ્વા-
દનમાં લીન હોય, એટલે કે આ જે જુઓ છે, તેજ હું. તે
જેવા જાણવારૂપ આનંદ^૨ તે રૂપે કરી જે સહિત હોય, તે

૧ જેના ભવોનો વહેણો મોટો અંત આવે છે તે.

૨ દર્શનાનંદની કઈક છાયા આ પ્રાંટરોડ ઉપરની આવેલી વાડીમાં
લાગત ફરે છે, અને તે વાડીનો માલિક પણ તેમાં ફરે છે. તે જે આ-
નંદ લોગવે છે, તેજ આનંદ લાવન લોગવે છે. માત્ર ફરક એટલો કે

ભળી પુરૂષ સકલ કર્મોને ક્ષીણ કરી, મોક્ષ પામશે. એટું શ્રી જિનેશ્વરદેવ કહે છે.

ફરીથી હવે વિશેષ વર્ણનમાટે કેટલાક શુભો સાથે લઈ કહે છે.

સાચત સુખ કાણુ પામે ?

ત્રણ રહિત ત્રણ ગુણ સહિત, સ્વાત્મા કરે નિવાસ;
તે પામે સુખ શાશ્વતાં, જિનવર કરે પ્રકાશ. ૭૭.

ભાવાર્થ:—ત્રણ દોષથી રહિત અને ત્રણ ગુણેથી સહિત આત્મા હોય તેજ પોતાના નિજસ્વરૂપમાં નિવાસ કરી શકે છે; અને તેજ સાચત સુખ સાદિ અનંત સુધી પામે છે. એમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન પોતેજ પ્રકાશે છે.

તેના માસિકને સંભાળવાની ઉપાધિ છે, એટલે તેનું માસકીયજ્ઞાનું સુખ પણ દુઃખે ફરી મિશ્રિત છે. લાલનને માસિક નહીં હોવાથી તેને તે સંભાળવાનું દુઃખ નથી તેથી ઉપાધિ નથી, માટે કેવળ સુખ છે એમ, ધરના માસિક ને-ખંગલાના માસિકને, દેરાના ધણી રાજાને, અઠવર્તી, સર્વગતા રાજા ઇંદ્ર વગેરે સર્વેને ઉપાધિવડે સુખદુઃખ મળેલું તે નાશ-વંત હોવાથી વર્તનમાં પણ દુઃખ કરનાર હોય છે પરંતુ દ્રષ્ટાને નાશ-વંત, જીવની ઉપાધિ નથી. અને જ્યારે નિયત હોય ત્યારે આનંદ છે, એમ દર્શનાનન્દ કંઇક બજાય. કારણ કે ચૌદરાજલોકરૂપી વાટીમાં આત્મા ભેદ રહ્યો છે, અને ભણી રહ્યો છે માટે ભણવું ને ભેડવું એટલે જ્ઞાન અને દર્શન એ બેકલ સુખરૂપ છે, અને એ બે લક્ષણ તેજ આત્મા પોતે છે, તો આનન્દ પણ પોતે થયો, એમ સદ્ભ છે. એવું સાબિત પણ માય છે, (William Stead's Eyes and no Eyes)

વિલિયમ સ્ટેડની સુદષ્ટિ અને કુદષ્ટિ ઉપરથી સૂચિત.

૧ જેને સાચત સુખ પ્રાપ્ત થયું છે એવા સકલકર્મના જેતા ને નિનનન્દ સકલસિદ્ધિ તે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન કે સિદ્ધ ભગવાન

પરમાર્થઃ—રાગ, દ્વેષ અને મોહ એ ત્રણ ધર્મ કરી અનાત્મ અને જડ વસ્તુપરના ભાવને લીધે થાય છે; તો અનાત્મ એટલે આત્મા નહીં, તે હું નહીં. એવી પરવસ્તુપર રાગ કરવાથી શું? અને એવી જડ વસ્તુપર દ્વેષ કરવાથી પણ શું? અને જે વસ્તુ પોતે નથી તેવી વસ્તુમાં પોતે એવો ખોટો મોહ પામવો પણ શું? આમ વિચારી એ ત્રણે અવશ્યજીને દૂર કરે છે કે ત્રણે શુભોદ્દેશાઈ આવે છે. એ ત્રણે શુભ તે સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્ર છે. આ ત્રણે શુભની પ્રાપ્તિ હવેને થતી નથી, તેતો સ્વભાવિકજ છે. માત્ર પરભાવે એટલે પરવસ્તુમાં રાગના પડળને, પરવસ્તુ, જડવસ્તુપર દ્વેષનાં ચડતાં વાહળાં અને મોહરૂપ લાગતાં ચડળુને દૂર કરવું. એટલે માત્ર લોકપ્રકાશ નહિ પણ-લોકાલોકમકાશક એવો અનંત સૂર્ય જેવો, આત્મા પ્રગટ થઈ રહે છે. અને એ લોકાલોકમકાશક આત્મા તેજ પોતે હોવાથી ચીદરાજ લોક પોતાના સકળ દ્રવ્યશુભ, પર્યાયમથાર્થ રીતિએ નિજપ્રકાશમાંજ તેતું બિંબ પડવાથી જણાઈ રહે છે.

જેમ રાહુની છાયા સૂર્યચંદ્રની આડે આવે છે, ને પૃથ્વીપર ચોરા કલાક ચંદ્ર પણ ચંદ્ર અંધારું રહે છે; તેમ કાયોપરામ અને ઉપશમવાળા સૂર્યચંદ્ર સરખા આત્માની આડે, હુંપણનાં મોહતું ચંદ્ર પણ લાગે છે, અને તેથી તે બહિરાત્મારૂપ પૃથ્વીપર અજ્ઞાનરૂપ અંધારુંજ રહે છે, પરંતુ જેમ ચંદ્રહણતું અંધારું ચોરા કલાક રહે છે-પછી સૂર્ય ચંદ્ર સ્વપ્રકાશે, જેમ

સદા પ્રકાશે છે, તેમ યોગકે જન્મો સુધી તે શ્રદ્ધા રહે છે, અને પછી સ્વપ્રકાશે સદાસર્વદા, પ્રકાશવાન રહે છે.

આટલુંજ આત્મસ્વરૂપને ઉપનયપણું બસ નથી, પરંતુ ચન્દ્ર મહિનામાં પંદર રાત્રી સુધી રહે છે, અને તેપણુ પ્રથમ વધતા ને પછી ક્ષીણુ થતા પ્રકાશપણે, અને સૂર્ય ચંદ્ર વારે વધતા અને સાંજે ક્ષીણુ થતા પ્રકાશવાળો છે. આમ માત્ર દિવસે, સૂર્ય રોજ ઉદય અસ્તવાળો છે અને વધતાં તથા ક્ષીણુ થતા, પ્રકાશવાળો ચન્દ્રમા છે પરંતુ આત્માતો ઉદય થયો કે સાશ્વત્ પ્રકાશી રહે છે, લોકાલોકના સર્વ ભાવ સર્વથા જાણે છે; સાદિ અનંતકાળે પ્રકાશે છે.

જેમ આંખે પડળ આવ્યાં હોય તે કોઈ વૈદ્ય દૂર કરે, તેમ સદ્ગુરુ મહારાજ સમ્યક્ત્વરૂપ ઝંજન આંશુ પર વસ્તુની પ્રીતિરૂપ રાગનાં પડળ દૂર કરે છે અને તેથી સમ્યક્ત્વવાન જીવો નિશ્ચયરૂપ હૃદયમાં રાખી વ્યવહારમાં પ્રવૃત્તિ કરેછે.

વળી આત્મારૂપી સૂર્યની આગળ, પરઉપરના દ્વેષરૂપી વાદળાં આવ્યાં હોય, તોપણુ દેખાતું નથી. જેમ રાગના પડળવડે કંઈતું કંઈ દેખાય કે ન દેખાય, તેમ દ્વેષનાં વાદળ આગળ આવ્યાં હોય, ત્યાંસુધી પણ કંઈ દેખાય નહીં. માટે પરવસ્તુપર દ્વેષ ન થતાં—પરધર્મઉપર તિરસ્કાર ન થતાં જ્યારે તેમના ઉપર કરૂણા થાય, જ્યારે સર્વ જીવોઉપર—

૧ હારણ કે સાશ્વત્ પ્રકાશવાળા આત્માની પાસે—સાશ્વત્ તે સાદિ અનંત ભાગે દેહેવાય, તેથી કરોડો અને અબજ ભવપણુ યોગા દલાદ નેવાજ દહેવાય એમાં શું આશ્ચર્ય ?

એટલે નારક, તિર્યચ, માણસ ને દેવો જે કોઈ અંતરાત્મ
યર્થ પરમાત્માનાં દર્શન કરવાને યોગ્ય ન થયા હોય, તેવા
સર્વ જીવો ઉપર એક સરખી કૃપા ન થાય, ત્યાંમુધી દે-
વતાં વાદળાં ન જાય; ત્યાંમુધી સૂર્યઉદય દોવા છતાં અર્પાત
આત્મસ્વરૂપ નિશ્ચયનયે જ્ઞાનસ્વરૂપ દોવા છતાં તેમનો લાભ
ન મળે. માટે જેમ રાજનાં પડળ ફર કરવાં જોઈએ, તેમ
દેવતાં પણ કરવાં જોઈએ “ સર્વો જીવઃ કંઈ શાસન રસી ”
આ પૂર્ણ ભાવનારૂપ સુવાયુવટે ખરેડવાં જોઈએ.

જ્યારે સર્વ જીવો અકામ યા સકામ નિર્જરા કરી શાતા
વેદનીયના ઉદયવટે “ શુભ માનવ જન્મ પામ્યા, તેવા મા-
નવ બાંધવો ને બેનો; પોતાના કર્મવટે તે તે જિનધર્મમાં
બિંદુઓ જેવા અત્ય દર્શનરૂપી નદિયો થયા, શ્રી સકળ જી-
વપર દયામય જૈનધર્મ સમુદ્ર તરફ રહેતે રહેતે આવે છે.
તો તેઓને પરાસ્ત ન કરતાં પોતાના તરફ આવવા દેવા,
એજ કૃપા સમયોગ કહેવાય, અને ત્યાંમુધી બીજાપર દ્વેષ છે
ત્યાંમુધી વાદળાં છે અને ત્યાંમુધી નિષ્પક્ષપાત રીતે બીજાને
થયાર્ય જોવાય નહીં, કારણ પક્ષપાતનાં વાદળ બીજાપર અ-
રુચિ કરાવે તેજ દ્વેષ કહેવાય.

ગંગામાં જ્ઞાન કરી, શરીરને પવિત્ર કરનારા આપણા
માનવ બાંધવોમાંના ગ્રાહણાદિ મનુષ્યરસોને કૃપા નદીમાં
અથવા કર્મશત્રુના પાપરૂપ મલથી પવિત્ર કરનાર શત્રુંજી
નદીમાં જ્ઞાન કરાવી પવિત્ર કરાવી, સકળ કર્મને હગલે હ-
ગલે જ્યાં હણાય છે, એવા શત્રુંજય ઉપર શ્રીઆદિનાથ

મહારાજનાં દર્શન કરાવવા એ કેટલું તેઓને, તેમજ નિઃ
દર્શનને કલ્યાણપ્રદ છે ! સકળ જંતુ ઉપરની કરુણારૂપી
દીમાં નાહીને પવિત્ર થતા હૃદયવદે નિર્મળતાથી પરવસ્તુ
મળને દૂર કરી, સ્વવસ્તુ અર્થાત્ આત્મારૂપ શ્રીઆદિના
તરફ જતાં ડગલે ડગલે કરોડો ભવના કર્મશત્રુઓ શું નથી
ણાતા? હણાય છે. ઘણા એક આપણાજ પૂર્વ આંધળો
તે શત્રુઓને જરા વારમાં હણ્યા છે, હણે છે અને દ્રવ્ય
ભાવે કર્મને હણુશે પણ ખરા.

ત્રીજો મોહ છે. રાગ પડળ છે, દ્વેષ વાદળાં છે અ
મોહ અહણુ છે. અર્થાત્ આંધળો માણસ કેમ દેખે? અ
સમજવાતું એમ છે કે આંખ દેખતી નથી. પરંતુ આં
તો દેખવાતું એક સાધન છે, કારણ કે આંખતો જીવ ગ
પછીનાં મુટદાંને પણ હોય છે, પરંતુ તે દેખતી નથી. તે
મજ આંખ હોય, પરંતુ કોઈ વાદળાંનું આવરણ હોય, તેપ
દેખાતું નથી; માટે તેપણુ વચમાંથી દૂર થવું જોઈએ. વ
એમ પણ કહેવાય છે કે આંધળાં માણસને આંખ ન
માટે દેખે નહીં, પરંતુ તે વાત હાલની અમેરિકન શોધ
ખોટી પડે છે. કારણ કે મગજ ઉપર અમેરિકન ડાક્ટર
યંત્ર મૂકવાથી આંધળા માણસો આસપાસની વસ્તુ દેખે
અને તે દૂર કર્યું એટલે દેખાતું નથી. માટે આંખજ દે
છે, અને આંખ ન હોય તો ન દેખાય, એ વાત હાલ

પતી જતી Psychology થી પણ અસિદ્ધ કરે છે. વધી
આ દેશમાં ત્રાટકાદિ સાધનારા, તેમજ પ્રત્યાહાર કરતા મા-
ણસો, આંખને બંધ કરી દૂરના પદાર્થ મનોચંત્રવડે, યથાંયં
દેખે છે. એથી દેખનાર અર્થચક્ષુજ છે એમ કરતું નથી. તે-
મજ મનોનેત્ર પણ દેખતું નથી. માત્ર ભેએલી ચીજ આ-
પણે યાદ કરીએ છીએ, ત્યારે જેમ તે સ્થળમાં તે ચીજ
ઉપર પ્રકાશ પડી દેખાય છે, તેમજ નહીં ભેએલી ચીજ
પણ પાંચિન્દ્રિયોને પ્રત્યાહાર કર્યા પછી મનમાત્ર ચારક્ષાન-
સની માફક તેમાં રહેલાં કિરણોને, તે નહીં ભેએલી વસ્તુ-
પર નાંખે છે, અર્થાત્ સત્ત્વિકાનસના કાચવડે, અંદરના
દિવાના કિરણો દૂર જઈ તે વસ્તુ ઉપર પડે છે. માટે સત્ત્વિકા-
નસના કાચ જેવું યોગીનું નિર્મળ મન પણ તે વસ્તુને
આત્મા વિના દેખી શકતું નથી. અર્થાત્ એ મનપણ આ-
ત્માનું બાહ્ય સાધન છે, પરંતુ જેમ તે સત્ત્વિકાનસમાં દિવે
છે, તેમ આપણા સરીરરૂપી પ્રાણદેહમાં મનોરૂપી જ્ઞાનસ છે.
તેમાં ઇન્દ્રિયોરૂપી કિરણો છે, અને આ જ્ઞાનસમાં આત્મારૂપી
દીવો છે. અને સૂર્ય, ચન્દ્ર, તારા, નક્ષત્ર વગેરે નાના નાના
બિચારા નિસ્તેજ દિવાઓ. એ દીવાની જ્યોતમાંથી પ્રગટા-
વેલા હોય એમ જણાય છે.

માટે આવરણ દૂર કર્યું કે, નિજસ્વરૂપ પ્રગટ થશે, અ-
થવા જેમ જેમ આ અંદર હું કોણુ તે તું ચિત્તવ, એટલે

૧ "The sun, the moon, the stars are but shining parts
of the soul. (Emerson)

રૂપ વાદ્યું, ખસશે એટલુંજ નહીં, પરંતુ મોહરૂપે
અંધારો પણ દૂર થશે.

કોઈ કહેશે કે મોહરૂપી પડગ એટલું અંધારો છે? હા,
પરંતુ કે તેમ ન હોય તો તમે દેહમાં રહેનાર આત્માને મૂંઝી
હોને હું કેમ જાણીશ! આત્મા શરીર અંધાર, કે મોહ નાંતું
પાય, કે દેહરૂપી કવરમાં આવે કે જાય, એટલે દેહ મરે
પારે હું મુઝો એમ કેમ કહો છો? અવશ્યતઃ છતી છવ-
રૂપી આત્માની મનરૂપ આંખ છતાં અંધારો નહીં-તો શું?
જાણી તમે કહી શકો કે મારો દેહ. પણ મારો આત્મા
એમ કેમ કહો છો? તમે કોણ? તમે તેજ આત્મા છો. પરંતુ
દેહને હું માનો ને દેહને આત્મા માનો એ અંધારા વિના
જીવ કોણથી કંઈતું કંઈ મનાય? જેમ અંધારા આગળ
નાટક ફાકટ, તેમ આ બધું દેખવું પણ મોહરૂપે અંધાર
હોવાથી વિપર્યાયરૂપ છે, પરંતુ જેમ જેમ નાટક દેખે છે,
તેમજ સિદ્ધપરમાત્મા, તેમજ તેમના અનુબંધી આગદો,
આ જગતને એક નાટકની માફક દેખી રહે છે. વસ્તુતઃ,
શુણ્ય પર્યાયના નાનાવિધ નાટકો એવા કરે છે, એ નાટકને
દર્શનરૂપ નેત્રવડે જોઈ, જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશે જોઈ. આદિજગત
વર્તનમાં લાવી, નિજનંદમાં સાંધતો દેવ ત્રિલોકી રહે છે.

આત્મામાં કેમ રમાય, અને કેમ રહે છે.

ચાર કપાય રહિત ધર્મ, જે ચારે ગુણ ચાર;

આત્મામાં જે જન રમે, તે ચારે જ વર્તિકાર. ૭૮

ભાવાર્થ:—ચાર કપાય છોડી દે એ ચાર ગુણો ચાર

કરે, અને એ ચાર ગુણોને ધારણ કરી જે માણસ નિમ
સ્વરૂપમાં રમણ કરે, તે માણસ અવિહાર એટલે વિકારરહિત
એવા અવ્યય^૧ પદને પામે છે.

પરમાર્થ:—કપ્ એટલે સંસાર-દુઃખ; તેને વારંવાર આણું
નાચ તે કપાય. એવા કપાય ચાર છે, તેઓ કાળા કોષ,
સાતા માન, મેલી માયા, અને પાંદુઆ લોભ એવા નામે
ઓળખાય છે. આ કપાયના વચમાં આવેલા, આંતર આ-
ચ્છાદાનથી અત્યંતર સ્વરૂપ કે બાહ્ય સ્વરૂપ યથાર્થ દેખાતું
નથી; તથાપિ કપાયતું સ્વરૂપ દેખાડી, તેને ફર કરવાના મામે
પૂર્વાચાર્યોએ ધણા ધણા દેખાડ્યા છે.

ઉદાહરણ તરીકે કોષ લો, કોષરૂપી અંધકાર માણસને
હાય ત્યારે ગાંઘમાણસની પેઠે માણસ ગમે તેમ બંદે છે
તેમ આણું ધાય છે. “એને બરોબર ઘોરો વખત યાદ
પણ આવતું નથી કે, હું શું કરું છું. આવડતી પંક્તિઓ
પણ બૂલી જવાય છે,” એમ મહારાજ શ્રીદાનવિજયજી ક-
હેતા હતા. ત્યારે પહેલાં તેને સમજવાને આપણે એક
દશાંત લઈએ.

ધારો કે કેલિનૂર કરતાં લક્ષાવધિ પ્રકાશમાં મેષ્ટ એને

૧ અવ્યય પદ તે મોક્ષપદ છે, તેમાં કંઈ ફેરફાર થતો નથી, એક
અખંડ જ્યોતિરવસ્થા અચાળાધ સુખરૂપ છે, અર્થાત્ જેમ પૃથ્વીપર
શત્રિદિવસ, છે એમ નહીં પરન્તુ સૂર્યમાં જેમ અખંડ પ્રકાશ છે તેમ-
જલિરાત્રીમાં જેમ લગ્નરૂપ સુખ, અને જોડ થતાં દુઃખ ધાય છે, તેમ
નદી, પરન્તુ જલરૂપો રહિત ભૂમધ્ય સમુદ્રની પેઠે સાંત સુખમયત્વ.

લક્ષાવધિ રૂપીયાની કિંમતનો હીરો સર્વે મનુષ્યાદિ જીવો-
 પાસે અવશ્ય છે, તે હિરાની આસપાસ લોખંડ વીગેરેના
 ચાર પડદા આવેલા છે. ત્યાંમુઘીઆ પડદારૂપ આવર્ણ હોય,
 ત્યાંમુઘી તે હિરો દેખાતો નથી. આ લોખંડના આવર્ણ
 તે કપાય. તેમાં પેદેલો ક્રોધ આપણને છતે હીરો દે-
 ખવા દેતો નથી. તે ક્રોધને આપણે અનુતાનુગ્રંથી કહીશું.
 હવે ધારો કે એ અનુતાનુગ્રંથી લોખંડની દિવાલોને ક્ષમારૂપી
 ગદ્દાથી તોડી નાંખી તો હીરો કંઈ કંઈ કદાચ દેખાય
 પરંતુ ખરૂં જોતાં અનુતાનુગ્રંથી લોખંડની દિવાલ પછી
 પણ ખીજો આવરણો હોય છે, અને તે લાકડાની પેટીઓ
 લોખંડ દિવાલોવાળી ત્રિજેરીમાં હોય છે, એવી લાકડાની
 પેટીની બાહ્યબાજીને પણ કશ્ણારૂપી હથોડીવડે તોડવી
 જોઈએ; એ લાકડાની પેટી જેવી અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધની
 દિવાલો છે પરંતુ તેમને તોડી આગળ જાય તો, ત્યાં એક
 કોડીઆ કાચની પેટી છે, તેમાં તે હિરો છે. તે કોડીઆ
 કાચની પેટી તે પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ છે, તેમાંથી, પણ હિરો
 યથાર્થ દેખાય નહીં. એ કાચની પેટીને સર્વ જીવપરની દયા-
 રૂપી કુંચીવડે ઉધારવી જોઈએ તેમાંથી એક સ્ફટિકની પેટી
 નીકળશે; તે સ્ફટિક નિર્મળ, અંદર, જેવું છે તેવુંજ દેખા-
 ડનાર હોવાથી, તે હીરો સ્પષ્ટ દેખાય છે. એ સ્ફટિકની
 પેટીને આપણે, સ્વંજલનો ક્રોધ કહીશું અને સર્વ જીવની

રશા ક્ષી કુમળા હસ્તવટે બહાર કહાડીશું તો તે 'હીરો' તે કોહિનૂરનો કોહિનૂર એવો આત્મા જન્માઈ રહેશે. આમ ક્રોધના ચાર ભેદ એટલે લોભની દિવાલની ત્રિ. ભેરીમાં પડેલો, એટલે અનંતાનુબંધી ક્રોધમાં પડેલો, વળી લાકડાની પેટીમાં બંધ કરેલો, એટલે અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધમાં રસાએલો, અને કોડીઆ કાચની પેટીમાં આવેલો, એટલે પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધમાં નંખાયેલો તેમજ રક્ષાટિકની કાળડીમાં આવેલો એટલે સર્વજલમાં રહેલી એક પછી એક ઉત્તરોત્તર ક્ષમા, કરુણા, દયા અને રશાના અગ્નિકપલ્લુવડે ફર કરી તે હીરાનું હીરારૂપે આત્મદર્શન થઈ શકે છે.

તેમજ લાલ રાક જોવા માનને, અભિજ્ઞાનની કેદમાં શુભતાન યએલાને પણ color-blindness એટલે રંગથી થતી ભ્રાંતિથી યથાર્થે દેખાતું નથી, જેમ ક્રોધવડે અંધારો છે તેમ માનવડે પણ પદાર્થ અરોબર દેખાતો નથી. ક્રોધને નમ્રતારૂપ બ્રામી મુંઢરી આવી કહે કે "વીરા મજ થઈ ઉતરો" તેમ અશુભ શુભ સર્વના માનથી ઉતરાય ત્યારેજ યથાર્થ સ્વરૂપ દેખાય; અને સર્વમાં સમદૃષ્ટિ થઈ રહે અ. માત્ર નમ્રતાવડે, નીચમાં નીચ જે હોય તેમાં પણ શુભના ધરૂપ આત્મસ્વરૂપ મનાય તો સ્વરૂપ દર્શન થાય.

૧ કોહીનૂર, હાલ, એડવર્ડ ધી સેવન્થના બ્રિટિશ રાજ્યના મદાન ચક્રવર્તિ રાજના સુક્રમાં છે, જે કૃષ્ણ વાસુદેવ પારો, પછી અ. નુંન પાસે હતો એમ કહેવાય છે. કોહીનૂર એ ફારસી શબ્દ છે. કોહી એટલે પર્વત, અને નૂર એટલે પ્રકાશ કોહીનૂર એટલે પ્રકાશનો પર્વત.

માયારૂપી કાદવોણા સરળતારૂપી નદીના નિર્મળ જળથી ઘોવાવા ભેઘએ. તોજ આ હિરો સ્વચ્છ જણાશે. તેમ જ લોભરૂપી એળ પણ હુશિયાર કારીગર પાસે ફર કરાવતી ભેઘએ. કારણ કે એ લોભ પરવસ્તુની તુષ્ણા છે, ને સ્વયસ્તુના જ્ઞાનરૂપ હીરાકણીથી, વિવેક જ્ઞાનથી, ભેદ જ્ઞાનથી ઘસી કઢાડવી ભેઘએ. આમ કરી યા બીજા ઉપાયો કામે લગાડી, ક્રોધની જગાએ, ક્ષમા, માનની જગાએ ન-અત્રતા, માયાના સ્થળે સરળતા અને લોભની જગાએ સંતોષ કરવાથી એ ક્રોધાદિ ચારથી રહિત થવાય છે.

તેમજ એ ચાર કથાય જઈ અર્થાત્ સંસારતરફ ધસડનારા ચાર હુદનારા ભાગી જઈ મોક્ષતરફ આકર્ષનાર ક્ષમાદિ ચાર આવે છે, ત્યારે ઉત્તરોત્તર નીચેના ગુણ પણ પ્રગટ થાય છે અને—

તે શુદ્ધ દર્શન, જ્ઞાન, ચરિત્ર અને વીર્ય એ ચાર છે.

આ દર્શન જ્યારે અનંત હોય, જ્ઞાનપણ અનંત હોય, તે સામાન્ય ઉપયોગરૂપી દર્શન, અને વિશેષ ઉપયોગરૂપ સાકારજ્ઞાન અને એ ઉભયમાં રમણુતાથી, એટલે સાકાર ઉપયોગમાં નિરાકાર ઉપયોગ, અને નિરાકારમાં સાકાર ઉપયોગ તે ચરિત્ર ને તે કારણ કરવાનું સામર્થ્ય કે વીર્ય મહાભાગ્યને અનંત ભાંગે પ્રાપ્ત થાય છે. તે આ ચાર ગુણ આત્મામાં રહેતા અવિકારી પદ જે મોક્ષ પદ તેને પામે છે.

અંતરાત્મા કોણ થઈ શકે ? અને અંતરાત્માવાળો શું થાય ?

સંગરહિત, દશદશ સહિત, લક્ષણ દશગુણયુક્ત;
તે થઈ અંતર આત્મા, થાયે જગથી મુક્ત. ॥ ૭૯ ॥

સાધાર્થ:—જે દશવિધ પરિમલથી રહિત થઈ, જન્મતમા અસંગ રહે! અને દશવિધે મનિમર્મને મધ્યમ ધારણ કરે તે અંતરાત્મા થઈ, તેજ અંતરાત્માવડે જન્મતથી મુક્ત એવો પરમાત્મા થાય.

પરમાર્થ:—પરિમલ એટલે ચારે બાજુએથી ઘેરનાર. જે દશ પ્રકારના પરિમલ મનુષ્યને હોય છે, જેને વિશેષ પરિમલ તે વિશેષ ઘેરાએલા અને તે જરાપણુ છૂટી શકતા નથી. જે દશવિધ પરિમલ તે આ પ્રમાણે છે. ધન, માન્ય, ક્ષેત્ર, ઘર, રૂપું, શોર્તું, ઇંતર ધાતુ, આકર; પશુ, વાસણુ કુસણુ, રાચરચીણું, જે દશથી માનુસ ઘેરાયેલો છે. પરંતુ જેને એનું મમત્વ છૂટી જઈ, મહા દુઃખના ચૂળરૂપ સંસાર કેદખાનામાંથી છૂટવા ન દેનાર એવા પરિમલને જેણે દેખથી પણ ઉભો કર્યો છે, -ઓહો કર્યો છે. તે આ સંસાર રૂપી મહા ઉંબળુકાળના ઉંઘાળાને મૂકી મલ્લખલેચર જેવા સ્થાનમાં આનંદ કરતો જણાયે.

અને જેણે સર્વથા પરિમલ હોયો હોય, તેઓ સ્તીમલામાં હોય તેવા આનંદ યોગવશે. કારણ કે તેને કોઈ રોકનાર નથી. પરિમલ હવે તેમને બાંધનાર નથી. કસ્તાન્ નિવારયતિ સંચરતો યચેષ્ટમ્ " જેણે તારા મુખે ધારણ કર્યો

૧ બહાર જ્ય તો પણ કેદની માફ પહેરતીરો જેવા સર્વઆચેર સાથે, ફરવા જ્ય તો જેમ કેદીને એમુલ્લસનમાં બેસાડે તેમ આ જાતીમાં બેઠેલો માલમ પડે અને નાથી ન જ્ય માટે આગળ પાછળ સિંપાઈ હબાજ દોય? ૨ વાલી, બંજલા, મદેહ.

તેને યથેચ્છ વિહાર કરતાં કોણુ અટકાવી શકે? આમ દશવિધ પરિમદ ત્યાગ કરી, દશવિધ ધર્મ અંગિકાર કરે છે, અને તે આ પ્રકારે છે. ક્ષમા, 'માદૈવ',^૧ આર્જવ, સત્ય, શીલ, નિર્જીવ, તપ, ત્યાગ, અક્રિયિન, બ્રહ્મચર્ય, આ દશ ગુણુવાળા હોય તે આંતરાત્મા હોય છે એટલે સ્વને ઓળખી પછી સ્વ-ગુણુ જ્ઞાનાદિએ ઉપજતી, શુક્ત એવી પરમાત્મ દશા પામે છે.^૨

આત્મા કેવા છે?

આત્મા દર્શન જ્ઞાનમય, આત્મા ચરિત્રવાન;
આત્મા સંયમ શિયલ્લ તપ, આત્મા પ્રત્યાખ્યાન. ||૮૦

૧ નમ્રતા, ૨ સરજતા, કંઈપણ પરવસતુ જેની પાસે નથી. ૩ દશવિધ પરિમદ ત્યાગની બાબતમાં દાસ લાસન લખી શરતો નથી તેનું કારણ કે તેને જેવું પરિમદમત્તવ પાંચ, છ વર્ષ પર અમેરિકામાં ગયું હતું તેવું દાસ નથી; રોજ દિવસ શ્રીમદ્ મોહનલાલજી મદારાજના સુવર્ણની ધુધરી જેવા ચાંદોના લલ્લુકારા વાગતા કે “પરિમદ મમતા પરિદરો, પરિમદ દુઃખનું મૂળ સલ્લે; પરિમદ મમતા પરિદરો” આમ કરતાં કરતાં લાસને ત્યાં પરિમદ ત્યાગ કર્યો. કેટલાક બંશે દેદા-દિને ચોસરામાં, અને જે પોતાના નિઃસ્વરૂપે લક્ષ આપ્યું અને નિર્હય કર્યો કે “આ સર્વ વસ્તુ સર્વેની છે. અને મારે કંઈ નથી લેધઈ. આ તન, વચન, અને મન પછુ સર્વ જીવની સેવામાં ખર્ચાવાં એમ ચતાંજ અનુભવ થોર થયો. પ્રજાત ઉગવા જેવું થયું. અને નિઃસ્વરૂપનું જ્ઞાન વસ્તુનું સ્વરૂપ સકલ્યનુસાર દેખાઈ ગયું “જોત મરી ગયું, ને બચ બાગી ગયો.” પરંતુ તે ઉપશમ હોયો, નહીં તો પાછું આવું પરિમદ મમત્ત થાય નહીં. હવે અવકાશે સોધી ક્ષયોપશમપર આવવા તેને પાછો પ્રયત્ન કરવો પડશે.

ભાવાર્થ:—આત્મા તેજ દર્શન, આત્મા તેજ જ્ઞાન, આત્મા તેજ ચારિત્ર, આત્મા તેજ સંયમ, આત્મા તેજ સિધ્ધિ, આત્મા તેજ તપ; અને આત્મા તેજ પ્રત્યાખ્યાન છે.

પરમાર્થ:—નવપદ પૂજામાં નવપદો, જેમ અર્ચન તે આત્મા, સિદ્ધ તે પાતુ આત્મા, આચાર્ય તે પાતુ આત્મા, ઉપાધ્યાય તે આત્મા, સાધુ તે આત્મા, દર્શન તે આત્મા, જ્ઞાન તે આત્મા ચારિત્ર તે આત્મા. અને તપ તે આત્મા જેમ કહ્યું છે તેમજ આ દૂષામાં પાતુ દર્શનાદિરૂપ આત્મા તેજ કહ્યો છે.

આત્માનાં લક્ષણ નવનવમાં આ પ્રમાણે આપ્યાં છે.

જ્ઞાનં ચ દંસનં ચૈવ ચરિતં ચ તથો તદ્દા
ધીરિર્અંબ હ્રવઃપ્રભાવ ઇતિ જીવસ્સ લલ્લણમ્
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ. ધીરં અને ઉપયોગ, એ ૬
વર્તો લક્ષણ છે.

અનુભવગત કંઈકે આત્મસ્વરૂપ આલેખવા મથારાક્ષિ
લાક્ષન અહીં પ્રયત્ન કરવા જાય છે. લખાય તે ખરૂં.
આત્મત્વ એ અરૂપી. સામાન્ય ઉપયોગ તેજ દર્શન,
તેમાંજ પ્રથમ 'રૂપ' ચતાં, સાકારોપયોગ તે જ્ઞાન તે
એ તે આત્મત્વ એ દર્શનરૂપ તેજ આ સમયે જ્ઞાન પદ
વ્યવહારાય અને એ જ્ઞાનરૂપ સાકારગત સામાન્ય નિ-
રાકાર ઉપયોગ, એટલે જેમ અલંકારોના સર્વ સમૂહમાં સુ-
૧ સખ્દને અભાવે પૂર્ણ કહેવાય છે.

વાર્ણ ઉપયોગ તે દર્શન, અને એ સૂત્રર્ણુ-મયતામાં સર્વ સાકારોપયોગ અલંકાર જણાય તે જ્ઞાન. વળી તે ઉભયમાં સમતા થાય તે 'સમયમાં તે આત્મત્વ તેજ ચારિત્ર સર્વ વૃત્તિનો નિરોધ કરી, નિજમાં રહેવાસાર તપ તેપણુ પોતેજ કહેવાય. તેમજ સ્વ સ્વરૂપ ધ્યાન, સ્વરૂપનીજ ધારણા ને સ્વરૂપમાંજ સમાધિ એ ત્રણુ જ્યાં એકત્ર હોય છે, તે સંયમે પણ આત્મત્વમાંજ હોય છે. નિજસ્વરૂપમાં રહેવું તેજ બ્રહ્મચર્ય છે. પરસ્વરૂપમાં જવું તે પરસ્ત્રી કે પરપુરૂષ ગમન જેવું છે. માટે જે સ્વરૂપમાં રાખે તે સામર્થ્યરૂપ બ્રહ્મચર્ય આત્મત્વમાં સમયાંતરે ઉપયોગાય છે. મારે પરવસ્તુ નહીં, એવું પ્રત્યાખ્યાન પણુ તે આત્માજ કરે છે. તે પણુ આત્માતત્ત્વમાં સમયાંતરે ઉપયોગાય છે.

આ સ્વરૂપ નિશ્ચય નયનું છે, અને નિશ્ચયનયથી એકજ માણસ જેમ જૂદી જૂદી અગેશાએ, બાપ, પુત્ર, ભાઈ, ભત્રિજો, પતિ વગેરે હોઈ શકે તેવું એકજ સામાન્ય એવું આત્મત્વ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, સંયમ, બ્રહ્મચર્ય, તપ, પ્રત્યાખ્યાન વગેરે એકજ સમયે હોઈ શકે.

નિશ્ચયનય પ્રમાણે આત્મા સર્વથા ચોતાનું સ્વરૂપ હોડતો નથી એટલે પ્રત્યાખ્યાનમાંજ છે, એમ થાય છે. એટલે અરૂપી આત્મારૂપી થતોજ નથી. રૂપતો પુદ્ગલ છે અર્થાત્ અરૂપી પૂર્ણપણે અરૂપીજ રહે છે અર્થાત્ આત્મા તે પોતેજ આત્માપણે હોય છે. બીજાના તેને પ્રત્યાખ્યાન હોય છે.

૧ ત્રયમેકત્ર સંયમઃ (પંતજ્ઞહિ યોગદર્શન).

વળી એકજ વેળાએ એકજ માણસ કોઈનો બાપ, કોઈનો પુત્ર, કોઈનો ભાઈ, કોઈનો પતિ વગેરે હોઈ શકે છે. તેમ આત્મા એકજ વેળાએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય, ઉપયોગ, શિળ, સંયમ, પ્રત્યાખ્યાનરૂપ દોય છે. આમાં પૂર્વાચાર્યના બે મત છે, એટલે જ્ઞાને જ્ઞાનોપયોગ દોય છે, તે વેળાએ દર્શનોપયોગ ન દોય, અર્થાત્ સમયાંતરે દોય. વળી સમયનો ઉપયોગ એ બહુ સૂક્ષ્મ વાત છે.^૧

સંન્યાસ નિધવધી કથા ૧

જો જાણે તું આપ પર તો નિશ્ચય પરત્યાગ;

તેજ સ્વરો સંન્યાસ છે, વોલે જિનવડ માગ. ॥૮૧

ભાવાર્થ:—જો તને હું કોણુ અને આ પરવસ્તુ શી એ ખબર પડતી હોય તો જે પરવસ્તુ દૃશ્ય છે, તે તું નથી,

૧ પરત્વ હાલ તુરત તો એકજ સમયે સર્વ ઉપયોગ હોય એમ સંભવ થાય છે, આમજ જતાં વિશેષ ક્ષયોપસમે ફેરફાર થાય તે ખરે જાણનારે આમજ નથી, સરલતા રાખી છે જે રાખશેજ, મનિ પુનઃપત્તિ અરોધ ઉપયોગ એટલે જ્ઞાનોપયોગ, દર્શનોપયોગ, વગેરે છે એમ અભિપ્રાય ॥ જે તે કોઈ શ્રીવીરપરમાત્માના, નાના મોટા અનુભવરસી બાંધવો થા બેનો, તેથી અન્ય રીતે સમજાવશે તો જાણનારે માનવાને કંઈ વાધો નથી, ખરેખર તેથી તેના પર મોટો ઉપકાર થશે.

એક સમયે જે ક્રિયા ન થાય એવું આ મૂળ લેખક માણેકલાવના ધ્યાનમાં છે. આ ઉપયોગની બાબત છે ત્યાં આ વાત જે લાગુ ન પડે તો મી. જાણનાર સમજવાથી મારા સમજવામાં ફેર પડતો નથી પણ પછી સૂક્ષ્મ વાત છે મનિ તેનો નિર્મલ વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓએ યોગ્ય કરવાનો છે. તત્ત્વ કેવલીગત્ય છે.

એમ થયું માટે પરને તું બરાબર તણદે, તો તું ખરેખરો સંન્યાસી થયો; એમ મહાભાગ્યવાન શ્રીજિનેશ્વર કહે છે.

પરમાર્થ:—હું, આ જે શરીરાદિને, તેમજ આ જગતાદિને જોઈ રહ્યો છું, ને જાણી રહ્યો છું, તેજ હું છું. ને એવડે જે જણાય-દેખાય છે, તે જોય કે દૃશ્ય હું નથી હું જે સાક્ષી તેજ પોતે-અને આ જે જડ-દૃશ્ય હોય તે પર મારાથી અત્યંત ભિન્ન છે, એવું બરાબર સમજી, એ સમજને બરાબર અનુસરી જે પરનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે, તે સાધુ મહારાજ ખરેખરા સંન્યાસી છે, એમ શ્રી જિનેશ્વર કહે છે.

વિ. વિ. સંન્યાસ શબ્દ સંસ્કૃત છે. અને તેની શબ્દ વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે. (સંન્યાસ સમ્+નિ+અસ્) હવે અસ્ એટલે ફેંકવું નિ-નિરંતર સમ્ સર્વથા. સર્વથા-નિરંતર પરને ફેંકી દેવું તે સંન્યાસ અને જે જીવ સર્વથા, સર્વ પ્રકારે પરને ફેંકી દે, તે જીવ સંન્યાસી છે. જ્યારે પરને ફેંકી દે ત્યારે સ્વભાંજ રહે. માટે પરનો ત્યાગ એજ સ્વની પ્રાપ્તિ. શુણુરૂપ આત્મસ્વરૂપ પામવાને માત્ર પર ત્યાગજ બસ છે, એટલે સ્વ પોતેજ હું છું તેવો લોકાલોકપ્રકાશક કે સૂર્યાદિને પણ જાણનાર એવો જણાઈ રહીશ.

સમ્યક્ દર્શન શું, ને ચારિત્ર શું?

સમ્યક્ દર્શન તેજ છે, આત્માનું ઓઢણાણ;

ચેતન રહે નિજરૂપમાં, તે ચારિત્ર પિછાણ. ॥૮૨॥

ભાવાર્થ:—આત્માને ઓળખવો તેજ સમ્યક્દર્શન અને

તે આત્માને ઐટલે ચેતનને ઝોળખી તેના સ્વરૂપમાં રમવું તેનું નામજ ચારિત્ર છે.

પરમાર્થ:—આત્મા ઐટલે ચેતન અને એ શરીર-આપિ હોવા છતાં, શરીરથી બહાર પણ જોનાર-જાણનાર, જેમ સૂર્ય આકાશમાં પોતાના નિયત સ્થાનમાં પ્રવર્તતો હોય, તથાપિ પોતાના પ્રકાશવડે, જગતમાં આવેલાં દ્રવ્યોને જાણે નહીં તેમ એ શરીર-આપી એવો આત્મા સૂર્ય અને લોકા-લોક સર્વને જુએ-જાણે. જેમ સૂર્ય સાવરણ હોય તો તે લોકમાં પ્રકાશક હોવા છતાં સર્વ જોઈ-જાણી શકાય નહીં. તેમ આત્મા ચેતન સાવરણ હોય તો લોકાલોક પ્રકાશક હોવા છતાં સંપૂર્ણ જાણી જોઈ શકે નહીં. પરંતુ તે વખતે સૂર્યને પોતે પોતાને જોવું ઐટલે હું કોણ છું. એતો સહેલ છે, તેમ હાલન મુઝાં આપણે સાવરણ દોઈએ ત્યારે, પણ પોતે ઐટલે આ ચેતન શરીરમાં કોણ છે, તે સહેલથી જાણી શકીએ. હવે સૂર્ય સાવરણ હોય. ત્યારે પોતે કોણ એમ સૂર્ય કહેવા જાય, ઐટલે પોતાનો પ્રકાશ દેખે, તેમ આપણે માનવાદિ જીવો, અમે કોણ, એમ કહેવા જતાં શરીરવર્તી આપણુ પોતાનો પ્રકાશ દેખીએ, ઐટલુંજ નહીં પણ જેમ સૂર્ય પોતાને પોતાતરફ જોતો જાય તેમ તેમ તેમની ગરમી અને પ્રકાશ વધે તેમ આપણે પણ આપણા નિજસ્વરૂપ તરફ જોતાં જઈએ તેમ તેમ આપણું તપ અને પ્રભાવ વધતો જાય છે. વળી એજ ગરમીવડે

સાવરણુ સૂર્ય વાદળાને પિગળાવે છે, અને પછી આકાશને
સ્વચ્છ કરી સર્વત્ર પ્રકાશને જાણે-જાણે છે તે તેમજ ચેત-
નને પોતાને જોતાં પોતાની તપત્તી ઉઘાડી, અર્થતઃ પો-
તાના, અભ્યંતર તપ કે ધ્યાનરૂપ ઉઘાડી, આવરણરૂપ
વાદળાને પિગળાવી કર્મવર્ણુ દૂર-કરતો સર્વત્ર-જાણી-એક
શકે છે.^૧

આ ઉપરથી લાલનના માનવ-જ્યાંધરનોને એ શિક્ષા કે-
વાની કે પરને પ્રથમ જોતાં, જાણતાં સાવરણુપણું નડે પરંતુ કે-
તાને સાવરણુ હોવા છતાં પણ બહુસંખિપમાં પોતે કે. કદીરૂપ
મનથી, આસોઆસથી પણ આપણી સર્વની પાસે અદ્યત્તે પો-
તેજ છીએ તો તે સાવરણુપણું ન નડી મુગમનાં મુગમ જદ-
દીથી પ્રથમ કંઈ જોવા જતાં જણાઈ બાધ, અને તે બંધન
ધારા ચલાવીએ તો વિશેષ વિશેષ આપણે જાણી શકીએ.
અને તે વિશેષ વિશેષ જણાયું કે એ ધ્યાન રૂપની ક્રિયાઓ
આવરણુવાદળાં ગરમીથી પિગળી રહે એટલે કે વરસે તેમ
પિગળીને સર્વત્ર નિર્મળતા ફેલાવશે અને અદ્યત્તે પ્રથમ

પોતાને ભેતાં, નિરાવર્ય થતાં રત્ર અને પર-પોતે અને લોકલોકે યથાર્થે જાણી શકાયે.

આ પ્રમાણે જેને દેખવાથી પોતે અને પર યથાર્થ દેખાય. તેજ સમ્યક્દર્શન એટલે સાચું બેયું કહેવાય. તો પ્રથમ તો પોતાને બેયું કે આ સરીર વિમાનમાં ચાલતો-લોકલોકે પ્રકાશક હું એ કોણુ છે? અને એ હું જેમ જેમ જણાયો તેમ તેમ પ્રથમ પોતાને-પછી તરતજ પોતાની આસપાસનાં અને થોડા વખતમાં સર્વને દ્રવ્ય શુણુ, પર્યાપ સહિત, ખુદ્દાં સ્પષ્ટ દર્શાવી અપાશે. માટે પ્રથમ આત્માને ઝોળખ. એજ ખરેખરું દર્શન કહ્યું: એનું નામજ સમ્યક્દર્શન.

અહો! ત્યાંસુધી આપણે આ માનવરત્નો પોતાને ઝોળખતા નથી ત્યાંસુધી આપણી કિમ્મત *Value* આપણે ક્યાંથી જાણી શકીએ? આ ઉપર એક દર્શનકાર દૃષ્ટાંત આપે છે. તેને સાર આ પ્રમાણે છે.

એક રાજના કુતરને દરબારમાંથી કોઈ ઉપાડી ગયું. પછી તે જંગલમાં કોઈ બીલથી પાળી પોપી મોઢા કરાવે. આ રાજપુત્ર બૂલથી પોતાને બીલપુત્ર જાણુવા લાગ્યો, અને શિકાર કરી નિર્વોહ કરવા લાગ્યો. કાળાંતરે રાજ્યચિન્હ જાણુનાર કોઈ પુરૂષે તેને કહ્યું કે-“તું રાજપુત્ર છે” પરંતુ તે બીલના સહવાસમાં રહેલો રાજપુત્ર માને નહીં, પછી તે રાજ્યચિન્હવેત્તા ત્યાંથી રાજ્યદરબારમાં લઈ ગયો. ત્યાં તેને ખીજતોએ પછુ ઝોળખ્યો. તેમ મોહરૂપી બીલ ચેતનને આ ઔદરારજલોકરૂપી જંગલમાં ઉપાડી ગયો છે, અને આ

ભીલ જેવા માનવોની સાથે લાલનાદિ ઝવેરા રહી પોતાને મનુષ્યજ ગણી નાનાપ્રકારની આ જંગલમાં હિંસા કરે છે, અને જાગૃતો નથી કે હું રાજપુત્ર છું. પરંતુ મહારાજા-ધિરાજ અને દેવાધિદેવ, શ્રી મહાવીરનો પુત્ર છું. આ સત્યવાતની ખબર ન હોવાથી, આ પૃથ્વીરૂપી જંગલમાં ભટકી હિંસા કરતા, લાલન અને તેમના બાંધવોને એમાંથી શિક્ષા એ લેવાની છે કે જ્યારે આપણે કોણુ છીએ ? કોના પુત્ર છીએ; એ ન જાણાય ત્યારે રાજ્યચિન્હવેત્તા-આત્મરા-મણ ચિન્હશાસ્ત્રી-વા આનન્દઘન મહારાજ જે આ પૂર્વે થઈ ગયેલા શાસ્ત્રીઓ આપણને કહે, એટલુંજ નહીં પરંતુ આપણને આત્મરાજની દરબારમાં લઈ જાય, ત્યાં આપણો આપણા પિતાશ્રી ત્રાણુ જગતના નાય શ્રી વીરપરમાત્માને ઝોળખાવે. મારે તેવા રાજ્યચિન્હવેત્તાની સાથે જઈ પોતાનું મિર્દ તપાસવું, તોજ પોતાની ખરી કિંમત જાણાય-તોજ બકરાના ટોળામાં બૂલેલો^૧ સિંહસાવક પોતાને સિંહરૂપે દેખે. ત્યારે ગોતે જાણે કે હું આ ચૌદરાજલોકના નાય શ્રી વીર-પરમાત્મા જેવો લોકાલોક પ્રકાશક છું. આમ પોતાને ઝોળખવું, તે સમ્યક્ દર્શન અને તે ઝોળખી તે સ્વરૂપમાં રહેવું, તે નિજાનંદનો આસ્વાદ લેવો, અર્થાત્ પોતે જે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય, ભોગ, ઉપભોગ, લાભ, દાનરૂપ છે, તેમાં રહેવું તે ચારિત્ર છે, એમ તું સમજ.

૧ લાલનને ૧૮૯૭ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં ચિકાગો-યુનેટડ સ્ટેટ્સ એક્ એમેરિકાના જંગલમાં જામતાં શ્રીમદ આનંદઘનજી મહારાજે કરેલાં કરી કહ્યું.

પોતાના સિદ્ધસાવક (સિદ્ધપુત્ર) તરીકેનું સ્વરૂપ બોજાવવું એમ
લાલનનો અત્ર શુભ આશય છે.

૨ મેઢાંના ટાળામાં બૂલું પડેલું સિદ્ધનું બચ્ચું.

એક વેળા એક મેઢાંના ટાળામાં સિદ્ધનું બચ્ચું કાઈ ભૂલથી આવી
ગયું. પોતાને આ સિદ્ધસાવક મેઢું સમજવા લાગ્યું, તેમનીસાથે
પોતાને મેઢું માનણું, ફરવા-હરવા ફરવા લાગ્યું. એટલામાં કાંઈ સિદ્ધે
ફરથી આ પોતાના નતબાઈને જોયો, તો તે સિદ્ધનું બચ્ચું જાણ્યું.
પછી સિદ્ધરાજએ તે મેઢાંના ટાળામાંના, સિદ્ધસાવકને કંઈક છૂટું જોયું,
તેમની પાસે જઈ સિદ્ધરાજે કહ્યું:—“અરે! સિદ્ધબાળક તું મેઢાંના
ટાળામાં સામટિ કરે છે? સિદ્ધ બાલ બોલ્યો કેમ નહિ કરે?”

સિદ્ધરાજ બોલ્યા—તું તો મારા જેવા સિદ્ધ છે.

સિદ્ધબાલ બોલ્યું:—નહીં, નહીં જુઓ તમે. આ જુઓ, મારા, મા.
બેન, બાઈ બધાં આ મેઢાંમાં છે. આ ટાળામાં છે (એમ કહી પેટાનું ટાળું
કેળાડ્યું) આમ કહી નાસવા લાગી ટાળાતરફ દોડે છે એટલામાં
સિદ્ધરાજ તેમને હલો રાખી કહે છે કે:—

“જરા જોતો ખરો, આ મારું પૂછું કેમ છે કે નહીં?” સિદ્ધબાલ
બોલ્યું. “હા તેમાં શું?”

સિદ્ધરાજ બોલ્યા:—“ત્યારે હવે તારું પૂછું જો તે કેવું છે?”

સિદ્ધબાલક જેને અત્યાર સુધી હું કોણ છું, એ જોયું નવયું નહોત.
તે હવે પોતાને જોવા લાગે છે, (આટલી વાત વાચક ભાઈ-બહેનોએ
ખૂબ યાદ રાખી તેમ કરવું એવી લાલનની તેમને પ્રાર્થના છે) અને
પોતાનું પૂછું સિદ્ધના જેવું જોઈ વિસ્મય પામતો સિદ્ધને કહેવા
લાગ્યો કે:—

“સિદ્ધરાજ, મારું પૂછું આપના જેવું છે પણ મારું આપના કરતાં
નાનું છે.”

૧ જુઓ શુદ્ધોપયોગ. પાનું ૫ મું. ૨ સાવક એટલે બચ્ચું એમ
સંસ્કૃત શબ્દનો અર્થ પણ છે.

“કયા સોવે ઉઠ જાગ આવરે !”

લાલન કંઈ સમજ્યો નહિ;

અંજલિ જલ જયું આયુ ઘટતહે;

લાલન કંઈ સમજ્યો નહિ.

દત પહોરિયાં ઘડીય ઘાઉ રે;

લાલન કંઈ સમજ્યો નહિ.

કયા સોવે ઉઠ જાગ આઉ રે;

લાલન વિચારે છે કે હું તો નરુ છું અને કોઈ પુરુષ “કયા સોવે, કયા સોવે” કેમ કહે છે ? અને “અંજલિ જલ જયું આયુ ઘટતહે” વગેરે કંઈ સમજ્યું નહીં જરા સ્તબ્ધ થઈ જાયું તો, આ વચન પછીનું વચન જોતું આવ્યું કે આંખમાંથી નિદ્રા લૂકવા લાગી અને હાનની તમર કપડવા માડી, અને તે વચન આ પ્રમાણે હર્ષ:—

“ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, મુનિન્દ્ર ચલે;”

આમાં ચલે પણ ઉપર કોઈ એવી તો લહેરી આવી કે લાલનની નિદ્રા ઊડી, આ આત્માર્થો હોવાને કાંઈક ઉત્તેજન મળે માટે લાલનને પોતાના અધ્યાત્મજ્ઞાનની અનેથી આશ્ચર્યની પ્રથમ ક્રાંતો પણ કહેવો પડ્યો. ■ અને કહ્યો તો જનધનલાઈ સાથે શ્રી દેવચન્દ્રની પાસે શ્રી ને-મિનાયના સ્તવનમાંથી જણાવો, જણાવો, ને ઉચ્ચે યથારાજિ જણાવો પણ અને તે શ્રી દેવચન્દ્ર મહારાજનો સિખવેલ અધ્યાત્મ ક્રો તે આ પ્રમાણે

“પ્રીતિ અનાદિની પરમપ્રી, જે તોડે હો, તે જોડે એક.”

આપણે છે કે સમજ્યો તેનો સાર લઈ કોઈ આત્મરાજ્યવિહારેતા, આપણા અરેખરા પિતાશ્રી ધીરને દેખાડે તો પછી હડ કરી, આ સં-સારથી જાનનમાં હરિજની પેઠે બીતાં બીતાં ન ફરવું. પરન્તુ તેમની સાથે જઈ કેસરિસિંહના લેચને અંકિત એવા પિતાશ્રીને નિહાળી

સિદ્ધબાળ—મેઢાંરૂપી સગાં વઢાલાંના સ્નેહમાં શુરસામાં ને શુરસામાં જોડ્યું ? ” જોયું સાહેબ ! તમારું સરીર પીજું છે ”

સિદ્ધરાજ ધીરજથી જોડ્યા:—“ તારું સરીર કેવું છે તે હવે જરા પાછો વળી જો. ”

‘સિદ્ધબાળે તેમ કરી જોયું તો તેવું જણાયું.’ એટલે વિચારમાં પડી ગયું. પરંતુ જોડ્યું જો. “ સાહેબ આપના જેવું છે, પરંતુ નાનું છે. ”

સિદ્ધરાજે કહ્યું “ હવે જો જો મહાબૂલથી ઘં તારાં સગાંવઢાલાં કહેછે અને પોતાને પણ તેના જેવો સમજે છે, તેમનું સરીર જો, સિદ્ધબાળે તેમ કહ્યું. તો ઉપર ઉત્તનાં રૂવાં, કાળાં, ઘોળાં જોયાં. આમ સિદ્ધબાળની જેમ જેમ ખાત્રી થવા લાગી કે આ તે શું ! આ સિદ્ધના જેવું મારું પુછડું અને આ મારું સરીર પણ તેના જેવું, ને મારાં સગાંમાનું છું તેની સાથે મારું સરીર પણ મળવું નથી. તેમ માં પુછડું પણ મળવું નથી. આમ જોઈ હવે પોતેજ પ્રછવા લાગ્યું કે સિદ્ધરાજ આગળ સાળિતી આપો કે હું આપના જેવો છું ને મારાં વઢાલાં મેઢાંઓ કે જેને આપ કહો છો કે બૂલથી ખરાં સગાંવઢાલાં માનું છું તેવો હું વાસ્તવિક નથી.

સિદ્ધરાજ:—સ્મિત વદને જોડ્યા—“ બચ્ચા. (એમ કહી પારો નહ જોડે છે) હવે મારા પગ જો.

સિદ્ધબાળે “ બચ્ચા ” એમ સંભળતાં પાછું હઠ્યું હવે તે જોડ્યું “ સાહેબ, જોયા તે પંખ છે. ”

“ હવે તારા પંખ જો ”

સિદ્ધબાળ જોલી હઠ્યું:—“ મને આપના જેવા પંખ હોયજ નહીં. ”

સિદ્ધરાજ જોડ્યા:—જરા જોતો ખરો.

સિદ્ધબાળે તેમ કહ્યું, સિદ્ધરાજની વાત ખરી માલમ પડી, અને એટલે મોઢે જોડ્યા:—

સિદ્ધરાજ કહે છે:—“જરાજર, નાનું તો ખરું, પરંતુ છેતો મારા જેવું કે નહીં?”

સિદ્ધબાલક —વિચારમાં વિસ્મય પામવું બાક્યું “હા, છે તો તમારા જેવું”

સિદ્ધરાજ કહે છે—“હવે તારાં પૂર્વનાં બાઈબેનો, માતાપિતા જેને તું બૂલથી કહે છે કે તું એઓના જેવા છે, તેમનાં પૂછડાં (એમ કહી મેડાંનું ટાણું દેખાડે છે) ને”

સિદ્ધબાલકે તેમ કહ્યું અને પોતાનાં માતાપિતા, ભાઈબહેનો, જેને માનતો હતો, તેમનાં પૂછડાં જોયાં તો વાંકાં નાનાં સરખાં દેખાયાં. એમ થવું એટલે તો તે થોડી ગમગીનીમાં પડી ગયો, અને બહુ દિશ્મૂઢ હોય તેમ હલો રહી, થોડીવારે બોલ્યો કે “નહીં માં પૂછડું તો આપના જેવું છે તેઓના જેવું નથી, માત્ર આપ કરતાં નાનું છે.” આમ સિદ્ધરાજે પોતાનું પૂછડું પ્રથમ બતાવી પછી તેનું પૂછડું બતાવ્યું, અને મેડાંઓનાં બનાબાં, અને સિદ્ધબાલકે તેની સાથે પોતાનું પૂછડું સરખાવ્યું તો માલમ પડ્યું કે પોતે તો એકઠો સિદ્ધને મળતો આવે છે. પરંતુ થોડીવાર રહીને પૂર્વના મેડાં સાથેનો રનેક રકૂચો, અને જરા શુદ્ધસામાં બોલ્યું કે:—

“સિદ્ધરાજ” ચાલ્યા બહો, હોય તેમાં શું? એક પૂછડાનાં ફેર આંખેયે તેથી શું મારાં માતાપિતા, ભાઈબહેનને મૂછી દઉં? હોય, જેમ કોઈ નાણુસને છઠું આંગળું હોય, કેટલીક ગાયને પાંચમે પગ હોય છે; તેમ મારા પૂછડામાં—મારા આ દેખાતાં બાઈબેન, માતાપિતાનાં પૂછડાં સાથે જરા બહો પડ્યો એટલે શું? એમ કરી પાઠો નાસવા બધ છે? એટલામાં સિદ્ધરાજ તેમને ચોભાવે છે. “સખૂરતો કર, જરા નેતો ખરો—એમ કહી સિદ્ધરાજ કહે છે કે:—

“મારે સારીર ને તેકેવું છે?”

સિદ્ધબાળ—મેઢાંરૂપી સગાં વદાલાંના સ્નેહમાં ગુરુસામાં ને ગુરુસામાં જોઈયું ?” જોયું સાહેબ ! તમારું શરીર પીળું છે”

સિદ્ધરાજ ધીરજથી બોલ્યા—“તારું શરીર કેવું છે તે હવે જરા પાછો વળી જો.”

‘સિદ્ધબાળે તેમ કહી જોયું તો તેણું જણાયું.’ એટલે વિચારમાં પડી ગયું. પરંતુ જોઈયું ને. “સાહેબ આપના જેવું છે, પરંતુ નાનું છે.”

સિદ્ધરાજે કહ્યું “હવે જો જો મદાબૂલથી તું તારાં સગાંવદાલાં કહેછે અને પોતાને પણ તેના જેવો સમજે છે, તેમનું શરીર જો, સિદ્ધબાળે તેમ કહ્યું. તો ઉપર ઉપનાં રૂપાં, કાળાં, ધોળાં જોયાં. આમ સિદ્ધબાળની જેમ જેમ ખાત્રી થતા લાગી કે આ તે તું ! આ સિદ્ધના જેવું મારું પુછતું અને આ મારું શરીર પણ તેના જેવું, ને મારાં સગાંમાનું છું તેની આથે મારું શરીર પણ મળતું નથી. તેમ મા’ પુછતું પણ મળતું નથી. આમ જોઈ હવે પોતેજ પૂછવા લાગ્યું કે સિદ્ધરાજ આમળ સાબિતી આપો કે હું આપના જેવો છું ને મારાં વદાલાં મેઢાંઓ કે જોને આપ કહો છો કે ભૂલથી ખરાં સગાંવદાલાં માનું છું તેવો હું વા-
રનવિક નથી.

સિદ્ધરાજ—રિમત વદને બોલ્યા—“બચ્ચા- (એમ કહી પાસે જઈ જોતો છે) હવે મારા પગ જો.

સિદ્ધબાળક “બચ્ચા” એમ સાંભળતાં પાછું દડયું દડતે જોઈયું “મા-
હેબ, જોયા તે પંજ છે.”

“હવે તારા પંજ જો”

સિદ્ધબાળ બોલી દડયું—“મને આપના જેવા પંજ કોઈ નહીં”

સિદ્ધરાજ બોલ્યા—જરા જોતો ખરો.

સિદ્ધબાળકે તેમ કહ્યું, સિદ્ધરાજની વાત ખરી માન્ય થઈ અને
બીજે મોઢે બોલ્યા—

“ સાહેબ, પંખ પણ મને આપના જેવા લાગે છે. ”

હવે આ મેદાં જે હું જૂલ કરી તારાં સત્તાંવડાવાં માની બેઠો છું, અને તને પોતાને પણ તેવો સમજ બેઠો છે; તેમના પંખ ને. ” એમ જ્યારે બેંગમાં પંખ એમ હતું ને તે સિદ્ધાન્ત, તે મેદાંના પંખ જેવા લગ છે, તો ખરી દીકી. લાંસુધી તેને ખબર પણ નહોતી કે મેદાંને ખરી હોય છે ને મને પંખ છે; કારણ કે પોતાને કાણ જાણે ? આટલી આટલી વાતો મળતી આવતી જોઈ સિદ્ધાન્તની ખાતરી થઈ કે હું તો સિદ્ધાન્ત જેવો છું અને તેથી હવે દિગ્ભ્રમથી ફરી પૂછવા લાગ્યો કે “ સાહેબ, આપ જેવો હું છું. આ મેદાં જેવો હું બિલકુલ નથી. ” હવે મગવન્તઃ પ્રમાણમ્ આપ એમ કહો તેમ કંઈ-એમ કહી સિદ્ધાન્તી પાસે થઈમાં નહં હબું રહ્યું. જ્યારે સિદ્ધસાવકે આમ કહ્યું ત્યારે સિદ્ધરાજ બહુમ નમસ્કારમાં ઝરા પાસે લઈ ગયા. તેને કિનારે કિનારે પેલાં પેટાં પણ થોડે દૂર ચરતાં હતાં; આ ઝરામાં સિદ્ધનું આ સિદ્ધાન્તનું તેમજ પેલાં પેટાંઓનું પ્રતિબિમ્બ પડતું હતું તે સિદ્ધરાજે આપણા સિદ્ધસાવકને જોવા કહ્યું. સિદ્ધ કહે છે:—“ આ ઝરામાં ને માત્ર મોટું તને દેખાય છે ? ” સિદ્ધસાવક કહે છે. “ હા મહારાજ દેખાય છે. ”

સિદ્ધરાજ કહે છે. “ હવે તારું મોં ને. ”

“ હા, સાહેબ, આપના જેવુંજ ચાળથી લાગેલું, પરન્તુ આપ કરતાં નાનું, એવું માત્ર મોટું દેખાય છે. ”

સિદ્ધરાજ:—“ હવે પેલાં મેદાંનાં મોડાં ને ને ને કેવાં છે ? ”

“ નથી તે આપનાં મુખ જેવાં, નથી તે મારાં મુખ જેવાં, કેવાં એ બેટા, બ મુખનાં ગતીજણાં, જેવાં તેઓ દેખાય છે. ”

૧ આ વાક્ય વાચકે હૃદયના આશયપુરઃસર વાંચતું જોઈએ કારણ કે હજી સુધી આત્મા દેખાવ દેખાડવાનાં લેખ ચિન્હો યોજવામાં નથી.

આત્માનો સ્વાભાવિક શુણ્ણ, દર્શનરૂપ સામાન્ય નિરાકારોપયોગ, અને જ્ઞાનરૂપ વિશેષ-સાકારોપયોગ તેમાં રમણુતા કરવી તેજ છે અને એ ઉભયમાં રમણુતા તેજ નિશ્ચય ચારિત્ર છે, તે આત્માને પોતાના નિજસ્વભાવમાં રમવાને કહેવું. એ પોતાને પોતાનું કૃણ ઓળખાવા બરાબર છે. ભૂલેલા રાજકુંવરને રાજ્યગાદિ પોતાની છે. એમ દર્શાવી, રાજ્ય સ્થાવરો જોવો એવું છે. ભૂલેલા સિંહખાળ જોવા પીરપુત્રો આવકોને સિંહરાજ શ્રી મહાવીરને જોઈ, પોતાનું કૃણ યાદ કરી તે પિતાને પગલે શુરવીર થઈ કર્મનાં જોતા-

સિંહરાજે કહ્યું કે:—કેમ હવે ખાતરી થઈ કે શું કાણુ છે ?

સિંહખાળ બિદ્યું:—હા સાહેબ, ધણીજ ખાતરી થઈ. હું આપનું ચા આપના જેવા કોઈનું બચું છે, આ મેઢાંનું નહીં.

સિંહરાજ કહે છે હવે ખરેખર તારે બહુવું હોય તો હું કાણુ છું, તે તને દેખાડું. એમ કહી ગર્જના કરી, તે જોઈ સિંહસાવકે મધુ ગર્જના કરી કે હું સિંહ છું આટલી ગર્જના થતાં મેઢાંઓ બકરાંઓ ઝે ઝે કરી ભાંધી ભાગી ગયાં.

પ્રિય વાંચનાર ! આ દૃષ્ટાન્તનો ઉપનય કે સિદ્ધાન્ત જો શું સહુદય હૈઈશ તો તારા મનોદર્પણમાં તેનું ચિત્ર ખડું થયું હશે, અને એ ચિત્રને જોઈ, શું કાણુ છે ? તે તારા હૃદયસરોવરમાં નિદાણી લઈશ.

૧ દૃષ્ટાન્તનો ઉપનય બહુ જોઈ નથી લખ્યો. પરંતુ પુછું, ચરીર. પંખ, મુખ, ને છેવટ અનાદવનાદરૂપ સૌંદર્ય એ બધું લાગુ પાડી રાકારો, એટલુંજ નહિ પણ સહુદય હોયો તે તો જીભ ઘેટાંથી જરા દૂર આજ્યો એટલે સિંહે કહ્યું તેનો ભાગ્ય પણ સમજ લેશે.

રૂપે સંત્યજ્ઞતાવવાનું છે, નહીં કે બીકણુ મેઢા જેવા ફેટલાક શું કરિયે “ભાઈ કર્મ ભારી છે” એમ કહી બેઠે કરે છે, જાણે કે સંકડાં મેઢાં જેવા, કર્મથી બીતાં ન હોય; અને યાદ નથી કરતા કે પોતે કોના પુત્ર છે અંતરાત્મા સર્વે સક્તિમાન-અનેત વીર્યવાન છે, તેની તરફ નજર નથી કરતા. જરા નજર કરતાંજ, જરા આત્મદર્શન થતાંજ બિચારાં કર્મ બે બે કરી નાસે છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ સોદે ગળેના આ કર્મરૂપી બકરાંએને કાચી બે ઘડીમાંજ ભગાડે છે.

સતા થલમેં મોહ ચિહારત, લાગે કાચી દોય ઘડીરી,
 ચેતન ચતુર ચોગાન હરીરી જીત લે મોહરાયકો લલકાર,
 મિસકર છાંડ અનાદ ધરીરી, ચેતન ચતુર ચોગાન હરીરી. ચે.

કથો આત્મા તીર્થતુલ્ય ?

જે આત્મા ધ્રુવ રહ્યુત, તીર્થતુલ્ય તે જાણ;

તંત્ર યંત્રથી મોક્ષ નહીં, આત્મા એકજ માળ.૮૬

ભાવાર્થ:—સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્ર, એ ત્રણ રત્ન સહિત જે આત્મા હોય તેજ આત્મા તીર્થ તુલ્ય છે એમ તું જાણુ અને એ તીર્થેની ભક્તિવડે પવિત્ર થતોજ આત્મા મોક્ષમુખ દેખાડનાર સૂર્ય સમાન છે. અસ્તપ્રાય એવા તંત્ર મંત્ર રૂપ તો ખદોત જેવાં છે ને તેથી મોક્ષમાર્ગ મળતો નથી.

પરમાર્થ:—કોઈ એક વસ્તુ હોય કે જેનું નામ આપણને આવડતું નથી, હવે તે અકથ વસ્તુને સુચિત્ય કર્યા પછી તે એકજ વસ્તુ ત્રણસ્વરૂપે દેખાય છે, જેમકે તે વસ્તુના ધ-

ટસ્વરૂપને આપણે બરફ (Ice) કહિયે છીએ, તેના પ્રવાહી સ્વરૂપને આપણે પાણી એ શબ્દથી બ્યવહરિયે છીએ; અને ધૂમ જેવા તેનાજ સ્વરૂપને આપણે બાષ્પ (વરાળ-સ્ટીમ Steam) કહિયે છીએ. તેમજ એક વસ્તુ છે તે અકથ છે, તથાપિ આપણે તે વસ્તુમાં થતા વિવિધ ઉપ-યોગવડે એજ વસ્તુને ત્રણરૂપે બ્યવહરીએ છીએ; એટલે કે જ્યારે સામાન્ય કે નિરાકાર ઉપયોગ હોય; ત્યારે તેને દર્શન કહીએ છીએ, વિશેષ કે સાકારોપયોગ હોય ત્યારે તેને જ્ઞાન કહિયે છીએ, અને એ ઉભય રમણતારૂપ ઉપયોગ હોય ત્યારે તેનેજ આપણે ચારિત્ર કહિયે છીએ; તે એક વસ્તુ જે જૂદે જૂદે ત્રણે ઉપયોગે કરી સહિત, એટલે એ ત્રણ રત્ને કરી સહિત તેને આત્મા કહે છે, અને એ ત્રણ રત્નયુક્ત આત્માજ તીર્થતુલ્ય છે. કારણ કે એ આત્માની જેમ ભક્તિ થાય, તેમાં જેમ જેમ પ્રેમભાવ જામે, તેમ તેમ મન, વચન ને કાયા પવિત્ર થાય છે, અને તીર્થ એટલે પવિત્ર સ્થળ. વળી તીર્થનો અર્થ “જેહથી સ્તરીણ તે તીર્થ રે” જેથી આપણે તરિયે તે તીર્થ. તેા સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એવા ઉપયોગ વડેજ આપણે આ સંસારરૂપ મહાસાગરને તરી શકીએ છીએ. વળી આ તીર્થથી પવિત્ર થતો આત્માજ મોક્ષ પામે છે, યંત્ર, તેત્ર જેવા ખઘોત કે તારા પ્રકાશથી મોક્ષ મળતો નથી; પરંતુ હમેશા ઉદય પામેલા, એવા આત્મારૂપી સૂર્યવડેજ મોક્ષ પમાય છે.

વિ. વિ.: જેમ શ્રી ગૌતમસ્વામી મહારાજ; શ્રી વીરપરમાત્માના મહા જ્યેષ્ઠપુત્ર અષ્ટાપદ ઉપર ચડ્યા, ને ત્યાં

શ્રી આદિશ્વર દાદાનાં દર્શન કર્યો, તેમ આપણાં ધોતાના શરીરમંદિરના હૃદયગંભીરતામાં વિરાજતા શ્રી આદિનાથ મહા-
શયનાં દર્શન કરવાને પણ અષ્ટાપદ ઉપર ચઢતું બેઈએ.
હવે જીતમસ્વામી મહારાજે જેમ સૂર્ય કિર્ણ પકડ્યું હતું, તેમ
નિગતત્મા એટલે આ અંદર હું હું કરતો ફાણુ છું! તે આ-
ત્માનુજ જે કંઈ ફિરણુ બહાર જણાતું હોય, તે બાહીને ઉપર
ચડવાનું છે. જેમ અષ્ટાપદને આઠ પગધીઆં છે, તે તે એક
એક યોજનનાં છે, તેમ-યોગરૂપ અષ્ટાપદ પર્વતનાં આઠ
પગધીઆં છે.

શ્રી હમાસ્વામિ સ્વામી વતાર્યસૂત્રકાંડમાં પણ કહે છે.

સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ

એટલે સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર, એજ મોક્ષમાર્ગ
છે, એ સમ્યક્દર્શનાદિ ચત્રતય તે આત્મામાં છે, તે એવા
આત્માવડેજ મોક્ષ સાધ્ય છે, યંત્ર તંત્રથી નહીં.

યંત્ર, તંત્રથી સિદ્ધિએ પ્રગટે પરંતુ તે સંસારને હેતુ છે,
મોક્ષને નહીં. જેમકે આકાશગામિની વિદ્યા તે મચ્છરને
છે, પક્ષીને છે, તે મનુષ્યરત કરતાં ન્યૂન એવા પ્રક્ષીરું
અનુકરણ સામટું કરવું? જે આકાશમાં ઉડી નીચે આવે છે.
તે આકાશ લોકલોકના પ્રકારરૂપ આત્મારૂપી પાંખવડે

૧ યમ, નિયમ, આસન, આણ્યાયમ, પ્રસાદાર, એ રૂચૂળ અને
ધ્યાન, ધારણ, સમાધિ, એ સૂર્યમ બાહ્ય એમ છે, યોગદર્શિમાં પણ
એમ છે. અને સૂર્યમ પણ નિર્બળ સમાધિની અપેક્ષા એ બહિર્ગમ છે
“તદવિ બહિર્ગમં નિર્વિવસ્થ” પાતંજલ યોગદર્શન. ૩ પાદ, ૮ સૂત્ર.

હોયું કે લોકને અંતે ત્રણ જગતનો પ્રકાશ કરતાં ત્રિશુલ
રહેવાય. બાકી આકાશગામિની વિદ્યા લેવી શુભ સિદ્ધિને
ધૃન્ધની. તો પછી પક્ષિના શરીરમાંજ રહેવું હતું તો આ-
કાશગમન થાત.

આજ લોકનના પગ અને તે પગને લોકાનના પગ લેવી
આગગાડી લેડી ભૂમીગમન અને આ લોકનના હાથ પાં-
ખ લેવા ને તેને વહાણુ લેડી સમુદ્ર તરણુ તો ક્યું. એમ
અગીયાર હજાર માઇલથી અધિક પૃથ્વીગમન તો પગ હા-
થરૂપી પાંખોએ ક્યું. પરંતુ તારે આકાશગમન કરવું હોય
તો, અને સકળ સિદ્ધિના સમુદ્ધ મેળવવા હોય તો જ્યાં
સિદ્ધોજ રહે છે, ત્યાં જવું હોય તો એ પક્ષીની પાંખથી
થતા ગમન, અને દેવતાદિથી થતા આકાશ ગમન કરતાં
વિશેષ ગમનવાળા મનોગમનવડે આહારક શરીર બનાવી
જ્યાં જવું હોય ત્યાં લોકાંકાશમાં જઈ સકાશે માટે પક્ષી જેવા
આકાશગમનની ધૃન્ધા છેડી, આહારક શરીર બનાવી મ-
નોગમન યોગારૂઢ થઈ કરવું એજ એક છે.

માટે તંત્ર મંત્રથી મોક્ષ નથી.

તંત્રથી કંઈ મોક્ષમાં ન જવાય. આંત્રમાડી એ તંત્ર છે.
અને પગથી માણુત્ર એક દિવસમાં ધણુ તો દૃષ્ય માઇલ
ચાલે. અને કદાચ લાંબા પગરૂપી અમેરિકન આગગાડીમાં
જેસી ક્લાકના દૃષ્ય માર્ગદર્શી એક દિવસમાં ૧૫૬૦ માઈલ
ચાલી જવાય. પરંતુ જાણ ક્યાં? દોડી દોડીને પણ ૫૦૦

હિપર, કંઈ એ તંત્રોવડે મોક્ષે ન જવાય. હાથ કે વહાણુવડે સમુદ્ર તરાય. ને રતીમરને હાથ વળગાડી મહાસાગર તરાય. પરંતુ હાથથી મોક્ષે ન જવાય.

મોઢેથી જીભવડે અવાજ કરી અર્ધ માઈત્ર અવાજ લઈ જવાય, અને ટેલીફોનની લાંબી જીભથી વધારે માઈત્ર વાત થાય અને લાંબા કાનની માફક સંકરો માઈત્રથી સંભળાય. પરંતુ મોક્ષ મુખી જીભનો કે લાંબી જીભનો અવાજ પહોંચે નહિ તેમ ત્યાંથી કોઈ કહાવે નહીં.

“કોઈની સાથ ન કેહેણુ કહાચું.” (દક્ષપત-પિંગળ) આંખથી જોવાય. ને લાંબી આંખ જોવા દુર્બીનથી વિશેષ જોવાય પરંતુ મોક્ષમુખી ન જોવાય.

તથાપિ સમાધિમાં મનોયોગવડે સર્વત્ર જોવાય-સંભળાય. દેવતાના મનોભાવ જાણાય અને તેમને કહેવાય. અને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાય પરંતુ તેથી પણ મોક્ષમાં ન જવાય. તેથી મનોયોગને પણ રૂંધી નિર્મિજ મન કરી મોક્ષને જોવાય. માટે મંત્ર તંત્ર મૂઝી મહા મંત્રરૂપ સમ્યક્દર્શન એટલે આત્માની ઝાળખાણુ કરવી કે જેથી સરવાળે સર્વ-સત્ય, સર્વદર્શત્વ, સર્વ આનંદમય થઈ રહેવાય.

જ્યાં ચેતન ત્યાં ગુણ-

જ્યાં ચેતન ત્યાં સકલ ગુણ, કેવલી ચોલે એમ;

પ્રગટ અનુભવ આપનો, નિર્મલ કરો સપ્રેમ. ૮૪.

ભાવાર્થ:—જ્યાં ચેતન છે ત્યાંજ જ્ઞાન અનંત, દર્શન અનંત, વીર્ય અનંત, સુખ અનંત એવા અનંત અનંતા ગુણો.

વિરાજે છે. એમ જેને જ્ઞાનાદિ અનંત એવા અનંતા પ્રાપ્ત કર્યા છે એવા તે કેવલીભગવાન પોતેજ આપણને કહે છે. એટલુંજ નહીં પણ વિશેષ એમ પણ વદે છે કે તમે પોતે એટલામાટે નિર્ભય થઈ પ્રેમપૂર્વક ઉત્સાહવટે પોતાના ચેતનનો અનુભવ કરી લો એટલે અનંત અનંતા શુભમય ચેતન તમારા પોતામાંજ પ્રગટ થઈ રહેશે.

પરમાર્થ:—આ સંસારમાં પણ આગાહવૃદ્ધને એવો અનુભવ છે કે કોઈ રાજ છે, કોઈ મહારાજ છે, અને કોઈ ચક્રવર્તિ છે, ઇત્યાદિ ઘણા સમૃદ્ધિવાન શુભોવાળા કહેવાય છે. કોઈ વિદ્વાન છે, અને કોઈ તત્ત્વજ્ઞ છે, પરંતુ જે શરીરમાં ચેતન ન હોય તો, તે રાજાઓ, ચક્રવર્તિની, મહારાણી વિક્ટોરિયા, અને વિદ્વાન બધાં એકસરખાં માટી છે, ત્યારે આ મોહાંધકારના ગાઢ આકાશમાં રહેલા સંસારમાં પણ રાજા એટલે હજારો પ્રજાના મનુષ્યના નાયક, મહારાજ, હજારો રાજાના, અને ચક્રવર્તિની મહારાણી એટલે સંકટો મહારાજાના પણ ઉપરી, ખીજા તેથી, ઉત્તરતા માત્ર તેનાજ હાથ પગો જેવા હોય છે, તેમાં પણ રાજાદિની માનવાદિધી; અને મહારાજાઓની રાજાથી, અને ચક્રવર્તિની મહારાણીની, મહારાજાઓથી વિદ્વાનોની સાધારણ સમાજના માણસોથી અને તત્ત્વજ્ઞોની વિદ્વાનોથી વિશેષ ક્ષિપ્રત થાય છે તેનું કારણ ચેતન છે, જે ચેતન તેમાં ન હોય, તો તે બધાએ એટલે રાજા, રાણા, મહારાજ, ચક્રવર્તિની; વિદ્વાન અને તત્ત્વજ્ઞો આ બધાએ કુટીળદામના છે—માટી માત્ર છે, જનમ્યા ત્યારે માટી હતી, અને મુઝ્યા ત્યારે માટી બધાએ એકસરખા.

માટે કિમ્મત કે ગુણ તો ચેતનનો છે અને આ માટીરૂપી
કેડ તો, તે ચેતનરૂપી કોહિનૂર કે કૌસ્તુભરમને રહેવાનો
કદ કે ડાબલો છે; માટે ડાબલાને બાઝી ન રહો. એ ડાબલો
પણ ડાબલા નેટલી કિમ્મતનો ત્યારે છે કે ચેતન અંદર હોય
ત્યારે અથવા ચેતન તેને ધરે ત્યારે, નહીં તો લાકડાનો
કદહો, માટીનો દમલો છે.

ચેતનમાં ગુણ કેટલા છે ?

આપણા સકળગુણના નીધિ-નિધાન શ્રીવિતરાગ મહારાજે
તે અનંતગાની, અનન્તદર્શી, અનંતમુખી, એમ અનન્ત
છે. મળ્યે પાર આવે એમ નથી. સંખ્યામાં એટલા અંક નથી.
એવા એક એક અનંત ગુણ નેવા અનંત ગુણોવાળા કહે-
વાય છે પરંતુ તે પણ દોષરહિત કહેવા હોય તો આણદશ
દોષોએ કરી રહિત, આમ કહેવાયું કે દોષ મળ્યા ગાંઠ્યા,
અદાર પણ ગુણો અનંત છે. માટે આટલા ગુણોએ કરી રાહિત
કેદેપુંજ અશક્ય. વળી દોષ પરિમિત, કારણ કે તેનો દાપ
વાય છે. પરંતુ ગુણ તો અપરિમિત કે અનન્ત એટલે અંત
વમરના છે, વળી દોષ અનાદિ પણ શાંત છે, એટલે કે
દાનાદિકાગથી દુઃખ સાથે છે, પરંતુ તેનો અંત આવી જાય
છે. પરંતુ ગુણ અનાદિ અનન્ત છે, એટલે અનાદિકાગથી
આપણામાં તે અનંતમુણો અનંતરીતિએ જરેલા છે; અને
રહેવાના પણ અનાદિ કાગમુખી. કાગનો અંત આવે પણ
ચેતનમુણનો અનંતમા બામનો પણ અંત આવે નહીં. આમ
અનાદિકાગથી મુણો અપ્રમદ છે એટલુંજ, દોષરૂપ અદાર

વાદળાં દૂર કરવાં જોઈએ એટલે અનાદિ અનંત, ભાગે તેના સકલ ગુણ પ્રગટ થઈ રહે છે.

એક જ્ઞાનગુણ કેટલો છે ?

ચેતન એ પોતે જ્ઞાનરૂપ ઉપયોગ તેના અનન્તમા ભાગવડે સર્વ કાળના સર્વ દેશના સર્વ દ્રવ્યના ગુણપર્યાયને અશેષ જાણી રહ્યો છે તેમજ, દર્શનગુણ પણ તેવો છે તેમજ સુખ, અવ્યાબાધ સુખ. જે સુખ પૂર્ણ અખંડ ને અનન્ત છે, એને સકળ કાળના સકળ દેવેન્દ્રોના અને સર્વ જાતિના જીવમાત્રના સર્વ સુખ એકત્ર કરતાં તેના એટલે ચેતનના એટલે અનન્ત આનન્દના એક અનન્તમા ભાગ જેટલું પણ ઉપરના દેવાદિ વગેરે સર્વના સુખનો સમૂહ થતો નથી. આજ પ્રમાણે એક એક ગુણ, અનન્ત ગુણ એવા અનન્ત ગુણો જેનામાં સુષ્પ યા પ્રગટપણે રહ્યા છે, તે ચેતન સકળગુણનિધાન છે.

ઇન્દ્રિયદ્વારા એ જ્ઞાન પરિમિત, મનોદ્વારાએ પરિમિત, પરન્તુ ચેતનદ્વારાએ અપરિમિત જણાય છે.

કારણ કે અહીંથી આકાશમાં સૂર્ય ચંદ્રવડે દેખાય છે, અને દૂરની સહાયથી વિશેષ દૂર એવા, તારાઓ પણ દેખાય છે, પરન્તુ ઇન્દ્રિયોનો પ્રત્યાહાર કરવાથી નિચારદ્વારાએ વિશેષ દેખી શકાય છે.

આ મનરૂપ મહા આકાશમાં સર્વત્ર સ્ફુરતું દેખાઈ રહે છે, પરન્તુ એ મન અને મનના પર્યાય અને સર્વકાળે સર્વ દેવાદિ વગેરે ચેતનથી દેખાઈ રહે છે.

ચેતન, સહારસર્વદા પ્રકાશમય હોવાથી આ સૂર્ય, ચંદ્રની મસાલો જોઈ હસતું આવે છે, કારણુ કે આ સર્વત્ર સર્વ પ્રકાશમય ચેતનના તેજ પામે સૂર્ય ચંદ્રની મસાલો બિચારી ઝાંખી પડે છે.

આ સૂર્ય છે અને આ ચંદ્ર છે. એવું જાણે છે તેજ ચેતન છે, અને જે વખતે તે આ સૂર્ય છે, આ ચંદ્ર છે એમ જાણે છે તેજ વખતે જીજ્ઞાસનના દ્રવ્યના ગુણધર્મોય પણ જાણી રહ્યો છે. એ સમયે સુખપદ એટલે એક કાળે જ્ઞાનપ્રકાશમાં પ્રતિબિમ્બિત થતું જાણાય છે.

ચેતનના ગુણ કેમ જોવાય ?

આ શરીર અને ઇન્દ્રિયો સનિયમ કરીને મનને સ્થિર કરવાથી, ચેતનના ગુણોનું દર્શન, સ્થિરચિત્તમાં પ્રતિબિમ્બિત થાય છે.

હવે શરીર અને ઇન્દ્રિયોને સનિયમ કેમ કરવી ?

શરીર એક નથી પણ પાંચ પ્રકારનાં છે, અને પ્રસંગ-સાત એકનુંજ મહત્ત્વ કરવાનું છે, શરીર એ અતત્ત્વનું બનેલું છે, માટે એ અત્ત ગુરુ, નિર્વંધ હોય તેવુંજ ઉપયોગમાં આવવું જોઈએ, કદાચ પૂર્વે તેમ ન હોય તો, હાલ તેમ

૧ ઉદારિક એટલે અત્તથી બનેલું, સ્વૂતશરીર, Physical body
તૈજસ અથવા સૂક્ષ્મશરીર શરીર Subtlebody
કાર્મણ અથવા, કારણશરીર. Causal body
વક્રિયશરીર; આદારકશરીર.

કરવું એથી પણ લાભ છે, કારણ કે શરીરના પૂર્વના અણુઓ ફેરફારના નિયમને અનુસરી, ચાલ્યા જાય છે, અને નવીન અન્નના આણુ સમૂહને તે જગા આપે છે, માટે આજે જો શુદ્ધ અન્ન લેવા માંડ્યું તો થોડાક વખતમાં શુદ્ધ શરીર થશે અને અશુદ્ધ અન્નના પરિણામે જે કેટલાક બળવાન વિકારો તેને થતા હતા અને તેને ભૂતથી સ્વાભાવિક સમજી માણસ તે પ્રમાણે વર્તન કરવા મંડી જઈ પોતાને નિર્દોષ જોતો હતો. તે અશુદ્ધિ જઈ શુદ્ધિ થતાં વિકારરહિત, સુંદર શરીર, સનિયમ થતાં શારીરિક સુખ, એટલું બધું ભોગવશે કે જેની છાયા લાલનના સ્મરણ પયમાંથી ખસે તેમ નથી. કારણ કે અમેરિકામાં ધણે ભાગે તેમજ હતું. રોટલી, દૂધ, કંઈક ફુટ-વનસ્પતિ એટલુંજ બસ. અતિ ધીવાળાં, અને અતિ તેલવાળાં, અતિમિષ્ટ, અને અતિ તીખાં એવાં, અન્ન મળવાથી શરીર પણ અહીં તેલું શુદ્ધ નથી કે જેલું અમેરિકામાં હતું.

પછી ઇન્દ્રિયોને સનિયમ કરવી, એટલે ઇન્દ્રિયોને પોતાના શરીરરચના થોડા સમજવા; નહીં તો સત્તુ સમજી કેટલાક ભારી નાંખે છે, અને કેટલાક મહાની માફક તેની સાથે યુદ્ધ કરે છે, તેમ કેટલાક છકાવી દેછે, થોડાને ખાધાનું આપ્યા વિના ચાલે નહીં; પણ એવું આપવું કે છકી ન જાય. તેમ ન આપિયે તોપણ ન ચાલે માટે સાદુ આપવું પણ ખરું, ઇન્દ્રિયોને ભારી નાંખનારા શાંત રહી શકે છે કે કેમ તેના લાલનને અનુભવ નથી. મહાની માફક યુદ્ધ કરનારા, આખરે શાંત થાય

એમ જણાય છે, પરંતુ આરંભમાં આમ ચાય છે, જેમ કે
 આને ઉપવાસ કહ્યો, સર્વે જીવને-છકાયના જીવને યથાશક્તિ
 અન્નદ્વારે અભયદાન દેવાયું, અને એ જીવને અભયદાન દે-
 વાથી ઉપવાસ એટલે પાસે-વાસ આત્માના સ્વરૂપમાંજ વાસ
 કરવાનું ઠીક બન્યું, પરંતુ પારણાને દિવસે અને ત્યાર પ-
 છીના બેચાર દિવસે, હળવે હળવે વિકારી પદાર્થો વધારે
 ખાઈ પાકું તેવુંને તેવું કરી લીધું. એટલે ઉપવાસને દિવ-
 સે શરીર અન્નાદિ ન લેવાથી, કંઈ શીથિલ પડ્યું, પછી બીજે
 દિવસે ખૂબ ધી સાકરથી, મિશ્રિત પીપળીમૂળ, શુંકરની
 રાખ, દૂધ, શીરો વગેરે, નાંખી, તેવીને તેવી પુષ્ટિ કરી,
 પરંતુ જે બહુ ઉપવાસ કરતો નથી, તેમ બહુ ખાઈ રાતો
 માતો થતો નથી, સાકું, અન્ન, જળ, સેવે છે તેને, ચેતન-
 સ્વરૂપ સત્ત્વ પ્રાપ્ત થયા, સંભવ રહે છે, આંખ, કાન,
 નાક, જીભ, અને ત્વચા એને એના પદાર્થો. પદ્મ, સાધા-
 રણને સારા આપવા પછી શુભ અને શુભતર આપવા
 એમ કરવાથી શરીર અને ઇન્દ્રિયોને જાળવવા યોગ્ય એવા
 નિર્ધિકારી થશે.

શરીર શુદ્ધિ થયા પછી મનઃ શુદ્ધિ.

આમ શરીર શુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિ શુદ્ધિ થયા પછી મનશુદ્ધિ
 થવી સુલભ છે, ઇન્દ્રિયોથી મન છૂટું પડી શકે છે, ઇન્દ્રિયો-
 રથી ઘેરા તોફાન ન કરતા હોય અને સિદ્ધે સરળ માર્ગે
 આત્મા જતા હોય તો મનરૂપી સારથીને રથમાં કોણ બેઠો
 છે; અને ઘોડાના પર કોની સત્તા આત્મા કરે છે, કોના

તરફથી પ્રકાશ આવે છે, તે જાણવાને તેની સન્મુખ થાય, એટલે ઇન્દ્રિયોથી વિમુખ થએલું મન પ્રત્યાહાર પામેલું મન, તે અંતરાત્મા છે, અને અંતરાત્માજ પોતામાં રહેલા, પરમાત્માના સકળ ગુણને પ્રતિબિંબિત થતા અનુભવે છે.

આરંભમાં કેટલાકો આમ અનુભવ થવાને શરીરરૂપી ગાડી, અને ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાને બંધ રાખી એકલા મનથી આત્માને જૂએ છે, પરંતુ ઉપર લખેલ નિયમ કરનારાને એવા પશાસનો વગેરે કરવાની બહુ અગત્ય રહેતી નથી, એવા સનિયમ શરીર ઇન્દ્રિયવાળાને સર્વ સ્થિતિ, ચાલતી સ્થિતિ પણ આસનરૂપ છે.

માટે ઇન્દ્રિય, મનને નિર્મળ કરી, ચેતનનો અનુભવ કરો તો દેવલી ભગવાન પોતેજ એમ કહે છે કે સકલ ગુણના નિધિ એવા ચેતનને તમે જાણશો સમજશો, એટલુંજ નહીં પણ અનુભવશો^૧ માટે આમ અનુભવ કરો.

થઈ મિત્ર ઇન્દ્રિય થકી, મન, વચ, તન કરી શુદ્ધ
एकाकी अनुभव करो, धाव शिघ्र शिवबुद्ध^૨ ॥ ૮૫ ॥

1 Not only know or understand but realise.

૨ જેનું ધ્યાન તે પોતે થવું એવા પ્રસંગો, ઘણીવાર બને છે. તેમ આ દુહાનું વિવેચન લખતાં, બનેલું છે, અને તે એક આત્મામાં દુહાનું વિવેચન લખતાં, તપના દુહાનું વિવેચન આવી ગએલું જણાશે.

ભાવાર્થ:—ઇદ્રિય અને ઇદ્રિયના વિષયથી તું ભિન્ન થા, પછી તેઓથી હપરામ પામી; મન, વચન, અને તનને, વિશુદ્ધ કર, અને એ વિશુદ્ધ થયા પછી, એને જોતા અને એમાંજ રહેલા એવા એકાકી આત્માનો અનુભવ કર તો અવશ્ય તું શિવ એટલે અનંત આનંદમય અને છુદ્ધ એટલે મર્થસ્વરૂપ પડને તું સિદ્ધ પામીશ.

પરમાર્થ:—સાંભળવું નહીં પણ કાનદ્વારાએ જે સાંભળે છે તે યોગે એમ થઈ રહેવું, જોવું નહીં પણ આંખના બારણામાંથી જે જુએ છે, તેરૂપ થઈ જવું, સુંઘવું નહીં પણ નાસિકાના અંગથી, જે સુંઘવાતું કરે છે તે યોગે એમ જાણી રહેવું, ચાખવું નહીં પણ જીભના સ્પર્શવાડે સ્વાદ જે લે છે તે જાની રહેવું, અડકવું નહીં પણ આમડીદ્વારાએ આ મખમલનો સ્પર્શ, અંદર રહી જે, લીધો, તેને પકડી લેવો એમ આ ઇદ્રિયોરૂપી હથીઆરોવડે એ શ્રવણ, દર્શન, જીહ્વા, સ્વાદન, અને સ્પર્શન અંદર રહી જેણે કર્યું, તેને આ ક્રિયાથી ભિન્ન કરીને એટલે આ લખવાથી આ લખનાર લાક્ષણ ભિન્ન છે, તેમ એ શ્રવણાદિ ક્રિયાથી એ શ્રવણાદિ ક્રિયા કરનાર, ઇદ્રિયથી ને તેની ક્રિયાથી, ભિન્ન છે, તે ભિન્નરૂપ યોગે થઈ રહી, પછી વિવેકથી એટલે સ્વપરના વિચારથી મનને, સત્યથી વચનને, અને સર્વ જીવપરની કરુણારૂપ જલથી તનને વિશુદ્ધ કરી, યોગે એકાકી દૃષ્ટારૂપ જાની રહેવું કે અનુભવ થશે, અને એજ અનુભવ સાક્ષાત્કાર વડે સિદ્ધ અખંડ શુભમય એવું સિવપદ અને પૂર્ણ-જ્ઞાનરૂપ એવું છુદ્ધરૂપ પ્રાપ્ત થશે.

અનુભવપર ચડવાના ક્રમ.

જોક્ષતું બંધ, લેતું દેતું બંધ, ચાલતું બંધ, જોતું સુંધતું, સ્વાદ લેતો અને અડકતું એટલું બંધ કરતું, એટલે ઇન્દ્રિયો પ્રથમ બાહ્ય વેપાર કરતી અટકશે, પછી અંદર કંઈ વેપાર હાથમાં ચાલવાના, ખાનાપીવાના થશે. તે વિચારોપણ ઇન્દ્રિયના વ્યાપાર છે, માટે તે વેપાર પણ ઇન્દ્રિય ગોચર છે એમ જાણી મૂકી દીધા તો પછી મન જણાઈ રહેશે, ને તે મન ઇન્દ્રિયગોચર વિચારરહિત વિશુદ્ધ ધર્મ ગ્રંથ, કે આત્માનો સાક્ષાત્કાર પોતામાં થઈ રહેશે, અને એ સાક્ષાત્કાર પૂર્વક પર ત્યાગથી એક પગલું () કે એલીપર ચડતા હોઈએ એવું શિવ શિવપદ કે જ્ઞાનમય એવું મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય છે.

સહજ જ્ઞાનનો ઉપાય.

વંધ મોક્ષની આંતિથી, વધે જીવના કર્મ;

સહજ રમે નિજભાવમાં, તો પામે શિવશર્મ. ૮૬.

ભાવાર્થ:—જીવતાં કર્મ વધવાનું કારણ આ બંધ છે, આ મોક્ષ છે, એવી એવી કલ્પનાવડે વધતાં જાય છે. જો પોતાના સહજસ્વભાવે રહેતા હોય તો શિવ એટલે મોક્ષ, અને શર્મ એટલે સુખ માટે શિવશર્મ એટલે મોક્ષસુખ પામે એ અવશ્ય છે.

પરમાર્થ:—પ્રસ્તાવના—જો વસ્તુ પોતે નથી તે પોતે માની ક્રિયા કરવાથી હુમેશાં કર્મ વધે છે. અને જીવ એ પુદ્ગલ નથી, તે છતાં પોતાને પુદ્ગલ માને, પછી મનુષ્ય માને, સ્ત્રી માને, જિનધર્મી માને, નાનો માને, મોટો માને, તે બધા

પુદ્ગલના પર્યાય છે, તેને જીવ હું કરી માને, અને એમ માની ક્રિયા કરે એટલે કર્મ બંધાય છે અને બંધાયા પછી તેવીજ જ્ઞાંતિને પૂર્વની જ્ઞાંતિ પાછી એસ આપી કર્મમાં વૃદ્ધિ કરાવે છે. આ જોને આપણે લાલન કહિયે છીએ; તે લાલન એમ માનતો કે શરીર એ હું અને ચેતન એ પણ હું એમ શરીરમાં માન્યું, એટલે ચેતન સામર્થ્યવાન હોવાથી કર્મ બ્રહ્મણ કરાયાં, માટે ચેતનભાગ તેજ હું, એમ યાચ તો કર્મ બંધાયજ નહીં, એટલુંજ નહીં પણ પૂર્વે હું દેહ પુદ્ગલ એવી ભૂલ યદ્ય હોય તો ચેતન એજ હું; એવો પૂર્ણ વિવેક યતાં-લેદશાન યતાં- નિર્જરા યાય છે એમ કેવલી ભગવાન પણ કહે છે.

આપણે કોણ તેનો નિશ્ચય કરવાને ચેતનને જો કદાચ એટલું સુઝ્યું હોત કે ચેતન અને શરીર એ એ મળીને હું આટલું પણ નફીપણે હોયતો આટલી બધી ભૂલ ન થાત અને કર્મ જગતમાં બંધાય છે, તેમાં ઘણું સુધારો યદ્ય શકત. કારણ કે ચેતન અને શરીર મળીને હું એમ માને તો ચેતનભાવ બળવાન તરીકે મણાત અને શરીર એ ભાવ ગીલ-નિર્બળ ગણાત. પરંતુ આ તો ચેતનને ત્તણુયો જ નહીં, શરીર એટલુંજ હું જણાવ્યું. અને તેથી ચેતનની શક્તિ કંઈ કામ કરી શકી નહીં અને તેથી કર્મનો કર્તાપણુ કર્મથી હારી જનારો બણે ન હોય તેમ કર્મથી ડરતો પીતો બાપડો ભટકયા કરે છે !!!

ત્યારે ધારો કે આ હમયમાં ચેતન, ચેતનનેજ ચેતન માને છે તો પછી કર્મ તે બંધનકર્તા થતાં નથી, પરંતુ ચેતન ત્યારે પોતે બંધાતો ન હોવા છતાં પણ શરીરાદિમાં હું જાંતિ થઈ કે બંધાયો એમ માની રહ્યો છે.

એક વખત એવોજ બનાવ બન્યો કે એક માણસ વગડામાં જઈ સાંઝના બંધારામાં બીને એક ઝાડને પકડી લીધું. પછી જૂમો પાડવા લાગ્યો કે મને રાક્ષસ બાઝ્યો. તેમ ચેતને પોતે પોતાને હાથે કર્મથી પોતાને બાંધી, ને જૂમ પાડી કે મને રાક્ષસે બાંધ્યો. હવે જેમ ઝાડ જડ છે, ને માણસને પકડી રાકે તેમ નથી. પરંતુ જેમ આ માણસ ઝાડને પકડીને જૂમ પાડે કે મને રાક્ષસે પકડ્યો, તેમ ઝાડનાં ફુલોં જેવાં નિહંવ કર્મને પોતે બાઝીએ અને માનીએ કે હું બંધાયો; અને મને બંધ થાય છે, મને મોક્ષ થશે, પરંતુ જેમ હાથ પડોળા કરતાં વારજ સમજાઈ લેવ છે કે ઝાડ ફૂલ બાઝી પડ્યું નહોતું, પોતેજ બાઝ્યો હતો. અને જૂથથી ઝાડ બાઝ્યું હોય એમ માન્યું. તેમ એવ પોતેજ કર્મ બાંધી પોતે એમ માને કે હું બંધાયો, પરંતુ ખરૂં પૂછો તો પ્રથમ દાખલામાં માણસની બાથમાં ઝાડ આપ્યું હતું. કઈ ઝાડની બાથમાં માણસ નહોતું આપ્યું. તેમ એવની બાથમાં કર્મ આપ્યાં, પરંતુ કર્મની બાથમાં એવ આવી શકે નહીં એટલુંજ નહીં પણ જેમ હાથ પડોળા કરતાં સંદેશમાં ઝાડ ફૂલ પડી ગયું તેમ માત્ર એમ સમજાયું કે હું ચેતન છું, જડ બીજકુલ હું નથી, એમ સમજતાંજ કર્મ બંધી જઈ, નિશ્ચિતિ જાંતિ મરી જાય છે.

જીવ બંધાતો નથી, પરંતુ કર્મ બંધાય છે, એનાપર ઉદ્ધારણુ: પોતે કે બાંધનારો બંધાતો નથી, જે બંધાય છે તે બાંધનારથી જુદું છે-અલગ છે-ભિન્ન છે. જો લાલ-નના હાથ માણેકલાલ ભાઈ રેશમી દુપટાથી બાંધે, આમાં બાંધનાર માણેકલાલભાઈ તે કર્મ બંધાય નહીં, પરંતુ લાલન બંધાયો. બાંધનાર તો અલગ રહ્યા, તેમ જીવ મનોયોગાદિ જડ દુપટા લઈ, જડ એવાં સરીરાદિને બાંધે પણ પોતે બંધાય નહીં. પરંતુ માણેકલાલભાઈ એમ ધારે કે લાલન મારો મિત્ર ને મેં બાંધ્યો, તે હું બંધાયો, એમ માન્યું કે પછી લાલનને છોડવાની તજવીજ કરે, અને માને એમ કે હું છૂટું છું. હવે મને મોક્ષ થયો, જેમ આ હાથલામાં જીવરૂપ માણેકલાલે, લાલનરૂપ જીવથી અન્ય કોઈ જડને બાંધ્યો તેમ, જીવ મનોયોગાદિ દુપટાએ પોતાથી અન્યને બાંધે છે, અને અન્યને છોડે છે, અને માને છે એમ કે મેં બાંધ્યું ને મેં છોડ્યું. હું બંધાયો અને હું મુક્ત થયો.

“બંધ મોક્ષની પ્રાંતિથી, વધે જીવને કર્મ.”

એક કામના કળશમાં જળ ભર્યું હોય, તેમાં થોડા રજ-કણો ઉપર નીચે ચડતાં ઉતરતાં માલૂમ પડે તેમ, જીવરૂપ જળમાં કર્મરૂપ રજકણો ઉપર, નીચે ચડતાં માલૂમ પડે છે, અને જેમ જલ જૂલથી માને કે હું એ રજકણુ છું; તેમ જળ નેવો જીવ, જડ નેવાં કર્મને હું મનુષ્ય, પ્રરૂપ એમ માનવા રિયતિ પ્રાંતિથી શીખ્યો હોય એમ માલૂમ પડે છે, અને

એમ કરી ઇંદ્રિયોરૂપી, કળશનાં છિદ્રો ઉપર છૂંદાં રાખી, અંદર ખીજે કચરો પણ આવવા દેછે, અને જો ઠાઠી નાંખે છે. તો એમ સમજે છે કે હું ગયો, આવ્યો, અર્થાત્ મુઓ, જીવ્યો, જે મરે છે તે પુદ્ગલ છે. જે જીવે છે તેપણુ પુદ્ગલ છે. પુદ્ગલનો અપચય તે મરણુ ને ઉપચય તે જન્મ. એમ સમજતો નથી પણ કલ્પીત ભ્રાંતિથી હું મુઓ, જન્મ્યો એમ માને છે.

હવે શું શરીર લીધું તેથી બંધાયો ! જરા વિચાર કરીને જુઓ ? આ ડગલો મેં પહેર્યો છે, તે નાનો થાય તો કહાડી નાંખું તેમ હાલ જેવી સારી ભાવના છે તેના કરતાં ભાવના વધે તો શું મને યોગ્ય જીવો મોટો ડગલો, ન પહેરું ? જેમ લોકોને ન્હાનો ડગલો દૂધ પડે તો ખીજે પહેરે છે, તેમ, મારે ડગલો પહેરવો કે ઉતારવો છે એ મારા હાથમાં છે તો એમાં બંધાયો છૂટ્યો શાનો ?

વળી આ રૂપી શરીરમાં ખીજું તેજસ શરીર છે, તે આ રૂઘ્ણ શરીર કરતાં ધણું સૂક્ષ્મ છે. અને આ શરીરને ભેદી ગયું છે એ તેજસ શરીરમાં આ રૂઘ્ણ શરીર બંધે હલકું હોય તેમ જણાય છે અને તેનાં કરતાં એક ત્રીજું શરીર છે તે કાર્મણુ છે. તે તો તેજસશરીર કરતાં પણ સૂક્ષ્મતર છે, હવે તે તેજસ શરીર, તેગજ રૂઘ્ણ શરીરને ભેદીને રહ્યું છે. એવું સૂક્ષ્મતર કાર્મણુશરીર છે. તેમાં તેજસ અને તેજસમાં રૂઘ્ણ શરીર છે. પરંતુ એ ત્રણ શરીર કરતાં, પણ સૂક્ષ્મતમ, એ

ત્રણને લેદી ગએલું એવું કંઈક છે. એ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ, એ ત્રણ શરીરને લેદીને રહ્યું છે એટલુંજ નહીં પરંતુ ત્રણે કરતાં મોટું છે; સૂક્ષ્મને સ્પર્શ કર્યાં વિના સૂક્ષ્મને પણ અને સૂક્ષ્મતર એવા કાર્મણને પણ સ્પર્શ નહીં એવું એ તત્ત્વ છે. અને એને સૂક્ષ્મ પદાર્થ કે સૂક્ષ્મ પદાર્થ, વચ્ચે અટકાવી રાકે નહીં. પરમાણુથી પણ સૂક્ષ્મ એ સૂક્ષ્મતમ તત્ત્વ છે. તે જીવ છે, અને જીવ એ જ્ઞાન છે. જ્ઞાન સર્વને લેદે છે, એને કોઈ લે-
દતું નથી. મોટે સૂક્ષ્મ એવાં કર્મ કે સૂક્ષ્મ એવાં આંતરકર્મ, કે સૂક્ષ્મતર એવાં કર્મ પુરૂષ પોતે આ સૂક્ષ્મતમ આત્મ-
તત્ત્વને કેમ બાંધે? એ તો બંધાયજ નહીં, અને જે બંધાય નહિ તે છૂટે એમ સામાટે કહેવું બેઠએ?

ખીજ ધુત્તિથી જીવ બંધાતો નથી તેની સમજ.

આ શરીર ધરમાં છે, પણ હું ધરમાં નથી, કારણકે, આ શરીર જે ધરમાં છે તે, મારા મનમાં આવી રહ્યું છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ મારા મનમાં ઔદરાજલોક પણ સમાઈ જાય છે.

અર્થાત્ મારું શરીર તે મારા મનમાં, અને મારા મનમાં આ દૃશ્ય ઔદરાજલોક સમાવાતો પછી મારું મન જે મારામાં છે તે મારા કરતાં નાનું છે. તો હવે હુંમાં મારું મન આ ઔદરાજલોક ને તેમાં પૃથ્વી, તેમાં સુંબાઈ, તેમાં ગુલાબવાડી તેમાં લાલનવું શરીર હું, એવો તેને કેમ બાંધી રાકે? કારણ કે સપહું દૃશ્ય જ્ઞાનમાં પ્રતીત થાય છે અને જ્ઞાન છે તેજ હું છું.

અરૂપી જ્ઞાન, જે બંધાય અને છૂટે એવા કર્મને, અને તેમના પરિણામરૂપ દેહાદિને જાણે-દેખે પણ પોતે બંધાય કે છૂટે નહીં. માટે નિશ્ચયથી એટલે વસ્તુતઃ જોતાં, બંધમોક્ષ એવને નથી. તે છતાં એવ ગોતે પોતામાં ભ્રાંતિથી માની લે, અથવા એવા ભ્રાંતિમાં પરેલા બીજા કોઈ તેને એવું શીખવે છે કે એવને બંધમોક્ષ છે, તો તે બિચારો તેમ માની પછી પોતાના કર્મમાં વધારો કરતો જાય છે.

જેમ કોઈએક સિંહને નાનપણમાં શિખર્યું કે તું મેઠું છું, પછી તે મેઠાનાં ટાળામાં રહી મેઠાં જેવી ક્રિયા કરે છે, ને પોતાને સમજતો જાય કે તું મેઠું છું, અને તેથી મુખદુઃખ મેઠાં જેવુંજ વહે છે; તથાપિ સ્વરૂપે મેઠો થતો નથી. આ એવ અરૂપી છે, પરંતુ ભ્રાંતિ યા કોઈ ભ્રાંતિમાં પરેલાએ શિખવવાથી, હું મનુષ્ય છું, હું લાલન છું. આમ જાણી પોતે મનુષ્યના જેવી ક્રિયા કરે, તેના જેવાં દુઃખમુખ વેઠે પરંતુ તેથી એવ તે કંઈ વસ્તુતઃ મનુષ્ય થઈ શકે નહીં. માત્ર પુદ્ગલ મનુષ્યરૂપ છે, એવ તો સદા સર્વદા તેવાને તેવો રહે છે, તેમજ ભ્રાંતિથી ગોતે બંધમોક્ષ એવને માનવાથી, કર્મમાં વધારો કરી મૂકે છે.

“વધે એવનાં કર્મ.”

કોઈ એમ કહે કે આ શરીર માત્ર છે, હવે જરા વિચાર દૃષ્ટિથી જુઓ તો માથૂમ પડે કે શરીર પુદ્ગલનું છે. પરંતુ વિચાર શેનો કરે? કોઈ એમ કહે કે ઘર માત્ર છે, પરંતુ વિચાર કરતા નથી કે ઘર, તો પથરા અને ચૂનાનું છે! આમ

વિચાર કર્યાવિના પ્રથમ બાહ્યદૃષ્ટિવડે શરીર મારું એમ જાણી વર્તતો, શરીરને યોગ્યક્રિયા કરી, કર્મ વધારતો જાય, આરંભપરિશ્રદ્ધમાં ફસાતો જાય, વધારે વધારે પરવસ્તુ મેળવી તેમાં ધુંચાતો જાય, પરંતુ વિચારદૃષ્ટિથી એટલે સકળ માનવજાત, અને સકળ બીજા જીવો પણ, તેઓમાં વિચારરૂપ હોયો, પ્રગટ કરી, પ્રથમજ સમજી શકતા હોય કે હું જીવ છું, અમર છું, અજન્મ છું, આ શરીરાદિ મારાં નથી, પણ પુદ્ગલનાં છે, આ ધરો મારો નથી, પણ માટીનો છે, અને કુદી પાછો માટીજ ચવાનો છે. હું તો માત્ર દ્રષ્ટા તરીકે તેનો જોનારજ છું. આમ થાત તો કર્મવૃદ્ધિ ન થાત, પરંતુ તે જેમ પોતાને વિચારદૃષ્ટિથી દેખાતું નથી, તેમ હજી સુધી બીજાઓ આસપાસ રહેનારા તેમને નાનપણથી તેવું શીખવી શકતા નથી,^૧ અને એટલું તો ખરુંજ કે આપણને જેવી સમજ હોય તેવું આપણું વર્તન થાય છે. સિંહનાં બચ્ચાંને મેઢાંની સમજ થતાં, હું મેઢું છું એમ સમજાવતાં તે મેઢાં પ્રમાણેજ વર્તન કરે છે. તે મેઢાંને યોગ્ય કર્મમાં વધારો કરતોજ જાય છે, તેમ જીવપણુ ખોટી સમજથી કર્મમાં વૃદ્ધિ કરે છે. માટે એવી જાંતિ મૂકી દઇને, એટલે જે જીવરૂપ હોયો છે, તેને લાલનરૂપ કાચ સમજવાનું મૂકી ક-

૧ અરે એવો દિવસ ક્યારે આવશે કે છાકરું જોલવા સિખતાંજ, કે સમજતાં સિખતાંજ તેને સમજાવવામાં આવે કે તું અમર જીવ છે. અને શરીર, મન એતો તારા આ જન્મમાં હવિયાર છે, માટે દ્વિ-આરને હું ન સમજતો.

ધને જે શ્રવણ અમરતત્ત્વ છે, તેને મરણુ ધર્મવાળો લાલન ન સમજીને, જે શ્રવણ ચેતન છે, તેને લાલનરૂપ પુદ્ગલજ સમજીને ન વર્તાય તો શ્રવણ કર્મ નહીં વધશે. અને પોતે શ્રવ છે તેમાં શ્રવભાવ રાખી, દેહનાં કાર્યો અન્યાપક રહી, અક્ષય રહીને કરશે કે જેથી કર્મ વધે નહીં અને પોતાને શ્રવ માન્યો, અને પુદ્ગલને પુદ્ગલ માન્યો, એટલે હું મનુષ્ય તિર્યંક દેવ કે નારક નથી, પરંતુ તેમને જાણનાર છું, તેનું જ્ઞાન છું, એમ જાણી જે શ્રવ, “સહજ રમે નિજભાવમાં.” સહજ પોતાના શ્રવમાં એટલે જ્ઞાનમાં રમશે, તે અવશ્ય શિવશર્મ, એટલે મોક્ષસુખ-અન્યાબાધસુખ પામશે.

હાલ હાલજ લાલન વિચાર કરે છે કે, હું કોણ છું? આમ વિચાર કરતાંજ અંદરથી રુદુર્ય કેતું જે મોઢેથી બાહ્યો કે હું કોણ છું, તેને તું જાણનાર છું. તેનું જ્ઞાન છું. હવે જ્ઞાન બે હું હોઉં; એમ સમજતાંજ શરીરમાં ચતાં સુખદુઃખ પોતામાં કેમ આરોપે? પરંતુ પ્રથમ આરોપેલાં હોવાથી સ્થિતિભ્રાંતિ થાય છે.

હવે “ યદ્ય તે યદ્ય ” માટે વિચાર કર કે તું કોણ છે? માણસ નથી, પરંતુ માણસમાં વસનાર, ચૈદરાજલો કનો જ્ઞાતા છે, આમ સમજ એટલે સત્ત્વર સુખ અહીંજ યદ્ય જશે. તો પછી ખરી સમજ પ્રમાણે વર્તતાં, એટલે પોતાને પોતે સમજતાં, અને લાલનને લાલન પુદ્ગલપિંડ સમજતાં નિર્જરા યદ્ય અંતે મોક્ષ થશે, એટલે શિવસુખ પામશે.

આ મામનો રાજ એકદંડે મી એવ-ય છે. હવે એ રાજ્યને
માફ માને છે તો તેને મળી ખરવાય છે; તું અને તે એ સેકે-
ન્ડે જે રાજ્યને લેઈએ છીએ. એટલે દુર્ગમશુખ ક્રમને સરખું
છે. માત્ર તેમને ઉપાધિ છે, અને ઉપાધિ નથી. તેમને મુંગાઈ
મેદેર નામ પામે તો નેને દુઃખ થાય, અને નહીં થાય; કારણ
કે તું ત્યારે પણ એક દ્રશ્ય હતો, અને હવે પણ નાશ પા-
મેલા મુંગાઈ મેદેરનો પણ દ્રશ્ય મું. એમાં દ્રશ્યને શું? એજ પ્ર-
માણે જાના-દ્રશ્ય-અમરશુખ વર્તેને અનેના મુખ પોતેજ છે.
અને તેનેજ પોતે માનવાથી અર્ધાજ શુખ રેખાય છે. આમ
સમજવાથી અર્ધાજ મોક્ષશુખ પ્રાપ્ત થાય છે; મારે હવે
એટલે આ હવે છે, નિરંતર હવેતો છે તેજ તું, અને આ
પુત્ર્ય તે તું નહીં, એ તો મારી, તેમજ કર્મપણ તું નહીં.
એવું સમ્યક્જ્ઞાન, એવી સમ્યક્દૃષ્ટિ રાખે તો કોઈપણ દુર્મતિમાં
ન જતાં મોક્ષશુખને પ્રાપ્ત કરે.

સમ્યક્દૃષ્ટિ નરે આદિ નવ :

સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવને, દુર્મતિ ગમન ન થાય;

પૂર્વ વંધ ક્ષય ઘર્ષ જતાં, જહર મોક્ષે જાય. ૮૭.

ભાવાર્થ:—જો પોતે પોતાને હવે અને પરને પર સમજે
તે પ્રમાણે વર્તન કરે, તો પછી ભ્રાજીજ દુર્મતિમાં ગમન
કરવાનું શકાઈ નય; એટલુંજ નહીં પરન્તુ પાછળ પણ
જે ભ્રાજી જંમ બાધ્યા હતા, તે ક્ષય થઈ નય, અને બંધ
દૂરી જતાંજ, ક્ષય થઈ જતાંજ અવસ્થ મોક્ષે નય.

પરમાર્થ:—દેહ એજ હું એવા દેહાત્મભાવે પોતાને સમ-
જવાથી અને દેહ જડ હોવાથી,—ભારે હોવાથી, નીચે નીચે
જતો માલૂમ પડશે અને જીવ એ હું એવા જીવાત્મભા-
વથી, જીવ એ ચેતન, જ્ઞાન એનો સ્વભાવ હ'ચે ચડવાનો
હોવાથી હ'ચે હ'ચે જતો જશે. સરોવરમાંનું તુંબડું પોતાને
બાહ્ય વળગેલી માટી સમજી માટી લગાડતું જાય તો હજી
નીચુંજ જશે. પરંતુ પોતાને તુંબડું સમજશે તો, નીચે
જવાનું બંધ થશે એટલુંજ નહીં પરંતુ પૂર્વે લાગેલી માટી
પણ ધર્મધ્યાનરૂપ જળની છોળો લાગવાથી ધોવાઈ જઈ.
જેમ તુંબડું સ્વભાવેજ હ'ચું આવે, તેમ જીવ સ્વભાવેજ
હ'ચો આવે. જેમ તુંબડું સરોવરમાં છે, તેમ જીવ આ સં-
સારસાગરમાં છે, અને તુંબડું નવી માટીને ન લાગવા દેતો,
જૂની ધોવાઈને સરોવરની સપાટીપર આવે, તેમ જીવ પો-
તાને જીવરૂપ સમજી નવીન પુરુષભાવ કે લાક્ષ્મણભાવ નહીં
ઉત્પન્ન થવા દે, તો આ ચૌદરાજલોકરૂપ સંસારસમુદ્રની સ-
પાટી એટલે, સિદ્ધક્ષેત્રપર સહજ આવી જાય, કારણકે
જેમ તુંબડાનો સ્વભાવ હ'ચે ચડવાનો છે, તેમ તુંબડા ક-
રતાં પણ અત્યંત હલકા એવા જીવનો સ્વભાવ તો એક સ-
પાટામાં હ'ચે ચડી સપાટીપર એટલે લોકાગ્રે વિરાજવાનો
છે. માટે દૃષ્ટિ ખરી જોઈએ. એટલે નિશ્ચયથી સમ્યક્દૃષ્ટિ
જોઈએ, અને અત્યાપક રહી વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

અર્થાત્ પોતાને જીવરૂપ દ્રશ્યપણે સમજવો, દેહરૂપ નહીં,
મનુષ્યરૂપ નહીં, માત્ર જીવરૂપ સમજી, ચેતનરૂપ જાણી,

આ મામતો રાજા એકવડે ધી સેવન્થ છે. હવે એ રાજ્યને માઈ માને છે તો તેને ઘણી ખટપટ છે; હું અને તે એ બેઉ. એ ને રાજ્યને બેઉએ છીએ. એટલે દર્શનગુપ્ત ઉભયને સરખું છે, માત્ર તેમને ઉપાધિ છે, મને ઉપાધિ નથી. તેમને મુંઝાઈ શેહેર નાગ પામે તો તેને દુઃખ થાય, મને નહીં થાય; કારણ કે હું ત્યારે પણ એક દ્રણ હતો, અને હવે પણ તારા પામેલા મુંઝાઈ શેહેરનો પણ દ્રણ છું. એમાં દ્રણને શું? એજ પ્રમાણે જ્ઞાતા-દ્રણ-અમરગુપ્ત વગેરે અનંતા ગુણુ પોતેજ છે. અને તેનેજ પોતે માનવાથી અહીંજ ગુપ્ત હેખાય છે. આમ સમજવાથી અહીંજ મોક્ષગુપ્ત પ્રાપ્ત થાય છે; ગારે એવ એટલે આ હવે છે, -નિરન્તર એવતો છે તેજ હું, અને આ પુત્ર તે હું નહીં, એ તો માત્રી, તેમજ કર્મપણુ હું નહીં, એવું સમ્યક્જ્ઞાન, એવી સમ્યક્દૃષ્ટિ રાખે તો કેહવાનું દુર્ગતિમાં ન જતાં મોક્ષગુપ્તને પ્રાપ્ત કરે.

સમ્યક્દૃષ્ટિ ન્તર મોક્ષે જાય !

સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવને, દુર્ગતિ ગમન ન થાય;

પૂર્વ યંધ ક્ષય થઈ જતાં, જરૂર મોક્ષે જાય. ૮૭.

ભાવાર્થ:—જે પોતે જોતાને એવ અને પરને પર સમજે તે પ્રમાણે વર્તન કરે, તો પછી હાલથીજ દુર્ગતિમાં ગમન કરવાનું કેહાઈ જાય; એટલુંજ નહીં પરન્તુ પાછળ પાણુ જે ભવથી યંધ બાંધ્યા હતા, તે ક્ષય થઈ જાય, અને યંધ પૂરી જતાંજ, -ક્ષય થઈ જતાંજ અવરજ મોક્ષે જાય.

એ જ્ઞાનમય દૃષ્ટિ રાખી, પછી ઉપર ઉપરનો શુદ્ધવ્યવહાર કરવો કે જેથી પૂર્વેના કર્મરૂપ માટી પળુ ખરી જઈ અવરૂપ મોક્ષમાર્ગ જવાય.

જે સ્વરૂપમાં રમે તેજ શિવ ભવપાર પામે,

નિજસ્વરૂપમાં જે રમે, ત્તજી સકલ વ્યવહાર;
સમ્યક્દૃષ્ટિ હોય તે શિવ ધાય ભવપાર. ૮૮.

ભાષાર્થ:—જે જોતાના નિજસ્વરૂપમાં-આત્મસ્વરૂપમાં રમે છે, અને સકલ વ્યવહારરૂપ પ્રપંચ છોડી દે છે, એવો સમ્યક્દૃષ્ટિ શિવભવનો પાર પામે છે.

પરમાર્થ:—જોતાને સાધારણયોગરૂપ જ્ઞાન, અને નિરાકાર ઉપયોગરૂપ દર્શનમાત્ર સમજી, તે ઉભયમાં રમણુતા એટલે જ્ઞાન, દર્શન ઉપયોગમાં રમણુતા કરે એજ નિજસ્વરૂપમાં રમણુતા કહેવી, અર્થાત્ સકલ અલંકાર વિશેષમાં સામાન્ય મુખાર્જુને જેમ લેખું, લટખું તેમ સામાન્ય મુખાર્જુમાં સકલ વિશેષરૂપ અલંકારો જેવા એ નિજસ્વરૂપમાં રમણુ થવા યોગ હમેશ કરે તો ભવનો પાર પામે

તેનું મોક્ષ નિશ્ચય છે, શિવપુર ખંદરે ઉતરતું એકું જેને નકી છે, તે તો આ ભવસમુદ્રમાં દંડપણુ ખીન્ને પ્રપંચ કપાંચિના, અખ્યાત્મરૂપ નકસો (nag) લઈ તે કયાં છે, તે

૧ જે અખ્યાત્મરૂપ નકસો સમિ સમ્યાચિના, સુખમાં પ્રવર્તે છે, તે અન્યથે પણ શિવનંદનના આવી ચડે. ૫૧નું નિયંત્રણ કહેવાય

બરાબર જોઇ આ મનુષ્યરૂપી દેહમાં વિવેકરૂપી, જોદ્ધાનરૂપી શુક્લ હાથમાં પકડી એક શિવપુર જંદર ઉપરજ સિદ્ધા શુક્લધ્યાન વડે પોતાના આત્મારૂપી કુવતારાપર નજર રાખીને વહાણુને ચલાવ્યાજ કરશે.

સકામ નિર્જરા કેમ થાય ?

સમ્યક્ શ્રદ્ધાવાન નર, અજર અમર ગુણ ધામ;
કર્મ વંધ તે નવકરે, કરે નિર્જરા કામ. ૮૯.

અર્થ:—અજર, અમર, ઇત્યાદિ ગુણના ધામરૂપ એવા આત્મામાં જોની સાચી શ્રદ્ધા છે એવો પુરૂષ નવીન કર્મ બંધ નહિ કરે એટલુંજ નહિ પરંતુ પૂર્વકર્મની પણ નિર્જરા થાય એવાં કામ કરશે.

પરમાર્થ:—જરા અને મરણ એ માત્ર પુદ્ગલનાં છે, પરંતુ પુદ્ગલ અતરંગત આત્મા, અજન્મ, અજર, અને અમર છે. કારણ કે આત્મા ક્યારે જન્મ્યો, એટલે પેદા થયો એવું કોઈથી કહી શકાતું નથી. તેમજ તેની આદિ નથી, તોપણ જરા એટલે ધડપણ ક્યાંથી હોય ? અને મરણ પણ ક્યાંથી હોય ? આતો માત્ર પુદ્ગલમાં ચતા ફેરફાર અત્યંત સાંનિધ્ય-તાને લીધે પોતામાં આરોપાય છે.

નહી, કારણ કે કૈંય વિના દિશાની ખજાર પડે નહીં, માટે કર્મ-યા-નવડે સંભવ છે, પરંતુ સિદ્ધ સંભવ છે એમ તો કહેવાય નહીં. માટે અધ્યાત્મનો (મૈય) નકરો લઈ શુદ્ધધ્યાને આત્મારૂપી કુવને જોઈ, પ્રમાણ કરવું કે શિવજંદરે માત્ર એ ધડીમાંજ પહોંચાય.

વળી જન્મ મરણ એતો જીવની ક્રિયા છે, એટલે જેમ જોડણું, લખણું, ખાણું, પીણું, ઇત્યાદિ ક્રિયા છે, તેમ જન્મમરણ એટલે પુદ્ગલમાં પ્રવેશ કરવો, ને પુદ્ગલમાંથી નીકળણું, ધરમાં આવણું, ને ધરમાંથી બહાર જવું, તેમાં આજી ક્રિયા કરનાર જીવને શું ? તે તો જેવો છે તેવોજ સ્થિત છે.

કીને લખાવતાં કી, ઈ, ઈ, ઈ, ઈ, ઈ, ઈ, આઠી, ઈ આઠા કરે છે તેમ ઈશ્વર જેવો જીવ ચાલુ રહી, કુ જેવું પુદ્ગલ પડી રહે છે, માટે સાશ્વત એક રૂપ એવા જીવમાં સ્થિત રહે, તો નવીન બંધ ન કરે. કારણ કે પરને પોતાનું માનતા જન્મ જ્યાં પોતાના મનાયા, તો હવે એવી ભૂંડ સા- માટે કરે ?

વળી “ અજર અમર અબુધામ ” એ વિશેષણ આત્માને લાગુ પાડેલ છે એમ સંભવે છે તો સ્પષ્ટતાને માટે તેમજ અનુભવના પ્રકાશે આત્મા અને જીવ એ શબ્દની વ્યાખ્યા કરવી પડે છે. જીવ અને આત્મા એ કંઈ બે દ્રવ્ય નથી, એકજ દ્રવ્ય છે. પરન્તુ “ જીવ તે જીવ ” અને જીવે તે કોઈ કાળે મરે એમ જીવ સંજ્ઞા યતાંજ જીવનાર એ શબ્દ ઉપ- રથી અને મરે છે એ જીવે છે તે ઉપરથી લઈ ચરનાર એમ ગણાયું હોશે. આત્મા શબ્દનો અર્થ અસત્તિ સાત્ત્વ્ય ગમને એ ધાતુ ઉપરથી છે. સાત્ત્વ્ય એટલે સાશ્વત ગમન સાશ્વત ગતિ એ આત્મા છે.

હવે આત્મા તો સમકાલે, વિશેષ ઉપયોગરૂપ જ્ઞાન, સા-

માન્ય ઉપયોગરૂપ દર્શન. તે બંનેમાં રમણુતારૂપ ચારિત્ર ઇત્યાદિ અનંત ઉપયોગે શાશ્વત છે, તેજ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. હવે તેમાં સકર્મ આત્મા તે જીવ; નિષ્કર્મ જીવ તે આત્મા. ત્યારે કર્મને લીધેજ આત્મા જીવ કહેવાય છે. પરંતુ વસ્તુતઃ જો કર્મ ન હોય તો તેજ આત્મા અજન્મ હોવાથી અમર પણ છે. ત્યારે એમજ સમજવાની ખાતર કહો કે આત્મામાં કર્મ છે તેનો ઉપચય તે જન્મ અને કર્મનો અપચય તે મરણ. હવે એ કર્મ પુદ્ગલમાંથી હુંપણું છુટતું કે કર્મમાં હુંપણાની ચીકાસ ગઈ, એટલે કર્મ, વગર ચીકાસે રેતી ખરે તેમ ખરી જાય છે. માટે જીવભાવ કે કર્મભાવ કે હું કર્તૃભાવ, છુટતાં કર્મ નિર્જર થઈ પોતાનું અજન્મ-અમર એવું આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થશે. એ શાશ્વત જ્યોતિમય “આત્મ-દર્શનમાં તેને શ્રદ્ધા થઈ કે આ આત્મા તેજ હું” કે જે આત્મા માટે લાલન કહે છે કે—

“નથી થાતું નથી જાતું, હુંમાં હું સમાયો છું;

અખંડ આસ્થિર જ્યોતિમાં, નથી થાતું નથી જાતું.”

આવા અજર અને અમર આત્મામાં શ્રદ્ધા જેને છે તે કર્મ કેમ કરે? કારણ કે પોતાને એટલે જ્ઞાનાદિ તેજ હું, ગણે તો પછી કર્મભાવ ન હોવાથી કર્મબંધનનાં કામ ક્યાંથી થાય? અને કર્મબંધનાં કામ ન થાય, ને નિજસ્વરૂપમાં રમણુતા થાય તો નિર્જરાજ થયા કરે એમાં શું આશ્ચર્ય?

વળી ચતુર્થ ગુણુસ્થાનકમાં આત્મદર્શન કે નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ થતાં માણુસ પોતાનું આત્મસ્વરૂપ ઉપર કાબ્યમાં કર્ણુ તેવું

કદાચ ઉપશમાદિયે બળે, છતાં તે પોતાનું સ્વરૂપ હોવાથી તેમાં સ્થિત રહી પછી નવા કર્મબંધનમાં ન પડવાનું કામ કરે, એટલુંજ નહીં પણ પૂર્વે આપેલા બંધ પરમાં બંધ ન પાડે, અવ્યાપક રહી કાંતો મુખદુઃખાદિ ભોગથી લે. દુઃખને સહન કરે, તેમજ મુખને પાતુ સહન કરે પરંતુ એ ઉભયમાં મમત્વ ન રાખી તેનીપર ને અવ્યાબાધ મુખ કે આને લેની છાંપી પોતાને થઈ છે તેમાંજ રહે.

ખરા જ્ઞાની કોણ ? અને ખરા મુખી કોણ ?

સમ્યક્ જ્ઞાની સકલજન, સરા જ્ઞાની કહેવાય;
તે પ્રધાન ત્રણ લોકમાં; જ્ઞામ્યત મુલિયા ધાય. ૯૦.

ભાવાર્થ:—આ જગતમાં સમ્યક્જ્ઞાની એટલે જ્ઞાન એજ હું અર્થાત્ સોદંરૂપ હું, જે એવા માનવબાંધવો-બેનો છે, તેજ સધળા ખરા જ્ઞાની છે. ત્રણે લોકના સકલ જીવસમુદાયમાં પ્રધાન મુખ્ય ચક્રવર્તિ જેવા તેજ છે. અને ચેતનનું, જ્ઞાનનું, દર્શનનું, મુખનું, વીર્યનું શાશ્વત મુખ તેજ અનુભવે છે, આસ્વાદે છે.

પરમાર્થ:—મુક્ત ચેતન્યનું જોળખાણુ કરી, એટલે આ શરીર મંદિરમાં બિરાજતા મુક્ત દેવાધિદેવ જે હું તે કોણુ છે. તેને જોળખી-નિરખી તેની સાથે સોદંરૂપે એકીભાવે અલેકભાવે જે દોષ બંધુ-બેનો રહે છે, તેજ સર્વે ખરા જ્ઞાની છે. સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળના સકલ જીવોમાં તે ચક્રવર્તિ

છે. પરમાત્માના (Representative) પ્રતિનિધિ છે અને તેજ સાશ્વત એટલે અચાળાધ સુખના ધણી છે.

આવા જ્ઞાનીઓના ચુકામણિ શ્રીતીર્થકર મહારાજને ઇંદ્રો પણ પૂજે છે. શામાટે? કારણ કે આત્માએ આત્મા ઓળખ્યો ને જડને જડ ઓળખી, જડનો ત્યાગ કરવાથી જિન થયા એજ ખરું જ્ઞાન. અને તેની સાર્યકતા તો આપણે તેનાજ પુત્ર-પુત્રીઓ તેનાજ બાળકો ચેતન હોવા છતાં પુત્રલને શામાટે ખોટા બાપ તરીકે કબુલ કરી વર્ણસંકર કહેવાઈએ? માટે ચેતનનેજ હું ૩૫ ઓળખી પિતાશ્રીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તો આપણે તેના પુત્ર પણ ચેતનનેજ ઓળખી, તેમના વચનમાં શ્રદ્ધા રાખી, ખરા જ્ઞાની થવું અને ત્રણ લોકના પુત્ર ત્રણ લોકના નાથજ હોય તો તેમ થઈ, સ્વપ્નામાં પણ પુરુષભાવ ન થાય તેમ કરી સાશ્વત સુખ જેણે પિતાશ્રીમાં મેળવ્યું છે, તે આપણામાંજ રહેલા એવા ચેતને મેળવ્યું છે. તેણે આપણા જેવા ચેતનવાળા હતા અને ચેતનને ઓળખી પરમાત્મા થયા તો આપણે તેનાજ પુત્ર-તેનાજ વંશજ તેનાજ ધર્મવીર્યથી જૈન થયા, તો તેની પેઠે તેને પગલે ચાલી સાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત ન કરીએ? અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ.

સમ્યક્જ્ઞાની થવાનો એક સરલ ઉપાય અથવા સમ્યક્જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં એક અડચણ અને તે દૂર કરવાનો ઉપાય, માનવજાતનો હાલનો મોટો ભાગ એક બાબત એવું બોલે છે, અને જેવું બોલે છે તેવું સમજે છે, અને જેવું

સમજે છે તેવું વર્તે છે. અને તે બાબત એ છે કે મારો આત્મા આમ બોલી પડ્યો. ખરો માનવજાત એમ સમજે છે કે હું તો સરીરજી હું અને સરીરનો આત્મા છે. જેમ માઈ પર તેમ મારો આત્મા પળા ખસાને લાગે છે. હવે સરીર કંઈ આત્માનો ધણી ન હોય તે છતાં હાલ સરીર અને સરીરના અનુચરો ઈન્દ્રિયો તે જાણે આત્માના ધણી હોય એવી રીતે વર્તન ચલાવે છે. હવે આત્મા જ્યાં સરીર છે ત્યાં પાવુ છે. અને જ્યાં સરીર પણ નથી ત્યાં જાનરૂપે છે. સર્વેત્ર વ્યાપક છે મારે સરીરજાગમાં આવેલ આત્મા અને બીજો બધો આત્મજાત જાણે આ જડ એવા સરીરનો દામ હોય તેમ વર્તાય છે. પરંતુ એમ થોડાંજ આંતરદૃષ્ટિથી જુએ છે કે, મારો આત્મા એ વાચ તદત અસત્ય હરહરતું ખોટાઈ છે. કારણ કે જડ એવું સરીર મારો એમ કહી કે સમજી શકે નહિ. આત્મા પોતેજ મારો એમ જાણી સમજી જોઈ શકે તો આત્મા તેજ હું છું. તો મારો આત્મા એમ કેમ હોય ? હું-આત્મા. જોઈએ તો આત્મા એવું નામ હોય અને જોઈએ તો તેની જગ્યાએ હું એવું સર્વનામ હોય, પણ તેમાં છૂટી વિકાસિના સંબંધવાળો શબ્દ હોય તો વસ્તુ એટલે આત્મા અને હું જુદા સમજાઈ જવાય છે. અને આ મૂળમાં બૂલ હોવાથી સપળા બવહારમાં આ સંસારના ગોટાળામાં પડ્યા જળાય છે. ત્યારે હું એજ આત્મા અને આત્માનું સરીર કે જેથી માઈ સરીર એમ કહેવાય. જેમ માઈ પર માઈ સરીર એવી

સમજ હોય તો માફે એટલે આત્માનું શરીર એમ થઈ રહ્યા પછી આત્મામાં શું છે એમ જુએ તો તું, તો અનંત સામર્થ્યવાન, જ્ઞાન વગેરે જણાય છે અને શરીર તો માત્ર તેને બેસવા ફરવા હરવાની ગાડી છે. તે સાથે માંદી થાય તો સડી પડી અને ભાંગી જાય તો ખીજ લેવાય છે. માટે મનુષ્યાદિની આવી સમજથી બીક પણ રહેતી નથી. પરંતુ શરીર એ હું, એવી સમજ હોવાથી શરીર ભાંગી જાય તો હું ભાંગી ગયો એમ સમજ માણસ નિર્ભય નિસ્તેજ બને છે, વીર્યરહિત, હૃતપરાક્રમ, બાયલો, કર્મથી રૂંદે એવો વગેરે થાય છે; પરંતુ આત્મા એ હું એવી પાકી સમજ અને તેના પ્રધાન આ મન અને શરીર એ ગાડી અને ઇંદ્રિયો એ ઘોડા એમ સમજ આવે તેને ધારતી થોડી છે.

જે ઘોડાની ગાડી સ્વચ્છ રાખવી; તે શરીરરૂપ ગાડી પણ સારા પવિત્ર અન્નરૂપ પાટીઆની બનાવવી જોઈએ, પરંતુ એ ગાડી છે હું નથી, તે હું છું એવી ભ્રાંતિ જરા પણ થવી જોઈતી નથી. ઇંદ્રિયરૂપી ઘોડાગાડીના ઘોડા છઠ્ઠી ન જાય એવાં સ્વરૂપવિકૃતિ કરનારા માદક પદાર્થ-આપી છ-કાવવા ન જોઈએ. પરંતુ તેને સાદા પદાર્થ આપી આપણે શરીરરથ શુદ્ધ મન જ્યાં હંકારે ત્યાં લઈ જાય તેવા રાખવા જોઈએ. આંખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, આ ઘોડાઓની મહાત્મા યુરોપોનાં દર્શન, શાસ્ત્રશ્રવણ, સુગંધ, સુસ્વાદ અને સુસ્પર્શરૂપ સુસ્વચ્છ જલથી સાફ રાખવા જોઈએ. અને મનરૂપી સારથી આત્મપ્રકાશ જે દિશામાં હોય તેજ દિશામાં ઘોડાને હાંકી રથ ચલાવે, એમ થવું ધટે.

જેમ સસલાને સિંગડાં ન દોય, જેમ વાંઝળીને પુત્ર ન દોય, જેમ રાહુને માથું ન દોય, જેમ આકાશને પુખ્ત ન દોય, તેમ મારો આત્મા ન દોય. સસલાને સિંગડાં એવી કાંઈ વસ્તુ નથી. પરંતુ ખોટી કલ્પના કરવામાં આવે છે, તેમ મારો આત્મા એ પણ ખોટોખોટો વિકલ્પ છે. મારો આત્મા એવી કાંઈ વસ્તુ ત્રણે જગતમાં છે જ નહિ. માત્ર ખોટા વિકલ્પથી સસલાને સિંગડાનીપેઠે બોલાય છે. મારે જેમ ઉપરના ઉઢાક-રાણમાં જેમ સસલો એવી વસ્તુ છે, પરંતુ સિંગડાં નથી. વાંઝળી એવું દ્રવ્ય છે, પણ પુત્ર નથી. રાહુ એવું કંઈ છે, પરંતુ માથું નથી. આકાશ એવા પદાર્થ છે પરંતુ પુખ્ત નથી, તેમ મારો એવી વસ્તુ છે, પરંતુ આત્મા નથી. અને એ જે મારો એમ સ્ફુરે છે, તેજ આત્મા છે. મારે મારો એવું ન બોલતાં હું—આત્મા અથવા અહં-આત્મા અથવા આત્મા અહં અથવા સોહં એમ માનવું લેઈએ વધીતું આત્મા હું એમ હું અને આત્મા એ બે વસ્તુ નથી. માત્ર એકજ વસ્તુ છે. જેમ તે સોની છે. આ વાક્યમાં તે એજ સોની દોવાથી તે અને સોની એ બે વસ્તુ નથી, પરંતુ એકજ છે. તેમ હું એજ આત્મા દોવાથી એકજ વસ્તુ છે અથવા આત્મા એજ હું દોવાથી એકજ અભેદરૂપ એકજ વસ્તુ છે. મારે પહેલાં તો આત્મા હું એમ ચરો કે પછી આત્મા શું છે? એ અનુભવ સરકેલ નહીં પડે કારણ કે હું હું, જે કહે છે તે દેહાદિને દેખે છે— જાણે છે. પરંતુ દેહાદિ કંઈ હું નથી. તો તે દેખનાર એટલે દર્શન, જાણનાર એટલે જ્ઞાન, એજ આત્મા

અને દર્શન, જ્ઞાન, ઇત્યાદિ ગુણવાળું તે આત્મા હોવાથી
 હોઈ તે સઃ એમ કહે અને તે સઃ તેજ અહં એટલે હું
 હોવાથી સોહં કહે છે. અર્થાત્ જેમ એકજ માણસ બિન્ન
 બિન્ન અપેક્ષા વડે પિતા, પુત્ર, ભાઈ- ભત્રિજો હોઈ શકે
 છે; તેમજ એકજ આત્મા-એકજ હું જૂદી જૂદી અપેક્ષાએ
 એકજ સમયે (યુગપત્) દર્શન, જ્ઞાન, સુખ, વીર્ય હોઈ શકે
 છે. વળી અનંત ગુણ પણ એકજ વસ્તુ છે અને તે
 આત્માજ છે. હવે આત્મા એજ હું હું અર્થાત્ સોહંરૂપ હું.
 એમ થવું ઘટે અને આવું અભેદ જ્ઞાન એટલે જ્ઞાન-દર્શન-સુખ
 -વીર્ય એજ આત્મા. આત્મા તેજ હું એવું જેને અભેદ
 જ્ઞાન છે, તેજ સમ્યક્જ્ઞાની કહેવાવો જોઈએ. માત્ર શાસ્ત્ર
 ભણેલા એટલે મગજરૂપી ફેનોગ્રાફમાં શાસ્ત્રના પાઠો ભરેલા
 હોય તે જ્ઞાની નથી, પરંતુ ફેનોગ્રાફ છે. અને જેમ ફેનો-
 ગ્રાફ બોલેલું બોલી જાય તેમ આ વાંચેલું-સાંભળેલું
 બોલી જાય છે. જેમ ફેનોગ્રાફમાં રજીસ્ટર હોય છે.
 તેમ આ જીવતા ફેનોગ્રાફના મગજમાં કહેવાતા જ્ઞાનીના કાન
 સાંભળતી વખતે અને આંખ જોતી વખતે રજીસ્ટરનું
 કામ કરેછે. અને મોઢું બોલતી વખતે અને હાથ લખતી
 વખતે ફેનોગ્રાફના રીપ્રોડ્યુસર (જેવું બોલ્યું તેવું બોલી
 જનાર) (જેવું હોય તેવું નોંધ લેનાર) જેવા હોય છે. અત્રે
 આમ કહેવાનો આશય એવો નથી કે શાસ્ત્રો વગેરે ન જા-
 નુવા, ન ભણુવા. પરંતુ પહેલાં હું કોણુએ જાણી એટલે
 ખરા જ્ઞાની થઈ, અને સદ્ગુરુદ્વારા કે આત્મવિચારથી ગમે

તે જોઈ રીતે વા જાણે રીતે તેમ કરી સાચા ભણુના ભણાવના.
જેથી સાનુભવ જ્ઞાન થવાથી પોતાના પર અને પરના ઉપર
સમ્યક્ જ્ઞાનનો ખરા જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડ્યા કરશે. અને આવા
ખરા જ્ઞાનીજ ગ્રંથે લોકમાં પ્રધાન ગણાશે.

સમ્યક્ષદિ કેમ ન્યારો રહે ?

પંકજ જલ્લ જેમ મિશ્ર રહે, તેમ રહે સમ્યત્વવાન્
લિપ્ત ન થાય કર્મથી, આત્મ શ્રદ્ધાવાન્. ૯૧

ભાવાર્થ-જળમાં જેમ જળનો સ્પર્શ થવાવિના કમળ રહે-
છે. તેમ (સંસાર સરોવરના જળમાં) સમ્યત્વવાન્ રહે છે.
જેમ કમળ જળથી લેપાતું નથી, તેમ આત્મશ્રદ્ધાવાન્
પુરૂષ કર્મથી લેપાતો નથી.

પરમાર્થ-જેમ જળમાં કમળ ન્યાડું રહી રાકે છે. તેમ
સમ્યત્વવાન્ ખરો જ્ઞાની આ સંસારમાં ન્યારો રહી રાકે છે.
અને જેમ કમળ પોતે જળમાં રહ્યા છતાં પોતાને પોતાથી
અન્ય જોવા જળનો સ્પર્શ થવાવેતું નથી, તેમ આત્મામાંજ
જેની શ્રદ્ધા છે. આર્થાત્-આત્મામાંજ જેની નિષ્ઠા છે એટલે
આત્મનિષ્ઠ જે છે તે કર્મરૂપ જળનો પોતાને સ્પર્શ થવા
દેતો નથી.

જેમ સપળી પાંખડીઓ સહિત કમળ હોય છે; ને
ખીલું તેમાં કાંઈ હોતું નથી. તેમ જ્ઞાનાદિ સપળા શુભોત્સ-
હિત આત્માજ પોતે છે, જેનું જેને દૃઢ છે. તેને પર જોવા
કર્મનો સ્પર્શ થવા પામતો નથી.

આ આકાશમાં દેખાતો સૂર્ય પૃથ્વીથી ન્યારો છે. તેમ જ્ઞાની પોતે સંસારથી ન્યારો રહે છે. અને જેમ સૂર્ય સર્વ વસ્તુને દેખતાં છતાં, સર્વ ઉપર પોતાનો પ્રકાશ જતા છતાં, પોતે ન્યારો હોય છે; તેમ આત્મજ્ઞાની આ ચૌદરાજ લોકની અંતે સૂર્ય સરખો હોઈ અને જાણે ચૌદરાજ લોકને પ્રકાશ કરતો એટલુંજ નહિ, તેમ સૂર્યની પેઠે પદાર્થના ઉપરજ પ્રકાશ કરતો એમ નહીં, પણ સમગ્ર પદાર્થોના અરોપ દ્રવ્ય ગુણોને પ્રકાશ આપતો હોય એમ જણાય છે. તે સમ્યક્ત્વવંત જ્ઞાની છે તે ખરો જ્ઞાની છે. આવો ખરા જ્ઞાની કર્મથી લિપ્ત ન થાય.

પરંતુ કર્મ શું છે, તે પોતાના જ્ઞાન બળે જાણે છે;— જુએ છે. જેમ લાલનનો હાથ હમણાં લખવાનું કર્મ કરે છે. તે વેળાએ જેમ દિવો દેખણપર રહી જોયા કરે છે. તેમ ક્રિયા કરતા લાલનને ચૈતન્ય દેખાડે છે, અને જેમ દિવાથી આ પુરતક જેમાં ઉતારે છે તે જુદું છે તેમ ચૈતન્ય દ્રષ્ટા તરીકે તે ક્રિયાથી ન્યારો રહી શકે છે.

જ્ઞાનીની સંસાર ક્રિયા કેમ થતી હશે, તેનું કંઈક દિવ્ય લાલન પોતાને અનુભવમાં આવ્યું છે તે વચ્ચે સૂચન લખવા પ્રયત્ન કરેછે—

જેમ કોઈ એક મુસલમાન રાજા પોતાના મેહેલમાંથી ઉતરી સુંદર જરીઆનના પોશાકમાં રાજસભામાં પ્રવેશ કરે છે. તેમ પૂર્વે કરી રાખેલા હુકમપ્રમાણે સર્વ માણસો જૂદી જૂદી રીતે તેને સલામ કરે છે-‘સૌ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે નમન કરે છે.’ મંત્રી, સેનાધિપતિ, કોશાધિપતિ, હજુરીઆઓ, સૌ સૌ પોતાના ઓઢાને યોગ્ય પૂર્વ આજ્ઞાનુસાર બાદશાહને માન આપે છે. પરંતુ તે વેળા કંઈ નવીન હુકમ કરવામાં આવતો નથી, કે તમે અમુક કામ કરો અને માફે આવું સન્માન કરો. તેમ આત્મશ્રદ્ધાવાન સમ્પત્તી હવ, જ્યારે પોતાના આત્મધ્યાનરૂપી શુક્લધ્યાનની રાજ્ય સભામાં કે ધર્મધ્યાનની કચેરીમાં મનરૂપી મંત્રી વચન કે આજ્ઞારૂપી સેનાધિપતિ, શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપી કોશાધિપતિ અને ઇદ્રિયોરૂપી હજુરીઆઓ, ધ્યાનરૂપી આ રાજ્યસભાને સસારરૂપી કચેરીમાં પોતાના અધિકાર પ્રમાણે માહારાજાધિરાજ આત્મરૂપી બાદશાહને ભિન્ન ભિન્ન રીતે નમન કરે છે એટલે મન વિચાર કરે છે, તે પણ આત્મા તરફ-જ્ઞાન તરફ વળી વિચાર કરે છે. તેમજ વચન પણ શ્વાસોચ્છ્વાસ અને ઇદ્રિયોરૂપી હજુરીઓ પણ તે તરફ વળે છે. અર્થાત્ સકલ ક્રિયા આત્માર્યે હોય છે. આમ પોતે અન્યાયકરહેવાથી માત્ર પૂર્વે પ્રયોગવડે બાળે ચાલતાં કમ્બોને અપા-

૧ કારણકે જ્યારે આત્માનંદમાં લીન હોય, ત્યારે સજ્જયોગીના શ્વાસોચ્છ્વાસ રજાભાવિત રોગાયેલા હોય છે.

વતો ન હોય. તેમ ન્યારો રહી વર્તે છે. જેમ સૂર્ય આકાશમાં છે; તે પૃથ્વીપરના ક્રમળને પોતાના સ્વભાષીજ વિકસાવે છે તેમ આત્મારૂપી સૂર્ય પોતાના સ્વરૂપ આકાશમાં રમતો, પણ શરીરરૂપ પૃથ્વીમાં આવેલા મુખક્રમળને વિકસાવે છે.^૧ જેમ પોંચણી ચંદ્રને જોઈ હર્ષ પામે છે. તેમ આંખો આત્માને જોઈ હર્ષ પામે છે.^૨ જેમ વર્ષાને જોઈ મધુર ટોકા કરે છે, તેમ જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપી અમૃતથી ભરેલો આત્મા જ્ઞાનીને જોઈ તેનું મુખ જાણે ટોકા ન કરતું હોય એમ મધુર સ્વરે વચનોચ્ચાર કરે છે.^૩ સ્વગુણ લક્ષ્મીનો ભંડાર પોતામાં ભરેલો નીહાળી જ્ઞાનીનો હાથ સર્વ જીવની રક્ષા કરવાનું કાર્ય કરે છે. તેમ સર્વને શાસનરૂપી કરવા માટે વિહાર કરવા તેના પગને દેશોદેશ મોકલી સર્વનું કલ્યાણ કરાવે છે. આમ સર્વ મન, ઇન્દ્રિયો આત્મારૂપી માહારાજને અર્થ પોતપોતાને યોગ્ય એવા શુદ્ધ વ્યવહાર કર્યા કરે છે અને જ્ઞાની તેમાં ખીલકુલ લેપાતો નથી.

“ક્ષિપ્ત ન થાય કર્મથી” ? આત્મશ્રદ્ધાવાન જ્ઞાની કર્મથી લેપાતો નથી. કારણકે જ્ઞાનમાં રહે છે. અને જ્ઞાન એજ એમને આત્મા છે. પરમાં પ્રવેશ કરે, તો વિકલ્પ થાય; પરંતુ જ્ઞાનદશામાં સર્વ વિષયો વિષરૂપ થઈ જાય છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ કહે છે કે, “જ્ઞાનદશા

૧ અર્થાત્ નિજનંદમાં રમનારનું મુખક્રમળ પણ વિકસ્વર હોય છે.

૨ અર્થાત્ આત્મજ્ઞાનીનાં નેત્રો પણ હર્ષવાન હોય છે.

૩ “મધુર ધ્વની ગૂરુનરસણે.”

જે આકરી તેહ ચરણુ વિચારો, નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં નહી
કર્મનો ચારો" આકરી જ્ઞાનદશા તે ચારિત્ર; અને તેમાં
નિર્વિકલ્પ દશા હોવાથી કર્મની પ્રવૃત્તિ હોતી નથી.

ઉપર લખ્યું છે કે પરમાં પ્રવેશ કરે તો વિકલ્પ આપ.
પરતુ તે પોતામાં નિજ સ્વરૂપમાં રહી વંસી મનમાં, તનમાં
હૃદયમાં વ્યાપ્ત રહે છે. તેથી તેને મનમાં, તનમાં, હૃદયમાં
વ્યાપ્ત હોવા છતાં સ્પર્શ અસ્પર્શ રહી શકે છે. અને જે
કોઈ એમ કહે કે જ્યારે નિજાનંદમાં રહે છે, તો મન, તન
હૃદય, વચન પોતાની ક્રિયા કરતા કેમ બાહ્ય પડે છે, તેનું
ઉત્તર એ છે કે પોતે નિજાનંદમાં પૂર્ણ રહેવાથી આ ત્રિક-
રણુ પળુ આનંદમય અહાર પ્રગટતાં જણાઈ રહે છે ! હૃદ-
યમાં સમતા, મનમાં નિર્મળ વિકસ્વર ચતુર શુક્લ ધ્યાન,
અને વચનમાં અમૃત. કારણ કે મન-તન હૃદય-વચન જેમાં
વ્યાપ્ત છે તે નિજાનંદ છે. તે તે મનમાં જ્ઞાનરૂપે હૃદયમાં
દર્શનરૂપે તનમાં શુભ કે ચરિત્રરૂપે અને વાણીમાં સરસ્વ-
તિરૂપે પ્રગટે છે. નમો યમિયે પોતાના મુખરૂપ જ્ઞાનાવર્ણવ-
માંથી મુક્તારૂણ લઈ લોક કર્ણમાં પહેરાવે છે. અસ્પર્શ
એવા સમ્યક્ત્વવાનના મન, તન, હૃદય વચનમાં નવીન કર્મ
કરતા નથી. જુની ક્રિયા કે કર્મનિર્જરાની ક્રિયા કરે છે ને
તે પ્રકાશે છે તો, તે અશુભ કે કાળા રંગવાળી નથી. કે
લોકને તે શુભ કે ધોળા રંગવાળી દેખાય છે. છતાં તે શુદ્ધ
કે સ્ફટિક જેવીજ રંગરહિત અથવા ખરૂં પુછોતો રંગવાળી
ઝોટલે કે એક નવીનજ રંગવાળી કે જેને શાંત રંગ કેહેવાય

તેના રંગ દે રાગવાળી હોય છે. કારણકે તેના જ્ઞાનરૂપ પ્રા-
સાદમાં, મનરૂપ ગભારામાં અને હૃદયરૂપ સિદ્ધાસનપર અ-
ખંડ આનંદરૂપ પરમાત્મા બિરાજે છે. તે અશુભ નથી,
શુભ નથી, શુદ્ધ નથી, પણુ વિશુદ્ધ છે; અને અક્રિય જ્ઞાની
પણુ શુદ્ધ વ્યવહારે વ્યવહારમાં વર્તતો દેખાય છે; અને
લોકસમુદાયને સાનંદ કરતો નિબળનંદના રસીઆ કરે છે.
માટે આપું યત્ન શું કરવું? તે હવે કહેશે?

માટે દેવા કમથી જ્ઞાની શિવપુરમાં વસે !

જે સમતામાં લીન થઈ, કરે અધિક અભ્યાસ;

અખિલ કર્મ તે ક્ષય કરી, પામે શિવપુર વાસ ૯૨.

ભાવાર્થ:—જે હવ સમતામાં લીન થઈ તેનાજ વિશેષ
અભ્યાસ કર્યો કરે, તે અશેષ કર્મનો ક્ષય કરી આનંદમય
એવા મોક્ષનગરમાં વસવાતું પામે.

પરમાર્થ:—જે જે કર્મ બંધ થાય છે, તે સધળા મમ-
તાથી એટલે તે કર્મમાં હું અને મારાપણુની ભ્રાંતિના દૃઢ
અધ્યાસથીજ. પરંતુ જેણે એ કર્મમાં કે કર્મજનિતમાં હું અને
મારાપણુનો ત્યાગ કર્યો છે; તેને નવીન કર્મબંધ તો થાયજ
શાનો? એટલે કે જ્યારે પૂર્વકર્માનુસારે મુખ આચ્ચુ ત્યારે
તે મુખની રતિમાત્ર પણુ નવીન ઇચ્છા કર્યાવિના તે મુખને
ભોગવાવા દે. તેમજ પૂર્વે કરેલી મમતાનાજ બળે દુઃખ
પ્રાપ્ત થયું, તોપણુ તે કર્મજનિત છે, એમ જાણી તેને ભો-
ગવાવા દે. પરંતુ આર્તધ્યાન દે હાથવોયમાં ન પરે. આનંદ
કરવાથી પૂર્વનાં કર્મો ભોગવાઈ જાય છે.

ત્રિધ્વંસણરૂપ છે, એટલે પદ્મું, સદ્મું, વિનાશ પામતું
 એવા લક્ષણવાળું છે. વળી આ આપણી આમીની અંદર
 ભેદએ તોપણ અશુચિરૂપ જણાય છે. કારણ કે તે
 માંસ, રૂધિર, મજ્જા, હાડકાં, પશુ, મૂત્ર, વિષ્ટા જેવા દુર્ગંધી
 પદાર્થોથી ભરેલું છે. એ સર્વ કોઈ જુદી ન જનાર તો સા-
 રીપેઠે જાણે છે, કે આવા અતિ દુર્ગંધી દેહથી જુદો તેને
 જાણનાર નિજ એટલે પાતે, અને પાતે તેજ આત્મા છે,
 એવું જાણે છે તેજ દેખે છે. કારણ કે જે વસ્તુ આપણને
 જણાય તેથી આપણે જુદા—જે દેખાય તેથી આપણે
 જુદા. જેમ અશુચિ એવું શરીર આપણે દેખીએ છે,
 મારે દેખનાર આપણે તેથી જુદા છીએ. જેમ આ ધડી-
 આલ લાલન દેખે છે તેથી લાલન જુદો છે. આ લાલન
 એટલે અમુક શરીર, અને મન ઇન્દ્રિય તથા કર્મનો સમૂહ
 તેને પણ હું જાણું છું, મારે તેથી હું એટલે આત્મા ભિન્ન
 છું. મારે સ્વરૂપ એ સ્વેય એટલે જાણવાના પદાર્થથી જુદું છે.
 એવો હું આત્મા છું. આટલે શુધીનો કંઈક કંઈક આત્માસ
 ધણાકને યાય છે. અનુભવ પણ યાય છે કે, આ બાલક,
 સુવાન, પુખ્ત જે યાય છે એ હું નહિ, પણ શરીર. હું તો,
 શરીર, બાલક, સુવાન પુખ્ત ચું, તેને જાણનાર અને હજી
 જાણું છું એવો કાંઈક છું. એટલું જાણવું આરંભમાં ધણું
 લાજદાયક છે, કારણ કે જે પાતે નથી એ જણાવું, તો
 હવે પાતે કોણ છે તેની પૂરી શોધને મારે પ્રવર્તે ચવાશે.

પોતાના સ્વરૂપના ઝેટલે જ્ઞાતા એવા આત્માના પણ ત્રણ ભેદ થાય, ઝેટલે અશુભ, શુભ અને શુદ્ધ.

અશુભ ઝેટલે કાળા રંગવાળું, મલિન અધ્યવસાયવાળું, પાપયુક્ત, આવું પોતાને જણાય તો તે કાળાપણું મટાડવા યત્ન કરવું. કાળાપણું તેમાં દ્વેષ, ઈર્ષ્યા; ઇત્યાદિથી હોય છે, તો તે દ્વેષાદિને દૂર કરવા. શુભ સર્વપર મૈત્રીભાવ વગેરે આણવાથી શુભ અધ્યવસાય થાય છે. શુભ અધ્યવસાય એ ધોળા રંગવાળો છે. કોડીઆ કાચ જેવો છે. જેમ આ કોડીઆ સફેદ દૂધ જેવા કાચના ગ્લોબ (ગ્લોબમાં) બળતો દીવો ધરમાં પ્રકાશ આપે છે તેવો શુભ આત્મા છે. પરંતુ જ્યારે કોધની જગાએ ક્ષમા, માનને સ્થાને નમ્રતા, માયાને સ્થળે સરળતા અને લોભને કામે સંતોષરૂપી કતકો નાખવામાં આવે, તો શુદ્ધ સમભાવ યુક્ત સફાટિક જેવો આત્મા અનુભવાય એજ શુદ્ધ આત્મા. જેમ કાળાં વાદળાં હોય છતાં તેની પછવાડેના સૂર્યની ઝાંખથી કંઈ સૂર્ય દેખાય, તેમ અશુભ આત્મા પણ કોધાદિ હોય છતાં જણાય. જેમ ધોળા વાદળાંની પછવાડે રહેલા સૂર્યને વિશેષ જાણી શકાય, તેમ મૈત્રી, પ્રમોદે, પ્રસસ્ત રાગાદિ હોય છતાં શુભ આત્મસ્વરૂપ જણાય, પરંતુ કાળાં ધોળાં વાદળાં વગરનો અત્યંત ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ ને સર્વમાં સમભાવથી જે આત્મા દેખાય, તેજ પોતાનું શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે, એવું જાણનારજ સકલ શાસ્ત્રનો જ્ઞાતા છે. કારણ કે સકલ શાસ્ત્રોનો જે હેતુ છે, - જે (Soul) મોક્ષ છે. જે

ઉચ્ચાશય છે. તે આત્મસ્વરૂપ છે. તેજ મહાભાગ
 પોતાને સમજે છે. વળી જેણે શાસ્ત્ર રચ્યાં છે, રચે છે, તે
 આત્માનું સ્વરૂપ પોતાના અશુચિ દેહથી ભિન્ન છે. એમ
 જાણી પછી તેને અગુભ દોષ તો ગુભ કરે છે, અને ગુભ
 કર્યા પછી શુદ્ધ કરે તેણેજ તે લખેલાં છે, લખે છે.
 અને લખશે. ભુઓ તિવંકર મહારાજ પોતાના શુદ્ધ ચિત્ત-
 નપનેજ પોતે જાણે છે, અને વાલીથી શાસ્ત્રોચ્ચાર કરે છે.
 ભુઓ ગણુધર મહારાજ કેવા પવિત્ર છે. અને એ વાલીને
 જોઈથી શાસ્ત્ર રચના કરે છે, ભુઓ છત્રીશ શુભેકરી યુક્ત
 એવા પરમ પવિત્ર આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, સાધુઓ, શ્રીમદ્
 આનંદધન અને જેને અત્રમત સ્થાને રહી અનુભવનારાઓ
 એજ જાણે શાસ્ત્ર રચેલાં દોષ એમ એઓનાં અનુભવ-
 યુક્ત વચનોથી સ્પષ્ટ જણાય છે. મારે જે અશુચિ એવા
 દેહથી પોતાના આત્માને ભિન્ન જાણી તેને ગુભ કરી, શુદ્ધ
 દશામાં લાવે છે. તેજ પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ શું છે, તે
 સમજે છે. તે સકલ શાસ્ત્રનો જ્ઞાતા છે, એમ જાણવું. એ
 યથાર્થ વચન છે અને તેજ મોક્ષનાં મુખ પશુ પામી શકે
 છે. કારણ કે દેહ અને વિષયમાં હું ને મારૂં કરવું તેજ
 સંસાર ને એ દેહનો જ્ઞાતા આત્મા તેજ હું અને પછી તેમાં
 રહેલાં મોઘાદિથી પોતાને વિયુક્ત કરી પોતાના શુદ્ધ સ્વ-
 રૂપને પોતે જાણવું. એજ મોક્ષે પોહોવાડનાર.

આ સંસારરૂપ સાગરમાં જીવ કયાયાદિ યુક્ત દોષ, ત્યારે
 માત્ર વળગેલા પુંખદા જેવા છે ને તેમાં તેને ક્ષમાદિ

રૂપ પાણીની છાંટ લાગે તો તે વિશુદ્ધ થાય અને ઉપર-
આવે, તેમ તુંબડાની પેઠે જીવ પણ સંસારની ઉપર સિદ્ધ
સ્થાને ચડે છે.

શિવપુરરાવ શાસ્ત્રજ પણ ન થાય !

સ્વરૂપ રૂપથી અજ્ઞાન, જે ન તજે પરમાવ;

જાણે કદી સૌ શાસ્ત્ર પણ, થાય ન શિવપુર રાવ. ૯૫

અર્થ-સ્વ એટલે આત્મા, અને પર એટલે આ દેહ અને
ત્રિપથો તે જગત્ એતું, જે જાણતો નથી તે પરવસ્તુને
તજે નહિ અને પરવસ્તુને તજ્યાવિના કદાચ સૈકડો શાસ્ત્ર
યા બધાં શાસ્ત્રો બણે જાણે તોપણ મોક્ષ નગરનું રાજ્ય
લેવાને સમર્થ થાય નહિ.

પરમાર્થ-પોતે કોણ અને આ પર જે દૃશ્ય છે તે શું
એવું ભેદ જ્ઞાન યથાર્થ જેને ન હોય તેવાં બિચારાં અજ્ઞાની
બાણુસ પરવસ્તુને તજે નહિ, કારણ કે પર શું તે તેને
ખબરજ નથી. અને પરવસ્તુ જે નાશવંત છે તેને છોડ્યા
વિના કદાચ જીવતો ફોનાગ્રાફ (Phonograph) ની માફક
શાસ્ત્ર બણે તેથી તેને કંઈ મોક્ષ નગરનું રાજ્ય મળે નહિ.

સ્પષ્ટીકરણ-હું આત્મા છું એતું શબ્દોચ્ચારણુ કરવું
તેટલુંજ બસ નથી. પરંતુ મારા શરીરમાં રહી મુખદ્વારાએ
શબ્દ ઉચ્ચાર કરવાનું પ્રયત્ન અંદર રહી કોણ કરે છે. એ
વચન વર્ગણના પુદ્ગલ કોણ એકત્ર કરી વિસ્તારે છે. તેને
જાણવો ભેદજે. અને તેને જાણીને પૂર્વે દુહામાં કહ્યું તેમ
વિશુદ્ધ કરવો ભેદજે. તે વિશુદ્ધ દેમ થાય? કે પરવસ્તુના

સ્વામી; પરવરતુ સી ? પુદ્ગલાદિ તેનો ત્યાગ કરે, તે શુદ્ધ આત્મવસ્તુ અનુભવે, કારણ કે મોક્ષ નગરમાં શુદ્ધ આત્માજ રાજ્ય કરી રહે છે. તે આત્માજ સાતમય, દર્શનમય, આરિત્રમય, વીર્યમય, તપમય, ઉપયોગમય, એમ અનંતગુણો પૂર્ણસ્વરૂપે અનુભવાય છે.

અનંત મુખ કાળ પામે ?

તજી કલ્પના જાલ સૌ, પરમ સમાધિવંત;
આત્મ ધ્યાને લીન થઈ, પામે સુખ અનંત. ૯૬

અર્થ-સર્વ કલ્પનાની ભજ છેડી પરમ સમાધિમાં રહિને આત્મમાં લીન થવાથી અનંત મુખને પામે છે.

પરમાર્થ-તજી કલ્પનામળ સૌ હું લાલન, એમ રકુ-રકું એ કલ્પનાને બાદ આરંભ, અને લાલન એવા પરવરતુના પુદ્ગલના પદાર્થને હું માનવાનો આરંભ થયો કે કલ્પના જુઓ આમે ચાલે છે, એ લાલનની માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી, ઘર, ધન, સમાં, વહાતાં, દેશી, વિદેશી, બીજેરે એ કલ્પનાના તારા આલ્યા ભય એટલુંજ નહિ પરંતુ માંડે ગામ, માંડે દેશ, માંડે જગત, માંડે વિશ્વ, માંડે ત્રિલોક એમ યતું ભય છે. પરંતુ એ લાલનથી માંડી અને આ ત્રિલોક એ સર્વ પુદ્ગલતું છે. હું દેહ લાલન નથી, એ લાલન તો પર પદાર્થ છે એમ પ્રથમ તાર જેમાંથી ઉપર

લખેલા મારા, સગા, મારા દેશ વગરેના તારા નિકળ્યા તે
 પ્રથમજ તોડી નાંખ. હું લાલન છું એવી હુંમાં કલ્પના
 ન કર. હું તો હું આમ ચતાંજ, મન, પરમ સમાધિવતં
 પરમ સમાધિ પામે છે. કારણ મનરૂપ માનસ સરોવરમાં
 હું લાલન (એટલે દેહ) એવી કલ્પના વડે એક પછી એક
 એવા કલ્પોલો ઢિઢતા હતા. જેમ સરોવરમાં જરા પથ્થરનો
 કટકો નાંખ્યો કે જોળ જોળ, વમળ થયાજ કરે, અને તે
 વમળો છેક સરોવરના કિનારા સુધી પહોંચ્યા વિના રહે
 નહિ, તેમ આ હું લાલન એ મનરૂપી સરોવરમાં કલ્પના
 થઈ, તેના કલ્પોલો ચૌદરાજ લોકસુધી સર્વ દિશા, વિદ્યા
 ગોધ્ય, અધોમાં, વ્યાપ્ત થઈ જાય. માટે હું લાલન (એટલે
 દેહ) જે દેહ તો પુદ્ગલ છે તે નહિ, એ કરતાં જો એ
 કલ્પનાના કલ્પોલો ચૌદરાજ લોકમાં ફેલાય છે. તે શાંત
 થઈ જશે, અને એ શાંત થતાં ભૂમધ્ય સમુદ્રની પેઠે શાંત
 મન થતાં, પીદગલ એ બ્રાંતિ જતાંજ જ્ઞાનરૂપ એવો
 આત્મા લોક અને અલોકમાં પ્રકાશી રહ્યો જણાઈ જશે.
 માત્ર નહિ દેખાવાનું કારણજ એ કે આ માનસ સરોવરનું
 જલ કલ્પનાવડે હાલતું હતું, અને એ કલ્પનાને રજા દીધી
 કે તેનાં મનોજલમાં પ્રકાશમય બિંબ પડી રહે છે. અને એ
 બિંબ પ્રથમ શાંત થતા જલમાં દેખાયું, કે જેનું એ બિંબ
 છે. તે હું હું સઃ તેજ અહમ્ થઈ રહે છે સોહં રૂપ બને
 છે. પછી.

“આતમ ધ્યાને લીન થઈ”

આત્મમાંજ આત્મા એમ ચતાં, વસ્તુ માત્રનાં સામાન્ય સ્વરૂપોને વિશેષ સ્વરૂપો ને થયા હરે છે. તે ઉભયને ભેદનારી ને આત્મજ્યોતિ, તે તે ઉપયોગની અપેક્ષાએ દર્શનરૂપ, જ્ઞાનરૂપ, અને

“ પામે મુખ અનંત ”

અને અનંત મુખમય કે અધ્યાખ્યાય મુખસ્વરૂપ, કે અનંત આનંદરૂપને પોતે પ્રાપ્ત કરે છે.

ચાર પ્રકારના પિંડસ્થાદિ ધ્યાન.

છે પિંડસ્થ પદસ્થ, રૂપસ્થ ને રૂપાતીત,

જિનભાવિત એ ધ્યાન મૌ, ધ્યાવો એકે ચીત. ૯૭

અર્થ-ધ્યાન ચાર પ્રકારનાં થી જિનેશ્વર ભગવાને કહ્યાં છે. અને તે આ પ્રકારે છે. પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ, અને રૂપાતીત. માટે એ ચારે ધ્યાનોવડે એક ચિત થઈ પોતાના આત્મસ્વરૂપને ભુઓ, ધ્યાવો.

પરમાર્થ-ધ્યાનના ચાર પ્રકાર એ પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ, અને રૂપાતીત એમ છે. આ ધ્યાનસ્વરૂપ મારા તમારા સુરેશ્વ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પોતાના યોગશાસ્ત્રના સાતમા, આઠમા, નવમા અને દસમા પ્રકારમાં બહુજ મુંઢર રીતે આપે છે. વળી આપણા આવક સમુદાયમાં બહુશ્રુત એવા અને પ્રભુશ્રી મુનિસૂનત મહારાજની છાયામાં રહેનારા સાર્થ અનુપમભાઈ મહાકવ્યંદકૃત પ્રશ્નોત્તર ચિંતામણિમાં પણ એ ચારે ધ્યાનનું સ્વરૂપ આપેલું છે. માટે લાલન માત્ર એટલો હવાલોજ આપે છે કે ત્યાંથી લાલન-

ના બંધુઓએ, બેનોએ વાંચી, વિચારી, લેવાં અહિંતો, એ ચારે ધ્યાન પોતાપર કેવી રીતે લગાડવાં તેનું કાંઈક સ્વરૂપ શબ્દાર્થ પ્રમાણેજ લખવા લાલન યત્ન કરે છે.

પિંડસ્સ-આ પિંડ સરીર જેને આપણે લાલન કહીએ છીએ તે કોણ છે. આ ચૌદરાજ લોકની સકલ વસ્તુઓ છોડી, માત્ર એ લાલન કોણ એવોજ વિચાર કરીએ, પછી તેમાં સ્થિર રહેતાં, રહેતાં, રહેતાં, રહેતાં, એકું જણાશે કે ઉદારિક, તેજસ, અને કર્મણુ પુદ્ગલનો માત્ર પુંજ છે. અને તે પુંજને જાંતિથી જીવ હું હું, એમ માની લીધું છે. માટે પોતાથી અત્યંત જૂઠાં દેખાતાં આ જીવો સરીરથી હુભાવ નીકળતાં બીજા ધ્યાનપર અવાય છે. કારણ કે લાલન એવા દેહના વિચારને છોડતાં લાલન એવો શબ્દ હું. તે વિચાર ધ્યાનસ્થ થાય છે. એટલે કે લાલન એ પદ્ધતું ધ્યાન યત્ન લાગે છે. લાલન શબ્દનો અર્થ ચૈતન્ય થાય છે. જીવ થાય છે. પરંતુ એ તો લાલન, લાલન, લાલન, એ મંત્ર જાપ કરવા કરવા લાગે છે. એવો જલ્પ અસાધ્ય કરે છે. એમ વાચક જાપ સાંભળે તેવો કરતાં કરતાં એટલો ધીમો થઈ જાય છે કે પોતેજ એ લાલન એવો શબ્દ સાંભળે છે, એટલે ઉપાંસુ નામના જાપના લોદ ઉપર આવે છે, પછી મુખની અંદર જીવ હાલ્યા વગર દેવલ મનથીજ લાલન એમ ચિંતવાય છે. તેને માનસ જાપ કહે છે. ત્યાર બાદ મનમાં એ જાપ કરતાં કરતાં મન હળવે હળવે શાંત થાય છે. એટલે જાપ પણ એવો થઈ જાય છે કે લાલન

માત્ર જ્ઞાનરૂપ જણાય છે. કહ્યું છે. કે કર્મસમૂહ (નામ કર્મરૂપ) એને ધ્યાન જાપ કહે છે. આમ ચારે જાપ કરતાં પદસ્ય ધ્યાનને અંતે આવતાંજ. જ્ઞાન એટલે ચૈતન્ય કે જીવ એમ અનુભવાય છે અને એ જીવ (વાચક હવે જ્ઞાનને હેઠળ કે જ્ઞાન એવા વચન વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલરૂપ નથી) શું, એ જીવનું સ્વરૂપ શું. એમ ધ્યાવનું, તે રૂપસ્ય ધ્યાન છે. જીવ આ ધ્યાનમાં ક્યાય આવિશીતે, યોગ, અને મિથ્યાત્વથી કર્મ બાંધતો જણાય છે; તેમાંથી પોતાનું મમત્વ છોડી દઈ મનોવર્ગજ્ઞાથી ક્રિયા થતી હતી, તેમાંથી પોતાપણું છાદી નાંખી તેમજ તેવી ક્રિયાને બંધ કરે છે. ક્યાયનો ત્યાગ કરે છે. અને વિરત્તિમાં આવે છે. એટલે જગહજગહ જગહજગહ જ્યોતિ દર્શન થવા લાગે છે. જીવ નિર્મળતા પામતો, પામતો, હલકો કુલ થતો ઉપર ચડતો માલૂમ પડે છે અને એમ કરતાં જીવના સ્વરૂપનું જ્ઞાન યથાર્થિત થતાં, હવે એને શુદ્ધ સ્વરૂપ કહે છે. તેના ધ્યાનમાં ઉતરે છે. એને શુદ્ધ સ્વરૂપ એ જ્ઞાન, દર્શન, મુખ વીર્ય તેજ શુદ્ધ ચૈતન્ય હું એમ અનુભવાય છે. તે હું, એટલે આ કલમ એ હું નહિ, પરંતુ કમલ એવું જ્ઞાન તે હું વગરે યતાં રૂપાતીત, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ સિદ્ધ ભગવાન પ્રમાણે છે તેજ માફ ખરું સ્વરૂપ છે અને પછી તે મદમાં સ્થિત રહે છે. એટલે જાકી રહેલા આવ કર્મની પળુ નિર્જરા થતાં મોક્ષ પામે છે.

આ રૂપાતીત ધ્યાન યતાં, સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ બહુ

ઉપકારક છે. અર્થાત્ સિદ્ધ ભગવાનમાં આઠે ગુણ પોતાને લાગુ પડે છે. એ આઠ ગુણ આઠ કર્મ રહિત આત્માની સ્થિતિ છે. અને તે આમ છે. એટલે હું જ્ઞાન^૧ છું. દર્શન^૨ છું અરિત^૩ છું, વીર્ય^૪ છું, આનંદ^૫ છું, સાદિ અનંત^૬ છું, અરૂપ^૭ છું, અને અગુરુ લઘુ^૮ છું.

કઈ સામાયક ભવનો પાર પમાડે છે ?

સર્વ જીવ છે જ્ઞાનમય, જાણે સમતા ધાર;
તે સામાયક જિન કરે, પ્રગટ કરે ભવપાર. ૯૮

અર્થ—(હે આત્મન) જે જીવ પોતે સમતા ભાવ રાખી. સર્વ જીવને જ્ઞાન સ્વરૂપ જાણે છે. તેનેજ શ્રી જિનેન્દ્ર ભ-

* અગુરુ લઘુ આત્માને કહેવાનું કારણ કે ગુરુ લઘુ સાપેક્ષ છે. એટલે કે લાલનની એક આંગળીની વીંટી લઘુ એટલે નાની છે. તે બીજી આંગળીની વીંટી કરતાં, તેમ બીજી આંગળીની વીંટી, ગુરુ એટલે મોટી તે પહેલી આંગળીની વીંટી કરતાં એ સુવર્ણના એટલે રૂપી પદાર્થનાં નાના મોટાપણું હોવાથી લઘુ ગુરુ કહેવાય છે. પરંતુ આ તો અરૂપી છે તો કેમ લઘુ કેમ ગુરુ કહેવાય જોને બીજી ઉપમા અપાય નહી, તો કાનાથી મોટા નાનો કહી શકાય. એવા એક અખંડ પૂર્ણ સ્વરૂપ છે. સોનાના એ ભાગ પડયાને એક નાની ને બીજી મોટી વીંટી થઈ તેમ થઈ નથી. તે તો એકજ પૂર્ણ સ્વરૂપે રહે છે. અને નાના ઉપયોગે. જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય, ઇત્યાદિ કહેવાય છે. જે એકજ માણસ, જાપ, ખેટા, પતિ, કાકા ઇત્યાદિ એકજ કાળે હોય શકે છે તેમ—

ગવાન સામાયક કહે છે. અને એવોજ સામાયક ભવનો પાર પ્રગટપણે પમાડે છે.

પરમાર્થ—હે આત્મન, સર્વે જીવપર સમતા રાખવી. કોઈની કોઈ પણ પ્રકારે વિરોધતા ન કરવી. એજ સામાયક છે. અને એવી સામાયકજ ભવ પાર પમાડે છે. કારણ કે, એ સામાયક સર્વે જીવને જ્ઞાનમય બાણી શકે છે.

જીવ રાખનો અર્થજ જ્ઞાન છે.

જે કંઈ સર્વનો તનમંદિરમાં જીવે છે. તે જ્ઞાન છે. માટે સર્વે જીવો ખીજું કંઈ નહિ. પણ જ્ઞાનજ છે. જે જ્ઞાન છે. તેજ જ્ઞાની છે. જેમ સુવર્ણ છે. તેજ વિદી રૂપ બન્યું છે માટે સર્વે જીવ જ્ઞાની છે. જ્ઞાની ન હોય તો જડજ હોવા ભેદભે. પરંતુ તેમ નથી. સર્વે બાણતા માલૂમ પડે છે. હા, અજ્ઞાત કોઈ જ્ઞાની, કોઈ વિશેષ જ્ઞાની, કોઈ તેથી વિશેષ જ્ઞાની. જેમ બધાકારે કહેવાય. પરંતુ જીવને અજ્ઞાની કહેવું એ અમુંદર છે.

નિશ્ચય નયે તો જ્ઞાન તેજ જીવ છે. માટે સર્વે જીવો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. પરંતુ બધાકારે એટલું નિશ્ચય ચોતું. વીંટી થતાં એક જ્ઞાની કરતાં ખીજે જ્ઞાની વિશેષ કહેવાય. જેમ એક વીંટી કરતાં ખીજી વીંટી મોટી વધારે વિસ્તારવાળી હોય.

હવે જ્ઞાન તે શું? બાણતું જેમ સૂર્યમાં એકાંત પ્રકાશજ છે. જેમ પૃથ્વીપર અંધારું અજવાળું છે. તેમ નહિ પરંતુ સતત પ્રકાશ. તેમ જીવ એકાંત જ્ઞાન છે. બહિરાત્મામાં

જેમ જ્ઞાની, અજ્ઞાની કહેવાય છે. તેમ નહિ. હવે એવો નિશ્ચય નયે, જ્ઞાન, અને વ્યવહારે જ્ઞાની હવે કોને જણાય છે. જેને સમતારૂપ સામાયક છે. તેને આત્મમાં કાંઈ પણ વસ્તુની મથાર્ય સ્વરૂપ જ્યાંસુધી સ્થીરતા ન હોય ત્યાંસુધી પડતું નથી. માટે આત્માને સ્થિર રાખતાં વસ્તુ બરોબર દેખાઈ રહે છે. એટલે સમતા થાય છે. વિરૂપતા વિષમતા જતી રહે છે. એવી સમતા તેજ સામાયક. તેજ વિશેષ કાંઈ સ્થીર યતાં બવસાગર તારી મોશ્વે પહોચાડે છે.

સમતાથી કાંઈ સર્વ લેવાય.

તેનાં ઉદાહરણ—નાના પ્રકારની લોકની ક્રિયાઓ લઈ. તેમાંથી એ ક્રિયાતું મૂળ કારણુ શું તે જોવું, એટલે બન્ને જગાએ સમય દેખાશે. જેમકે, ગ્રાહણો ગંગા જ્ઞાન કરે, જેનો શેત્રુંજી જ્ઞાન કરે, અને ક્રિષ્ણને આઈસમાં અથવા કૂવારાપર જ્ઞાન કરે. આમ કરવામાં આ ત્રણ પ્રકારના હવેના આંતર હેતુ શું છે. તે જોશે તો પવિત્ર થવુંજ છે અને પવિત્ર થવું. એવી શ્રદ્ધા ત્રણે પ્રકારના હવેને છે. આમ પવિત્ર થવાની ક્રિયા વિવિધ સ્થળે પદાર્પિત કરે છે. હવે હવે પવિત્ર થવાની ઇચ્છા સ્વાભાવિક છે અને એ ઇચ્છા સર્વે એકજ રીતે પ્રકાશે. એ બનવું લાલનને તો દુઃશક લાગે છે. બધા એકજ સરખી પાધડી, અંગરખાં પહેરે. બધા એકજ સરખી વીંટીઓ પહેરે એમ કેમ થઈ શકે.

વ્યવહારમાં પ્રથમ તો બધા એક સરખા એહેરાવાલા આપણે હોઈએ, તો આપણી બાઈડીઓ બિચારી પોતાના

ગવાન સમાયક કહે છે. અને એવોજ સામાયક ભવનો પાર પ્રગટપણે પમાડે છે.

પરમાર્થ—હે આત્મન, સર્વ જીવપર સમતા રાખવી. કોઈની કોઈ પણ પ્રકારે વિરોધતા ન કરવી. એજ સામાયક છે. અને એવી સામાયકજ ભવ પાર પમાડે છે. કારણ કે, એ સામાયક સર્વ જીવને જ્ઞાનમય બંધી સંકે છે.

જીવ સખનો અર્થજ જ્ઞાન છે.

જે કંઈ સર્વનો તનમંદિરમાં જીવે છે. તે જ્ઞાન છે. માટે સર્વ જીવો ખીજું કંઈ નહિ. પણ જ્ઞાનજ છે. જે જ્ઞાન છે. તેજ જ્ઞાની છે. જેમ સુવર્ણ છે. તેજ વિદી રૂપ બન્યું છે. માટે સર્વ જીવ જ્ઞાની છે. જ્ઞાની ન હોય તો જડજ હોવા નોંધએ. પરંતુ તેમ નથી. સર્વ બળુતા માલૂમ પડે છે. હા, અક્ષબત કોઈ જ્ઞાની, કોઈ વિશેષ જ્ઞાની, કોઈ તેથી વિશેષ જ્ઞાની. એમ વ્યવહારે કહેવાય. પરંતુ જીવને અજ્ઞાની કહેવું એ અસુંદર છે.

નિશ્ચય નયે તો જ્ઞાન તેજ જીવ છે. માટે સર્વ જીવો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. પરંતુ વ્યવહારે એટલું નિશ્ચય સોનું. વીંટી થતાં એક જ્ઞાની કરતાં ખીજે જ્ઞાની વિશેષ કહેવાય. જેમ એક વીંટી કરતાં ખીજી વીંટી મોટી વધારે વિસ્તારવાળી હોય.

હવે જ્ઞાન તે શું? બળુકું જેમ સૂર્યમાં એકાંત પ્રકાશજ છે. જેમ પૃથ્વીપર અંધારું અજવાળું છે. તેમ નહિ પરંતુ સતત પ્રકાશ. તેમ જીવ એકાંત જ્ઞાન છે. બહિરાત્મામાં

તેમ જ્ઞાની, અજ્ઞાની કહેવાય છે. તેમ નહિ. હવે એવાં
નિશ્ચય નયે, જ્ઞાન, અને વ્યવહારે જ્ઞાની છવ કોને જણાય
છે. જેને સમતારૂપ સામાયક છે. તેને આત્મમાં કાંઈ
પણ વસ્તુની યથાર્થ સ્વરૂપ ત્યાંસાધી સ્થીરતા ન હોય
ત્યાંસુધી પહોંતું નથી. મારે આત્માને સ્થિર રાખતાં વસ્તુ
બરોબર દેખાઈ રહે છે. એટલે સમતા થાય છે. વિરૂપતા
વિષમતા જતી રહે છે. એવી સમતા તેજ સામાયક. તેજ
વિશેષ કાંઈ સ્થીર યતાં બવસાગર તારી મોઢે પહોચાડે છે.

સમતાથી કાંઈ સર્વ લેવાય.

તેનાં ઉદાહરણ—નાના પ્રકારની લોકની ક્રિયાઓ લઈ.
તેમાંથી એ ક્રિયાનું મૂળ કારણ શું તે જોવું, એટલે બન્ને
જગોએ સમય દેખાશે. જેમદે, આદ્યલો ગંગા જ્ઞાન કરે,
કૈનો શેત્રુંજી જ્ઞાન કરે, અને ક્રિષ્ણચનો આદ્યસમાં અથવા
દૂવારાપર જ્ઞાન કરે. જ્ઞાન કરવામાં આ ત્રણ પ્રકારના
છવોના આંતર હેતુ શું છે. તે જોશે તો પવિત્ર થયુંજ છે
અને પવિત્ર થયું. એવી શ્રદ્ધા ત્રણે પ્રકારના છવોને છે. આમ
પવિત્ર થવાની ક્રિયા વિવિધ રથજે પ્રદર્શિત કરે છે. હવે છવને
પવિત્ર થવાની ઇચ્છા સ્વાભાવિક છે અને એ ઇચ્છા સર્વ
એકજ રીતે પ્રકાશો. એ બનતું લાલનને તો દુઃશક લાગે
છે. બધા એકજ સરખી પાપડી, અંગરખાં પહેરે. બધા
એકજ સરખી વીંટીઓ પહેરે એમ કેમ થઈ શકે.

વ્યવહારમાં—પ્રથમ તો બધા એક સરખા ચેહેરાવાલા
આપણે હોઈએ, તો આપણી બાઈડીઓ બિચારી પોતાના

ધણીને, અને આપણે બધી સરખી ભૈરીઓમાં પોતાની કંઈ સ્ત્રી હોય, એ કેમ ઝોળખીએ. અને લાલનને એ વિચિત્રતા વિવિધતા. વ્યવહારે મુખદાર્ઢ લાગે છે. માત્ર તેમાં વિરોધ ન ભેદએ. હવે વિરોધ કેમ મટે, તેના ઉપાય એજ કે, જુદી જુદી ક્રિયાનું સામાન્ય તત્ત્વ શું છે. તે પ્રથમ ભેડું. એટલે ગંગા જ્ઞાન. ખીજું શેત્રુંશ્ચ સ્થાન. ત્રીજું ફાકિન્ટન જ્ઞાન એ ત્રણેમાં પવિત્રતા, એ સામાન્ય વાત છે. તો ભલે પછી તે પવિત્રતારૂપ સુવર્ણના જુદા (જુદા અલંકારો) બતાવે. આટલા માટેજ વસ્તુ જેમ કે, (પવિત્રતા-એ સર્વ અનેક નયમયી છે.) એમ જૈનધર્મ કહે છે.

વહી પ્રાહણો એમ કહે છે ગંગાથી પવિત્ર થવાય છે. તો તે સત્ય છે. કારણ કે ગંગાજલના ગુણોથીજ તે માહિતગાર છે. તો અલ્પજ્ઞ તે શુભોનો તેને લાભજ થાય છે.

તેમજ આવક શેત્રુંશ્ચના શુભોથી બહીતો છે, માટે જે શુભોનું જ્ઞાન છે. તે શુભોની પ્રાપ્તિના યત્ન તે શુભોના સ્થાનમાં કહે છે.

તેમજ મારાં સર્વ માનવ બંધુઓમાં કિલ્લિયનનો પણ આવે છે. તો તે પણ ફાકિન્ટન જ્ઞાન કરે છે. ને તેના શુભોથી વાકેરૂં ચર્ધ પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી પવિત્ર થવાની ક્રિયા કરે છે; તો તેઓનું પણ તેમની ભાવનાનું ફળ થાય છે.

સમતારું ખીજું ઉદાહરણ—મંદિરનું સન્માન.

હિંદુઓ—મુસલમાનો, પોતાના ધર્મ સ્થાનનું માન બળવવા, ભેદ કાઢી નાંખે છે, અને ઇત્રેજે ટાપી ઉતારે છે

અહીંયાં પણ ધર્મ તરફના સન્માનને લીધે લાલનના સર્વે માનવ બંધુઓ કરતાં જણાય છે.

સમતા યવાનો પ્રયોગ.

સમતા યધી સેહેલી છે. જે આપણે વિવાદ મૂકી સંવાદ કરવાની રીતિ પકડીએ, તો સમતા થાય.

સામાયાક ચારિત્ર કહું.

રાગદ્વેષ એ ત્યાગીને, ઘોરે સમતા ભાવ.

સામાયાક ચારિત્ર તે, કહેજિનવરમુનિરાવ.૯૯

અર્થ-રાગદ્વેષને છોડી જે શુભ સમતા ભાવ ધારણ કરે છે. તેને મુનિઓના રાજ ધી જિનેશ્વર ભગવાન સામાયાક ચારિત્ર કહે છે.

પરમાર્થ-ઓહો લાલન બાંધવો, એક એ ધડી પણ, પર વસ્તુમાં ગમતું અણુગમતું, રાગદ્વેષ તથા ચોતાના નિજ સ્વરૂપમાં રહેવાનો યત્ન કરશો, તો એવી સમતા બની રહેશે કે તે સામાયક ચારિત્ર કહેવાશે.

રાગ પર વસ્તુમાં થાય છે. દ્વેષ પણ પર વસ્તુપર થાય છે. આ જગતમાં ગમતા વિષયોપર રાગ અને અણુગમતા પર દ્વેષ તેમજ શરીર અને શરીરને અનુકૂળ હોય તેના પર રાગ પ્રતિકૂળ લાગે તેનાપર દ્વેષ માટે આ વિષયો. જીવ અને આ શરીરાદિ દૃશ્ય જે પર વસ્તુ છે. તેને જાણનાર કોણ છે. તેનાપર મન લગાડ એટલે સમતા યશે, કારણ કે જ્ઞાનમાં તો જાણવું એજ છે. ને તું તો તેને

જાતા છે. એજ સામાયક ચારિત્ર છે. તેનું થોડે થોડે રાખી નિરંતર કરતો પછી ચારિત્રમાંજ રહેવાય એનું શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન પોતેજ કહે છે.

છેદોપસ્થાન ચારિત્ર.

હિંસાદિક તજી નિજરમે, ચારિત્ર વીજું તેહ.

છેદોપસ્થાનક કહ્યું, શિવસુખ કારણ एह. ૧૦૦

અર્થ-હિંસા બૂઠ, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ તથા પોતાના રવરૂપમાં જે રખાડે છે. તે બીજું છેદોપસ્થાન ચારિત્ર છે, અને તે મોક્ષના મુખનું કારણ છે.

પરમાર્થ—હે આત્મનૃ! તું સકલ જીવની હિંસાને બહારે રક્ષા કર. એ સકલ જીવમાં તું પણ આવેલો હોવાથી સર્વસ્વ રક્ષા થશે. તેમ અસત્ય છોડી સત્ય, ચોરી છોડી, પ્રમાણિક અને અપ્રદક્ષ છોડી. પ્રદક્ષ્યર્થ. અને પરિગ્રહ ત્યાગી, સંતોષી થા. તો તું હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી, નિજરૂપમાં રમનાં શીખીશ. અને નિજરૂપમાં રમણુતા તેજ શિવસુખનું કારણ છે.

જુઓ આત્મા જે પરને સુકી, પોતાને જુએ. તો પોતાની રક્ષા કેવી બની રહે, પોતાનાં જ્ઞાન સ્વાભાવમાંજ કેવી સુંદર રીતે બેઠી સકાય છે નિજ ગુણના બંધારમાં રહેવાથી કેતું અસ્તેષ જળવાઈ રહે છે. જે ગુણોના આ ભોગે કેવા આનંદ પૂર્વક, પ્રદક્ષ્યર્થ સેવાય. અને નિજ ગુણની સંપત્તિથી કેવો સંતોષ આવી ઉભો રહે છે! આમ

નિજ ગુણની રક્ષા કરો, નિજ ગુણનું વરવું, નિજ ગુણનું લેવું, નિજ ગુણનો આસ્વાદ, અને એ ગુણમાં સંતોષ હોવાથી, આત્મા ચડી થોડા સમયમાંજ મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત કરે, એ શું આશ્ચર્યકારક નથી ! પૂર્ણપણે, નિજ ગુણમાં રમવું તેજ મોક્ષ સુખ છે. માટે હાલ જોટલી નિજગુણ રમણતા થાય, તેટલી કરવી.

પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર.

જે મિથ્યા મલ તજી ધરે, સમ્યગ્ દર્શન શુદ્ધ.

તે પરિહાર વિશુદ્ધિ લે, પામે શિવસુખ બુદ્ધ. ૧૦૧

અર્થ—જેમાં મિથ્યાત્વરૂપ મલ તથા, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ દર્શન અંગિકાર કરાય છે, પરિહાર વિશુદ્ધિ નામનું ચારિત્ર છે, અને તેને ધરનાર શુદ્ધ અર્થાત્ હાલો પુરૂષ શિવસુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

પરમાર્થ—જે મિથ્યા તત્ત્વરૂપી મેલને તથા, શુદ્ધ સમ્યક્ દર્શનને અદ્વૈત કરે છે, તેને પરિહારવિશુદ્ધિ નામનું ચારિત્ર કહે છે.

તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્

(તત્ત્વાર્થસૂત્ર) તત્ત્વાર્થમાં શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ દર્શન. તું તત્ત્વ જો છે. જીવ અને અજીવ. વળી તેનો વધારે વીસ્તાર કરી એનાં જીવ અજીવ આશ્રય સંવર નીર્જન બંધ અને મોક્ષ એમ સાત યાવ. પણ આ સાતમાં પાંચ

અને પાપ ઉમેરીયે તો વળી નવ થાય. એ સાત કે નવ તત્વને જાણવા, સમજવા, અને સમજા પૂર્વક અહીં રહી, તે સમ્યક્ દર્શન છે અને એવું સમ્યક્ દર્શન તે શિવસુખ આપનાર છે.

અનંતાનુબંધી, ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ. તેમજ મિથ્યાત્વ મોહિની, મિથ્ય મોહિની અને સમ્યક્ત્વ મોહિની એમ સાત પ્રકૃતિનો વિચ્છેદ કરવો, તે સમ્યક્ દર્શન બીજી રીતે છે.

સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર કોને કહે છે ?

સૂક્ષ્મ લોભના નાશથી, ધાય શુદ્ધ પરિણામ;

તે સૂક્ષ્મ સંપરાય છે, ચારિત્ર સુખનું ધામ. ૧૦૨.

અર્થ—સ્વજંતના લોભનો પલ્લુ જ્યાં નાશ થઈ શુદ્ધ પરિણામ જ્યાં ઉપજે છે, તે સૂક્ષ્મ સંપરાય નામે ચારિત્ર છે, તે સુખનું સ્થાન છે.

પરમાર્થ—દશમે સુષુ સ્થાનકે પરવસ્તુમાંથી પૂર્ણ અનાદિ નીકળી કેવળ આત્મસ્વરૂપમાં કહેવાય છે. કોઈ પણ પરવસ્તુ પ્રાપ્તિનો લોભ રહેતો નથી. એટલે પરિણામ વિશુદ્ધ ધાય છે. તે વિશુદ્ધ પરિણામને સૂક્ષ્મસંપરાય નામનું ચારિત્ર કહે છે, અને તેમાં પરવસ્તુકૃત આંદોલન હોત, ન હોવાથી પરમ શાંતિરૂપ તે સુખનું સ્થાનજ ખરેખર થઈ રહે છે.

વ્યવહારથી. અને નીચવથી પંચ પરમેષ્ઠી કોણ છે ?

અરિહંત સિદ્ધ આચાર્યને, ઉપાધ્યાય મુનિરાજ;

પંચપદ વ્યવહારથી, નિશ્ચયે આત્મામાંજ ૧૦૩

અર્થ—અરિહંત ભગવાન, સિદ્ધ ભગવાન. એ વ્યવહારથી દેવ, આચાર્ય મહારાજ, ઉપાધ્યાય મહારાજ, અને સાધુ મહારાજ, એ વ્યવહારથી ગુરુ, એમ એ પાંચપદ વ્યવહારથી આપણા દેવ ગુરુ છે, અને આત્મા તો આપણો નિશ્ચયથી દેવ પણ છે, અને ગુરુ પણ છે.

પરમાર્થ—પ્રથમ વ્યવહાર છે, તે નિશ્ચયનું કારણ છે એમ સમજવું. જેમ આંક છે તે હિસાબો ગણતરી આવડવાનું કારણ છે. માટે વ્યવહાર રીતે એ આપણો અરિહંત ભગવાન, સિદ્ધ ભગવાન, આચાર્ય મહારાજ, ઉપાધ્યાય મહારાજ, અને સાધુ મહારાજ. જે આપણા દેવ ગુરુ છે, તેને જેમ યથાર્થ સમજીએ, અને પછી આપણે આપણી અરિહંતાદિક ઋદ્ધિ સાથે સરખાવીએ, કારણ કે જે એમની પ્રગટ ઋદ્ધિ છે તેજ આપણી પ્રચ્છન્ન ગુપ્ત દે આંતરિક ઋદ્ધિ છે. માટે પ્રથમ તો એમ સમજવું કે કોણ એ આપણા જેવા આત્માજ હતા. તે હાલ અરિહંત ભગવાન, સિદ્ધ ભગવાન, આચાર્ય મહારાજ, ઉપાધ્યાય મહારાજ દે સાધુ મહારાજ થયા છે. તો આપણે પણ આત્મા છીએ તો અરિહંત આદિ થવાનું આપણું સ્વર્થ છે. જે ગુપ્ત છે તેને દ્વારવીએ તો, તેવાજ ધર્મશાસ્ત્રીએ વળી ન્યાયે ન્યાયે આપણે એ અરિહંતાદિને દર્શન, વંદન, નમન, કરીએ

છીએ ત્યારે ખરૂં પુછેતો આપણા પોતામાંજ રહેતાં શું
 શુભોત્તમ અનુકરણ કરીએ છીએ, અને તેમ તેમ અરિ-
 હંતાદિના શુભોત્તમ વર્ણન આપણે કરીએ છીએ, તેમ તેમ
 આપણા ખીણાએતા પુષ્પના જેવા શુભો તે અરિહંતાદિ
 ભગવાનના, સૂર્ય જેવા પ્રકાશમય શુભોત્તમી, ખીણતા હોય
 તેમ જાણાય છે, અને જો અરિહંતાદિ પંચપદના એકમે
 આઠે શુભો, જે આત્મામાં પ્રગટ, ચવાધી જે અરિહંતાદિ
 યથા, તેવોજ આત્મા આપણો પોતાનો છે. તેમ જોઈ
 જ્યારે ધ્યાનદ્વારા આપણા આત્માનો અંતરમાં નિરાવર્તન
 કરે કેવો હોય એમ પારીએ છીએ, ત્યારે જે આનંદ
 સુરે છે, તે ઉચ્ચ સ્થિતિયે ચલાય છે. તો ખરેખર હાસના
 વખતમાં તો એલી (Elevator) જેવું લાગે છે. માટે પંચ પર-
 મેશ્વરી શુભુરત માણના શુભો પોતાના આત્મા સાથે
 ધ્યાનદ્વારા લાશુ પાડતા સીખવું અને નિર્મળ આત્માનું આ
 સ્વરૂપ છે એમ સમજવું, અને એ વ્યવહારથી સમજવું
 કે વ્યવહાર દેવશુરતું મહાઉપકાર પૂર્વક બહુ માન્યજ કરવું.
 વધી અરિહંતાદિને જોતાં આપણે આત્મા, નિર્મળ કે
 શુદ્ધ હોય, ત્યારે કેવો હોય, તે જોવાના એ અરિહંતાદિ
 ખરેખરા આરિસા હોય તેમ લાગે છે. માટે આપણા
 આત્માના શુભો જાણી, જોઈ, તે પ્રગટ થયા, તે જોવાને કોણ
 પ્રમાદ કરે? આવા વિશાળ કલ્યાણકારક પોતાને તરવાવા
 સાધનનો કોણ પ્રમાદ કરે! શું નિર્મળ સરોવર જેવું જિન
 આસન, પાળ થવા છતાં પણ તરસ્યા રહેવું. શું તેવાં

પંચ પરમેષ્ઠિરૂપ પંચ મહા અમૃત વૃક્ષોનાં એકશો આઠ અમૃત ફલ પ્રાપ્ત હોવા છતાં ભૂખ્યા રહેવું?

જેમ આપણને દ્રવ્યવાનને જોઈ દ્રવ્યવાન થવાની ઇચ્છા પ્રગટે છે, અને તે દ્રવ્યવાન થવાને કેવી કેવી પ્રવૃત્તિમાં પડીએ છીએ, તો પછી આ બાર ગુણો યુક્ત શ્રી વીર પરમાત્માને જોઈ આપણામાં છૂપા રહેલા ગુણોરૂપી મહા દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાને આપણે નિવૃત્તિમાર્ગમાં કાં નહિ ચડીએ?

પ્રવૃત્તિના કર્મ પુદ્ગલમાં લપેટાતો લપેટાતો ભવ ભવસાગરમાં નીચે નીચે ઉતર્યો જાય છે. શુભ પ્રવૃત્તિથી જળમાં પણ ઉંચે ચડતો જણાય છે. પરંતુ નિવૃત્તિથી તો ભવ સમુદ્રની સપાટીપર ચડી જાય છે. એટલે મહાપુણ્ય રાસિથી તીર્થંકરાદિ થઈ પછી સિદ્ધ ક્ષેત્રપર લોકને અંતે બિરાજે છે.

આલંબન (બાહ્ય) સાધન હવે અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠીઓ જે આપણા વ્યવહારે દેવગુરુ છે. તેના આલંબન-વડે પોતાનામાં કેમ ગુણો પ્રગટાવવા તે વિષે અત્ર કહેવાય છે. કારણ કે આપણા એ પંચ પરમેષ્ઠિના ગુણો કોઈ બીજા જગાએ છે ને ત્યાંથી પ્રાપ્ત કરવાના છે એમ નથી, આપણામાંજ-આત્મામાંજ તે ગુણો છે, આત્મારૂપી મહા મંજુષમાંજ તે ભરેલા છે. તે બહાર જોવા છે, તો હવે તે આત્મમંજુષની કુંચી શીકે ઉઘાડતાં અરિહંતાદિ આપણામાં દેખાઈ રહે.

શ્રી અરિહંત ભગવાનના મુખ્ય ચાર અતિપદ્ય છે. . તો

આપણે તેના આલંબનથી આપણામાં આ ચાર અતિ-
વય પ્રગટ કરવા આ પ્રમાણે ચીખવું.

એ ચાર અતિવય આ પ્રમાણે છે અને તે એ ક્રમથી જ
લેવા એટલે.

(૧) અપાયાપ્રમાતિવય (૨) જ્ઞાનાતિવય.

(૩) વચનાતિવય. અને (૪) પૂર્ણતિવય.

પ્રથમ અપાયાનો અપ્રગમ કરવો, એટલે રાગ-દ્વેષ એ
અપાયા છે, તે દૂર કરવા; અને તે જેટલે જેટલે અંશે દૂર
યતા જશે તેટલે તેટલે અંશે એ અપાયારૂપ વાદળા જે
જ્ઞાનરૂપ સૂર્યોદય હૃદયાકાશમાં પ્રગટ થતો જણાયે.
અને જેટલે જેટલે અંશે જ્ઞાન પ્રગટ થયું, તેટલે તેટલે
અંશે; વચન એ જ્ઞાનનાં શુદ્ધ કિરણો બહાર આવતાં જણાયે;
અને આમત્રણે શુણો અંશે પણ પ્રગટ થતા બાપ છે. તેમ
ચોથો પૂર્ણતિવય જેને મારે આપણે કાંઈ કરવું પડતું
નથી, પણ પોતાની મેળે તે આવતો જાય છે. મારે કર-
વામાં કરવાતું એજ કે રાગ-દ્વેષરૂપ અપાયાને દૂર કરવા,
કે જેથી જ્ઞાન અને વચન એ બન્નેના અતિવય પ્રગટ થાય.

આત્મા સર્વ દેવરૂપ કેમ છે ?

છે શિવશંકર વિષ્ણુને, રુદ્ર બુધ જિન દેવ,

ઈશ્વર બ્રહ્મા સિદ્ધ તે, છે આત્મા સ્વયમેવ. ૧૦૪

શબ્દાર્થ—આત્મા પોતેજ શિવ છે, શંકર છે, વિષ્ણુ
છે, રુદ્ર છે, બુધ છે, જિન દેવ છે, ઈશ્વર છે, બ્રહ્મા છે
અને સિદ્ધ પણ તેજ છે.

પરમાર્થ—એક વર્તુળ છે, અને તેના પરિધ ઉપર નવ માણસો ઉભા છે. તે વર્તુળના મધ્યમાં એક માણસ ઉભો છે, આ પુરુષને જોઈ નવ માણસોમાંનો એક તેને પિતા કહે છે. બીજો પુત્ર કહે છે, ત્રીજું માણસ પતિ કહે છે, ચોથો દાદો કહે છે, પાંચમો પૌત્ર કહે છે, છઠ્ઠો કાકો કહે છે, સાતમો ભત્રિજો કહે છે, આઠમો મામો કહે છે, અને નવમો ભાણેજ કહે છે. આમ એકજ માણસ 'એકજ વખતે વર્તુળના પરિધપર ઉભા રહેલા માણસોની અપેક્ષાએ પિતા આદિ નવ સ્વરૂપવાન છે. તેમજ એકજ આત્મા એકજ કાળે જૂઠ્ઠા જૂઠ્ઠા તેના ગુણોને માટે નવ શું પણ અનંત રૂપવાન દેખાય છે. એટલે જેમ તે વર્તુળના મધ્યમાં ઉભેલા પુરુષને ઓકરો પિતા કહે છે, પિતા પુત્ર કહે છે, અને પતિ પતિ કહે છે, પૌત્ર દાદો કહે છે, અને દાદો પૌત્ર કહે છે, ભત્રિજો કાકો કહે છે અને કાકો ભત્રિજો કહે છે. ભાણેજ મામો કહે છે, અને મામો ભાણેજ કહે છે, તેમજ આત્મા પણ એકજ સમયે ભિન્ન ભિન્ન અપેક્ષાએ શિવ^૧ છે એટલે સર્વ કર્મજનિત ઉપદ્રવોને દૂર કરી પરમ સુખરૂપ થાય છે.

શંકર^૨ પણ આત્માજ છે. કારણ કે જીવ માત્રને સુખ- (કલ્યાણ) ના કર્તા છે.

૧ ગુણવદ્—એકજ સમયે. ૨ શિવ—સુખરૂપ. ૩ શંકર—સુખના કર્તા ત્વં શંકરોસિ સુવનત્રય શંકરત્વાત્ તણુ જીવનને સુખ કરનાર હોવાથી શંકર છે.

વિષ્ણુ પણ એજ આત્મા છે કારણ કે તે જ્ઞાનરૂપે ત્રણે લોક બાપી છે. લોકાલોક પ્રકાશક છે જેમ એક સૂર્ય એક સ્થળે દોઢ જ્યાં જ્યાં તેનો પ્રકાશ છે ત્યાં ત્યાં પોતે છે, એમ કહેવાય. તેમજ એ આત્મા નિજ સ્થાનમાં રહી જ્યાં જ્યાં તેણે જ્ઞાન છે ત્યાં ત્યાં પોતે છે. તેમ કહેવાય છે, હવે કેવળ—જ્ઞાનરૂપજ આત્મા હોવાથી અને તે જ્ઞાન, લોકાલોક સર્વત્ર બાપી હોવાથી આત્મા સર્વત્ર છે. માટે વિષ્ણુ ભગવાન પણ—આત્માજ છે.

પ્રિય વાચનાર મિત્ર, હું પણ હું શરીર હું એ બાંતિ છાડી કે અને હું તો માઈ જ્ઞાન હું ને રૂપ હું તેજ હું તો તરતજ બુદ્ધિમંથ આ વાત યદ્ય કે જે જ્ઞાન એટલે હું તો શરીરમાં તેમજ શરીર બહાર પણ માઈ જ્ઞાન જ્યાં છે ત્યાં હું હું. અને જ્ઞાન છે તેજ હું હું હવે જ્ઞાન તો ધણા વિસ્તાર સુધી હોય છે. તો હું ધણુ જ્ઞાન એજ હોવાથી વિસ્તારવાળો હું એમ જ્ઞાન એ હું પણ શરીર જેને હું જોઉં છું જાણું છું તેટલો હું છું એવો નિશ્ચય કરી બાંતિ દૂર કર એટલે આત્મભાવ થશે. અને આત્મા એ જ્ઞાનજ હોવાથી. કેવળ જ્ઞાનરૂપજ તે યદ્ય રહેશે, માટે જ્ઞાનરૂપે સર્વત્ર વ્યાપક હોવાથી આત્માજ વિષ્ણુ છે, રુદ્ર પણ આત્માજ છે. જેમ ચૂરવીર પુરૂષ પોતાના સૌર્ય બળથી સત્તુનો પરાભવ કરે છે, તેમ આત્મા પોતે વીર્યરૂપ હોવાથી સકલ કર્મરૂપ સત્તુઓનો નાશ કરનારો છે. જેમ સૂર્ય પોતાના કિરણોથી હવિઆરોથી અંધકારનો પૂણ

પરાજય કરે છે. તેમ આત્મા ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષ—મૈત્રી, કષ્ટ—સુહૃદતા માધ્યસ્થતા આદિ પોતાની અનેક શૌર્ય કલાથી ક્રોધાદિ એવાં અનેક કર્મોનો અત્યંત પરાજય કરે છે. માટે જે મહા ભયંકર એવા સિંહથી સર્વ પશુઓ ભાગે. તેમ મહા પરાક્રમવાન આત્માથી કર્મરૂપ પશુઓ પલાયન કરે છે. એટલા માટે આત્માજ રૂદ્ર છે.

બુદ્ધ—પણ આત્માજ છે. કારણ કે સર્વ વિદ્યાના જાણનારને બુદ્ધ કહે છે. તો સર્વ વિદ્યા પણ આત્માથી જાણાય છે. તેમજ તે આત્મામાંથીજ પ્રગટે છે. માટે આત્માજ બુદ્ધ છે. વહી કેવળજ્ઞાનરૂપ બોધ પણ આત્માજ છે અને આત્મા તેને બોધ આપે છે. માટે આત્માજ બુદ્ધ^૧ છે.

જિનદેવ—પણ આત્મા છે. કારણ કે સકલ કર્મને છતનાર તે આત્માજ છે. (ભક્તામરસ્તોત્ર.)

આત્મા કર્મનો કર્તા, કર્મનો ભોક્તા છે તેમજ આત્મા પોતાને કર્મનો હર્તા છે માટે કર્મનો હર્તા એટલે છતનાર તે જિન, જે કોઈ કર્મને છતે તે જિન, અને સકલ કર્મને છતે તો જિનદેવ, અને સકલ કર્મ છતનાર પણ આત્મા હોવાથી આત્માજ જિનદેવ છે.^૨

૧ યુગસ્યમેવ વિબુધાચિંત્યુદિવોષાત્ ૧ત્વં શંકરોપિ મુવનપ્રય શંકરત્વાદ્ જેમના બોધને દેવતાએ પણ અર્ચિત કર્યો છે.

(૨) જેમ દેવતાક બોધવો ઈશ્વરને જગતનો કર્તા માને છે. તેમ જેન બોધવો, જીવ કર્મનો કર્તા અને કર્મ જગતનો કર્તા માને છે,

ઈશ્વર—પણ આત્માજ છે. કારણ કે અંદાર દુપણે કે

પરંતુ પોતે કર્મરૂપ દેવતાં વળી, આ જગત કે સંસારરૂપ કેદમાં પડે તે ઈશ્વર કેમ કહેવાય ? એ તો મોટા કેદી કહેવાય. પરંતુ પર વસ્તુને ચંદ્રપુ કરવાથી સંસારરૂપ કેદખાનામાં પડી, જેમ કેદીયો કેદખાનામાં પડી. સાસ, ઘોળીઆં આદિ વળેડે, તેમ છવ (ખીમ બાંધેલોનો ઈશ્વર) આ જગતરૂપી કેદખાનામાં નાના પ્રકારની સુદ્ધિઓ બનાવે છે. માટે એ કેદી છવ કે જગતને રચનાર ઈશ્વર તે ઈશ્વર નથી પણ એ કેદખાનામાં રહ્યા છતાં પોતાના ખરા સ્વરૂપને ઓળખી, સદૃશતેન ચલાવી તેમાંથી નિજીવાને કર્મરૂપ બંધનો તોડી ફૂટે તેમ છવ ઈશ્વર કહેવાય એ ઠીક છે.

અન્ય બાંધેલો કહે છે કે વિષ્ણુ જગતનો રક્ષિતા છે, લોકાના ઉત્તેજન બાધેલો કહે છે કે છવ કર્મનો લોકતા છે. કર્મરૂપ વિષ જેવા વિષયોનો લોકતા વિષ્ણુ દોષ રાજે નહિ. પરંતુ જ્ઞાનામૃતનો આસ્વાદ સર્વ જ્ઞાનરૂપે સર્વત્ર વસે છે. તે વિષ્ણુ છે. આ સંસારરૂપ કેદમાં વિષયોનો લોકતા છવ કે વિષ્ણુ નહિ, પરંતુ એ કેદખાનામાંથી છૂટેલો જ્ઞાનરૂપે સર્વત્ર રહેલો લોકલોકોને પ્રકાશ કરનારો તે છવજ વિષ્ણુરૂપ છે.

અન્ય બાંધેલો કહે છે કે. શંક. શિવ એ જગતનો સંહાર કરનાર છે જેમ કહે છે. કે છવ કર્મનો સંહાર કરનાર છે. હવે તે બાંધેલોને વિનંતિ એક જગતના સંહારથી શિવરૂપ નથી થવાનું પણ જગત્ એ કર્મ રચ્યું તે કર્મનો સંહાર કરવાથી છવ શિવરૂપ થાય છે. આટલો નાશ કરવાથી તેનો નાશ નથી થતો પરંતુ આટલાં મૂળ, યડ, કાળાં, કાળીમાં પાંદડાં ફૂલો અને ફળો એ સર્વમાં રહેલા રસના નાશથી આડનો નાશ થાય છે. તેમજ આ કર્મજનિત જગતમાં મનુષ્યાદિરૂપ જુજના નાશથી જગતનો નાશ થતો નથી, પરંતુ તેમાં રહેલી અસંકલિતરૂપ રસના Sarp ના નાશથી જગતનો નાશ થાય છે. માટે જગતનો નાશ કરનાર છવ શિવરૂપ નથી, પરંતુ

રીને રહિત પણ આત્માજ હોઈ શકે છે, અને એ દુષણે કરીને રહિત આત્મા ઈશ્વર છે.

બ્રહ્મા—પણ આત્માજ છે. કારણ કે મોક્ષમાર્ગનો બાંધનાર આત્માજ છે. દ્વાદશાંગીરૂપ રચના આત્માની કરેલી છે તો બ્રહ્મા પણ આત્માજ છે.

અને શિદ્ધ—પણ આત્માજ છે. કારણ કે આત્માજ કૃતકૃત્ય છે. એટલે આત્માજ અનંત સુખાદિ પ્રાપ્ત કરે છે.^૧

જન્મત્ રૂપ વૃક્ષ જે રસથી ટટાર ઉભું છે જે રસના નાશથી જીવની આશક્તિનો નાશ કરે છે, તે શીવ છે અને તે જન્મત્ નાશથી લોકરૂપ વૃક્ષને અંતે જીવ શિવરૂપે રહે છે. અને એ કર્મ રાત્રીનો નાશ કરનારજ જીવ જિનદેવ છે. ને તે શિવરૂપ છે.

કર્મના ઉપર રાજ્ય ચલાવનાર તે ઈશ્વર પણ કર્મને રાજ્ય ચલાવા દે તે ઈશ્વર કેમ કહેવાય ! કારણકે ઈશ્વર એટલે શ્રેષ્ઠ રાજ્યકર્તા.

૧ જેમ ખાંડની ચાસણીને ભૂદા ભૂદા જિખામાં નાખવાથી. તેના ભૂદાં ભૂદાં રમકડાં બને-તેમ ભૂદા ભૂદા ઉપયોગબળે-તેજ આત્મા અવ્યાબાધ સુખ કે અનંત આનંદરૂપ શિવ હોય, શંકર હોય, વિષ્ણુ હોય, રૂદ્ર હોય, બ્રહ્મા હોય, જિનદેવ હોય, ઈશ્વર હોય, અને બ્રહ્મપણુ હોય. માટે ખાંડના રસના રમકડાંના દયાંતમાં એક રમકડું ભાગ્યા પછી તેનો રસ કરી એવાથીજ બીજું રમકડું બનાવાય છે. તેમ આત્માનો એક ઉપયોગ એક સમયે છે. તે બીજો સમયે બદલી નાંખવાથી જ્ઞાનથી ઉપયોગ ચલાવી પછી બીજો સમયે દર્શન ઉપયોગ કરે છે. અને ત્રીજો સમયે જ્ઞાનદર્શનમાં રમણતારૂપ આરિત્ર ઉપયોગ આપે છે. એમ લાલનને બાસઈ નથી. કારણ કે એમ હોય તો જ્ઞાન ઉપયોગ સમયે દર્શન ઉપયોગ ન હોય અને એ ન હોય તો અજ્ઞાન થયું. માટે સર્વ સમયમાં સર્વજ્ઞપણું સર્વ ઉપયોગ યુગપત્ એક સમયમાંજ છે.

તો ભિન્ન ઉપયોગ વડે આત્મા જ્ઞાનમય, દર્શનમય, આશિષમય, વીર્યમય, આનંદમય, અક્ષયસ્થિતિમય, અરૂ-
પીરૂપ, કે અનામી નામમય, અને અચુર લઘુરૂપ કહેવામાં
આવે છે.

લાલનના ચુરુરત આનંદધન, તો લાલનમાં રહેલ આ-
નંદનંદનને કહે છે કે “રામ” કહો, રહેમાન કહો, કહાન
કહો મહાદેવ કહો, પારસનાથ કહો બ્રહ્મા કહો પરંતુ તે
બધું સ્વયમેવ આત્મા છે. કારણ કે “એકજ (માટી) ધરો,
કુંડ, ગોળી, વગેરે કહેવાય છે.” આત્માજ જિનપદમાં
રમે છે. માટે રામ પણ આત્મા છે, આત્માજ સકલ જી-
વપર રહેમ, કૃપા, દયા, કરે છે. માટે રહેમાન, પણ આ-
ત્માજ છે. કર્મની ખેલી પણ આત્મા કરી કર્મને ખપાવે
છે. માટે કૃષ્ણ પણ આત્માજ છે. સ્વરૂપનો સ્પર્શ પણ
આત્માજ કરે છે. સ્વસ્વનેદન પણ આત્માનેજ ધરે છે.
માટે આત્માજ પારસનાથ છે. પોતાનું જ્ઞાનમય સ્વરૂપ પણ
આત્માજ અનુભવે છે, માટે બ્રહ્મ પણ આત્માજ છે. આનં-
દના સમુદરૂપ પણ આત્માજ છે, માટે આત્માજ આનંદધન
છે, અને આનંદ સરોવરમાં કંઈક અનુભવ સંચુવડે આ-
સ્વાદ લેતો આનંદનંદન પણ આત્માજ છે. માટે ચુરુરત
કહે છે કે,—

“રામ કહો રહેમાન કહો, કોઈ કાન કહો મહાદેવરી
પારસનાથ કહો કોઈ બ્રહ્મ, સકલ બ્રહ્મ સ્વયમેવરી ૧
૧ બંધુત્વ માણેલાજમાઈ મૂળ દ્રહામાં પણ સ્વયમેવ સંપન્નો હ-

ભાજન લેદ કહાવત નાના, એક મૃતિકારૂપરી
 તૈસે ખંડ કહપના રોપિત, આપ અખંડ સરૂપીતરામરી ૨
 નિજપદ રમે રામ સો કરીએ, રહિમ કહે રહિમાનરી
 કરશે કર્મ કાન સો કરીએ, મહાદેવ નિર્વાણરી
 પરસે રૂપ પારસસો કરિએ, બ્રહ્મ ચિન્હ સો બ્રહ્મરી ૩
 ઇહ વિધ સાધો આપ આનંદધન ચેતન પયનિઃકર્મરી ૪
 સમાધિ સતકકાર વીર પુત્રરત કહે છે કે.

શિવાય ધાત્રે સુગતાય વિષ્ણવે
 જિનાય તસ્મૈ સકલાત્મનેનમઃ

સકલામર રતોત્તરત લેખક વીરપુત્રરત કહે છે કે.

યુદ્ધસ્ત્વમેવ વિવુધાચિંતયુદ્ધિયોધાત્
 ત્વં શંકરોઽસિ મુવનત્રયશંકરત્વાત્
 ધાતાઽસિ ધીશિવમાર્ગવિધેવિધાનાત્
 વ્યક્તં ત્વમેય મગવન્ પુરુષોત્તમોઽસિ.

આત્મા ક્યાં છે.

અરૂપ આયો આત્મા, તનમાં કરે નિવાસ.

તેજ શુદ્ધ પરમાત્મા, વીજો ભેદ ન લાસ. ૧૦૫

શબ્દાર્થ—પ્રાણીના શરીરમાં અરૂપી એવો આત્મા નિ-
 વાસ કરી રહ્યો છે, તેનુંજ શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્મા છે. ખીલ.
 એમાં વિશેષ વાત નથી.

પયોગ ગ્રંથકાર યોગિદ્રશાજ્ઞો અનુભવ વાપરે છે, અને ગુરુત આ
 નંદધન પણ દેવયમેય શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે. માટે લાલનનું લક્ષ
 ત્યાં આકર્ષાય છે. ને આપનું લક્ષ ત્યાંજ આકર્ષવા પ્રયત્ન કરે છે.

પરમાર્થ—જે આત્મા તે ઉપરના દુહામાં શિવ, શંકર-
રૂપ હશે તેવોજ આત્મા, અરૂપી આત્મા આપણા શરીર-
રૂપ મંદિરમાં બિરાજે છે, અને આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ તેજ
પરમાત્મા હોવાથી આપણામાં એટલે શુદ્ધ આત્મામાં

એમ એક પુરુષ જૂની જૂની અવેશાએ એક પિતા-પુત્ર-પતિ
દાદા પીત્ર વગેરે રૂપ હોઈ શકે. તેમજ એક આત્મા એક સમયે
જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર વીર્ય રૂપ હોઈ શકે.

વળી કોઈ એમ કહે કે ઉપધોગતો બધા આત્મામાં છે.
પરંતુ જ્ઞાનોપધોગમાં દર્શનોપધોગ ગ્રીણ છે, ને જ્ઞાનોપધોગ
વેળા દર્શનોપધોગ ગ્રીણ છે, ને જ્ઞાનોપધોગ મૂખ્ય છે, આમ ગ્રીણ
મૂખ્ય કરે છે, તો તે પણ મુન્દર કલ્પના નથી, કારણ ગ્રીણ ઉપધોગ જેનો
હોય તેનો આત્મદ તે સમયે ન હોય, માટે તે સમય જ્ઞાનાત્મક હોય.
પરંતુ દર્શનાત્મક ન હોવાથી ન્યૂનતા આરે માટે જેમ એક
પુરુષ, પિતાત્મક પુત્રાત્મક સ્વામ્યાત્મક વગેરે બોમ્બે છે, તેમજ આત્મા
એક સમયે સર્વ ઉપધોગમય છે, એમ લાગે છે. જેમ નિર્મળ
સ્ફટિકના ગોળામાં જે જે બાહ્ય આસ્પન્દર ચર્ત હોય તે સર્વ સાથે
શુભવત બાસનરૂપ થઈ પડે, તેમ આત્મામાં (સિદ્ધાત્મામાં) સર્વ ઉ-
પધોગ એક સાથે હોય, (લાગત.) સ્ફટિક ગણિમાં, અમોનું અને
બરફનું પ્રતિબિંબ ચક્રસાથે પડે છે પણ તેથી કોઈ હિપ્ત કે શીતતાને
બાધ થતો નથી, તેમ સ્ફટિકને પણ બાધ થતો નથી તેમ, આત્મામાં
જ્ઞાનોપધોગ દર્શનોપધોગ સાથે રહેવાથી અને શુભાત બનેલો ઉપ-
ધોગ રહેવાથી કોઈ બ્યવધાન પડતું નથી. પુણ્યમમાં પરસ્પર બીજ. સ્વ-
બાવવાળી વસ્તુનું શુભવત બાસન થાય છે, તો આત્મામાં અશ્વિત માત્ર
સામાન્ય વિરોધ સ્વબાવ, શુભવત હોવો સંભવે છે.

અને પરમાત્મારૂપ. શિવ, શંકર, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, બ્રહ્મા, જિન ઇશ્વર, બ્રહ્મા વગેરેમાં કંઈ ભેદ નથી. માત્ર આપણું શુદ્ધ સ્વરૂપ વારંવાર ઝાળખી તે જ્ઞાનકુંડમાં પાશવરૂપ— (પશુથી તે થાય તેવી) વિષયવાસનાનો વાણીરૂપ ધૃતધારાનો અને મનોવૃત્તિરૂપ ખીજા હૃદય પદાર્થનો હોમ કરી દેવો. એટલે મન, વચન, કાયાનો, હોમ થતાં શરીરમાં રહેલો આત્માજ પ્રગટ થઈ રહેશે.

હાલુ સિદ્ધ થાય છે ને યશે ?

સિદ્ધાને વળી સિદ્ધયો, સિદ્ધ થતા મગવાન

અંતર આત્મા તે સૌ, સમ્યક્ શ્રદ્ધાવાન. ૧૦૬

શબ્દાર્થ—જે આત્મા સિદ્ધ ભગવાન થયા, જે પછી થવાના છે, અને જે હાલ થાય છે, તે સર્વ અંતરાત્મ હોઈ સમ્યક્ શ્રદ્ધાવાન હોય છે.

પરમાર્થ—પોતે આત્મા હોવા છતાં દેહની સાથે જેને પૂર્ણ એકતા છે, એતો સિદ્ધ જ્ઞાનાજ થાય ! પરંતુ દેહ રૂપી ઘરમાં ચેતનમય આત્મા હું એવો કાંતો પોતાને અનુભવ દર્શન થયું હોય અને કાંતો જેને જેને પૂર્ણાનુભવ છે. એવા તીર્થંકર અથવા અનુભવી આચાર્ય કે સદ્ગુરુના કલાથી પોતાને દેહ જોવાનું છોડી આત્માનીજ સાથે એકતા માનવારૂપ પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા થઈ, તો ઉભય અનુભવરૂપ અંતરાત્મા થાય છે, ને આત્મા એ હું એવા સમ્યક્ શ્રદ્ધાવડે જે સિદ્ધ થયા છે, યશે અને થાય છે, તેવા સિદ્ધ ભગવાન યશે.

સિદ્ધભગવાન એ અરૂપી પરમાત્મા છે, અને પરમાત્માનો
યથાર્થ અનુભવ કરવાને બે માર્ગ છે, અને તે બે આ પ્રમાણે.

પરમાત્માનો અનુભવ કરવાને પ્રથમ આત્મ અનુભવ કરવો
જોઈએ, અને તે હું કોણ? તેનો વિચાર કરવાથી ધાપ. જે
દૃશ્ય છે, એવો દેખાય છે તે હું નહિ, જે આ શરીરનું મન
વચન, વગેરે જણાય છે, એ હું નહિ, હું તો એ સૌનો
જાણનાર એમ યશું કે જે હું રહે છે, તે હું પણ દેવજ
નિર્મળ નથી, પરંતુ કર્મથી અવશયેથી આત્મા હું છું તેથી
વિશેષ એ આત્મા તેજ હું એમ ત્યાં વિશેષ વાર યજાથી
વધારે વધારે તેનોજ પ્રકાર. પર વસ્તુ પણ દૃશ્ય યશે અને
જેટલું જેટલું પર યતું જાય, તેમાંથી હુંપણું દૂર કરકું.
જાને જેમ જેમ હુંપણું દૂર યશે, તેમ તેમ નિર્મળતા
વધશે અને એમ કરતાં મન યાદી જશે, જોડશે કે વૃત્તિ-
ઓ શાંત થઈ જશે. ત્યાં એજ શાંત મન સર્વોવરમાં પ્ર-
તિબિંબ પાતાતું પડશે. તે પાતે છે એમ જાણવું. જોડે
આત્મા થોડાજ વખત પછી અંતરાત્મા રૂપ જશે. ને ત્યાંથી
માત્ર સિદ્ધ થવાને આઠ પગથીઆ રૂપ ગુપ્ત સ્થાનક છે,
અથવા તો એલીવેટર કે લિફ્ટ (Lift) અથવા લિફ્ટનાં
જેવી ઉપસમ કે ક્ષપક એવીઓ છે. માટે કંતો પરભાવમાં
હું ને મારાપણું ઊઠી લેક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અંતરાત્મા થઈ
સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી, નહિં તો જેમ નિરાજમાં પ્ર-
થમ આંક ભણિએ છીએ ને પછી મોટા થતાં એ આંક-
વટે હિરાજ ગણતા રીખીએ છીએ, ને ત્યાર બાદ અવ-

હારે ચરતાં જ્યાં કામ હોય ત્યાં હિસાબ ગણી કામ લઇએ
છીએ. તેમ પ્રથમ આ સંસાર ગું છે, ગુરુદ્વારા હું દોણુ છું.
તે જાણુ, અને સદ્ગુરુ, સદ્દેવ અને સદ્ધર્મમાં શ્રદ્ધા
રાખી તે ને ને શિખરે તે નિશાળીઆની માફક ગોખી
બરોબર તૈયાર કરવું. પછી જેમ મોટા ચતાં આંકના અર્થ
સમજી હિસાબ ગણીએ છીએ તેમ સદ્દેવ, સદ્ગુરુ, અને
સદ્ધર્મ એ ત્રણના બરોબર અર્થ સમજી તેમનું કહેલુંજ સત્ય
સમજી તે પ્રમાણે વર્તન કરવું. આમ કરતાં, કરતાં શુભ વ્ય-
વહારને લીધે, મલીનતા ઝોછી થઈ આત્મા તરફ દૃષ્ટિ
થશે, અને એ દૃષ્ટિ થઈ કે પછી અનુભવ પાતુ થશે, અને
અનુભવથી સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાનીજ. કારણકે અનુ-
ભવ, જ્ઞાનવટોજ સિદ્ધ થયા છે અને અનુભવવટોજ
સિદ્ધ થવાના.

આ ગ્રંથ કોણે રચ્યો?

મુનિ યોગિન્દ્રે આ રચ્યો, નિજ સંવોધન કાજ;

પ્રાકૃત દોહા રૂપમાં, ગ્રંથ સકલ સુખ કાજ. ૧૦૭

શબ્દાર્થ—યોગિન્દ્ર મુનિરાજે આ સ્વાનુભવદર્પણ ગ્રંથ
ગોતાને સંવોધનને અર્થે પ્રાકૃત દોહાગ્રંથ ગ્રંથ રચ્યો છે,
અને તે ગ્રંથ બીજા પાત્રુ ને ગોતાને સંવોધન કરી વાંચશે
ભણશે તેને સકલ મુખ એટલે મોક્ષાનંદ પ્રાપ્ત થશે.

પ્રાકૃતભાષાંથી દિદી ભાષામાં કેણે રચ્યો. ?

તે આશય મનમાં ધરી, મહાશય નયુરામ;
હિંદીમાં રચના રચી, સકલ મુલનું ધામ.

સાબ્દાર્થ—શ્રી યોગેશ્વર દેવના પ્રાકૃત ભાષામાં લખેલા આ ગ્રંથના આશયને હૃદયમાં ધારીને (વિશેષ જન સમાજને તેનું જ્ઞાન થવા) પંડિત નયુરામે હિંદી ભાષામાં ફેરવે રચના કરી. અને એ ગ્રંથ સકલ મુખનું ધામ છે એમ તેમણે ખલુ જાહેર કર્યું.

વળી દિદી ભાષામાંથી ગુર્જર ભાષામાં કેણે રચ્યો. ?

મહાશય આશય અનુસરી, લઘુમતિ માણેકલાલ.
ગુર્જર ભાષામાં રચે, ગ્રંથ તજી સૌ રહ્યાલ. ૧૦૮

સાબ્દાર્થ—મહાશય નયુરામ પંડિતજીના આશયને અનુસારે પોતાના શયોપસમપ્રમાણે અદ્ય છુદ્ધિવાળા માણેકલાલે આ ગ્રંથ ગુર્જરા ભાષામાં રચ્યો. અને રચતાં એવા સૌ બીજા પચ્ચાસ તજ્યા કે જોયી આ ગ્રંથ પૂરું થયે.

ગ્રંથ સમાપ્તિ.

અનુમવરસના કુંડમાં વોળી કલમ લખ્યું આજ
વિવર્ણ આ સુમ ગ્રંથનું લાલન થઈ લજમાલ.

શુદ્ધિપત્ર.

—

		અશુદ્ધ અને	શુદ્ધ માટે
૪	લા. ૨		તપ્તવદી
૨૩	" ૨૧		એ રૂપ ન
"	" ૨૧	મહત્તા	એ રૂપ ન
૨૧		માય છે	મધ્ય છે
૫૧		વિરુદ્ધતા	નિરુદ્ધ
૯		જ્ઞાનતંતુરૂપ	મધ્ય
"	" ૨૪	જાણે તો	તો જાણે
૬૬	" ૧૭	હે	હે એ
૬૭	" ૧૮	જાણે	જાણે
૬૮	" ૧	માય	માય
"	" ૨૨	પરંતુ	પરંતુ
૬૯	" ૭	માઈ	માઈ
"	" ૨૨	ઝીને અર્થ	ઝીને
"	૭૧	સમજાવીને	સમજાવીને
"	" ૧૪	તેઓ	તેઓ
"	" ૧૦	પરિમલ	પરિમલ
"	૭૨	જે	જે
"	૭૭	કાયા રેણુથી	કાયા રેણુથી
"	" ૧૯	હું	હું
"	૮૨	" ૧	હું

પાનું	૮૨	લા. ૧૩	રહી છે	રહે છે
"	૮૩	" ૧૧	વિષયોને	વિષયો
"	"	" ૧૬	માઈ કોણ	માઈ કહેવું
"	૮૬	" ૨૦	અવતારને	આત્માને
"	"	" ૮	એનો	એઓ
"	"	" ૧૦	ને	એટલે
"	૧૦૪	" ૧૬	જોર	જોર
"	"	" ૨૦	તમે જોર દે	જાણે જો રહે
"	"	" ૧૭	દોર	દોર
"	"	" ૨૦	વિરોધ	નિરોધ
"	"	" ૧૬	કરે છે	શાય છે
"	"	" "	છરે છે	શાય છે
"	"	" ૧૨	લોચન	લોચ
"	લા.	" ૧૩	ઝાડ,	ઝાડ, જેમ
"	૧૧૧	" ૧૨	બરોબર	ન બેધએ
પાનું	૧૧૨	લા. ૨૧	ચોદસમ	ચોદ
"	૧૧૭	" ૫	બુસીસ	અચસ
"	"	કુટનોટ લા. ૩	(Principle)	(Principle)
"	"	" ૨૦	પાપો	પાપી
"	"	" ૨૧	જાનને	જાન તે
"	૧૨૩	" ૧૬	જાણે	અને
"	"	" ૮	છોડ	ખોળ
"	૧૨૫	કુટનોટ લા. ૫	મુંદર	મુંદરરૂપ
"	"	" "	તેમ	પરંતુ
"	"	લા. ૨૦	જ્યારે	ન બેધએ

પાત્રું	૧૪૭	લા. ૬	એવાથી	એવા શ્રી
"	૧૫૦	" ૧૦	કહેલી	કરેલી
"	"	" ૨૨	ઈન્ડેન્ડેસ્ટાઈલ	ઈન્ડેન્ડેસ્ટાઈમ
"	૧૫૫	" ૪	એરને	ચોરીને
પાત્રું	૧૬૦	લા. ૯	આબ્યાબાદ	અબ્યાબાદ
"	"	" ૨૨	એ	અને
"	૧૭૩	" ૬	ગુમડું	ગુંબડું
"	અને	૨૩		
"	૧૮૩	" ૧૩	મહત છે	મહત કહે છે
"	"	" ૨૦	અને એ	આ સમ્બો એ
"	૧૯૬ કુટનોટ લા. ૭		ચાકુતોળવાનું	જાહેર નહિ.
"	૩૦૮ લા. ૧૪		અવની	વરુની
પાત્રું	૨૧૦ કુટનોટ લા. ૨		દોષને	માનને
"	૨૧૧ કુટનોટ લા. ૨		એમ્પુલસન	એમ્પુલસ
પાત્રું	૨૧૨		શરતો	સમતો
"	૨૧૮ લા. ૧૨		પૂર્વ	સૂર્વ
"	૨૨૫	" ૫	Yaluo	Yaluo
"	અને	૬	ફળ	ફળ
"	"	કુટનોટ	છે	હું
"	૨૩૦	" ૧૬	મોક્ષનેલેક્ષ	મોક્ષે જવાય
"	૨૩૧	" ૧૦	એ	એ
"	"	" ૨૧	સર્વ	સર્વ
"	૨૩૪	કુટનોટ	Subtle	Subtle
"	"	" ૩	Casual	Casual

પાત્રું	૨૩૮	લા. ૧૦	અંગથી	અથથી
"	"	" "	()	(Lift)
"	"	" ૨૨	પોતાને પુદ્ગલ	પુદ્ગલને પંતે
"	૨૪૧	" ૫	માણસ	માણસે
"	૨૫૫	લા.	લોકના પુત્ર	લોકનાનાથના પુત્ર
"	૨૬૮	લા. ૪	મળી	મળ
"	૨૭૧	લા. ૨	૧૬૬ થી ૧૭૧	૨૬૬ થી ૨૭૧
"	"	" ૪	પુદ્ગલ	પુદ્ગલ
પાત્રું	૨૭૧	લા. ૭	પુદ્ગલરત્ન	પુદ્ગલરત્ન
"	"	લા. ૨	પુદ્ગલ	પુદ્ગલ
"	૨૭૫	" ૨૩	આત્માને	આત્મા અને
"	૨૮૩	કુટનોટ લા ૪	(Soul)	(Gosh)
પાત્રું	૨૮૫	લા. ૧૦	પદાર્થના	પદાર્થમાં
"	"	" ૬	ક્રિયાઓ	ક્રિયાઓ
"	૨૮૮	" ૨૧	જ્ઞાન સ્થાન	જ્ઞાન
"	"	" ૧૫	આ ભોરે	ઉપભોરે
"	"	" ૧૮	કહેવાય છે	રહેવાય છે
"	"	" ૧૭	કોઈએ	એઓ
પાત્રું	૨૯૬	લા. ૫	કોઈ	કોઈ
"	૨૯૮	કુટનોટ લા. ૨	તેવું	તેવું
"	"	"	કરે છે	છે

લાલનકૃત પુસ્તકો.

સદ્વક્તા.	૧-૦-૦
શ્રમણોપાસક નારદ (ળીજી આવૃત્તિ) તૈયાર થાય છે.	૧-૦-૦
દ્વેષજન્યનો ઉપાય.	૦-૧-૦
આંતરવૈદ્ય.	૦-૧-૦
શુદ્ધોપયોગ. (દોષવાત્પર કર્ણા).	૦-૧-૦
આનંદપ્રસાદી.	૦-૧-૦
સપીરેધ્યાન. (સાધુઓ માટે વાચન-મનન). (અમૂલ્ય)	૦-૧૦-૦
સપીરેધ્યાન. (કાચી).	૦-૧૨-૦
સ્વાનુભવદર્પણ.	૧-૧-૦
જ્યોતિર્દર્શનમ્. (અમૂલ્ય.) (પોસ્ટેજ અરથો આનો).	૦-૧-૦
પરમજ્યોતિર્ધ્યાનવિશતિ (પ્રથમા) તૈયાર થાય છે.	૦-૧-૦
જૈનમાર્ગ પ્રારંભપાથી ભા. ૧ લો.	૦-૧-૦
ભા. ૨ લો.	૦-૧-૦
જૈનમાર્ગપ્રવેશિકા નં. ૧ લો.	૦-૨-૦
નં. ૨ લો.	૦-૨-૦
નં. ૩ લો.	૦-૨-૦
Emerson Viewed	૦-૨-૦
Jainism V. R. Gandhi	૦-૪-૦

પત્રવ્યવહાર. ડૃ. ક. લાલન, નં. ૧૪૨ ગુલાલવાડી, મુંબઈ.
 પુસ્તકો મળવાનાં સ્થાન. જૈન માંગરોળ સભા પાલ-
 ઘોની; તથા પ્રસિદ્ધ પુસ્તકો વેચનારા, અને એન. એમ.
 ત્રીપાઠી. એન. ક. મુંબઈ.

